

329.15 (09)
 4-38

საქართველოს
 ბიბლიოთეკა

კვლევა 2-ე
 1925 წ.

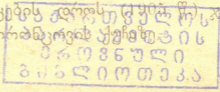
საქართველოს
 ბიბლიოთეკის
 კომიტეტის

ს ა რ ჩ ე ვ ი:

	83.
1. ს. თალაკვაძე—1905 წელი საქართველოში	1
2. პარტიული მუშაობიდან 1905 წელს (სოც. დემოკ. ქუთაისის ორგანიზ. და იმერეთ სამეგრელოს კომიტეტის მიერ გამოცემული ფურცლები	14
3. ბარონ ბიბინეიშვილი—ჩვენი წარსულის ფურცლები	30
4. ნ. ლეჟავა—ოცი წლის წინად	35
5. ვახო სუხიშვილი—1905 წლის 18 დეკემბერი ნაძალადეგში	67
6. იოსებ არუთინოვი—ს. მკაღიჯერის აჯანყება 1905 წ.	75
7. ვანო მაისურაძე—გარე-კახეთი 1905 წელს	79
8. მისა ჩოღრიშვილი—ტფილისში 1905 წელს	83
9. ს. დოლიძე—1905 წელი რკინის გზაზე	87
10. კორ. ჯუღელი—1905 წელი სვანეთში	98
11. პ. ჯანაშია—შეიარაღებული აჯანყება სოჩაში 1905 წ.	104
12. მ. ცხობიძე— " " " "	108
13. დავით კლაძე— " " " "	110
14. საქართველოს რევოლუციონური მოძრაობა მთავრობის დახასიათების თანახმად	115
15. უშანგი ჯაში—მოსკოვის დეკემბრის აჯანყების 20 წლის თავზე	152
16. ვ. კანდელაკი—1905 წ. ოქტომბერ-დეკემბერი მოსკოვში	162
17. არსენ ჯორჯიაშვილი	167
18. ს. კ. პ. ტფ. ორგანიზაციის 30 წლის არსებობა (მასალები)	177
19. ტრიბუნა	177

ს უ რ ა თ ე მ ბ ი:

1. ქუთაისის არალეგალური სტამბა 1905—1906 წ.წ.
2. მანიფესტაცია 19 ოქტომბერს (1905 წ.) გოლოვინის პრ.
3. 22 ოქტომბერს (1905 წ.) ჯარისკაცები ხოცავენ გიმნაზიელებს 1-ლ გიმ. დერეფანში.
4. 1905 წ. დეკემბრის 18-ს ნაძალადეგში დახოცილი მუშები (ჯგუფი)
5. ტფილისში სომეხ თათართა შეტაკების დროს (1905 წ.) სკოლის და მილიციონერები დარაჯად ვიღობდნენ ქრისტიანებს

2434 1020 3-28

26079

6. ჯარი და მილიციონერები ტფ. ბოტანიკური ბაღის თავზე ციხის ნანგრევებთან სომეხ-თათართა შეტაკების დროს (1905 წ.)
7. მილიციონერები ბარიკადებთან სომეხ-თათართა შეტაკების დროს (1905 წ.)
8. გენ. ალიხან-აგარსკი.
9. არსენ ჯორჯიაშვილი.
10. გენ. გრიაზნოვი.
11. კომენდანტის სამმართველოში წაყვანა გენ. გრიაზნოვის მკვლე-ლის—არ. ჯორჯიაშვილისა.

1905 წელი საქართველოში ¹⁾.

ამა 1925 წლის 19 დეკემბრიდან ვიდრე 1926 წლის იანვრის 22-მდე პირველ რევოლიუციის 20 წლის თავზე, საბჭოთა რესპუბლიკების კავშირის გამარჯვებული პროლეტარიატი და გლეხკაცობა იწყებს დღესასწაულის ჩატარებას.

საქართველოს პროლეტარიატი და გლეხ-კაცობაც იჭერს მათ შორის ერთ საპატიო ადგილს და იგონებს, შლის ამ სასახელო წარსულის ღირსშესანიშნავ ფურცლებს.

1905 წ. რევოლიუციის მიმდინარეობა და მისი მამოძრავებელი ძალები ²⁾.

მწყობრი რევოლიუციონური მსვლელობა, ამხედრებულ მშრომელი ხალხის იერიშები მთავრობის წინააღმდეგ, მუშათა მრისხანე პოლიტიკური გაფიცვები და დემონსტრაციები, გლეხკაცობის შეიარაღებული გამუდმებული რევოლიუციონური გამოსვლები, აი რით დაიწყო 1905 წელი მაშინდელი რუსეთის იმპერიის მთელი მასშტაბით.

საქართველოში ეს რევოლიუციონური გამოსვლები, ეს ფართო მასსიური აჯანყებები უფრო აშკარა და გადამჭრელი ხასიათის გახდა სოფლად—მიძიმე ნივთიერ ცხოვრების ქვეშ მგმინავ უმიწაწყლო კლენობაში.

რევოლიუციის ცეცხლი აგრარულ ნიადაგზე მოედო ყოველ სოფელს, სოფლის ყოველ კუთხეს.

მებრძოლი მშრომელი გლეხობა რევოლიუციონური წესით ართმევდა მიწას მიმამულებს და იწყებდა დამუშავებას. მიმამულე თავად-აზნაურობას და მის დამცველ მთავრობის ბოქაულ-ჩაფრებს, რომელნიც ურჩობას უწევდენ რევოლიუციას და მის მონაპოვარს, იარა-

¹⁾ ის, რაც ითქმის საქართველოზე ამ შემთხვევაში, ითქმის დახლოვებით მთელ ამიერ-კავკასიაზე, რადგან საქართველო, ტფილისის სახით, იყო მოძრაობის ცენტრი ამიერ-კავკასიაში. ამიერ-კავკასია იყო ერთი მთლიანი ნაწილი რუსეთის იმპერიისა.

²⁾ იხ. ამის შესახებ მასალა-დოკუმენტები უფრ. „რევ. მატჩანე“-ს. №№ 7—8, 9—10, 11-ში.

ლით ხელში ებრძოდნენ გლეხები და ბევრ მათგანს სიცოცხლესაც ასალმებდნენ.

ხშირი იყო მკვლელობა, წითელ ტერორი ურჩ, ხულიგან ჯაშუშ მემამულეების წინააღმდეგ.

სოფელი და ქალაქი, გლეხი და მუშა რევოლიუციის ერთ ინტერესს მჭიდროდ გადაენასკვა ერთმანეთთან და ასე გაერთიანებულნი, ისინი ებრძოდნენ მშრომელი კლასის თავისუფლებისა და კეთილდღეობის ერთ მტერს, — მონარქიულ მთავრობას, მემამულე თავად-აზნაურობას. და ბურჟუაზიას.

რევოლიუციის ნიაღვარი წაღევას უქადდა ყოველივე ძველს.

მემამულე თავად-აზნაურობას და მის მოჭირნახულე მონარქიულ მთავრობას შიშის ხარი ეცემოდა.

მათ არ იცოდნენ, საიდან დაეწყოთ თავდაცვა, როგორ დაეღწიათ თავი მშრომელი ხალხის რისხვისაგან.

ექებდნენ გამოსავალ გზას...

მთავრობა, პოლიცია — ბოქაულ — ჩაფრებით იდევნებოდნენ სოფლებიდან და მათ ადგილს იჭერდნენ აჯანყებულ მშრომელი გლეხკაცობის რევოლიუციონური კომიტეტები.

ყველაზე ძლიერათ რევოლიუციის ცეცხლი მოედო გურიის გლეხკაცობას

იქ სრული ხელისუფლება დამყარდა გურიის მშრომელი გლეხობისა. თვითმპყრობელი მთავრობის „ობრიჩნიკები“ და მათი შავი რეაქციონური საქმიანობა აღარ ჩანდა. გაზეთები მოაურიდებლათ უწოდებდნენ გურიას „რესპუბლიკას“.

ამიტომ იყო, რომ კავკასიის მთავარ მართებლის თანაშემწემ, გენერალმა მალამამ თავისი ერთგული ჩინოვნიკი სულთან — კრიმ-გირეი თარჯიმანის თანხლებით გაგზავნა გურიის „რესპუბლიკაში“, გურიის რევოლიუციონურ მშრომელ ხალხთან მოსალაპარაკებლად.

ეს იყო, ასე ვთქვათ, მთავრობის „გონიერი“, „ლიბერალური“ ცდა გამოენახა გურიის რევოლიუციონურ მშრომელ ხალხთან შეთანხმებელი, დამაკავშირებელი „საერთო ენა“ და ამ გზით რამდენიმეთ „გადაერჩინა“ გურია, მთლად არ დაეკარგა ამ კუთხეში ხელისუფლება — ბატონობა.

კრიმ-გირეიმ და მისმა გამგზავნელმა მონარქიულმა მთავრობამ საწადელს ვერ მიაღწიეს.

მათ ვერ გამონახეს რა თქმა უნდა, „საერთო ენა“, რევოლიუციონურ ხალხთან.

გურიის რევოლიუციონურმა გლეხკაცობამ ბევრი მოიგო ამით.

მტკიცე რევოლიუციონურ ორგანიზაციებში შემჭიდროებულმა გურულებმა რევოლიუციის სასარგებლოდ, რევოლიუციის გასაღრმავებლათ გამოიყვანეს ეს.

სულთან-კრიმ-გირეის ყველგან, ყველა სოფელში და დაბაში ერთსა და იმავე რევოლიუციონურ მოთხოვნილებებს უყენებდნენ; ეს მოთხოვნილებები იბეჭდებოდა ყველა მიმართულების გაზეთებში. მათ თავის დასკვნას უკეთებდა რევოლიუციონური და კონტრ-რევოლიუციონური პრესა. ყველაფერი ეს ვრცელდებოდა საქართველოსა და ამიერ-კავკასიის რევოლიუციით დაინტერესებულ ფართო მასებში, რითაც ხელი ეწყობოდა რევოლიუციის გაზრდა-გაღრმავებას.

ეს გახდა მიზეზი, რომ სულთან-კრიმ-გირეის აღარ დააცალეს ყველა სოფლის მოვლა. იგი მთავრობის მიერ სწრაფათ იქნა გაწვეული უკან ტფილისში.

მთავრობა შეეცადა ძალ-ღონის მოკრებას. გააძლიერა რებრესიები.

მოდრობისა და სიცოცხლის კანონი არის: სიცოცხლეს სიკვდილი სდევდეს, სიკვდილს სიცოცხლე უპირდაპირდებოდეს.—

ასევე, რევოლიუციას თან სდევს კონტრ-რევოლიუცია. საქართველოშიც წამოიპყრო მან თავი.

„შევიწროებულმა“, მშრომელი ხალხის მიერ დევნილმა მემამულე თავად-აზნაურობამ იწყო შავი რაზმის მოწყობა.

ასეთი რაზმი მათ შეჭმენეს ქართლში (გორის მაზრაში) აბდუშელიშვილისა, ციციშვილისა, ფალავანდიშვილისა და სხვა თავადების მეთაურობით.

რაზმის შემადგენლობაში შედიოდნენ განსაკუთრებით მემამულე თავად-აზნაურები.

რაზმის მიზანი იყო აჯანყებულ რევოლიუციონურ გლეხ-კაცობისაგან თავის დაცვა, რევოლიუციასთან დაპირდაპირება; რევოლიუციის დაუძღურება, ძველი ყოფა-მდგომარეობის დაბრუნება—შერჩენა.

ზოგიერთ გულუბრყვილო ქართველი პატრიოტის შეცდომაში შესაყვანად მათ თავიანთ „პროგრამაში“ შეეტანათ ქართული ენის დაცვა, საქართველოს ავტონომია.

ეს მუხლი მათ, ცოტა არ იყოს, აკლებდა მთავრობის ნდობა-მთარეველობას, მაგრამ მთავრობა მათ მაინც თავის ყავარჯნად სთვლიდა, რადგან ორივე ერთად ებრძოდნენ ერთ პოლიტიკურ და კლასობრივ მტერს—გამოღვიძებულ რევოლიუციონურ მშრომელ კლასს. მთავრობა აწვდიდა თავად-აზნაურულ შავ რაზმს თოფ-იარაღს, ტყვია-წამალს; ახმარებდა თავის ბოქაულ-ჩაფრებს და ხელს უწყობდა მათ უმსგავსო ხულიგანურ ექსცესების მოწყობაში.

ქუთაისში და ზუგდიდში გახშირდა თავად-აზნაურთა კრებები და კონფერენციები, სადაც იმუშავებდნენ ზომებს რევოლიუციის საწინააღმდეგოთ. აქ ანთხევდნენ თავიანთ ანტი-რევოლიუციონურ ბოღმა-ნაღველს. კონტრ-რევოლიუციონური არმიის გასაზარდათ და

გასაძლიერებლად მონარქიული მთავრობა ხომ უფრო შორსაც წავი-
და; მან უფრო ფართო გეგმები შეიმუშავა და შეუდგა მის გატა-
რებას.

მთავრობის ლოცვა-კურთხევით შესდგა ტფილისში პატრიოტი
რუსი ჩინოვნიკების და გზა-აბნეული, გახულიჯანებული „მუშების“
კონტრ-რევოლიუციონური „საზოგადოება“, რომლის მიზანი და სა-
მოქმედო „პროგრამა“ იგივე იყო, რაც თავად აზნაურთა შავი რაზ-
მისა იმ განსხვავებით, რომ უკანასკნელი არ იმეტებდა საქართვე-
ლოს ავტონომიას, პირველს კი არ ჰქონდა თავის „პროგრამაში“ შე-
ტანილი „ღვთისაგან კურთხეულ“ მეფის დაცვა. ხოლო უკანასკნელ-
ნი კი მას თავიანთი მოთხოვნილების ქვა-კუთხედათ იხდიდნენ.

ამ შავმა პატრიოტულმა რუსულმა „საზოგადოებამ“ თავისი ძა-
ლები რამდენჯერმე გამოფინა ქუჩებში მანიფესტაციის სახით, — დაარ-
ბიეს დუქნები და სცემეს გამვლელ მშვიდობიან მშრომელ ხალხს.

მათ გამოპქონდათ თავიანთ კრებებზე აგრეთვე რევოლიუცია-
დადგენილებებიც, რითაც მოითხოვდნენ მთავრობისაგან — არ დაეთმო
რევოლიუციონერებისათვის არაფერი, მიეღო სასტიკი ზომები მათ
წინააღმდეგ. უსაყვედურებდნენ კიდევ მთავრობას იმის გამო, რომ
იგი ვერ იჩინდა სიმკაცრეს, რბილი იყო რევოლიუციონერების მიმართ.

მთავრობის აგენტებმა მოაწყვეს ბაქოში სომეხ-თათართა საში-
ნელი ჟღერა, წაჰკიდეს ერთმანეთს ორი მეზობელი ერი. გადატანილ
იქნა ის ამიერ-კავკასიის სხვა ადგილებში, — ტფილისში და სხვაგან.

რევოლიუციის ხელმძღვანელი სოციალ დემოკრატიული ორგა-
ნიზაციები აქ იმის ნაცვლად, რომ მათ თავიანთი პირდაპირი რევო-
ლიუციონურ-სოციალისტური საქმეები ეკეთებინათ — გაელრმავებიათ,
განმეტყიცებიათ იგი, — უნდებოდნენ მთავრობის პროვოკაციით სამტ-
როთ გადაკიდებულ ორი ერის მოძმე მშრომელი ხალხის მორიგებას,
მათ შორის უადგილო სისხლის ღვრის შეჩერებას, რამაც ბევრი მო-
წინავე და მამაცი მებრძოლი რევოლიუციონერი იმსხვერპლა, გამოა-
ცალა ისინი სოციალ-დემოკრატიის რევოლიუციონურ ორგანიზა-
ციებს, პარტიის რიგებს.

ერთი ასეთი მსხვერპლთაგანი გახდა ბაქოში დაღუპული მოწი-
ნავე მუშა, ბოლშევიკი პეტრე მინტინი.

მთავრობამაც სწორედ იმ მიზნით მოაწყო სომეხ-თათართა ჟლე-
ტა, რომ რევოლიუციონური ორგანიზაციების ყურადღება აქეთკენ
მიემართა, ამაზე შეეჩერებია, მათი ძალები დაექსაქსა და გაეთქვიფა
პროვოკაციის ანკესზე წამოგებულ ბრბოებში.

და ეს რამდენიმეთ შესძლო კიდევ მან.

პროვოკაციაში გამოცდილმა მთავრობის აგენტებმა იცოდნენ,
რომ ამით საკმაოდ შეასუსტებდნენ რევოლიუციის ძალებს. ამიტომ

მაგრად ჩასქიდეს ხელი ამ ხერხს და იწყეს ენერგიული შავი მუშაობა.

ბაქოში სომეხ-თათართა რბევა-ქლეტის წინააღმდეგ შემდგარი ნეიტრალურ პირთა კომისიის კრება—სხდომები და მთავრობის ზოგიერთი აგენტების მოხსენებები ¹⁾ აშკარათ ღალატებენ ამას.

მთავრობის მიერ რბევის „შესაჩერებლად“ სოციალ-დემოკრატიულ პარტიის დახმარება მხოლოდ თვალის ასახვევი საშუალება იყო. აქაც მთავრობა თავის საკუთარ საქმიანებს აკეთებდა, რევოლიუციის ჩასაქრობათ დაწყებულ მუშაობას აგრძელებდა.

ასე ირაზმებოდა და მოქმედებდა კონტრ-რევოლიუცია ნორჩი რევოლიუციის ჩასახრჩობათ.

ასე მრავალი, სხვადასხვა ჯურის მტერი გამოუჩნდა რევოლიუციონურ მშრომელ ხალხს.

მაგრამ რევოლიუციონური ორგანიზაციები აქ სულით არ დაცემულან. მათ იმედი არ დაუკარგავთ. თავის მხრივ მათაც შემოიკრიბეს ძალები კონტრ-რევოლიუციასთან საბრძოლველათ. ინსტიტუტურათ გაიზარდა პასუხისმგებლობა რევოლიუციონურ ორგანიზაციებში ჩაბმული თითოეულ რევოლიუციონერისა, უფრო გაცხოველდა რევოლიუციონური მუშაობა.

შავ რაზმს სოფლად დაუპირდაპირდა რევოლიუციონურ ორგანიზაციასთან დაარსებული მუშათა და გლეხთა წითელი რაზმი.

ასეთი რაზმები შესდგა გურიაში დათიკო შევარდნაძისა და სხვების ხელმძღვანელობით, შორაპნის მაზრაში, (ქიათურის შავი ქვის მრეწველობის რაიონში)—კოტე ცინცაძისა, ვ. ყიასაშვილისა, სტეპკო ინჭკირველისა და სხვების მეთაურობა—ხელმძღვანელობით. წითელი რაზმები შესდგა აგრეთვე ქართლში (გორი) და სხვაგან.

ამ წითელმა რაზმებმა შემუსრეს, ალაგმეს გათავხედებული მემამულე-თავად-აზნაურობის შავი რაზმები; აპყარეს მათ იარაღი და სხვა.

რუს-ჩინოენიკებისაგან შემდგარ შავ-პატრიოტულ „საზოგადოების“ დემონსტრაციებს ქალაქებში დაუპირდაპირდა ფაბრიკა-ქარხნებისა, ტრამვაისა და რკინის გზის მრავალრიცხოვანი მუშების პოლიტიკური გაფიცვები, რევოლიუციონური მოთხოვნილებები... გახშირდა ტერორისტული აქტები, აგრეთვე ნაწილობრივ შეიარაღებული გამოსვლები. ამავე დროს ერთობ ხშირ მოვლენად გადაიქცა პოლიტიკური დემონსტრაციება მოწაფეებისა გორში, ქუთაისში, გურიაში, ბათომში, ტფილისში და სხვაგან.

¹⁾ იხილ. ამის შესახებ „რევ. მატინენს“-ის 9—10 ნომერში: „1905 წელი ჩვენში“—მასალები. ა ვ ტ.

მუშების პოლიტიკურ-ეკონომიურ და რევოლიუციონურ მოთხოვნებს ქალაქში „გამოეხმაურა“ საქართველოს სუსტი, ოდნავ მბეჭეტავი ლიბერალური ბურჟუაზიაც. ამ „გამწყვლად“ ბურჟუაზიის მიზანი იყო: აღედგინა წესიერება, ბოლო მოეღო გაფიცვებისათვის, რაც აუძლურებდა მრეწველობას, ასუსტებდა მჭონებელ კლასის ჯიბეს. მას უნდოდა ისე „დაეკმაყოფილებინა“ მუშები, რომ ბურჟუაზია არ დაზარალებულიყო, რაც სინამდვილეში, რა თქმა უნდა, შეუძლებელი იყო.

ორი პოლიტიკურად ჩამოყალიბებული სხვადასხვა ძალა დაუპირდაპირდა ერთმანეთს.

ეს იყო 1905 წელში ის მომენტი, როცა მებრძოლი პროლეტარიატი და გლეხკაცობა მთელი რუსეთის სივრცით რევოლიუციის გადამწყვეტ წუთებს უახლოვდებოდა, როცა ოქტომბრის დიდი საყოველთაო მუშათა გაფიცვა მზადდებოდა, როცა ოქტომბერი იწურებოდა, ოქტომბერს დეკემბერი უნდა მოჰყოლოდა, დეკემბრით უნდა დაწყებულიყო პროლეტარიატის შეიარაღებული აჯანყება მოსკოვის ქუჩებში.

არ ეძინა ამ დროს არც მონარქიულ მთავრობას ცენტრში და ისიც ემზადებოდა თავდაცვიდან შეტევაზე გადასასვლელად, მუდმივ შიშისა და საფრთხის თავიდან მოსაშორებლათ, რევოლიუციის ჩასახშობათ.

პირველი თავისი ნაბიჯი მან იქითკენ მიმართა, რომ რევოლიუციისათვის ჩამოეშორებია მახე მიტმასნებული „ნაწყენი“ ლიბერალები. ამ აზრით მთავრობამ გამოაქვეყნა **ბულიგინის** სახელმწიფო სათათბიროს პროექტი. შემდეგ, მთავრობის სათავეში მოაქცია ლიბერალ მონარქისტი **ვიტე-დურნოვი** და გამოსცა 17 ოქტომბრის მანიფესტი. უბოძა რუსეთს ხალხს „უკუღო კონსტიტუცია“.

ცენტრალურმა მთავრობამ ამით რამდენიმეთ მიაღწია მიზანს. ლიბერალური ბურჟუაზია, ლიბერალური ოპოზიციონური პარტიები ამით დაკმაყოფილდნენ. აქ ნახეს მათ საზღვარი თავიანთი „ბრძოლისა“, თავიანთი „რევოლიუციონერობისა“, მეტიც, — ამით მოსწყტა სოციალ-დემოკრატიულ პარტიას როგორც რევოლიუციონური ძალა, მისი მემარჯვენე ოპორტიუნისტული ფრთა, მენშევიკები... ისინიც კი თითქმის კმაყოფილებას აცხადებდნენ ამით. ამის შემდეგ მათ აღარ დაიჩინეს რევოლიუციის გზით სიარული; მეფის გალიბერალებული მთავრობის რეფორმებს შეაკტერდნენ და მასში მონაწილეობის მიღებით განიზრახეს „რევოლიუციონური“ **შედგის** მიღწევა.

მაგრამ პროლეტარიატი, რევოლიუციონური პროლეტარიატისა და გლეხკაცობის ავანგარდი, მაინც თავის გზით წავიდა. მათ გა-

დაპრით უარჰყვეს 17 ოქტომბრის კონსტიტუციონური მანიფესტი და გაბედულათ მოუწოდეს რუსეთის პროლეტარიატს და გლეხობას შეიარაღებული აჯანყებისაკენ.

ლენინგრადში და სხვაგან ამ ხანებში მოეწყო მუშათა დეპუტატების საბჭოები, რომლებმაც მიითვისეს დროებითი რევოლიუციონური მთავრობის ფუნქციები, იკისრეს ხელმძღვანელის როლი დაწყებულ ძლევა-მოსილ რევოლიუციაში. მუშათა ასეთ რევოლიუციონურ საბჭოს ადგილი ჰქონდა ბაქოშიც (მცირე ხნით). იყო ცდა აგრეთვე შემდგარიყო ლენინგრადში მატროსთა და ჯარისკაცთა დეპუტატების საბჭოც.

დეკემბერში მოსკოვის პროლეტარიატმა ბარკადები ააგო ქუჩებში, ომი გამოუცხადა მონარქიულ მთავრობას და სამკვდრო-სასიცოცხლოდ შეებრძოლა მის დამცველ ჯარსა და პოლიციას.

ასეთი შეიარაღებული გამოსვლები დაიწყო გურიაში (ჩოხატაური — ნასაკირალი) შორაპნის მაზრაში (ქიათურა — ზესტაფონი), რაჭა-ლეჩხუმში, ბაქოში, ბათუმში და ტფილისში... მოსკოვის აჯანყებასთან დაკავშირებით ტფილისის შეიარაღებული მუშები შეეცადნენ მუშათა რევოლიუციონურ უბნის, ნაძალადევის (ეხლა ლენინის რაიონი) დაცვას გამხეცებულ კაზაკ-პლასტუნების შემოსევა-დარბევისაგან.

მთავრობამ შესძლო თავისი არმიიდან კაზაკების სახით ერთგული ნაწილის გამოყოფა.

მოსკოვის პროლეტარიატის აჯანყება დამარცხდა.

თუმცა პროლეტარიატის ვადამწყვეტი ბრძოლები რუსეთის სხვა დიდ ქალაქებში ჯერ არ იყო დამთავრებული, ჯერ კიდევ გრძელდებოდა იგი, მაგრამ მოსკოვის პროლეტარიატის დამარცხებამ მათი რევოლიუციონური ტემპი შეასუსტა, დემორალიზაციის ბაცილები შეიტანა რევოლიუციონერთა რიგებში და ამით მათი ბედი წინასწარი დამარცხებით გადასწყვიტა.

საქართველოს აჯანყებული პროლეტარიატი და გლეხკაცობაც იწურებოდა კონტრ რევოლიუციის რკალში, მაგრამ ბრძოლა ჯერ კიდევ არ იყო გათავებული. გამარჯვების იმედი მებრძოლ მშრომელ ხალხისათვის ჯერ კიდევ არ იყო ამოწურული, იკრებდა იგი ძალებს და ემზადებოდა ახალ რევოლიუციონურ შეტევისათვის.

ეს შეტევა, ბრძოლის გაგრძელება, გამოიხატა წითელი პარტიზანების მოწყობაში, პარტიზანულ გამოსვლებში და სხვა.

ასევე აძლიერებდა თავის ძალებს და შეტევიდან შეტევაზე გადადიოდა გამარჯვებით წათამამებული მონარქიული მთავრობაც.

საქართველოს ადგილობრივმა მთავრობამ კავკასიის მეფის მოადგილის სახით ტფილისში გამოჰყო ჯარიდან ტახტის ერთგული ნაწილები, უმთავრესად კაზაკები, ჩააბარა ისინი მონარქიის „გმირ“

გენერალ-პოლკოვნიკებს: გრიაზნოვს, ალიხან—ავარსკის, კრილოვს და გაგზანა სოფლად. სოფელი მისცეს ცეცხლსა და მახვილს, ხოლო ქალაქებში იწყეს უნგარიზო, დაუზოგველი რბევა და ძარცვა დუქნებისა, გამვლელ უდანაშაულო ხალხისა... მათ მთავრობისაგან სრული უფლება და გარანტია მიეცათ, რომ ამაში ისინი არ აგდებდენ პასუხს.

ეს იყო 1906 წლის დასაწყისში (ინვარი, თებერვალი, მარტი), როცა რევოლიუციონურ დასავლეთ საქართველოსაკენ დაძრული გენერალ ალიხან—ავარსკის დამსჯელ ჯარს ჭიათურისა და სამტრედიის-ქუთაისის პარტიზანული წითელი რაზმელები უპირდაპირდებოდნენ, თავს ესხმოდნენ ზესტაფონში და წითეაში; უმართავდნენ თავგანწირულ, გამირულ ბრძოლებს. ეს ის ხანა იყო, როცა თვითმპყრობელური ცენტრალური მთავრობა განაგრძობდა რა ერთი ხელით შეტევას აჯანყებული პროლეტარიატის წინააღმდეგ, რევოლიუციის შემუსვრას, მეორე ხელით ქმნიდა „პარლამენტს“—„ხალხურ წარმომადგენლობას“, იწვევდა სახელმწიფო სათათბიროს ხალხის დასამოწმინებლად, საფუძველს უყრიდა მონარქიულ კონსტიტუციონალიზმს. იგი ძალით აჩეჩებდა რევოლიუციონურ კლასს ცოტათი გადიდებულ იმ მოსატყუებელ „საკენკს“, რომელიც მან აჯანყებულ ხალხს, ბულივინის დუმის პროექტისა და 17 ოქტომბრის მანიფესტის სახით 1905 წელს შეაძლია, ხოლო ამ კლასმა მშრომელთა ავანგარდის გავლენით და ხელმძღვანელობით უკან დაუბრუნა და ბრძოლის გაგრძელება არჩია.

დამარცხდა ამ ბრძოლაში მშრომელი კლასი მთელი რუსეთისა. წააგო ეს პირველი რევოლიუცია საქართველოს პროლეტარიატმა და გლეხობამაც.

კონტრ-რევოლიუციამ იწყო განმტკიცება.

იატაკ ქვეშ ჩამძვრალი, უანდარმერიის მარწუხებს გადაჩენილი, თითო ოროლა რჩეული რევოლიუციონერი მხოლოდ ხანგამოშვებითი გამირული ტერორით უპასუხებდა გამარჯვებულ, სადღესასწაულო მზადებაში მყოფ კონტრ-რევოლიუციას და მით რევოლიუციაში წაბორძიკებულ მშრომელ ხალხს ნუგეშით ევლინებოდა, სულიერათ მაღლა სწევდა, მომავალის იმედს უნახავდა...

რევოლიუციის ხასიათი.

1905 წლის რუსეთის პირველ რევოლიუციას ლენინი უწოდებს—სოციალური შინაარსით: **ბურჟუაზიულ—დემოკრატიულს**; რევოლიუციონური შემოქმედებით, რევოლიუციონური საქმიანობის შედეგებით, ბრძოლის საშუალებების მიხედვით: **პროლეტარულს**; ე. ი.

1905 წლის რევოლიუცია ლენინის აზრით იყო ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულიც და პროლეტარულიც. პროლეტარული არა მარტო იმიტომ, რომ მისი ხელმძღვანელი პროლეტარიატი იყო, არამედ იმიტომ უფრო, რომ მას მოჰქონდა მუშებისათვის საკუთარი კლასობრივი მდგომარეობის გაუმჯობესებაც; იგი დაკავშირებული იყო მყვლეფელ კლასის წინააღმდეგ თავისებურ დარაზმვასთან და გლეხობასთან კავშირით მემამულე თავად-აზნაურობისა და კაპიტალისტების აღმგველ-გადაჭრილ ბრძოლებთან (იხილეთ 9 იანვრის შესახებ გაკეთებული მოხსენება ლენინისა, შვეიცარიაში 1917 წ. თებერვლის რევოლიუციის წინ).

რუსეთის ისტორიკოსი პოკროვსკიც 1905 წლის რევოლიუციას უწოდებს: „ჩვენს პირველ პროლეტარულ რევოლიუციას“.

პოკროვსკის აზრით „1905 წლის პირველი რევოლიუცია იყო რეპეტიცია ოქტომბრის დიდი პროლეტარული რევოლიუციისა, მან მისცა დასაწყისი თანამედროვე პროლეტარულ მოძრაობას მთელი დედამიწის ზურგზე“.

რომ ლენინისა და პოკროვსკის ეს შეფასება სწორი და უდაოა, ჩვენ უკვე დავინახეთ აშკარათ ზევით, საქართველოს სინამდვილეზე, როცა გადმოვშალეთ რევოლიუციის მიმდინარეობა და მისი მამოძრავებელი ძალები ჩვენში.

1905 წლის რევოლიუციის საქე საქართველოში მთელათ და განუყოფლად ეპყრო ხელში ქართველ მუშას და გლეხს; ბრძოლის საშუალებები, ბრძოლის მეთოდები მთლად და განუყოფლად იყო პროლეტარული, კლასობრივი, ანტი-ბურჟუაზიული; რევოლიუციონურ საქმიანობის შედეგები, მისი ფორმა და შინაარსი მთლათ და განუყოფლად იყო კლასიური; ანტი-ბურჟუაზიული, პროლეტარულ—საზოგადოებრივი.

პროლეტარული რევოლიუცია მზადდებოდა ბურჟუაზიულ რევოლიუციის გაუფლელად; ანუ, ფეოდალებისა და მონარქიის წინააღმდეგ ბურჟუაზიული და პროლეტარული რევოლიუცია ერთ და იმავე დროს იშობოდა, ვითარდებოდა.

ევროპის ბურჟუაზიულ რევოლიუციებზე აღზრდილი და გამოცდილი რუსეთის პროლეტარიატი თითონ მოქცეოდა სათავეში „ბურჟუაზიულ-დემოკრატიულ“ რევოლიუციას; მონარქიულ რეჟიმის დამხობასთან ერთად იგი აყენებდა საკუთარ კლასობრივ ინტერესებს, ანტი ბურჟუაზიულ მოთხოვნებს; უნდოთ უყურებდა ბურჟუაზიას, გვერდს უვლიდა მას.

რუსეთის ბურჟუაზიაც, იმავე ევროპის რევოლიუციების გამოცდილებით, ნაკლებად იტკივებდა თავს რევოლიუციის ინტერესებით, მისი „რადიკალიზმით“; იგი კმაყოფილდებოდა რეფორმებითაც, საქ-

დარისად სთვლიდა მონარქიულ მთავრობის მხოლოდ გადმოხრას, „გალიბერალებას“; ეძებდა იგი შეთანხმებას მასთან: უარყოფითად უყურებდა იგი პროლეტარულ ძალების ჩარევას „ბურჟუაზიულ“ რევოლუციაში.

ყველაზე მეტად ეს საქართველოს სინამდვილემ მოგვცა.

აქ არა თუ არ იყო ბურჟუაზიის ხელი რევოლუციაში 1905 წელს,—მისი გამომხატველი პარტიები არა სჩადნენ სრულებით საქართველოში; 1905 წლის რევოლუციას მთლად და განუყოფლად დაპატრონებოდა პროლეტარიატის ერთად ერთი ავანგარდი—სოციალ-დემოკრატიული პარტია.

პ ა რ ტ ი ე ბ ი.

1905 წლის რევოლუციას საქართველოში არ აღმაოჩნდა რევოლუციით „დაინტერესებული“, რევოლუციის „მასაზრდოებელი“ ის მრავალი და მრავალგვარი პარტიები, როგორც მას გამოუჩნდა რუსეთში,—რუსებში: მაგალითად, ესერები, ტრუდოვიკები, სახალხო სოციალისტები, კადეტები, პროგრესისტები და სხვა.

1905 წლის რევოლუციის სარბიელზე საქართველოში, მისი მოსამზადებელი ხანიდან, განსაკუთრებით 900-იანი წლებიდან მაინც, სოციალ-დემოკრატიული პარტიის გარდა სხვა პოლიტიკურ პარტიებს არავეითარი როლი არ რგუნებია.

ესერებს თავიდანვე ვერ მოეპოვებიათ ნიადაგი საქართველოში—არა სჩანდენ ისინი, ხოლო სოციალისტ-ფედერალისტების სახით ჩამოსხმული, თავად-აზნაურობიდან გამოსული ქართველი შოვინისტ-ინტელიგენტების პარტია მუშებისა და გლეხებისაგან სრულებით გარიყული იყვნენ; არავინ ამ კლასიდან მას არაფერს არ ეკითხებოდა მიმდინარე რევოლუციაში.

რაც შეეხება მსხვილ, წმინდა ბურჟუაზიულ პარტიას, როგორც იყო კადეტები და „ოქტომბრისტები“ რუსეთში, ასეთი აქ, საქართველოში, ვერც კი გამოჩეკილიყო,—თუ, რა თქმა უნდა, მხედველობაში არ მივიღებთ თითებზე ჩამოსათვლელ უპრინციპო—უფორმო ლიბერალებს: ჩერქეზიშვილს, ვერმიშვეს, ხატისოვს, ამირაჯიბს და გოთუას, რომელთაც ჰქონდათ აგრეთვე თავიანთი ბეჭდვითი ორგანოებიც,—„ვოზროჟდენიე“, „ზაკავაზიე“ და „ტიფლისკი ლისტოკ“-ი

ფრაქციული ბრძოლა სოციალ-დემოკრატიულ პარტიაში და ბოლშევიკების როლი.

1905 წლამდე საქართველოს სოციალ-დემოკრატიული ორგანიზაციები კავკასიის კავშირის კომიტეტის ხელმძღვანელობით განუ-

ყოფილად იდგენ ძველი „ისკრის“ პოლიტიკურ ხაზზე, საეკლესიო ემბრო-ბოდენ ბოლშევიკებს (მეუმრავლესეებს, როგორც მაშინ უწოდებდენ) და განაგრძობდენ მისი პლატფორმა-ტაქტიკით რევოლუციონურ მუშაობას.

1905 წლის დაწყებით ეს მდგომარეობა რევოლუციის ხელ-მძღვანელ სოციალ-დემოკრატიულ პარტიის ორგანიზაციებში შეიცვალა.

1905 წელს, დაწყებულ რევოლუციის გადამჭრელ მომენტებში სოციალ-დემოკრატიულ პარტიის ორგანიზაციებში დაიწყო ფრაქციული, მწვავე, შეურიგებელი ბრძოლა ბოლშევიკ-მენშევიკების სახით. ახლად შემოსული მენშევიკები, ბოლშევიკურ საფუძველზე, ლენინის პრინციპებზე აშენებულ ორგანიზაციებში იჭრებოდენ და დემაგოგიითა და მრავალი ანტი-პარტიული საშუალებებით ასუსტებდენ ორგანიზაციების სიმტკიცეს, არღვევდენ ორგანიზაციების მთლიანობას.

მაგრამ მენშევიკების ბრძოლაში ბოლშევიკებთან იყო რალაც თავისებურობა; ქართველი მენშევიკები ფრაქციული ბრძოლის ხაზით განსხვავდებოდენ რუსეთის მენშევიკებისაგან...

ქართულმა მენშევიზმმა ანგარიში გაუწია (იძულებული იყო ასე მოქცეულიყო) განმათავისუფლებელ მოძრაობაში ჩაბმულ იმ მუშებისა და გლეხების უკიდურესობამდე მისულ კლასობრივ ბრძოლის წყურვილს, რომელთა რევოლუციონური დუდილი აქ, საქართველოში, ვითარდებოდა განსაკუთრებულ პირობებში. ქართული მენშევიზმი არ (ან ვერ) შეეხო ორგანიზაციებს, პარტიის ძველი აპარატი ხელუხლებლათ დასტოვა; მან არ იცნო საჭიროდ შეეცვალა პარტიის ორგანიზაციულ საკითხებთან დაკავშირებული ძველი ლენინისტური ხაზი პოლიტიკური ბრძოლისა.

ამ ყველასთან და ყველაფერთან შემგუებელ, რუსეთის მენშევიკებისაგან განსხვავებულ ქართველ მენშევიკების თავისებულებას ჩვენ ვერ აუხვევთ გვერდს, როცა საქართველოში ბოლშევიკ-მენშევიკებს შორის დაწყებულ ფრაქციულ ბრძოლის შეფასებას შევუდგებით. მენშევიზმი საქართველოში დაუპირდაპირდა ბოლშევიზმს უმთავრესად იდეოლოგიურ ფრონტით, — თეორიულად.

მაგრამ მიუხედავად ყველა ამ ფრაქციულ ბრძოლებისა, რევოლუციის დამასუსტებელ შეხლა-შემოხლისა, 1905 წლის რევოლუცია საქართველოში მთელათ აღებული ჩატარდა ბოლშევიკური ბრძოლის ხაზით. რევოლუციონერების ბოლშევიკურ ბრძოლის მეთოდებზე აღზრდით.

მენშევიზმს, როგორც პოლიტიკურ მიმართულებას, როგორც ტაქტიკურ — ორგანიზაციულ თავისებულებას არ ხვდომია როლი საქართველოში 1905 წლის რევოლუციაში.

1905 წლის რევოლიუციაში ბოლომდე შერჩა როლი ბოლშევიზმს საქართველოში.

მენშევიკები, ორგანიზაციებში გაბატონების შემდეგაც კი, ბოლშევიკურათ უდგებოდენ რევოლიუციონურ საქმეებს... იძულებული იყვნენ ბოლშევიკურათ ეწარმოებინათ რევოლიუციისათვის ხელმძღვანელობა.

მ ე ნ შ ე ვ ი ზ მ ი .

1905 წლის მეორე ნახევრიდან საქართველოს სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციებში იწყო გაბატონება მენშევიზმმა.

1905 წლის მიწურულში მენშევიკები უკვე ბატონები შეიქნენ საქართველოს ორგანიზაციებში. ბოლშევიკები ყველგან უმცირესობაში მოექცნენ, ან სულ გამოიდევნენ ორგანიზაციებიდან. გამონაკლისს შეადგენდა ქიათურისა და ქუთაისის ორგანიზაციები, სადაც ჯერ კიდევ ბოლშევიკები განაგრძობდენ ხელმძღვანელობას.

1905 წლის მიწურულში, შესუსტებულ რევოლიუციის ფონზე, როცა რუსეთის მენშევიზმი, სახელმწიფო სათათბიროს მოწვევის მოლოდინში ბრძოლის იარაღს ჰყრიდა, პროლეტარიატის რევოლიუციონურ ბრძოლას მონარქიულ-ბურჟუაზიულ პარლამენტარიზმზე სცვლიდა, — ქართველი მენშევიკები თავიანთი უმეტესობით, მუშური შემადგენლობით, უარს არ ამბობდენ ბოლშევიკებთან ერთად წითელ პარტიზანულ ბრძოლის წარმოებაზე, წელში გაპართულ, გათამამებულ მონარქიულ მთავრობის წინააღმდეგ, თუმცა ამავე დროს ისინი არც ამ მონარქიულ-ბურჟუაზიულ პარლამენტარიზმს ივიწყებდენ, — „მეორე ხელით“ სახელმწიფო სათათბიროს არჩევნებში მონაწილეობისათვისაც ემზადებოდენ, — გზაკნიდენ იქ თავიანთ კაცებს.

ასეთი სახის იყო ქართული მენშევიზმი, რომელიც რეაქციის გაძლიერებით კიდევ უფრო და უფრო ძლიერდებოდა რევოლიუციის დამარცხებით გულ-გატეხილ, იმედ დაკარგულ ფართო მშრომელ მასაში.

1906 წლის მეორე ნახევრიდან, პირველ სახელმწიფო სათათბიროს გარეკის შემდეგ, მენშევიზმი საქართველოში ერთობ გაიფურჩქნა, გაიშალა. ყოველგვარ რევოლიუციონურ საქმიანობაზე მან ხელი აიღო, მარტო კულტურულ-განმანათლებელ მუშაობით კმაყოფილდებოდა, რაც გამოიხატებოდა ლეგალურ ბექდვითი ორგანოების გამოცემაში და აპოლიტიკურ-კულტურულ მუშაობაში.

რეაქციის ფონზე.

1906 წლის მიწურულში რევოლიუციის დაუძლურება, მისი დამარცხება უდავო შეიქნა.

აღარ იყო უკვე რევოლუციონური აღფრთოვანება.

რევოლუცია სამუდამოთ წაგებულათ იყო წარმოდგენილი.

ასე არ ფიქრობდა მხოლოდ და არ ეძლეოდა სასოწარკვეთილებას ერთად-ერთი ბოლშევიკური ფრაქცია ლენინის მეთაურობით.

ბოლშევიკები რევოლუციის დამარცხებას არ უარყოფდენ, მაგრამ მას სთვლიდენ დროებითად. ბოლშევიკებს სწამდა, რომ რევოლუციონური მშრომელი ხალხი ახლო მომავალში ისევ მოიკრებდა ძალებს და უფრო გამოცდილი, უფრო მომზადებული, უფრო მეტის სიძლიერით ამხედრდებოდა და წალეკავდა ყოველსავე ძველს, გადასწყვეტდა 1905 წლის რევოლუციის გადაუწყვეტელ საკითხებს.

ამიტომ ისინი არ დაიბნენ...

ბოლშევიკები ლენინის ხელმძღვანელობით ჩაძვრენ იატაკ ქვეშ და არალეგალობისა და კონსპირაციის სქელ კედლებში იწყეს სიკვდილს გადარჩენილი, გაბნეულ რევოლუციონერების თავის მოყრა და მათი ახალ საფუძველზე გადაჯგუფება.

ასეთ გადაჯგუფებას, ძალების გადარჩევას აქ, საქართველოშიც, ჰქონდა ადგილი.

რევოლუციონური ძალების ამ ახალ პირობებში შეჯგუფებამ შემოფარგლა საქართველოში ბოლშევიკური ფრაქცია პარტიული საზღვრებით.

ისე მოეწყო საქმე, რომ ბოლშევიკები საქართველოში სრულებით არ აძლევდენ ანგარიშს მენშევიკებით გაბატონებულ ორგანიზაციებს, იმათ უნებართვოდ და დაუკითხავათ აკეთებდენ რევოლუციონურ საქმეებს.

დამარცხებულ წითელ რაზმელებიდან ბოლშევიკების მეთაურობით გამოიყო ჯგუფი, რომელიც ტერორისტული ხასიათის გამოსვლებთან ერთად ეწეოდა სახელმწიფო ფულების ექსპროპრიაციას რევოლუციონური მიზნებისთვის, აგრეთვე გაჰყავდა ხვრელები და აწყობდა დასახვრეტ-დასახრჩობ რევოლუციონერების გაქცევას საპრობილეებიდან.

გაბატონებულ მენშევიკების ორგანიზაციები ამ ბრძოლას შორიდან უყურებდენ.

ვინც-კი საუკეთესო მებრძოლი იყო მათ შორის, შემოეკედლა ბოლშევიკების ამ ვიწრო პარტიზანულ ჯგუფს და ეწეოდა რევოლუციონურ საქმიანობას ბოლშევიკური ფრაქციის ხელმძღვანელობით.

ასე, 1906 წლის მიწურულით დასრულდა 1905 წლის რევოლუციის პერიოდი და მივადექით 1907 წლით დაწყებულ სტოლიპინის მძაფრ რეაქციას.

პარტიული მუშაობიდან 1905 წელს *).

კავკასიის კავშირი რუსეთის სოც.-დემოკრატიული მუშათა პარტიისა.

პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!

ღვინის საწყობების, რესტორანების, სამიკიტნოების, „რენსკოვოი პოგრების“, „ზაეზუი დომების“ მოსამსახურეთა მოთხოვნილებანი:

1) კვირა და თორმეტ უმთავრეს უქმე დღეებში სავაჭროების დაკეტვა და მოსამსახურეების სრული თავისუფლება.

2) 1 აპრილიდან 1° ოქტომბრამდე სავაჭროები იღებოდეს დილის 6 საათზე, იკეტებოდეს საღამოს 10 საათზე. 1 ოქტომბრიდან 1 აპრილამდე დილის 7 საათიდან საღამოს 9 საათამდე.

3) ოთახები სავაჭროებზე დაშორებული უნდა იქნეს.

4) შევირდის მიღება ერთი წლით. აიკრძალოს 14 წელზე ნაკლები ხნის ბავშვის მიღება შევირდათ.

5) ზრდილობიანი მოპყრობა.

6) გაფიცვისთვის არავინ არ უნდა დაისაჯოს არც დათხოვნით და არც ჯამაგირის მოკლებით.

7) მოსამსახურის დათხოვნა შეიძლება მხოლოდ იმ შემთხვევაში, თუ ხაზინისაგან გამოცხადებული აქვს ერთი თვით ადრე და ამხანაგებისგანაც გადაწყვეტილია მისი დათხოვნა.

8) კვირაში ერთხელ ამხანაგების მოთხოვნით მუშაობისგან განთავისუფლება საღამოს 6 საათზე.

ამხანაგებო! ყველა ამ მოთხოვნილებებისთვის ჩვენ ერთხელ გაფიცეთ და დაგვაკმაყოფილეს კიდევ, მაგრამ ეს დაკმაყოფილება მხოლოდ უსირცხვილო მოტყუილება იყო „ხაზინებისაგან“. ჩვენ მოგვატყუილეს, მუშაობას მიგვაყენეს და ერთ კვირაში ისეთსავე აუტანელ მდგომარეობაში ჩავცვივდით, როგორც წინათ. ამნაირათ ცხოვრება შეუძლებელია, და ჩვენ უნდა მოვიპოვოთ უსათუოთ, რასაც ვთხოვლობთ.

*) აქ დაბეჭდილი პროკლამაციები გამოცემულია სოც.-დემ. ქუთაისის ორგანიზაციის და იმერეთ-სამეგრელოს კომიტეტის მიერ 1905 წ.

ვაბრობილებით „ხაზინებს“, თუ ამ ხუთ დღეში ყველა ეს მო-
თხოვნილებები არ იქნება შესრულებული მაშინ ჩვენ მივმართავთ გა-
ფიცვას და სხვა ზომებს.

მსწრაფლ-მბეჭდავი სტამბა ი. ს. კ.—სა
1905 წ. № 114.

რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია.

პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!

29 აგვისტოს თავდასხმა.

მოქალაქენო! 29 აგვისტოს საღამოს 8 საათზე თფილისის ქა-
ლაქის თვითმართველობის დარბაზს მიაწყდა რამდენიმე ათასი კაცი
საბჭოს ჩვეულებრივ სხდომაზე დასასწრებლათ და საერობო სათათ-
ბიროში კანდიდატების არჩევაზე გავლენის მოსახდენათ. კარები ღია
იყო, პოლიცია კარებთან იდგა, მაგრამ შესვლას არავის უშლიდა.
კრებაზე არც ერთი ხმოსანი, არც გამგეობა და არც ქალაქის თავი
არ გამოცხადებულა. მაშინ კრება გადაიქცა ხალხის მიტინგათ და
დაიწყეს ლაპარაკი ბაქოს სომეხ-თათართა შეტაკების შესახებ. უცებ
გამოცხადდა პოლიციის ბოქაული და მოითხოვა კრების დაშლა; კრე-
ბამ ამაზე უარი უთხრა. რამდენიმე წუთის შემდეგ ზალაში შემო-
ცვინდენ კაზაკები და ასტეხეს პირდაპირ ხალხში სროლა. ახმაურდა
მთელი ხალხი და მიაწყდა კარებს, მაგრამ აღმოჩნდა, რომ ყველა გა-
მოსავალი დახშულა. ხალხი შეიქნა ყოველ მხრიდან მომწყვდეული.
შიგნიდან და გარედმიდან გამხეცვებული კაზაკებით გარსშემორტყმუ-
ლი. მრავალ ალაგას კაზაკებმა სინათლე ჩააქრეს და ხალხს დაესიენ.
მთელი სახლი მოიცვა დაჭრილთა და მომაკვდავთა საზარელმა კენე-
სა გოდებამ. სისხლის გუბე დადგა ყველგან, გალღერეიაზე მოკლულ-
თა გვამებს კაზაკები ისროდენ დაბლა ზალაში. ზალის ხალხი გარ-
ბოდ-გამორბოდა ეზოში, მათ უკან სროლით მისდევდენ. ვინც კი
ალაყაფის კარებზე გადახტომა მოახერხა, მათ ათავებდენ გარეთ
მდგომი კაზაკები. ესენი არავის არჩევედენ არც საბჭოს გარეთ. ვისაც
კი დაინახავდენ, თავს ესხმოდენ. ქუჩები მოირწყო სისხლით. დაჭრი-
ლები ეყარა აქა იქ და მხოლოდ საჩქაროთ მოწვეული ექიმები მათ
კრეფდენ და ახლო აუთიაქში კრილობებს უხვევდენ. როცა კაზაკებს
ტყვია გამოელიათ დაერიენ ხმლებით; მსხვერპლო მეძებრებივით დაე-
ძებდენ ბნელ კუთხეებში და დაუჭრელათ აღარავის უშვებდენ. ერ-
თი ქალი გაგიჟდა. ბოლოს მივიდა პროკურორი და ეზოში დარჩე-
ნილთა ერთი ნაწილი დააპატიმრა. მიხაილოვის საავადმყოფოში შეკ-

რებილი ცნობებით მოკლულია ვს. ამითში რამოდენიმე ქალია. დაქრილთა რიცხვის აღდგენა ჯერ შეუძლებელია. მრავალი მძიმეთ დაშავებული თავ-თავის სახლებში წვანან.

მუშებო, მოქალაქენო! აი რა საშინელი დანაშაულობა ჩაიდინეს მთავრობამ და მისმა ჯალათებმა. არა ნაკლები წილი ამ საზიზღარ საქმეში უდევს ჩვენ ლიბერალურ ბურჟუაზიას, ქალაქის თავმა ვერმიშვემა და მისმა გამგეობამ თფილისის ხალხი და საბჭო გამხეცე ბულ კაზაკებს გადასცა დასარბევათ. აი ამნაირათ გაათორებულმა თვითმპყრობელობამ და ქალაქის თვითმართველობამ ხელი ხელს მიცეს და ომი გამოუცხადეს უიარაღო ხალხს.

ამაზე ჩვენი პასუხია: **ძირს თვითმპყრობელობა, ძირს მოლაღატე ბურჟუაზია.** მოუწოდოთ ყველა მუშას, ყველა მოქალაქეს ზიზღი გამოუცხადოს მთავრობას და მასთანავე ვერმიშვეს და მის გამგეობას.

ხუთშაბათს 1 სექტემბერს შეჩერდეს **სხვა კავკასიის ქალაქებთან ერთად** ჩვენი ქალაქის ცხოვრება. ამ **ერთი დღის** სამგლოვიარო გაფიცვით პატივი ვცეთ უდანაშაულო მსხვერპლთა ხსოვნას და პროტესტი გამოუცხადოთ მთავრობას. დღე ეს დღე გადაიქცეს სამგლოვიარო დღეთ!

მუშენო, მოქალაქენო, ხუთშაბათს ერთი დღით თქვენ შესწევეტ მუშაობას: გამოხურავთ სახელოსნოებს, სტამბებს, ფაბრიკა-ხავოდებს, დახურავთ დუქნებს, რესტორანებს, შეაჩერებთ მიმოსვლას, — ერთი სიტყვით გააჩერებთ ქალაქის მაჯის ცემას.

საუკუნო ხსოვნა მოკლულთ! სიკვდილი მკვლელთ! ძირს თვითმპყრობელობა! ძირს მოლაღატე ბურჟუაზია! გაუმარჯოს უიარაღებულ აჯანყებას! გაუმარჯოს რუს. სოც.-დემოკრატიულ მუშათა პარტიას!

ქუთაისის ორგანიზაცია რ. ს. დ. მ. პ.

მსწრაფლ მბეჭდავი სტამბა ორგანიზაციისა. აგვისტ. 31 — 10.000 ცალი.

კავკასიის კავშირი რუსეთის სოც.-დემოკ. მუშათა პარტიისა.

პროლეტარებო მთელი ქვეყნისა, შეერთდით!

ა მ ხ ა ნ ა გ ე ბ ა!

მტრის ტყვიამ კიდევ დაიხუფლა ჩვენს თავზე, მტრის ხმალმა კიდევ გაიელვა ჩვენ თვალ წინ და აი წარმოგვიდგა საშინელი, შემამძრწუნებელი სურათი თფილისიის თვითმართველობის დარბაზში. აქ მთავრობის ნებართვით შეკრებილა დიდძალი ხალხი საერობო არ-

ჩვენების გამო. დიდ უმრავლესობას შეადგენდნენ სოც.-დემოკრატები და მუშები. იმართება საუბარი ბაქოს სისხლის ღვრის შესახებ. ეს მოქალაქეთა კრებაა. ეს ადგილობრივ მცხოვრებთა კრებაა. აქ იარაღი არავის მოუტანია, რადგან კრების მიზანია თავისუფალი სჯაბასი დღევანდელ საჭირობოტო კითხვებზე, აქ მხოლოდ თავისუფალი გონებრივი მუშაობაა. აქ მოქალაქენი თავის აზრებს და გრძობებს ერთი მეორეს უზიარებენ.

უცბათ გარედან ისმის საშინელი გრიალი და კრებას სამარისებური სიჩუმე იცავს, კიდევ თოფის გრიალი, კიდევ და კიდევ, იცხრილება დარბაზის კედლები, იმტვრევა ყოველ მხრიდან კარები და შიგ დარბაზში შემორბის გაცოფებული ყაზახთა რაზმი. ეხლა კი ყველა მიმხვდარია, რომ კრება უღმობილ მტარვალთა მსხვერპლია, სისხლის მსმელ ჯალათთა ბრწყალებშია და სიკვდილს უნდა გაქცევა. იხშობა სინათლე და სრულ სიბნელეში იწყება ენით გამოუთქმელი საშინელება, ხალხის განუკითხავი ჟღერა და მუსგრა. თავის შველა შეუძლებელია. გაქცეულს ტყვია ხვდება გულში და წუთისოფელს ასაღმებს. სიკვდილი ფართოდ შლის შავ ფრთებს და უცბათ მცირდება ცოცხალთა რიცხვი. გარეთ და შიგნით, ყველგან, ყოველ ნაბიჯზე სისხლის გუბეები, ადამიანის დაგლეჯილი წელები, დასახიჩრებული გვამები, დანთხეული ტვინი, ტანს მოცილებული თავები... დაჭრილთა და მომაკვდაეთა გულშემზარავი კენესა, ტანჯვა-ვაების ხმა, სასიკვდილოდ დევნილთა საოცარი ყვირილი. ყველაფერი ეს შეერთებული წარმოადგენს ჯოჯოხეთს, ადამიანების წამების, ტანჯვის და სიკვდილის სურათს.. აი ეს საშინელი სურათი თბილი სისხლით დახატა მთავრობის ბოროტმა ხელმა, ეს თარეშობა თფილისის მოქალაქეებზე გააწყო თფილ. გახრწნილმა პოლიციამ.

ამხანაგებო! გული სკდება. სული გეხუთება და სისხლი თავში გაწეება, როცა ეს თავზარდამცემი ამბები გესმის, როცა ამ ჯოჯოხეთურ საშინელებას ხედავ, მოთმინების ფიალა შხაჩითა და გესლით ივსება.. ჯალათთა სისხლი გეწყურია, მათი გაპობილი გულის ნახვა გეწადია. ამხანაგების სიკვდილი გულს გვიღრღნის და სულს გვიშოთობს.. მაგრამ არ შეგვაშინოს ამან, ამ ახალმა სისხლის ნაკადულმა არ დააცხროს ჩვენ გულში ანთებული რევოლიუციონური ალი, არ შეასუსტოს ჩვენი მარჯვენა საბრძოლველად ამართული. მეტი შეუპოვრობით, მეტი გააფთრებით, მეტი ბრაზით და შურისძიებით გავექანოთ ჩვენ დახოცილ ამხ. სისხლის ასაღებათ. სიკვდილი ყოველთვის თან გვზღვედა ჩვენ, ეს ჩვენთვის არა ახალი, ძველია — მაგრამ ყოველი სისხლის წვეთი უფრო და უფრო ანთებდა ჩვენს გულში ბრძოლის ალს.—აი ეს ალი დღეს ცეცხლის ზღვით გარდაიქცა, მან წარღვნა მთელი რუსეთი, მთელი კავკასია და დღევანდელი დღე

რევოლიუციის მატთან

საქართველოს
საბჭოთაო
რევოლუციური
პარტია
პარტიული მუშაობიდან
1905 წელს

2434

1905

1905

შეიარაღებული აჯანყების დღეა. დაყოვნება ყოვლად შეუძლებელია. მეომარნი ყოველ მხრიდან იარაღს ითხოვენ. სარევოლიუციო ჯარი დარაზმულია, საჭიროა მხოლოდ იარაღი.

ამხანაგებო! ნუ დავხოვავთ ნურავითარ საშუალებას, ნურც დროს, ნურც ძალას, ნურც ფულს უკანასკნელი პერანგი ვაფყიდოთ., რევოლიუცია მხოლოდ იარაღით გაიმარჯვებს და ჩვენც ყოველგვარი საშუალება ვინმართთ მალე ავუშვათ შეიარაღებული აჯანყების დროშა.

გაუმარჯოს შეიარაღებულ აჯანყებას!..

დიდება და პატივი დახოცილ ამხანაგებს!..

სიკვდილი მტარვალთ!.. სიკვდილი მკვლელთ!

იმერეთ—სამეგრელოს კომიტეტი.

მსწრაფლ-მბეჭდავი სტამბა ი. ს. კ. ს.

1 სექტემბერი 1905 წ. № 104.

რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია.

პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შერთდით!

===== **ს ა ლ დ ა თ ო ბ ა .** =====

„მას ჯარი ნებავეს შენ სისხლ საღვრელათ,

„მიართვი მტარვალს შენი ვაჟები...“

ხალხის სისხლით რუსეთი ირწყვება... მტარვალმა მეფემ და მისმა მთავრობამ ხალხის ყვლეფაზე, ხალხის დამონავებაზე, ხალხის დაბეჩავებაზე, ხალხის გაუნათლებლობაზე ააგეს თვისი ბედნიერება. მაგრამ, აჰა, მათ ბედნიერებასაც ბოლო ეღება. მეფე და მისი მთავრობა ყოველ ღონეს ხმარობდა ხალხი დაებნელებია, მაგრამ ხალხმა უკვე თვალები აახილა. ის ნათლათ ხედავს ეხლა თვის მტერს და მოყვარეს, მთავრობა ცდილობდა ხალხი მორჩილ და ყურ მოჭრილ მონათ გარდაექცია. ის უჩლუნგებდა მას თვალთა ხედვას. და ყურთა სმენას, რომ მას არ გაეგონა ხმა თავისუფლების, არ დაენახა დროშა თავისუფლებისა. მაგრამ ხალხმა შეიგნო თავისი მდგომარეობა, მძლავრათ შეინძრა, აიწყვიტა მონობის ბორკილები და გამოუტახადა სამკვიდრო-სასიცოცხლო ომი თვითმპყრობელ მეფეს. და აი მაინც შე მოიკრიბა მთელი თავისი ბნელი ძალები და დაუპირდაპირა ის თავისუფლებისათვის. მებრძოლ ხალხს. მთელი რუსეთი ორ ბანაკათ გაიყო: ერთი მხრით მეფე თავის პოლიცია-ჟანდარმებით, მინისტრ-ჩინოვნიკებით, კაზაკებით, მეორე მხრით ხალხი. პირველი ბანაკი

მეორესთან შედარებით თავის თავათ უძლურია. მაგრამ ის არის ძლიერი ურიცხვი ჯარით. რითი გიმონებთ თქვენ მეფე? ჯარით. რითი გაძრობსთ ტყავს? ჯარით. რითი გაღობთ ციხეში, რითი გისპობთ სიცოცხლეს სახრჩობელაზე, რითი გხვრეტავთ მტარვალი მეფე? ჯარით და მხოლოდ ჯარით. წაართვით მთავრობას ჯარი. ის სუსტია, უძლურია მაშინ.

მერე ვინ აძლევს მეფეს ამ ჯარს? ვინ და თქვენ. ჯარშია თქვენი შვილები, ძმები, ნათესაეები, ჯარშია თქვენსავით გაყვლეფილი მუშა და გლეხი. ამ გვარათ თქვენნივე ძალით, თქვენივე შვილების და ძმების წყალობით—თქვენსავით გაყვლეფილი მუშის ხელით მტარვალი მეფე თქვენვე გამარცხებთ, თქვენ მუშტს თქვენვე გაირტყამთ ცხვირპირში: აი რითი ყოფილა თქვენი სისხლის მსმელი მეფე ძლიერი, აი რისთვის ნდომებია ჯარი.

არა, ჯარი გარეშე მტრისაგან გვიფარავსო, იტყვიო თქვენ. აქაც შემცდარი ხართ. ყოველი თანამედროვე მთავრობა თვითმპყრობელი მეფეა იგი, თუ მდიდართა მთავრობა, ყოველთვის და ყოველგან თავის თავს იცავს, თავის ჯიბეებს ისქელებს, თქვენთვის კი ცხელი ტყვია და ცივი სამარე აქვს ყოველგან დამზადებული: რა მტრობა ქონდა შენტან იაპონელებს, რომ შენი შვილები, შენი ძმები და შენსავით გაყვლეფილი მუშა ხალხი ასი ათასობით შეაკლა მათ მთავრობამ? რა საქმე ქონდა შენტან იაპონელებს? გიცნობდა? იცნობდი? არა და არა. მეფემ მისთვის ჩახოცა ამდენი ხალხი მანჯურიაში, რომ ახალი მიწები შეეძინა, თავის მდიდარი ვაჭრებისათვის ახალი ბაზარი მოეპოვებია, რომ ამით ისინი კიდევ უფრო გამდიდრებულყვენ. ჯარს მარტო ამით არ მოაქვს აუტანელი ზარალი შენტანის. ჯარი გაღატაკებს შენ, გასნეულებს. იქნება ისა გგონია, რომ ამ ურიცხვ ჯარს მეფე ინახავს თავისი ჯიბით? არა და ათასჯერ არა. მეფესაც და მის ჯარსაც შენ ინახავ შენი ოფლით. თუ შენ ჯიბეში არაფერია, იმიტომ, რომ ამდენ მუქთა ხორას ვეღარ გაწდვი. მთავრობა გახდევინებს შენ პირდაპირი და არა პირდაპირი გადასახადის სახით ორი ათას მილიონ მანეთს და აქედან თითქმის ნახევარი ჯარს ხმარდება; ჯარის წყალობით მცდე შენ გიმონებს, გაღატაკებს. შენ აძლევ მეფეს შენსავე შვილებს: აჰა, წაიყვანე ესენი, მიეცი თოფი, ასწავლე სროლა, რომ ერთგულათ დაგიმიზნოს შიდ გულში, არ ამაცდინოს თუ ბოროტობა დაეგმო და სიმართლიზა ბრძოლა ვიწყო, და ამავე ჯარს, რომლითაც მეფე შენზე ნადირობს, როგორც მწყერებზე, შენვე ინახავ! ამაზე უფრო მეტი მოუფიქრებლობა, მეტი უაზრობა იქნება?!

ეს კიდევ ცოტაა. რა ემართება შენს შვილებს, ძმებს ჯარში რომ მიდიან? უმეტესი ნაწილი ქლეკით სნეულდება, ზოგი შორს იხოცება, ზოგი ოჯახშივე ბრუნდება დაქლეკებული; არა თუ სამუდამოთ

აკლდება შენს ოჯახს საუკეთესო მუშა, არამედ სწეულებაც შემოდნს შენს ოჯახში.

ამ გვარათ სალდათობა ხელში აძლევს მთავრობას იარაღს შენსავე დასამარცხებლათ, სალდათობა შენს ოჯახს აკლებს მუშა ხელს, სალდათობა გალატაკებს, გაუბედურებს, გლუპავს სრულებით, ოჯახს გისწეულებს. **მაშ ძირს სალდათობა.**

ჩვენ უნდა მოვითხოვოთ მუდმივი ჯარის გაუქმება, უნდა შეიარაღდეს მთელი ხალხი. მაშინ საჭიროების დროს შეიძლება გამოწვევა სახალხო მილიციის, რომელსაც ვერ შეედრებება ვერავითარი მუდმივი ჯარი. მერე რა საჭიროა ეს მილიცია? ეს მილიცია იქნება არა მთავრობის და მდიდრების, არამედ ხალხის დამცველი, და აი ჩვენც, რუს. სოც.-დემოკრატიული მუშათა პარტია მოვითხოვთ, რომ დემოკრატიულ რესპუბლიკაში, რომელიც უნდა აშენდეს თვითმპყრობელობის ნანგრევზე, მოსპობილ იქნას მუდმივი ჯარი, და შეიარაღონ მთელი ხალხი.

ამნაირათ ჩვენი უახლოესი მიზანი თვითმპყრობელ მეფის დამარცხებაა და ამიტომ უნდა ვეცადოთ, რომ მისი ძალები ყოველ მხრივ შევასუსტოთ, მოუსპოთ ჯარი--ეს უმთავრესი ძარღვი მისი არსებობისა. ამიტომ მოვემზადოთ ყოველ მხრივ, რომ შეიძლება გვექნეს ვარი გამოუცხადოთ სალდათობაზე. მოგიწოდებთ თქვენ შეიარაღდეთ, შეადგინოთ წითელი რაზმები, რომ გაუწიოთ წინააღმდეგობა მთავრობის მიერ შემოსეულ ჯალათებს.

ძირს სალდათობა! გაუმარჯოს სახალხო მილიციას! ძირს თვითმპყრობელობა!

გაუმარჯოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას! გაუმარჯოს რ. ს. დ. მუშათა პარტიას!

ქუთაისის კომიტეტი რ. ს. დ. მ. პ.

მსწრაფლმბეჭდ. სტამ. კომიტ. 12 სექტ. 1905 წ. (№ 33) 25,000 ცალი.

რუსეთის ს.-დემოკრატიული მუშათა პარტია.

პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა, შეერთდით!

ვინ არიან ყაჩაღები?

მოქალაქენო, გათვიცნობიერებული ხალხი დაუღალავად ამსხვრევს მონობის ბორკილებს. ის გამოვიდა ბრძოლის ველზე და სამკვდრო-სასიცოცხლოთ შეებრძოლა ძველ წესწყობილებას, შეებრძოლა თვითმპყრობელ მთავრობას, ხალხმა უარყო ძველი მთავრობა და ბოიკოტი გამოუცხადა ყველა მის დაწესებულებას, რომელნიც არა ხალ-

ხის საკეთილდღეოთ, არამედ მის დასამონებლათ იყო დაარსებული. ხალხმა ბოიკოტი გამოუცხადა მეფის სუდს, პოლიციას, მთავრობას საზოგადოთ; ხალხმა უარყო პრისტავ-„ვეზნაჩნიკების აპეკუნობა, თავის თავი სრულ წლოვანათ გამოაცხადა. და თავისი ბედ-იღბალის, თავისი საქმეების მოგვარებას, მოწესრიგებას თვითონ კიდებს ხელს. და აი ამ დროს. როდესაც ხალხი იბრძვის განთავისუფლებისათვის, როდესაც ის ანგრევს ძველს და აშენებს ახალ წესწყობილებას და მის შესაფერ დაწესებულებებს მთავრობას გამოუჩნდა ახალი მოკავშირე, ახალი დამხმარე, ესენი არიან ყაჩაღები, რომელნიც სარგებლობენ ამისთანა დროით, ესხმიან თავზე, სცარცავენ და გლეჯენ მშვიდობიან ხალხს. კიდევ ცოტა. ეს ყაჩაღები დადიან ხშირათ ახალ თაობის სახელით, აგროვებენ ფულს ვითომ და კომიტეტის სასარგებლოთ. ამნაირათ ეს ვაჟბატონები აწუხებენ საზოგადოებას, უშლიან ხელს ხალხის ბრძოლას და მით აფერხებენ განთავისუფლების საქმეს, რითაც ხელს უწყობენ თვითმპყრობელ მთავრობას და პოლიციას, და რაც ყველაზე აღმამფოთებელია ეს ის, რომ ევ ვაჟბატონები პარტიის სახელით გამოდიან და მით ჩირქს სცხებენ მუშათა პარტიას. ყველა შეგნებული მუშები ზიზღს უცხადებს იმ ვაჟბატონებს და მათ თარეშობას, ვაცხადებთ, რომ მათ არასფერი საერთო არ აქვთ ახალ თაობასთან. რომ ისინი არიან ხალხის და მისი თავისუფლების მტერნი. და აი ჩვენ მოგიწოდებთ ყველა მოქალაქეებს ამ ყაჩაღების თარეშობის ასალაგმავათ, ნუ დაფარავთ მათ, გამოაქვეყნეთ მათი ვინაობა დეე თვითონ ხალხმა დასდოს მათ მსჯავრი მათ თავგასულ მოქმედებას. ავაზაკობა ხელს უშლის ხალხის მოძრაობას, ხალხის განთავისუფლებას, და ამიტომ ხელის დაფარება კი არა, ბრძოლაა საჭირო მათ წინააღმდეგ.

ქუთაისის კომიტეტი რ. ს. დ. მ. პ.

მსწრაფლმბეჭდავი სტამბა კომიტეტისა. № 38
 25 სექტემბერს 1905 წ. 6000 ცალი.

რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია.

პორლეტარებო ყველა ქვეყნისა შეერთდით!

წ ი ნ!

ამხანაგებო! კარგახანია მას აქეთ, რაც მოწინავე პროლეტარიატმა აულო ალლო ცხოვრებას, მან გამოხსნა ცხოვრების ნასკვი—გაიგო რომ მისი, და მასთან ერთათ მთელი კაცობრიობის ხსნა შრომის სამეფოშია, და აი ისიც მედგრად გაექანა მუშის აღთქმულ ქვეყნი-

საკენ—სოციალიზმისაკენ. მაგრამ მას გზაზე გადაეღობა ბუმბერაზი ვეშაპი-თვითმპყრობელი მეფე და მისი მთავრობა, და აი ამასაც გამოუცხადა მუშა ხალხმა სამკედრო-სასიცოცხლო ომი; დიდი ხანია სწარმოებს რუსეთში ეს სამოქალაქო ომი, დიდი ხანია მას აქეთ, რაც რომ რუსეთი ბრძოლის ველათ გადაიქცა, სადაც სასტიკათ შემბრძოლებიან ერთი-მეორეს მონობა და თავისუფლება, მეფე და ხალხი. და აი ამ ხანგრძლივ ომის დროს სხვადასხვა ზომებს და ზრიკებს მიმართავს თვითმპყრობელი მთავრობა. ჯერ მეფემ სცადა სასტიკი ზომებით, ცეცხლითა და მახვილით ჩაეჭრო ახლად გაფუჩქნული მოძრაობა: ტყვია, ციმბირი, მათრაზი, ციხე, კატორღა, სახრჩობელა, აი რას მიმართა მან, აი რითი აძლევდა ის პასუხს თავისუფლებისათვის მებრძოლ ხალხს. მაგრამ ამაოთ; თვითეულ მსხვერპლის ალაგას პროლეტარიატი თავის საშოდან ათობით და ასობით წარმოისროდა თავისუფლებისათვის მებრძოლს.

ამან რომ ვერ გასჭრა, შემდეგ მთავრობამ მას ახალი ზომები მიუმატა. მან მიხვდა, რომ მუშების ძალა მათ ერთობაშია და მოინდომა მათი ერთობის დაშლა, მან სხვადასხვა ეროვნების შეუგნებელი მუშები ერთი-მეორეს გადაკიდა, მათ შორის, შუღლი და მტრობა ჩამოაგდო, (გაიხსენეთ ბაქოში სომეხ-თათართა უღელტა; კიშინევი—გომელი და სხვა). მაგრამ ესეც ამაოთ, ვერც ამით მიახწია მთავრობამ საწადელ მიზანს; მუშა ხალხი დღითი დღე იგნებს, რომ მათი ძალა მათ ერთობაშია. და აი მთელი რუსეთის მუშები ერთდება და რკალივით ერტყმებიან სოციალ-დემოკრატიულ პარტიის დროშას. გააფთრებულ მთავრობას გზა-კვალი აფრია. მან ფერი იცვალა, მოფერების გზას დაადგა, მან გამოგვიცხადა „დამშვიდდით, დაწყნარდით, ნულარ ბუნტობთ, მე თვითონ ვიცი თქვენი გაჭივრება, მე თვითონ დავადებ ძალამოს თქვენს ტკივილებსო“ და მოყვა ბოდვას რაღაც კომისიებზე: აიროჩეთ თქვენი წარმომადგენლები, მომელაპარაკეთ და მეც სახეში მივიღებ თქვენს გაჭივრებასო. მან სცადა ცოტა დათმობით, ბევრის დაპირებით ხალხის გული მოეგო, მისთვის თვალები აეხვია და ამნაირათ აეცდინა თავიდან ხალხის რისხვა, ხალხის რევოლუტია. მუშა ხალხმა მწარე გამოცდილებით დიდი ხანია იცის, რომ მთავრობა მხოლოთ კანს იცვლის დროგამოშვებით, მხოლოთ გული კი იგივე გველური რჩება. მან კარგათ იცის, რომ მეფის არც შემოტანილი ვარგა და არც გატანილი. და აი ხალხმაც ერთხელ კიდევ გამოუცხადა თავისი ზიზღი და უნდობლობა თვითმპყრობელ მთავრობას. მეფემ და მისმა დამქაშებმა ეს იგრძენეს, იგრძენეს რომ მათი ლათაიებით ფონს ვერ გავედით, ვერ აუხვიეს ხალხს თვალი და მათ აშკარათ მიყვეს ხელი საომრათ მზადებას: ძოუმატეს ჯარების რიცხვს და დაგვანახეს ათიოდე ჩაძველებული ზარბაზანი. რაო და

ჩაჩუმდით, თორემ ტყვიებით გაგისწორდებითო. მაგრამ, ამხანაგებო, განა შეგვაჩერებს ეს მუქარა, ჯარი, თოფ-ზარბაზანი თავისუფლებისათვის მებრძოლ ხალხს? განა არის ისეთი ძალა, რომ შეაჩეროს რევოლიუციის გრიგალი? განა მოიპოვება ისეთი ძალა, რომელსაც შეედძლოს ამომავალი მზის შეჩერება? არა და ათასჯერ არა. არ არის ის ძალა, რომელსაც შეედძლოს შეაკავოს ხალხის ძლევამოსილი მსვლელობა განმათავისუფლებელ გზაზე. მებრძოლმა ხალხმა უკვე სისხლით აღბეჭდა თავის დროშაზე: „ან სიკვდილი, ან გამარჯვება“ და ისიც მდგრად მიექანება გამარჯვებისაკენ. მებრძოლ ხალხს არ ჩვევია დამარცხება, უკან დახევა, მას არ შეშვენის შიში, სიმხდალე. ამხანაგებო! განა შევშინდები მებრძოლნი, მიტომ რომ მთავრობამ ჯარები შემოგვასია? არა და არა. ეს იმის ნიშანია, რომ მთავრობა უკანასკნელ დღეშია და უკანასკნელ ზომებს კიდებს ხელს. მისი დღენი დათვლილია, ის სასიკვდილოთ არის დაჭრილი, ის გამწარებულია და „შემოდგომის ბუზივით“ იკბინება. ეს კი უფრო უნდა გვახსოვდეს გვიათეციებდეს ვაჟკაცობას, უნდა გვიძრავდეს გულში გამარჯვების იმედებს. განა ის ჯარები, რომელიც მთავრობამ შემოგვისია კი სუყველა მისი ერთგული არიან? არა. იმათშიაც კარგიხანია შეანათა უკვე თავისუფლების შუქმა: ჯარში ღალატი შედის, ჯარი შეირყა. შეირყა უმთავრესი ბურჟი თვითმპყრობელობის; ჯარი იგნებს, რომ ის ხალხის ნაწილია და თანდათან გადადის ხალხისაკენ, მართლდება ბრძნის სიტყვები: ხიშტებით ყველაფერის გაკეთება შეიძლება, მხოლოდ ზედ ჯდომა დიდხანს შეუძლებელია“. აჰა ხიშტებიც ეცლება გვირგვინოსან მტარვალს და მიექანება ის სამარისაკენ.

მაშ გამხნევდით, გალომკაცდით ამხანაგებო! ჩვენ მტერს ყოველ დღე ძალა აკლდება, მისი დანაკლისი ჩვენ გვემატება. მაშ მდგრათ წინ და მხოლოდ წინ, თავისუფლებისათვის მებრძოლთ არ შეშვენის უკან დახევა! მაშ შევიარაღდით, გავლომგულდით! მუდამ მზათ ვიყვეთ, რომ იერიში მივიტანოთ დახავსებულ თვითმპყრობელობაზე, მუდამ მზათ ვიყვეთ გამარჯვებისათვის და გავიმარჯვებთ კიდევ. ჩვენ მხარეზეა სიმართლე, კეშმართება, ჩვენ მხარეზეა ისტორია, ჩვენ მხარეზეა ისტორიული აუცილებლობა. ეს კი იმისთანა ძალაა, რომელსაც ვერ შეაჩერებს ვერც ზარბაზანის გრიალი, ვერც ტყვიის. ზუზუნნი, ეს ის ძალაა, რომელიც წალეკავს უღმობლათ თავის გზაზე თვითმპყრობელობის გახრწნილ ლეშს. ამხანაგებო! რუსეთმა უკვე შეტოვა რევოლიუციის მორევში, მის აზვირთებულ ტალღებზე უგზო-უკვლოთ დაეხეტება თვითმპყრობელობის ნავი, რომელიც ცდილობს მშვიდობით ნაპირზე გასვლას, მაგრამ ამაოთ. ჰა! ერთი კიდევ, მხოლოდ ერთი მაგარი ტალღა და მეფის ნავი უკანასკნელათ მისაკდება სალ კლდეს და სამუდამოთ ჩაიძირება უფსკრულში! რევოლიუციის ძლე-

ვა-მოსილი ჭექა-ქუხილი უკვე გრიალებს კიდი-კიდემდე და მედ-
 გრათ გვიწოდებს: „მაშ მებრძოლნო, წინ-წინ გასწით, ნუ შედრკება
 თქვენი გული. დეე მკერდს აჩნდეს სისხლის დალი და შუბლს ოფლის
 ნაკადული“! ✓

ძირს თვითმპყრობელობა!

გაუმარჯოს რევოლიუციას!

გაუმარჯოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას!

გაუმარჯოს სოციალიზმს!

ქუთაისის კომიტეტი რ. ს. დ. მ. პ.

მსწრაფლმებეჭდავი სტამბა კომიტეტისა, 28 სექტემბერს 1905 წ.
 25,000 ცალი. (№ 41).

რუსეთის ს.-დემოკრატიული მუშათა პარტია.

პროლეტარებო მთელი ქვეყნისა, შეერთდით!

არც ერთი სალდათი მთავრობას!

არც ერთი გროში თვითმპყრობელობას!

ამხანაგებო, რუსეთის რევოლიუცია დაიწყო, მისი ალი მთელ
 იმპერიას მოედო კიდი-კიდემდე და უღმობლათ წვავს „ძველ ადათ
 წესებს, დაგავს „ოქროს კერპებს“, ნაცარ-მტვერათ აქცევს მტარვალ
 მეფის ტახტს. ტახტი არ ცხრება ის სულთ მობრძვის მდგომარეო-
 ბაშია, მაგრამ განაგრძობს ბრძოლას, იბრძვის, იბრძვის რომ შეირ-
 ჩინოს თავისი დათვლილი დღეები. ცეცხლი და მახვილი აი რითი
 მიმართა მან მებრძოლ ხალხს, აი რითი ლამობს ის მოკვეთოს თავი
 რევოლიუციის ვეშაპს, მას უნდა სისხლში ჩაახრჩოს სისხლით აღ-
 ზრდილი რევოლიუცია, მაგრამ ამაოთ. ისტორიამ სიკვდილი მიუსა-
 ჯა თვითმპყრობელობას და აი რევოლიუციაც მხოლოთ მის განაჩენს
 ასრულებს, რის დამთავრება მხოლოთ დროს საქმეა, დაჩქარება კი
 ჩვენი.

მთავრობამ აამოძრავა მთელი თავისი ბნელი ძალები და დაუ-
 პირდაპირა ის ხალხის ნათელ ძალებს, და აი ამ დროს შეჩერება ან
 უკან დახევა კი არა, წინ, მხოლოთ ბრძოლა, ბრძოლა სასტიკი და
 შეუპოვარი, მედგარი, მუდმივი, დაუღალავი იერიში მთავრობაზე, მი-
 სი ძალების დაქსაქსვა; აი ერთად ერთი გზა, რომელსაც უნდა და-
 ადგეს მებრძოლი ხალხი. მუდმივი ჯარი და ფული ეს არის უკანას-
 კნელი და უმთავრესი ძალა ტახტის, მაშ ამ ძალების დაშლა-დასუს-
 ტება, აკვეთა აი უპირველესი ჩვენი მიზანი. ჩვენ ვიცით, რომ მტარ-
 ვალი მეფე და მისი მთავრობა ჩვენნივე შვილების, ძმების ხიშტებზე

ამყარებს ჩვენს მონობას, ამნაირათ ჩვენს ხელში არის ის ძალა, რომლითაც მთავრობა ჩვენ გვიმონებს, ეს არის ჯარი. მაშ, მოუსპოთ ჯარი, უძლიერესი ბურჟი ჩვენს მტერს. მთავრობას აქვს მეორე ძარღვი არსებობის— ეს არის ფული, ხაზინა, რომელიც ჩვენი ჯიბიდან არის ავსებული, რომლითაც ის ჯარებს ინახავს, ქირაობს ჟანდარმ-შპიონებს, პრისტავ ვეზნაჩალიკებს ჩვენსავე დასამონებლათ. აქაც ჩვენსავე დანით ვაქრევივით ჩვენსავე ყელს. მაშ მოუსპოთ შემოსავალი, აუკვეთოთ გადასახადი. არც ერთი სალდათი მეფეს, არც ერთი გროში თვითმპყრობელ მთავრობას. ბოიკოტი სალდათობას, ბოიკოტი გარდასახადებს, და სასიკვდილოთ განგმირული თვითმპყრობელობაც თქვენ ფეხთა ქვეშ აფართხალდება.

ამხანაგებო, დგება დიდებული წამი ჩვენს ცხოვრებაში, ისკვნება ნასკვი უკანასკნელი აქტის იმ დიდი დრამის, რომელსაც ქვია სახელათ რუსეთის დიდი რევოლიუცია, რომლის ცხოველ მყოფელი შუქი უკვე ეფინება რუსეთს და განახლებას და ბედნიერებას პირდება მას. შეუდგეთ მზადებას ამ დიდებული წამის მოსახლოებლათ, მოვარგოთ მთელი ჩვენი ძალები, რკალივით შემოვერტყათ წითელ სოციალ-დემოკრატიულ დროშას და დავსცეთ საერთო ყიფინა.

ძირს თვითმპყრობელობა!

არც ერთი სალდათი მეფეს!

არც ერთი გროში თვითმპყრობელობას!

გაუმარჯოს შეიარაღებულ აჯანყებას!

გაუმარჯოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას!

ქუთაისის კომიტეტი რ. ს. დ. მ. პ.

მსწრაფლმბეჭდავი სტამბა კომიტეტისა

№ 46

13 ოქტომბერს 1905 წ.

30,000 ცალი.

რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია.

პროლეტარებო მთელი ქვეყნისა, შეერთდით!

ამხანაგებო და მოქალაქენო!

აზვირთებული რევოლიუციონური ტალღები აგორდა მთელ რუსეთში, მის ყოველ კუთხეს ალივით მოედო პოლიტიკური გაფიცვები. შეჩერდა მშრომელი რუსეთი, და მასთან ერთათ შეჩერდა მთელი სახელმწიფო და სამოქალაქო ცხოვრების მაჯის ცემა, შეჩერდა მუშის ნარჯენი და ბუმბერაზი სახელმწიფოც უსულდგმულო გვამათ გადაიქცა: არ ფუტავს ქარხნის ტრუბები, გაჩერებულა სახელოსნოე-

ბი, აღარ გაკივის ორთქლ-მავალი, აღარ მიქროლავს მატარებელი; არ უკაკუნებს არც ტელეგრაფი, სდუმს რუსეთი, და ეს დუმილი რალაც საიდუმლოებით არის მოცული, ის მოასწავებს დასასრულის დასაწყისს.

მოდუნებულა ძველი რუსეთის მაჯის ცემა, მხოლოთ გაათკეცებულათ სცემს ახალი რუსეთის მაჯა-მაჯა რევოლიუციისა.

მთავრობას თავზარი დაეცა, მას გზა კვალი აერია. მან ძველებურად ხიშტი აამუშავა. მთელ რუსეთს, ყველა მის დაწესებულებს ჯარები იცავს; ნეტავი ვისგან? აღარ მოველით იაპონელებს. იმათ მთავრობას ზავით შეეკრა უძლური მეფე. არ ილაშქრებს აღარც ხონთქარი, „ევროპა“ „მეგობრულ“ განწყობილობაშია რუსეთის ტახტთან და მზათ არის თვით დაეხმაროს საერთაშორისო ჟანდარმს, მაშინ არის ეს მტერი? ვისგან სჭირია რუსეთს დაცვა? ეს მტერია თვით რუსეთის მებრძოლი ხალხი და მისი ბელადი პროლეტარიატი, ეს მტერია რევოლიუცია. აი ვის წინააღმდეგ აამუშავა მთავრობამ კაზაკის მათრახი, დრაგუნის ხმალი, სალდათის ხიშტი. მაგრამ ველარ სჭრის ყველა ესენი და იმედ მიხდილი მეფის მთავრობა „პორტსმუტის გმირის“ (ვიტტე) პირით მუშათა დელეგატებს რალაც სიტყვის და კრების თავისუფლებაზე ებურდღლულება; ეს ბურდღლული კი მომკვდავის უკანასკნელი ამონაკენესია.

ამხანაგებო და მოქალაქენო! მთავრობას აბრუ გაუტყდა, მასზედ ყოველ მხრიდან მიდიან იერიშით. რევოლიუციის ტალღამ კავკასიის ქედსაც გადმოსტყორცნა. კავკასია გაიფიცა, კავკასია გამოეხმაურა რუსეთს; რიგი ჩვენზეა, ჩვენი სალამი და თანაგრძნობა მებრძოლ რუსეთს, ჩვენც ვაფიფიცოთ ორშაფათიდან და მით მხარი დაუჭიროთ ვაფიცულ რუსეთის მოთხოვნილებას. დეე შეჩერდეს ყველა ქალაქის მაჯის ცემა, ყოველი კუთხე ჩაებას ამ რევოლიუციონური ვაფიცვების ფერხულში; ეს იქნება უკანასკნელი რევოლიუციონური აღლუმი, ეს იქნება პროლოგი იმ საერთო აჯანყების, რომელმაც უნდა დაავიროგვინოს რუსეთის დიდი რევოლიუცია. მაშ რუსეთის პროლეტარიატის ყიჟინას ჩვენც მივსცეთ ბანი და მასთან ერთათ დავსძახოთ:

გაუმარჯოს საერთო პოლიტიკურ ვაფიცვას!

ძირს თვითმპყრობელობა!

გაუმარჯოს რევოლიუციას!

გაუმარჯოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას!

ქუთაისის კომიტეტი რ. ს. დ. მ. პ.

მსწრაფლმბეჭდავი სტამბა კოიიტეტისა.

№ 48

16 ოქტომბერს 1905 წ.

7,000 ცალი

რუსეთის ს.-დემოკრატიული მუშათა პარტია.

პროლეტარებო მთელი ქვეყნისა, შეერთდით!

ბიულეტენი № 3*).

(რუსეთის დეპუტათა სააგენტოსაგან).

მოსკოვი. კომერციული სასამართლო, თეატრები დახურულია.

რიაზანი. კონდუქტორთა და ორთქმავალთა ბრიგადამ გადასწყვიტა სამსახურის ვაგრძელება, მაგრამ რიაზანო-ურალის რკინისგზა არ უშვებს მატარებელს. ქალაქის საბჭომ გადასწყვიტა: შენობილოს 8 საათის სამუშაო დღე; გააუმჯობესოს მოსამსახურეთა ბინები, დრო გამოშვებით მოუმატოს მათ ჯამაგირი; მისცეს სახარჯო დაბალ მოსამსახურეთ; საბჭომ ნება დართო მოსამსახურეთა კავშირი.

გომელი. კუზნეცკი ქუჩაზე ყაზახთა რაზმს ესროლეს ორი ყუმბარა; სალამოს, ეტლით მიმავალ პოლიცემისტერს, სეჩოს, ესროლეს მესამე ყუმბარა, პოლიცემისტერი მსუბუქათ დაიჭრა; დაჭრილია აგრეთვე ორი კაზაკი და რამოდენიმე ცხენი. კაზაკთა რაზმმა ასტეხა ხშირი სროლა.

თფილისი. შეწყდა სწავლა საშუალო სასწავლებლებში. ფოშტა დაიკეტა. მატარებლებს არ უშვებენ.

რეველი. გაძლიერებული პატრულები და ყაზახ-რუსები ფანტვენ მუშებს. ხულიგანებს რამდენიმეჯერ ესროლეს. დაიწვა უხარმზარი ქალაქის თეატრი მთელი თავისი მოწყობილობით.

ტომსკი. ციმბირის რკინის გზის მოსამსახურეებმა გამოაცხადეს საერთო გაფიცვა. უკანასკნელი მანამ არ მოიხსნება, სანამ გაფიცული იქნება რკინის გზა შიდა რუსეთში.

კიევი. ქუჩები ავსილია პატრულებით და ყაზახ-რუსებით, ხალხი ერიდება ჯართან შეტაკებას. ქალაქის რკინის გზის ზოგიერთ ალაგას გააჩერეს ვაგონები, ქვით ამტვრევდენ ვაგონების ფანჯრებს, ცდილობდენ მათ წაქცევას; დასჭრეს ტელეგრაფის და ტელეფონის მავთულები.

კიევი. საშუალო სასწავლებლების მოწაფეებმა შეიკრიბენ უნივერსიტეტის აუდიტორიაში, სადაც წარმოითქვა მრავალი სიტყვა. სადგურს იცავს ქვეითა ჯარის ცხრა როტა. სადგურის წინ დგას ორი ტყვიის მტყორცნელი (პულემიოტი). ხალხთა და ჯარს შორის შეტაკება არ მომხდარა, თეატრები დახურულია, მდგომარეობა საშიშია.

*) ქუთაის კომიტეტმა რ. ს. დ. მ. პ. ვანიზრახა შეძლებისადაგვარათ მიაწოდოს საზოგადოებას ბიულეტენი დღევანდელი მოძრაობის მსვლელობის შესახებ.

უნივერსიტეტის საბჭომ გადასწყვიტა დროებით დაკეტოს უნივერსიტეტი.

კრემენჩუგი. სამხრეთიდან მუშები მოდიან, მატარებლის მიმოსვლა შეჩერებულია. ქალაქი დიდ გაქვირებას განიცდის: შიმშილობაა.

ლონდონი. რუსეთის საშიში მდგომარეობა აწუხებს ყველას, ვისაც რაიმე დამოკიდებულება აქვს რუსეთთან. ყველა გაზეტები მსჯელობენ რუსეთის სერიოზულ მდგომარეობაზე.

გამოცხადებულია კრებების თავისუფლება სხვა და სხვა შემზღვეველი პირობით.

ქუთაისის კომიტეტი რ. ს. დ. მ. პ.

მსწრაფლბეჭდავი სტამბა კომიტეტისა. № 49

18 ოქტომბერს 1906 წ.

800 ცალი.

რუსეთის სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტია.

პროლეტარებო მთელი ქვეყნისა, შეერთდით!

ამხანაგებო! დადგა დიდებული წამი, დაღუნებული რუსეთი ახვირთებული რევოლიუციას; თავზარდაცემული მთავრობა, გალომკაცებული ხალხი, ტახტის უკან ხევა-მებრძოლთა განუწყვეტელი იერიში, გაათვრებული ბურჟუაზია, წინ და მხოლოდ წინ მიმავალი პროლეტარიატი, აი რუსეთის დღევანდელი სურათი.

ამხანაგებო! ხომ ხედავთ თქვენის თვალთ რა სიძლიერეა მუშა ხალხში, რა სიძლიერეა თქვენს ერთობაში. თქვენმა შეერთებულმა ძალამ შეაჩერა მთელი რუსეთის მაჯის ცემა, მან თავზარი დასცა მთავრობას, აუზნია მას დავთარი, თქვენმა ძლიერმა იერიშმა აიძულა თვითმპყრობელობა პრინციპიალურად უარ ეყო თავისი თავი, ის ნაწილ ნაწილ აწერს ხელს თავისთვის სასიკვდილო განაჩენს. ამას მოწმობს მთავრობის ახალი რეფორმა კრების თავისუფლებაზე, ამას მოწმობს დღევანდელი კრება.

მაგრამ შეუძლია განა თვითმპყრობელობას მოგვეცეს კრების თავისუფლება თუ გინდ ისე დამახინჯებული, როგორც ეხლა გამოაცხადა? არა და ათასჯერ არა. ის გვაძლევს მისთვის, რომ ცოტა დათმობით დაგვაკმაყოფილოს, დროებით შეგვაჩეროს, რომ პირველი „შემთხვევისთანავე“ უკან წაილოს. მაგრამ განა დაგვაკმაყოფილებით ჩვენ მთავრობის რაიმე დათმობით? რასაკვირელია, არა. ჩვენ განვადგობთ ბრძოლას, ჩვენ ვიბრძოლებთ, ვიბრძოლებთ რომ საცესებით დავანხოთ მეფის თვითმპყრობელობა და ავაშენოთ დემოკრატიული რესპუბლიკა; და აი მისი დამხობის წამიც მოახლოვდა, ხალხში ხმა დადის მეფე გაიქცაო, ეს იმის ნიშანია თუ ის არ გაქცეულა, უნდა

გაიქცეს. დღეს თუ ხვალ, მას დასარჩენი პირი არ აქვს, უნდა აღიგვეს დედამიწის ზურგიდან გასისხლიანებული ტახტი, ასე გრძნობს ხალხი, ამაში დარწმუნებულია ხალხი.

ამხანაგებო! თავზარი დაეცა მეფის მთავრობას, მაგრამ ათროლოდა ბურჟუაზიაც, ძრწის მხლალი, გაუბედავი: აღარ სწერს კონტრაქტს ნოტარიუსი, შეჩერდა ბანკის ოპერაცია, აღარ თამაშობს ბირჟა თამამათ და მით შეწყობდა „ფედერაცია“; მეტათ გახშირდა ვექსილთ პროტესტი, მან შეაძრწუნა ფედერალისტი. ფედერალისტებმა ორი დღის წინეთ გამოსცეს პროკლამაცია, რომელშიდაც იწოდებდნენ მოქალაქეებს (იგულისხმე ვაჭრებს) გაფიცულიყვენ ერთი დღით და მით თანაგრძნობა გამოეცხადებიათ რუსეთის პროლეტარიატისთვის, რომლისგანაც თხოულობენ, რომ მათ განეკძოთ გაფიცვა ვიდრე თვითმპყრობელობა არ დაეცემა; უყურებთ ხალხის მყვლეფელთა იდეოლოგები თვით მოძრაობის გაყვლეფასაც კი აპირებენ. ერთი დღით თვითონ იფიცებიან, და მუშებს კი იწოდებენ განუსაზღვრელ დრომდე მოიწოდებენ. სხვისი ხელით წარის კრეფა ხომ მათი სიმბოლო სარწმუნოებისაა. იმათ გამართეს გუშინ კრება, რომ აეხსნათ ერთი მეორისთვის რა მნიშვნელობა აქვს გაფიცვას და მივიდენ იმ დასკვნამდე, რომ ეს მახვილი ბასრი პროლეტარული იარაღი ვერ არის მათთვის მოხერხებული, რომ გაფიცვა მათთვის ორივე მხრივ მჭრელი იარაღია, იანგარიშეს მოგება ზარალი, გაკრეს გამოკრეს სალოკი თითი, და დაინახეს რომ ზარალმა მოგებას გადააჭარბა, დაგმეს გაფიცვა და განიძრახეს იმისი მოხსნა, უკაცრავათ დუქნის გაღება, მაგრამ ველარ გაექცენ მუშათა გულის წყრომას და დაემორჩილენ მათ სურვილს. ამხანაგებო ამისანა მარტო ქუთაისის ბურჟუაზია კი არ არის, ეს არსებითი თვისებაა მთელი ბურჟუაზიის. ასე ორჭოფობს, ასე ღალატობს მთელი რუსეთის ბურჟუაზიაც, იცოდეთ რომ ის გამცემელია როგორც მოკავშირე, რომ შუა ბრძოლის ველზე ის გვერდს გიტევს, იცოდეთ ეს, გახსოვდეთ კარგათ, რომ არ დაამყროთ თქვენი იმედი მათთან კავშირზე: „ცალკე ვიაროთ, ერთათ ვცემოთ და თვალი ვადევნოთ ჩვენს მოკავშირეს ისე, როგორც მტერს“.

ძირს თვითმპყრობელობა!

გაუმარჯოს რევოლიუციას!

გაუმარჯოს დემოკრატიულ რესპუბლიკას!

გაუმარჯოს სოციალიზმს!

გაუმარჯოს რუს. ს.-დემოკრატიულ მუშათა პარტიას!

ქუთაისის კომიტეტი რ. ს. დ. მ. პ.

ჩვენნი წარსულის უზრცლები.

(პირადი მოგონებანი)

ტფილისიდან გადასახლების შემდეგ ძლივს მომცეს ქუთაისში ცხოვრების ნება და 1902 წლის მიწურულში ქუთაისში ჩაველი. ამ დროს ქუთაისში უკვე არსებობდა არალეგალური ორგანიზაცია პროკოფი (ალიოშა) ჯაფარიძის მეთაურობით. ალიოშას მე ჯერ კიდევ ტფილისიდან ვიცნობდი და ჩასვლისთანავე მასთან ერთად ჩავები მუშაობაში. თუ არ ვცდები, ჩემი ჩასვლისას არსებობდა ერთადერთი წრე ფირალოვის თამბაქოს ქარხანაში, შემდეგ კი გაჩაღდა მუშაობა: მოეწყო წრეები მუშების, წვრილი ხელოსნების და მოწინავე ნოქრების. როგორც მოგეხსენებათ, ფაბრიკა-ქარხნები ქუთაისში არ არის, არის მხოლოდ წვრილი სახელოსნოები და სწორედ ამ სახელოსნოებიდან ვარჩევდით მოწინავე მუშებს და იმათგან ვადგენდით წრეებს. სამაგიეროდ ნოქრები ბევრი იყო და განსაკუთრებული ყურადღება ორგანიზაციამ მათს შეკავშირებასა და გათვითცნობიერებას მიაქცია. რომ ნოქრებს უფრო დაეახლოვებოდი, დავდექი ერთ დიდ მაღაზიაში (ძმ. ჟორჯოლაძეების) მოანგარიშედ და მუშაობას შევუდექი. მოწინავე ნოქრებიდან შეიკრა წრეები და გაჩაღდა მეცადინეობა. საზოგადოდ, ქუთაისის ნოქრებს მეტად ცუდ პირობებში უხდებოდათ მუშაობა. ხანგრძლივი სამუშაო დღე, მეტად მცირე ხელფასი და, რაც ყველაზე უფრო აუტანელია, არა აუამიანური მოპყრობა,—აი, რა იყო მათი ხვედრი. ჩვენმა მუშაობამ მალე ნაყოფი გამოიღო: 1903 წლის სექტემბერში მოხდა ქუთაისის ნოქრების გაფიცვა, რომელიც გაფიცულთა სრული გამარჯვებით დასრულდა. სამივე არსებითი მოთხოვნილება,—სამუშაო დღის შემცირება, ხელფასის მომატება და ადამიანური მოპყრობა მათ მოიგეს სავესებით. ეს პირველი გაფიცვა იყო ქუთაისში, რომელიც გამარჯვებით დასრულდა და ჩვენმა პარტიამ საბოლოოდ მოიპოვა ნოქრების ნდობა და მოიგო მათი გული. ამას მოჰყვა მათ შორის მრავალი წრის შექმნა და მეცადინეობის გაძლიერება.

გაფიცვის დასრულების შემდეგ რამდენიმე დღით მე და ნესტორ კალაძე წავყვეით სვირში ამხ. გიგა ჯუღელს. დაბრუნებისას გავიგეთ, რომ ყველა ჩვენი ამხანაგები, რომლებიც ტფილისიდან იყვნენ ჩვენთან ერთად გადმოსახლებული: (გ. ჩხეიძე, კ. მაჭარაძე, პ

კალანდაძე და სხვები) დაეტუსალებიათ და გამოეცხადებიათ, რომ ციმბირში არიან გადასახლებულნი. ჩვენს ბინაზედაც მოსულიყვნენ პოლიციელები და შინ რომ არ დავხვდით, დაებარებიათ, დაუყოვნებლივ გამოეცხადდნენ პოლიციის სამმართველოშიო. როგორც კი ეს გავიგეთ, მე და ნ. კალაძემ გადავწყვიტეთ დამალვა და საზღვარ-გარეთ გაპარვა. შეგვიგროვეს ამხანაგებმა ცოტა ფული და გავუდექით გზას. უნდა გავგველო გურიაში, ჩემს სახლში, და წავსულიყავით ბათუმს. გამოთხოვებისას მამაჩემმა შემდეგი სიტყვებით მომმართა: „შვილო, რომ მაგ გზაზე არ შემდგარიყავ და ოჯახისათვის მოგებედა, კარგი იყო, მარა, რაკი ეს აგიჩივია, დიდი სიყოჩაღე გმართებს. გახსოვდეს ჩემი უკანასკნელი სიტყვა: კლდესავით მაგრათ უნდა იყო, უკან არაფრის წინაშე არ დაიხიო; სახრჩობელაზეც რომ აჰყავდე, სიმღერით უნდა ახვიდეო“.

ბათუმში ვერა გავაწყვე-რა. ფულები არ იყო საზღვარ-გარეთ წასასვლელად. ამხ. მიშა გურეშიძემ მაქსიმ გორკის მიერ გამოგზავნილი ფულებით მოახერხა წასვლა. ბათუმში ჩემი ყოფნის დროს ჩამოიყვანეს ტფილისიდან ციმბირში გადასახლებულთა ეტაპი. მე იმათი ნახვა მოვახერხე ციხეში და მათგან გავიგე, რომ მე გადასახლებულთა სიაში არ ვიყავი. დაებრუნდი ისევ ქუთაისში, სადაც გავიგე, რომ ჩემთვის პოლიციის დეპარტამენტს სამი წლით პოლიციის მხედველობის ქვეშ ყოფნა გადაეწყვიტა.

შესაძლებელი რომ ყოფილიყო ლეგალურად ცხოვრება და არა ლეგალური მუშაობა, საჭირო იყო რომელიმე საზოგადო დაწესებულებაში სამსახური და სასტიკი კონსპირაციის დაცვა. ამ მიზნით მე ვიშოვე სამსახური საადგილ-მამულო ბანკში. რაც შეეხება კონსპირაციას, უნდა ითქვას, რომ სასტიკად ვიცავდი მას. იმ ხანებში იმერეთ-სამეგრელოს კომიტეტში შედიოდა ჩემს ჭეარდა პრ. ჯაფარიძე, ნ. ხომერიკი, პ. ჭიჭინაძე, ს. კილაძე და ბოლოს დათიკო ქავთარაძე, მაგრამ კომიტეტი თითქმის უხილავი იყო. არავინ იცოდა სად იყო ის და ვისგან შესდგებოდა. იცოდნენ მხოლოდ, რომ არსებობს იმერეთ-სამეგრელოს კომიტეტი, რომელიც ხელმძღვანელობს არალეგალურ ორგანიზაციებს და სისტემატიურად სცემს ფურცლებს. რუსეთ-იაპონიის ომის გამოცხადების შემდეგ მუშაობა ფართო ხასიათს ღებულობს როგორც მუშებსა და ნოქრებს შორის, ისე ქუთაისის მოსწავლეთა შორისაც. ხშირად ვსცემთ ომის საწინააღმდეგო ფურცლებს და, ასე გასინჯეთ, თებერვლის პირველ რიცხვებში მოხდა ქუთაისში (კომიტეტის ხელმძღვანელობით) მოსწავლეთა დემონსტრაციაც, რომელიც, რა თქმა უნდა, უცბად იქნა გაფანტული, მაგრამ მას, როგორც პირველ ცდას, მეტად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. იმავე 1904 წლის დასაწყისში დაბა-სოფლებშიაც ეწყობა ორგანიზაციები, როგორც

მაგ. ხონის რაიონსა, ჭიათურასა, სამტრედიის რაიონში. როგორც მახსოვს, ხონის რაიონში ორგანიზაციებს აწყობდნენ და მუშაობას ეწეოდნენ ამხ. ბ. მდივანი და „ხუნხუზა“. ჭიათურაში ორგანიზატორებად იყვნენ ვანო ლომთათიძე და ნესტორ ჩხიკვაძე. პროპაგანდისტი დრო-გამოშვებით იგზავნებოდა, რადგანაც მათი დიდი ნაკლებობა იყო.

ქუთაისში ერთი მეტად პრიმიტიული, სულ პატარა სტამბა მოვაწყვე საფირჩხიაზე დურგალი სერაპიონ ჩირაძის სახლში. ასოთ-ამწყობად ერთი ახალგაზრდა ამხანაგი, გვარად ჭყონია, მყავდა (სახელი არ მახსოვს). მე და პროკ. ჯაფარიძემ მოვინდომეთ ჭიათურაში პატარა სტამბის მოწყობა და ერთ მშვენიერ დილით მისი უმთავრესი ნაწილები ჩავუწყვეთ ხურჯინში აფრასიონ მერკვილაძეს და გავამგზავრეთ, მაგრამ, სამწუხაროდ, ხურჯინი რიონის სადგურზე „ჩავარდა“, თვითონ აუროსიონმა კი ბეწვზე დააღწია თავი დატუსაღებას... მას შემდეგ ჭიათურა სულ ითხოვდა სტამბის მოწყობას, მაგრამ არ მოხერხდა და არც იყო იმდენად საჭირო.

ერთი ღირსშესანიშნავი აქტი, რომელიც მოხდა 1904 წლის ივლისის პირველ რიცხვებში, იყო ეტაპზე თავდასხმა და ამხანაგების განთავისუფლება. ს. დ. კომიტეტმა მიიღო ცნობა, რომ ჭიათურაში დატუსაღებულ ამხანაგებს: ნ. ხომერიკს, დათ. მიქელაძეს, ნეს. ჩხიკვაძეს და კიდევ ორ სხვას გზავნიან ქუთაისის საგუბერნიო ციხეში. გადაწყდა ქუთაისში მოგვეწყო თავდასხმა და გავვეთავისუფლებია ისინი. ამ საქმის მთავარი ორგანიზატორობა იკისრა ამხ. პრ. ჯაფარიძემ, ხონიდან და ჯიხაიშიდან გამოწვეულ იქნა რამოდენიმე ამხ. გლეხი. ამ საქმის ყველა აქტიური და პასიური მონაწილენი დავხვდით ქუთაისის სადგურზე იმ მატარებელს, რომლითაც ეტაპი მოიყვანეს. ტუილისის ქუჩაზე, ფოსტის შესახვევთან მოხდა თავდასხმა. უცბად ასტყდა სროლა, რომლის დროს ისარგებლეს არევ-დარევით და გაიქცენ ნ. ხომერიკი და დ. მიქელაძე. დანარჩენებმა არ ვიცი ვერ შესძლეს, თუ არ გაიქცენ. იქვე მოკლულ იქმა ჯიხაიშელი მოწინავე გლეხი, უშიშარი ვაჟაკი, ჩენი ამხანაგი პროკ. ლეჟავა. დაიჭრა ამხ. პავლე შავლაყაძე, რომელმაც შესძლო გაქცევა, მაგრამ ხონში, თუ გზაზე, ის იქნა დატუსაღებული. დატუსაღებული იქნა აგრეთვე ხონში თავდამსხმელი ამხ. კვარცელაძე და ქუთაისლებიდან კი ამხ. გიგა ჯუღელი, ზიბზიბაძე და ბექაია. ამხ. დუღია რევანიშვილმა მოასწრო გაქცევა. ამხ. ლეჟავა მოკლულ იქნა, როგორც მახსოვს, სტრაჟნიკ ქარქაშაძის ტყვიით. მეორე სტრაჟნიკი კაპანაძე დაჭრილ იქნა. მსხვერპლი ჩენი მხრით თავდადებულ ამხანაგის პრ. ლეჟავას მოკვლის გამო მეტად დიდი იყო, მაგრამ კომიტეტმა ფართოდ ისარგებლა ამ ფაქტით. ტფილისში დავაბეჭდინეთ მრავალი ათასი პირდაპირ

ცეცხლის მფრქვეველი პროკლამაცია ამხ. სერიოჟა ქავთარაძის მიერ დაწერილი, რომელზედაც იყო სურათი ამხ. ლეჩავასი გახვრეტილი შუბლით. ამ ფურცლის მარტო დანახვა ქრუანტელს ჰგვრიდა ადამიანს. ის მოეფინა მთელ საქართველოს კიდით-კიდემდე...

ამხ. პროკოფი ჯაფარიძე გადარჩა დატუსაღებას, მაგრამ ამის შემდეგ მას ქუთაისში აღარ ედგომებოდა. ერთი კვირის განმავლობაში ის და ნ. ხომერიკი დამალული მყავდა გორაზე ხმალიძის სახლში, შემდეგ გავაპარე ხონის გზით სამტრედიისში, იქიდან კი ტფილისში. როგორც ვიცით, ამხ. პროკოფი დიდხანს არ დარჩენილა ტფილისში. მალე მან ამ-კავკასიის პროლეტარულ ცენტრს, ბაქოს, მიაშურა, სადაც ის ალიოშაღ მოინათლა. მას შემდეგ პროკოფი გვერდში უდგას ბაქოს პროლეტარიატს, მასთან არის ქირსა და ლხინში, ვიდრე რუს ესერებისა და ინგლისელებისაგან, ვერაგულად დახვრეტილი ის თურქესტანის ცხელ სილაში არ ჩაფლეს. ის იყო ერთი მთავარი ოცდა ექვსთაგანი ამხ. სტ. შაუმიანთან ერთად.

ქუთაისიდან გამგზავრების შემდეგ ეს ჩემი სიყრმის მეგობარი აღარ მინახავს. მე მასთან მქონდა მხოლოდ მიწერ-მოწერა და ისიც 1913 წლამდე. მისი სურათი ღია ბარათზე, გადასახლებულ ამხანაგთა ჯგუფში, ველიკი-უსტიუგიდან მივიღე მისგან უკანასკნელად...

1904 წლის მეორე ნახევარში მუშაობა მეტად გაჩაღდა დაბასოვლებში. თითქმის მთელი ქუთაისის გუბერნია მოიფინა არალეგალური ორგანიზაციებით. ამ დროს ქუთაისში ჩამოდის ამხ. სოსო ჯულაშვილი და ხდება ცენტრის გადახალისება. ახალ კომიტეტში ძველთაგან დავრჩი მე და შემოვიდნენ ახლებიდან თვითონ ჯულაშვილი, სერიოჟა ქავთარაძე, კოლია ქარცივაძე და ტფილისიდან გამოგზავნილ იქნა საკავშირო კომიტეტის წევრი ამხ. საშა წულუკიძე.

ახალმა კომიტეტმა კონსპირაციას მიაქცია განსაკუთრებული ყურადღება და ყველა ჩვენგანს დავალებული ჰქონდა მისი სასტიკად დაცვა. მახსოვს ერთი წვრილმანი, მარა დამახასიათებელი შემთხვევა. ერთ საღამოს შემთხვევით მოვხვდით ერთად ქუთაისის ბულვარში კომიტეტის მთელი შემადგენლობა და სხვა რისამე გაკეთება რადგან იქ არ შეიძლებოდა, დავითქვით ახალ-ახალი პარტიული სახელწოდება. ვინაიდან „ბარონი“ შებღალული იყო, მე ლეო დავირქვი, სერიოჟამ — „ტოლო“, ქარცივაძემ — „ტუსკი“ და სოსომ — „კობა“. ანხ. ჯულაშვილის მეტს ბოლომდის ეს სახელი არავის შერჩენია.

უკვე პარტიაში განხეთქილების სუნმა მოაღწია ჩვენამდე, მაგრამ ორგანიზაციებში ჯერ კიდევ არ იყო დაწყებული დისკუსიები. მეტად საინტერესოა, რომ კომიტეტის მთელი შემადგენლობა ბოლშევიკური აღმოჩნდა პირველი დღიდანვე. 1904 თუ 1905 წლის აგვისტოში მოხდა ქუთაისის გუბერნიის ორგანიზაციების კონფერენ-

ცია ქუთაისის ახლოს სოფ. ჯიმიშტაროში, გორახე, ჭყონიას სახლში, სადაც განხილულ იქნა მეტად სერიოზული ორგანიზაციული და პოლიტიკური საკითხები. მგონი ამავე ხანებში ქუთაისში ჩამოდის ამხ. კამენევი და ილია მაჭავარიანის სახლში მოხდა კრება კომიტეტის წევრების და სხვა პასუხისმგებელ ამხანაგების, უმთავრესად პროპაგანდისტების, ამხ. კამენევის მოხსენების მოსასმენად.

იწყება 1905 წელი. პეტერბურგის პროლეტარიატის გამოსვლა და გაქვლტა 9 იანვარს და ამით გამოწვეული მთელი რუსეთის მასშტაბით პოლიტიკური გაფიცვები ერთი მხრით, მეორე მხრით კი მანჯურის ველზე რუსეთის ჯარის სასტიკი დამარცხება და ფლოტის წყნარ ოკეანეში,—დღითი დღე ამხადებს ნიადაგს 1905 წლის რევოლუციისათვის... ჰაერი იჟღენთება რევოლუციონური სუნით. ქალაქის მერყევი წვრილი ბურჟუაზია და ინტელიგენცია ხელაღებით რევოლუციას ემხრობა სოფლის მოწინავე გლეხობასთან ერთად... ადმინისტრაცია იბნევა, ჩვეულებრივი სიმკაცრის გამოჩენას ვერ ბედავს. ეს კი უფრო და უფრო ათამამებს რევოლუციონურად განწყობილ ელემენტებს და ამგვარად თვითმპყრობელობა სხვილ ბურჟუაზია-მემამულეებთან ერთად გარიყული რჩება...

ქუთაისის გუბ. მთელი თვალსაჩინო ცენტრები მოფენილი იყო ორგანიზაციებით, არ დარჩენილა არც ერთი სოფელი, რომელიც არ დაინტერესებულყოფს მოძრაობით. თითქმის ყველა სოფლიდან მისდიოდა თხოვნა ქუთაისის საგუბ. კომიტეტს, არიქა მოგვაშველეთ „მქადაგებელი“ (ავიტატორ-პროპაგანდისტი) და აგვარჩევიეთ ასისტანტ-ათისთავებიო. მთელი გუბერნია დაყოფილი იყო რაიონებად: ჭიათურა, ბაღდადი, ხონი, სამტრედია, ყვირილა-ბელაგორი, რაჭა-ლეჩხუმი, სამეგრელო. გურია და ბათუმი ცალკე იყო გამოყოფილი და იქ არსებობდა ცალკე კომიტეტები, ხელმძღვანელობას ბათუმი უწევდა. ჭიათურასაც ჰქონდა ცალკე კომიტეტის შექმნის ტენდენცია და ბოლოს კიდევაც შექმნა, თუმცა ქუთაისის კომიტეტთან მუდმივი, მტკიცე კონტაქტი ჰქონდა.

არსებობდა პროპაგანდისტთა ორგანიზაცია, პროპაგანდისტები დანაწილებული იყვნენ რაიონებში. ჭიათურის რაიონში მუშაობდა: სტეპკო ინწკირველი, კოტე ცინცაძე, ნიკოდიმოს ბრეგვაძე (კონდუქტორი), გამეზარდაშვილი, (მეფურნე), გალაკტიონ ვაშაძე, დათიკო ლორთქიფანიძე და სხვები. ხონის რაიონში: ბუღუ მდივანი, ხუნ-ხუზა, ადგილობრივ ამხანაგებიდან მუშაობდნენ კლასიონ მელაძე და პოლიკო კიკალიშვილი. ხშირხშირად იწვევდნენ დიდ მიტინგებზე კ. ქარცივაძეს და ს. ქავთარაძეს ქუთაისიდან. სამტრედიის რაიონში: რაქდენ კალაძე და გ. თაყაიშვილი, ყვირილაში შალვა ელიავა. ბელაგორის რაიონში: სამუელ და კოტე ბუაჩი

ძენი, რაქა-ლეჩხუმში: არჩილ დოლოძე (როსტომი), ლევან დადგე-
 ლიანი, შამშე გელოვანი (გარდაფხაძეების მიერ მოკლული) რუბენ
 ყიფიანი, (იმ დროს ბოლშევიკი), ბაღდათის რაიონში: ზებედა ტრა-
 პაძე, მიშა ბიბინეიშვილი, ანდრო ბებურიშვილი და ორგანიზატო-
 რად ვალიკო ბაქრაძე (ყელეზნი), რომელიც აქტიურ მონაწილეობას
 იღებდა შემდეგ სპარსეთის რევოლუციისაში და იქ აღმოხდა რევო-
 ლიუციონური სული ბარბაროსული მოწამებრივი სიკვდილით.

პროპაგანდისტთა კოლეგიაში შედიოდნენ და მუშაობდნენ სხვა
 და სხვა რაიონში, სხვა და სხვა დროს:

ამხ. ამხ. პავლე მიხეილისძე საყვარელიძე (პატარა პავლეთ წო-
 დებული) აგრეთვე დიდი პავლეც, კოლია კიქნაძე, გრიშა კუჭაძე,
 გერონტი ქიქოძე, მიტრო მგელაძე, ილია მაჭავარიანი, ვასო კანდე-
 ლაკი და მისი ძმა ნიკა, ლადო ემუხვარი, იცკა რიჟინაშვილა და
 სხვები.

ამავე წლის მარტში თუ აპრილში მოხდა ქუთაისში ვანო გო-
 მართლის ბინაზე მთელი გუბერნიის პროპაგანდისტთა კრება (კონ-
 ფერენცია). უმთავრესი საკითხი იყო ორგანიზაციული. სოფლებში
 ასის და ათის თავების არჩევა, ს. დ. წრეების შექმნა და საკითხი,
 თუ ვინ უნდა იყოს პარტიის წევრი სოფლად, აგრეთვე მიწის და-
 ლის და დრამა ფულის საკითხი. კომიტეტის „იავკა“ ჩემთან იყო,
 ვისაც კომიტეტთან ჰქონდა საქმე, ჩემთან მოდიოდა. მასსოვს კუ-
 რიოზებიც: ჩემთან მოდის ტფილისიდან ამხანაგი და მეტად საიდუმ-
 ლოდ მეუბნება, ბარონთან უნდა წამიყვანო, დიდი დავალებები
 მაქვსო. ერთხელ ოდესის ორგანიზაციის მანდატით მოვიდა ორი
 ახალგაზრდა სტუდენტი და ქუთაისის ორგანიზაციაში მუშაობის
 სურვილი განაცხადეს. მე მათ ვლებულობ სიამოვნებით და ერთს
 მათგანს (კოწია სულაქველიძეს) ვაგზავნი საჩხერეს, მეორეს (გრიშა
 ლორთქიფანიძეს) ქუთაისში ვტოვებ. სულ მალე გამოირკვა, რომ
 ორივე მენშევიკი იყო და მათი მიზანი იყო ქუთაისის ბოლშევიკურ
 ორგანიზაციაში განხეთქილების შეტანა... დაიწყეს პირველ ყოვლისა
 ჩვენს არალეგალურ ორგანიზაციაში ჩვენ მიმართ არალეგალური
 მუშაობა და, მოგეხსენებათ, წვრილ-ბურჟუაზიული მასა ქუთაისის
 ნოქრებისა მაშინვე მიიმხრეს. (ახლა ისინი თითქმის ყველა ვაქრებია).
 განსაკუთრებით № 1 წრეში იყო თავმოყრილი ყველა ეს „ბობოლა“
 ნოქრები და იქ მოიპოვა გრ. ლორთქიფანიძემ ნიდადაგი... როცა
 განხეთქილების და დისკუსიების (ციებ-ცხელება მინელდა, სიცილით
 მიამბობდა ის თავის პირველ შთაბეჭდილებას. შევდივარ კრებაზე
 სულ მშვენივრად ჩაცმული ხალხი, კრახმალიანები, ოქროს პენსნე-
 ბით, ოქროს საათებით შემომჩიოდნენ, რომ ბარონი ჩვენ არას
 გვეკითხება და არც გვატყობინებს ისე სწყვეტს საკითხებსო... ამ ხა-

ნებში ბინა მქონდა მწვანე ყვავილაზე ერთი კეთილი მოხუცი დღე-
კაცის ჭირაქაძის სახლში. ჩემთან იღვა დათიკო ლორთქიფანიძე (სა-
ნამ ს. მუხაყრუაში არ დაატუსაღეს ის და პავლე საყვარელიძე და
ქუთაისის ციხეში არ ამოაყოფინეს თავი). სოფლიდან ჩამოსული
პროპაგანდისტები პირველად ჩემს ბინაზე მოდიოდნენ. იქ გადაიცვამ-
დნენ ტანსაცმელს და ქალაქში ისე გამოდიოდნენ. მეზობელი შეჭვი-
თხებოდა ჩემს დიასახლისს, თუ რამდენი ცხოვრობს თქვენს ბინაშიო
და მასაც ეპასუხებია: „რა ვიცი, შეილო, ხუთი შევა, ათი გამოდის
და ისე კი ორი ცხოვრობსო“. რა თქმა უნდა, შეუნიშნავი არ დარ-
ჩებოდა ასეთი ბინა და ქუთაისის ცნობილი შპიკი ჯინორია ხშირი
სტუმარი გახდა. მეც ვიცვლი ბინას, ღამით გადავდევარ მეორე ბი-
ნაზე და დილით თავმომწონედ გამოვდივარ დარწმუნებული, რომ ჯი-
ნორიას შეხვედრით არ დავინავსებოდი იმ ერთ დილას მაინც. მაგ-
რამ გამოვდვი გარეთ ფეხი თუ არა, ჯინორია იქ იღვა. რამდენიმე
დღის შემდეგ ეს თავმომამბეზრებელი მავნე ცხოველი ტერორისტის
ტყვიამ განგმირა... მთელს გუბერნიაში გახშირდა ტერორისტული
აქტები თავგასულ პოლიციელებზე, ჯაშუშ-პროვოკატორებზე და ხუ-
ლიგან მემამულეებზე... ადმინისტრაცია თავზარდაცემული იყო. თვი-
თეული მისი წარმომადგენელი მხოლოდ თავის გადარჩენაზე ფიქრო-
ბდა. ასე გასინჯეთ, უშიშარი მხეცი ბოქალაღი ლავრენტი მახარაძე,
რომელმაც, სანამ მოძრაობა ფეხს მოიკიდებდა, რაჭა ლეჩხუმს შეა-
ფარა თავი, შემდეგ გამოობის იქიდან ქუთაისში და კომიტეტთან
მოლაპარაკებას მართავს კოწია დათეშიძის საშუალებით: თუ არ
მომკლავთ, მზადა ვარ შევასრულო თქვენი დავალებანიო. კომიტე-
ტმა იქონია ამის შესახებ მსჯელობა და შეუთვალა: შენ ჩვენი ორ-
განიზაციის წევრები არ გახლებენ ხელს, თუ გადმოგვცემთ: 1. რა
ცნობები და მასალები გაქვთ მიღებული ჩვენი ამხანაგების შესახებ,
2. სისტემატიურად გვაცნობებთ მთავრობის ნაბიჯებს და 3. შეგვა-
ტყობინებთ ჯაშუშების ვინაობასო. ის თითქო დათანხმდა ჩვენს პი-
რობებზე და გამოგზავნა რამდენიმე უსახელო „დანოსი“. ერთ მათგან-
ში ეწერა: ჯინორიას მოკვლა მოაწყვეს გამოვდებულმა გენნაზის-
ტმა სერიოჟა ქავთარაძემ და ბარონმა, ბანკში რომ მსახურობსო“...
ამით გათავდა მახარაძესთან კონტაქტი. ის დარჩა ჩვენი დაუძინებე-
ლი მტერი ბოლომდე... მახსოვს, ერთხელ ერთი ამხანაგი ტერორის-
ტი, რომელმაც მთელი კვირის განმავლობაში უშედეგოდ სდია მას,
მოვარდა ჩემთან და მაცნობა: „მახარაძე აქვე ბულვარში სეირნობს
თავის ქალიშვილით და, თუ არ მომცემთ ახლა სროლის ნებას, მე
არა მაქვს იმედი, რომ შემდეგში მოვახერხო მისი მოკვლაო“. მე კო-
მიტეტის სახელით არ მივეცი ნება, რომ მასთან არ დაღუპულიყო
უდანაშაულო ბავში. თვით მახარაძემ კი რეაქციის ხანაში შორაპნის

მაზრაში არ დაინდო არც დამნაშავე და არც უდანაშაულო, არც დიდი და არც ბავში. სისხლის ღვარი დააყენა და ცეცხლს მისცა მრავალთა სახლ-კარი.

ციხეში მყოფ ტუსად ამხანაგებთან კავშირი მეჭირა პირადად მე. ეს კავშირი საუცხოოდ იყო მოწყობილი მოსყიდული ზედამხედველის თუ ფერშალის შემწეობით, რომელთაც მოჰქონდათ იქიდან სისტემატიურად წერილები და ჩემგან მიჰქონდათ როგორც წერილები, ისე ლიტერატურა, ყალბი პასპორტები, ფული, „იავკები“ და სხვა და სხვა. მაგონდება ერთი შემთხვევა: ჩვენმა საუკეთესო ამხანაგმა, მოწინავე მუშა გიორგი თელიამ გვაცნობა, რომ ადვილია მისი განთავისუფლება პატარა ციხიდან. ამის შეტყობისთანავე მე და სერიოჟა ქავთარაძემ ერთი ამხანაგის თანხლებით ღამით დანიშნულ საათზე მივაღებეთ პატარა ციხის ალაყაფის კარებს. გადავალაჯეთ მძინარე დარაჯს, შევეგებეთ გადაბმულ ზეწრებზე ჩამოშვებულ ამხანაგს. დარაჯის მაგარი ძილის გამო სისხლდაუღვრელად გამოვტაცეთ ტყვეობას თავდადებული ამხანაგი და დავუბრუნეთ მებრძოლ ხალხს...

ამავე 1905 წლის ზაუხულში მოხდა კიდევ კონფერენცია ქუთაისში, გორაზე, გვეტაძის სახლში, სადაც, როგორც მახსოვს, სხვათა შორის დასმული იყო საკითხები: 1. ჩვენი დამოკიდებულება ერობასთან და 2. კულტურული ავტონომიის შესახებ. იმ თავითვე კომიტეტის კასის მოლარედ მე ვიყავი. კომიტეტის დირექტივას ხარჯების ეკონომიის შესახებ მეტის მეტი სიმტკიცით ვატარებდი. ხშირად ამხანაგებთან არა სასიამოვნო შეტაკებაც მქონდა ამ ნიადაგზე, რადგანაც, მაგალითად, რკინის გზის ფულს კაპეიკების სისწორით ვუანგარიშებდი ხოლმე. ამ შემთხვევაში ყველას მაგალითი უნდა აეღო ჩვენი უფროსი და საუკეთესო, ძვირფასი ამხანაგის საშა წულუკიძისაგან. იგი ჭიათურის დისკუსიებიდან დაბრუნებული მძიმე ავად იყო და მის სანახავად მივედი. რომ დამინახა, პირველად ანგარიშის გასწორება გაახსენდა და გზის ფულიდან გადარჩენილი რაღაც ერთი მანეთი და შვიდი შაური დამიბრუნა.. საშა, საშა! ეს ყველასათვის საყვარელი, უმწიკვლო, ნათელი პიროვნება, ეს პარტიის განსახიერებული სინიღისი! ახლაც თვალწინ მიდგას მისი ნთაელი სახე. მისი ცეცხლის მფრქვევი თვალეები... ის მტლად დაედო, თავი გადაატანა, სანთელივით დაადნა პარტიას. სადაც კი გაგვიჭრდებოდა, იქ უეჭველად საშა უნდა გაგვეგზავნა, ის და კობა იყო ჩვენი მძიმე არტილერია... ეს იყო პარტიული უთანხმოების შესახებ გახურებული დისკუსიების დროს. მენშევიკებმა მობილიზაცია მოახდინეს თავის ძალების და ნოე ხომერიკის მეთაურობით ჭიათურაში შემოგვიტიეს. როგორც კი ეს გვაცნობეს, საშა უმალ იქ გაჩნდა... და აი, რამდენ-

ნამე დღე და ღამე გრძელდებოდა დისკუსია. საშას დაავადებულ ფილტვები ისუნთქავდა მძიმე, მოწამლულ ჰაერს, მაგრამ ყველაზე უფრო აუტანელი იყო ხუნხუნას უპასუხისმგებლო ქცევა, დემაგოგია და ბოლოს საშასადმი მიყენებული პირადი შეურაცყოფაც... ის ქუთაისში ავადმყოფი დაბრუნდა და ვერ მოასწრო მოკეთება, რომ ხონიდან მოვიდა ცნობა. იქაც დისკუსიები იყო დანიშნული და უეჭველად საშას მოითხოვდნენ. ავადმყოფი ლოგინიდან დგება და ხონს მიემგზავრება... ჩვენდა საუბედუროდ, ხონის დისკუსიებზე გამოსვლა იყო მისთვის უკანასკნელი. ლოგინად ჩავარდნილი ის შემდეგ აღარ ამდგარა.

მისი გასვენება იყო ამიერ-კავკასიის მასტაბით უდიდესი დემონსტრაცია იმ ხანებში... საქართველოს და ამიერ-კავკასიის მებრძოლმა ხალხმა ღირსეული ბელადი ღირსეულად დაასაფლავა... ჩემი დავალებით ერთი ქართველი სტუდენტის საშვალებით ვენაში დამხადებული 5.000 ცალი მისი სურათი მოეფინა საქართველოს თითქმის ყველა მიყრუებულ კუნჭულებს...

ასეთი დიდი ხელმძღვანელი ორგანიზაციისათვის, როგორც იყო ქუთაისის საგუბ. კომიტეტი, სხვა ტენიკურ დაწესებულებათა და საშვალებათა გარდა საჭირო იყო კონსპირატიული დიდი საწყობი არალეგალური ლიტერატურისათვის. ასეთი საწყობი მოწყობილი მქონდა კოკოჩევის ლიმონადის ქარხანაში, რომელიც, წარმოიდგინეთ, სრულებით გადარჩა ჩავარდას, იქვე მსახურობდა ლიმონადის გამყიდვად ორი ჩვენი ამხანაგი: ერემია ლომთათიძე და გიორგი უვანია (პირველი ამათგანი ახლაც ბოლშევიკია და ცხოვრობს გურიაში, სოფ. ხიდისთავში). აი, ამათ ებარა ეს საწყობი. ორივე პარტიის წევრი იყო და კონსპირაციის დაცვის მიზნით მათ დავალებული ჰქონდათ არ მიეღოთ აქტიური მონაწილეობა სხვა პარტიულ მუშაობაში. კავშირი საწყობთან მხოლოდ მე მქონდა. მათ სასტიკად ჰქონდა აკრძალული ვისმესთვის ლიტერატურის მიცემა და სხვა და სხვა. საზღვარ-გარეთიდან მისაღებად მქონდა მიჩენილი სხვადასხვა მოსახრებით სხვილი მალაზიებისა და საზოგადო დაწესებულებების მისამართი. სხვათა შორის ლიტერატურას ვღებულობდით სქელი კარდონის რგოლით. შუაში დარგოლილი რამე უბრალო მხატვრული სურათი იღვა. კარდონი კი, რამდენადაც შეიძლებოდა, ჩაქრილი იყო და შივ ეწყო ფურცლები და გაზეთები. ამგვარად მთელ წიგნებსაც ვღებულობდით რამდენიმე რგოლით. ზედ გადაწებებული ჰქონდა ქალაღი... აი, ეს ლიტერატურა და აგრეთვე ტფილისიდან საკავშირო კომიტეტიდან მიღებული თუ ჩვენს სტამბაში დამხადებული (სტამბაზე შემდეგ მექნება ლაპარაკი) პირველად საწყობში შემქონდა და იქ გადაწყობილი და გამზადებული ცალკე რაიონებისათვის შინ

მომქონდა, საიდანაც მიჰქონდათ პროპაგანდისტ-ორგანიზატორებს თავის რაიონებში, ან ამ საქმისათვის აყვანილ სპეციალურ „ტრანსპორტნიკს“ ამხ. კოლია გეგეჭკორს. რადგანაც საწყობში ხშირად სიარულს ვერიდებოდი, აუცილებელი საჭირო კი იყო, შინ მქონოდა ზოგი გაზეთი, წიგნი და ფურცელი, განსაკუთრებით კომიტეტის წევრთათვის და პროპაგანდისტებისათვის, და აგრეთვე სხვა დოკუმენტები და წერილები. ამ მიზნისთვის სახლში მედგა მშვენიერი გალახული რგვალი მაგიდა, რომლის სხვილი ტანი ფეხებამდე სავსე იყო ლიტერატურით, მაგრამ ისე კონსპირატიულად იყო მოწყობილი, რომ ქანდარმთა ხროვას არა ერთხელ დარჩენიათ შეუნიშნავი და მისი საიდუმლოება ბოლომდე დარჩა აღმოუჩინელი.

ზევით ვსთქვი, რომ საწყობში მოსამსახურე ამხანაგებს დავალებული ჰქონდათ არას დროს არავისთვის ლიტერატურა არ მიეცათ თავის ხელით, მაგრამ ერთხელ ამ დავალებას მათ უმტყუნეს. არ ვიცი, როგორ მოხდა, მხოლოდ ფაქტი ის არის, რომ ერთი გორელი სომეხი სალდათისათვის (რომელმაც შემდეგ კალანდაძეთ გამაცნო თავი, როცა იძულებული ვიყავი გავცნობოდი) რომლის გვარი გაუგებარი დარჩა, უძლევიანთ მათ სისტემატიურად ლიტერატურა. ჯარის კაცს, რა თქმა უნდა, ეჭვი არ შედიოდა, რომ იქ იყო სწორედ საწყობი. როცა ეს ამბავი გამაგებინეს, მეტად აღვშფოთდი და ამხანაგებს გაუჯავრდი. საქმე როგორმე უნდა გამოემსწორებია და ამ მიზნით მე ამ სალდათს ვეცნობი. გამოკითხვის შემდეგ ვეუბნები, რომ ის ლიტერატურა, რომელიც მას გადასცეს, ჩემი გაგზავნილი იყო მისთვის. ამასთანავე ვიღებ ჯიბიდან ახალ ლიტერატურას და ვაძლევ... ასე ვხვდებოდი ერთმანეთს თითქმის ორი კვირის განმავლობაში და ვეწეოდი მასთან პროპაგანდას, თუმცა არ ვიცოდი კი, თუ ვისთან მქონდა საქმე. ბოლოს ვატყობ, რომ მეტად მაჩქარებს ჯარის კაცებში წრეების მოწყობას და არსენალზე თავდასხმას იარაღის წასალებად არა ძალით, არამედ თითქო ჯარის კაცების ნებართვით (შემდეგ ეს კიდევაც მოხდა, თუმცა უშედეგოდ და უმსხვერპლოდ. რა თქმა უნდა, არა ამ ჯარის კაცის მეშვეობით, არამედ სხვისი—ალბად, ასეთივე პროვოკატორის). ამან მე მეტად დამაეჭვა. ამიტომ ვერიდებოდი მის შეხვედრას. ერთ მშვენიერ დღეს შემომითვალა, შექველად მნახე იქავე და ლიტერატურაც მომიტანეო. წინააღმდეგ შემთხვევაში იმუქრებოდა... მე გადავწყვიტე წავსულიყავ სანახავად, მხოლოდ არავითარი ლიტერატურა არ წამელო... შევედივარ და ვხედავ ევროპიულად ჩაცმულ კაცს, რომელსაც ორი ბოთლი ლიმონადი უკვე დაუტლია და, დამინახა თუ არა, ვიცანი ქანდარმთა გადაცმული ვახმისტრი, ცნობილი ნოსკოვი. მოვითხოვე ერთი ბოთლი წყალი, დავლიე უკბად და გარეთ გამოვედი. იქვე თვალ

მოგკარი ჩვენს ჯარის კაცს, სვეტთან ატუშულს და გავეჩანე მწვანე ბაზრისკენ, სადაც თავს წავაწყდი ჟანდარმის „ნარიადს“. მათ ვერ მოასწრეს ჩემი შემჩნევა, ისე გაუხვიე გვერდზე და მეორე ქუჩაში გავედი. ამგვარად დავაღწიეთ თავი მოწყობილ ხაფანგს. გადარჩა საწყობიც ჩაკარდნას.

1906 წელს, როცა დამატუსაღეს, ეს ჯარის კაცი წამიყენეს პირში:.. მე ყველაფერი ვივარე და თან დავუმატე: „მართალიც რომ იყოს, ოქტომბრის მანიფესტით ამგვარი დნაშაული მაინც ნაპატიები არის მეთქი. ერთად ერთ გამონაკლისს, ვინც იცოდა ჩვენი საწყობის ადრესი, შეადგენდა აზხ. კამო, რომელიც იმ ხანებში ლიტერატურის გადატანაზე მუშაობდა საკავშირო კომიტეტთან. ერთხელ, როცა ჩვენი საწყობის არსებობა მან კიდევ არ იცოდა, ის ლიტერატურით დატვირთული ძარით, (ქვეშ ლიტერატურა ეწყო, ზევით კვერცხები და კიდევ რამდენიმე ინდაური) მოადგა გიგო წულუკიძის სახლს ქუთაისში, კინტოურ ტანსაცმელში გამოწყობილი. ეზოში მას შეეკითხენ, თუ რა უნდა. მან უპასუხა: „კნაზ საშას ინდაურები მოვართვი“-ო.

ყოველ მგზავრობაზე ის იცვლიდა ტანისამოსს და მოწყობილობას, ხან კიდევ ძარით, ქვევით ლიტერატურა და ზევით ბალი. ხან სტუდენტის ტანსაცმელში გამოწყობილი მშვენიერი ჩემოდნით და სხვა და სხვა... ამხ კამოზე ბეყრი დაიწერა და, ალბად, დაიწერება. კიდევ, ამიტომ აქ სიტყვას არ გავაგრძელებ. ვიტყვი მხოლოდ, რომ ძნელი სათქმელია, რა სჭარბობდა მასში — გამბედაობა, თუ მოხერხება უფრო მართალი იქნება, რომ ესოქვათ: ორივე სჭარბობდა. უკანასკნელად ის მსახურობდა ჩემთან ერთად საქართველოს ფინანსთა კომისარიატში და განაგებდა საბაჟოს საქმეს. ჩვენ მიხნად გვექონდა აღმოფხვრა იმ ათასგვარი ბოროტმოქმედებების, რომლებიც საბაჟოების ირგვლივ ხდებდა და ეს მან შესძლო.

სწორედ იმ საშინელ, მისთვის უკანასკნელ დღეს ის ჩემთან დიდხანს იჯდა კაბინეტში. ჩვენ ბევრი ვილაპარაკეთ ჩვენი წარსულის შესახებ. მას არ აკმაყოფილებდა სამეურნეო ფრონტზე მუშაობა, მისი ბუნება ითხოვდა რევოლიუციონური ქარ-ბუქის დროს აქტიურ საქმეს. მისი იდეალი იყო ევროპის რომელიმე სახელმწიფოს რევოლიუციაში მონაწილეობის მიღება... „ამ დღისათვის ვუვლი და ვუფრთხილდები თავსო“, — მითხრა... „ისე კი, თუ სამართალია, მე ასი წელი უნდა ვიცოცხლო და ვიბრძოლო, რადგანაც თავს კარგად ვვლი: ღვინოს მე არ ვსვამ, ღამეს არ ვათევ, გარყვნილ ცხოვრებას არ ვეწევი, ჯანი და ღონე შერჩენილი მაქვს, მაშ, რად არ უნდა გაკძლოო...“

ვინ იფიქრებდა, რომ რამდენსამე საათს შემდეგ სულელური შემთხვევის გამო ის თავის მგზნებარე სულს და უდიდესი ტანჯვა-წამების გამძლე ჯანს ვერის დაღმართზე დაღევდა...

ზედმეტი არ იქნება უფრო დაწვრილებით გავიცნოთ ქუთაისის საიდუმლო სტამბის ისტორია. 1904—1906 წლ. სტამბა მეტად კონსპირატიულად იყო მოწყობილი და პირველი რევოლუციის დროს დასავლეთ საქართველოს მოძრაობაში მან უდიდესი როლი ითამაშა... იგი მოთავსებული იყო ქუთაისის განაპირა ადგილას, ძველი ლაგირის ქუჩაზე, ჩვენი ამხანაგის (იმ დროს ბოლშევიკი, ამ ეხბად უპარტიო, საბჭოთა ხელისუფლების ნიადაგზე მდგომი, მიწადმოქმედების კომისარიატის პასუხისმგებელი თანამშრომელი) მიწის მზომელის ვასო გოგილაძის სახლში. სტამბა იმდენად კონსპირატიულად იყო მოწყობილი, რომ მისი იმ ადგილას არსებობა იცოდა მხოლოდ 3-4 ამხანაგმა და სწორედ ანით აიხსნება ის გარემოება, რომ სტამბა არ ჩავარდნილა, რაც, სამწუხაროდ, ასე იშვიათი იყო ჩვენი არალეგალური მუშაობის ისტორიაში. სტამბა მეტარა მე და უშვალ კავშირიც მასთან მხოლოდ მე მქონდა. უკანასკნელი კორექტურა უმთავრესად მე უნდა გამესწორებია და გამზადებული ლიტერატურა (ფურცლები, წიგნაკები) საწყობში მე უნდა გადმომეტანა. თუმცა საწყობის მისაპართი სტამბაში მომუშავე ასოთმწყობნი, ანზ. ვალიკო ლეჟავამაც იცოდა, მაგრამ კონსპირატიული მოსაზრებით მას მასალები იშვიათად მოჰქონდა ხოლმე. რადგანაც ეტლისა ან მუშის საშუალებით შეუძლებელი იყო ლიტერატურის გადმოზიდვა, ხშირად მიხდებოდა რამდენჯერმე მგზავრობა ორი სამი ვერსის მანძილზე. ფურცლები ტანზე უნდა ამეკრა და ისე წამელო. ტანზე ქაღალდების შემოკვრით პირდაპირ სიციხით ვიწოდი, მაგრამ შეწუხებას ან დაღლალობას იმ დროს, არა მგონია, თუ ვინმე ჩვენი ამხანაგთაგანი გრძნობდა...

პირიქით, თვითეული ჩვენგანი ცდილობდა, რაც შეიძლება მეტად დავალებები აელო თავზე და რამდენადაც შეეძლო ვმუშაობდი, იმდენად მეტ კმაყოფილებასა ვგრძნობდი და განა იმაზე მეტი „ბედნიერება“, როგორც არის ასეთი კმაყოფილება, შესაძლებელია? მით უმეტეს, როცა ხედავ შენივე ნაშრომის ნაყოფს, ისტორიულად გამართლებულს...

თუ როგორ გაჩნდა ეს საიდუმლო სტამბა, ამის შესახებ მოვეუ-სმინოთ თვით ამხანაგ ვასო გოგილაძეს, რომელსაც მე ვთხოვე აღედგინა ჩემს მეხსიერებაში ზოგიერთი ცნობები ამ სტამბის შესახებ.

„1903 წლ. ბოლოს ენევიდან ჩემი დაბრუნების შემდეგ, — მოგვითხრობს ანზ. ვ. გოგილაძე, — ამხ. მიხა ცხაკაიამ, რომელიც ის იყო ჩამოვიდა სამხრეთ-ოუსეთიდან და დროებით ქუთაისში ცხოვრობდა,

მიიხრა, რომ სტამბა უნდა მოეწყოს ქალაქის გინაპირა ადგილას. საკითხი მე შემეხებოდა, რადგანაც ჩემი სახლი ქალაქის დაკარგულ ნაწილში იყო. ეს საქმე მაშინ არ მოხერხდა, რადგანაც ამ ლაპარაკის სწორედ ერთი კვირით ადრე მეწვია პროკურორი და ბოქალუი, რადგან საზღვარ-გარეთიდან ჩემი ცოლის მიერ წამოღებული ლიტერატურა კიევში დაიჭირეს და ჩემს სახლსაც მოაგნეს! ასეთი სტუმრობა კი სახლს შავ ლაქსა სცხებდა... გაიარა ერთმა წელმა, პოლიციას დავავიწყდით და ამხ. ბარონმა გამიმეორა სტამბის გადატანა პერიფერიაში. მე დავთანხმდი და გაჩაღდა „კონსპირატიული მოქმედებანი“. ყველაზე უფრო საფრთხილო იყო მოხუცებული დედა. მას რომ გავგო სტამბის იქ არსებობა, თავისი შიშინაობით ისე გადააქარბებდა ჩვენზე ზრუნვას, რომ უსათუოდ რომელიმე სხვა ახლობელ „მოყვარეს“ სრულიად უნებლიედ მიახვედრებდა, რომ აქ რაღაც არისო. დედას ავუხსენი, რომ ერთი ოთახი სარდაფის სართულში უნდა გავაქირავო და გადავეცი განცხადება ოთახის გაქირავების შესახებ ორპირის ქუჩაზე ერთ მედუქნეს. სწორედ მეორე დღეს მოვიდა ბარონის მიერ გამოგზავნილი ამხ. ვალიკო ლეკავა (ჩემთან მოსვლის შემდეგ „ანდრია ნემსაძედ“ მონათლული) და ჰკითხა მედუქნეს, თუ სად უნდა მოენახა ეს ოთახი. მედუქნემაც ასწავლა და მოვიდა ჩემთან გასარიგებლად. მოვრიგდით 4 მანეთად თვეში. ვალიკო შეუდგა საქმეს, მაგრამ მე პირველ დღეებშივე დავრწმუნდი, რომ „გიჟი“ ვალიკო ზედამხედველს საჭიროებდა და მეტის მეტის სასტიკ ზედამხედველობასაც, რადგან ის ცხვირ-გამურული და ხან ტუჩებ და შუბლ-გაშაფებული გამოდიოდა ოთახიდან, ხელეზზე ხომ ლაპარაკიც მეტია. მოვთხოვე ვალიკოს საპნის და წყლის ხმარება, რაც შეიძლება ხშირად, განსაკუთრებით ქალაქში წასვლისას, ეს ზედამხედველობა ჩემმა ცოლმა იცისრა, და უნდა ითქვას, პირნათლადაც შეასრულა.

„პირველ თვეში სტამბა ოთახში გვქონდა. საჭირო იყო საიდუმლო ალავის ჩქარა მოწყობა, რასაც მაშინვე შეეუდებოდა. ოთახის დასავლეთ კედელში განჯინა იყო განგებ გაკეთებული, რომ საჭირო დროს საიდუმლო კარად გამომდგარიყო. ამ კედლის იქით იყო ყრუ დერეფანი სიგრძით 5 არშინი და სიგანით არშინ ნახევარი; გამოვიღეთ განჯინის უკანა კედელი, რომელსაც სისქე ჰქონდა ნახევარი აგური; შევუკვეთეთ ვიღაც დურგალს ხის მაგარი ჩარჩო; ჩამოვკიდეთ მუხის პოძზე, ამოვაშენეთ ჩარჩო აგურით და ცემენტით და გავუკეთეთ მაგარი „პრუჟინიანი“ ორი სასხლეტი და ორი ფოლადის სარაზავი ზევით და ქვევით ისე, რომ თავის ნებაზე შორიდან გამოშვებული კარი უსათუოდ დაისხლიტებოდა და განჯინაში ჩანდა მხოლოდ შეღესილი კედელი, ამ კედელზე ხელის დარაკუ-

ნება იმედს იძლეოდა, რომ საეკვოდ არავის მოეჩვენებოდა. როგორ იღებოდა მოსხლეტილი კარი? ამისათვის სარაზავის ენებზე მიბმული იყო ინგლისური შპაგატი, რომელიც გაყრალი იყო პატარა ბლოკებში, შპაგატის ბოლოები კი დამალული იყო დერეფნის მეორე კედლის ქუქრუტანაში, რომელშიაც ერთი თითი თუ შეეტეოდა. ვალიკო სახლიდან წასვლისას საიდუმლო კარს მოისხლეტდა და ვასაღებთ კი უნდა შესულიყო სარდაფში, მოენახა ქუქრუტანა იმ სიბნელეში (წუწუმის ხმარება აკრძალული ჰქონდა) რასაც, რასაკვირველია, მალე შეეჩვია, უნდა გამოეღო შპაგატის ბოლო, მოეწია მაგრა თავისკენ და კარიც გაიღებოდა, ხოლო თუ ის ნელ-ნელა იქნებოდა მოშვებული, აღარ დაისხლიტებოდა“.

მართალი უნდა ითქვას, რომ ამ პატარა საკანში მეტის მეტი სივიწროვისა და უჰაერობის გამო მუშაობის პირობები მეტად ძნელი იყო. „კატორღული შრომაო“, რომ იტყვიან, სწორედ აქ იყო. ამასთან მოძრაობა დღითი დღე ძლიერდებოდა და, მაშასადამე, სტამბაში მუშაობა ფართოვდებოდა. უბრალო ხელის მანქანა საქმეს ვერ ასდიოდა, თუ გინდა დღე და ღამეში შეუსვენებლივ ემუშავა. გადაწყდა „ამერიკანკის“ დადგმა. საჭირო იყო ტფილისიდან მისი ჩამოტანა. ეს მეტად ძნელი და „სარისკო“ საქმე იყო. ამისთანებისათვის ჩვენი კამო იყო გაჩენილი და აი, ერთ მშვენიერ საღამოს ჩვენს სტამბას მოადგა დიდი ძღვენი თმხ. კამო. ეს ძღვენი იყო საბეჭდავი მანქანა — „ამერიკანკა“. კამომ მისებური მოხერხებითა და ოსტატობით დააძვრინა თავი კვალ-კვალ მღვეარ ჟანდარმებს და სამშვიდობოზე მოიტანა... ეს მისი სტიქია იყო. ეს მხოლოდ მას შეეძლო. „ამერიკანკისთვის“ სათანადო ბინის მომზადება იყო საჭირო. გადაწყდა ამ მიზნისთვის სახლზე სამზარეულოს მიშენება, რომლის ქვეშაც იქნებოდა აგრეთვე სარდაფი. საჭირო გახდა დერეფნიდან კედლის განგრევა და ამგვარად „სამანქანო განყოფილების“ გაფართოება. ამ სამუშაოების გაკეთება იკისრა სახლის პატრონმა, თმხ. ვასო გოგილაძემ, და უნდა ითქვას მის სასახელოდ, რომ ყველაფერი ეს ისე იქნა შესრულებული, რომ სახლზე მომუშავე ხელოსნებს (კალატოზებს და ხუროებს) არავითარი იჭვი არ აუღიათ. რა თქმა უნდა, ყველაფერ საიდუმლოს ვასო და ვალიკო აკეთებდნენ და მეტად დიდი შრომა გასწიეს. ახლად მიშენებულ განყოფილებაში სასულეც“ კი იქნა კედელში დატანებული, რასაც ვალიკო შემდეგ ზედმეტ ქალღმერთებს დასაწვავად ხმარობდა და ბუხრად გადააქცია.

„შეიძლება იკითხოთ, თუ რამდენად უზრუნველყოფილი იყო სტამბის საიდუმლოება, ე. ი. აღმოაჩენდნენ თუ არა მას ჟანდარმები, რომ სახლი გაეჩხრიკათ? ეს ძნელი სათქმელია. სტამბის საიდუმლოება ვიცოდით: ცოლ-ქმარმა გოგილაძეებმა, ვალიკომ, მიხამ, კამომ და

მე. „თავის დღეში არ დამავიწყდება“, განაგრძობს ვასო გოგილაძე „ვალეოს გაბრწყინებული სახე, როცა მან დაინახა, რომ კამო ვერ მახვდა სტამბის მოწყობის საიდუმლოებას. ჩვენ ვუთხარით — „აბა, კანო, თუ აღმოაჩენ ამ სახლში სტამბას თქო? ჩვენ ვალეოს ოთახში ვიყავით და ვეუბნებოდით: „აქ არის და მონახე თქო?“ კამო ვერ მიხვდა, იატაკის აგურებში დაიწყო ჩხრეკა. ეს ახარებდა ვალეოს. შენ თუ ვერ მიხვდი, ჟანდარმები რას მიხვდებიანო. უნდა მოგახსენოთ, რომ ეს უბრალო „სეკრეტი“ ჩემი გამოგონება იყო და ჩემს სიცოცხლეში ამის მეტი არაფერი გამომიგონებია.

„ვალეო დაუღალავი მუშაკი იყო. ღამ ღამობით მე და ჩემი ცოლი გამოვეცლებოდით და დავასვენებდით ხოლმე. ღამე მუშაობის დროს, რაც ხშირად დილამდე გრძელდებოდა, ერთი სადარაჯოზე ვიდექით და ქუჩას ვხვევრავდით, რადგან ღამის სიჩუმეში „ამერიკანკის“ ხმაურობა ოდნავ ისმოდა ზევით, თუ მოახლოვებული ეტლის ხმას გავიგონებდით, საგანგებო ნიშნით შევაწყვეტინებდით მუშაობას.

„ბევრი სხვა წვრილმანიც მაგონდება, რომლებსაც მიუხედავად მათი წვრილმანობისა ადვილად შეეძლო სტამბა დაეღუპა, თუ დროზე არ იქნებოდა გათვალისწინებული. მაგალითად, ვალეოს ოთახის გასაღები. მის მოსვლამდე ოთახის კარს რკინის კოჭი ჰქონდა შიგნით და გარეთ, ეს დაუშვებელი იყო, რადგან შიგნიდან კოჭით ჩაკეტილი კარით ყველა მიხვდებოდა, რომ ვალეო შინაა, მაგრამ რა? — დენიც არ უნდა ერახუნებიათ კარებზე, ვერ გაავგონებდნენ, ისეთ ალაგას მუშაობდა. ეს კი საექვო იყო, ამიტომ კოჭები შეეცვლილი იქნა კარში ჩატნეული ინგლისური ბოქლომით, რომლის გასაღებიც გამოკუბით ფოლადის ძეწკვით ვალეოს მისი ერთად ერთი შარვლის სათავეზე, რათა შინ ყოფნის დროს, როცა კარს ჩაიკეტავდა, გასაღები კარში არ დაეტოვებია და სხვა და სხვა.“

ვალეოს დავალებული ჰქონდა პროკლამაციების ხელნაწერები და თითო ცალი დაბეჭდილი ლიტერატურისა შეენახა მომავალი „სარევოლიუციო მუზეუმისათვის“, რასაც ის პირნათლად ასრულებდა, თუმცა, როგორც ეს მასალა, ისე სხვა მრავალი, ველარ გადაურჩა საშინელი რეაქციის სუსხს და სადღაც გაჰქრა და დაიღუპა...

1905 წლის რევოლუციის დღეებში რევოლუციონური ტემპერამენტით აღვსილ ვალეოს აღარ იყო მოთმინება ეკეთებია უჩინარი, მაგრამ უდიდესი მნიშვნელობის რევოლუციონური საქმე. „ასოების და ამერიკანკის“ ნაცვლად მან თოფს წაავლო ხელი... მაშინ ანხ. ვასო გოგილაძემ მოითხოვა მისი სულ გადაყენება და მის მაგიერ დროებით სტამბაში გავვზავნე „პატარა დათიკო“ (პეშტინალჯიანცი). ბოლოს 2—3 თვის განმავლობაში სტამბაში მუშაობდა ანხ. ვარლამ ენუქიძე, რომელსაც, ვასო გოგილაძის გადმოცემით, ერთხელ

მუშაობის დროს ისე ჩასძინებოდა, რომ ლამპიდან ხის კოქებს ცეცხლი გასჩენოდა და ვასოს რომ შემთხვევით არ მიესწრო, სტამბიანად შიგ გამოიწვებოდა.

ყვირილის ხაზინიდან კონვისკაციის წესით წამოღებული ფულები, სანამ საზღვარ-გარეთ გაიგზავნებოდა იარაღის შესაძენად, ჩვენს სტამბაში ინახებოდა.

სტამბის ალაგი შემჩნეული იყო, მისი იქ არსებობა უკვე ბევრმა იცოდა, ამიტომ მისი იქ დატოვება საფრთხეს უზადებდა, როგორც სტამბას, ისე ამხ. გოკილადის ოჯახს... ამხ. ვასოც მოითხოვდა მის გადატანას. მე იმ დროს ქუთაისის ციხეში ვიყავი დამწყვედული და ამ საქმის მოგვარება, როგორც მახსოვს, მივანდე ამხ. ვანო ლომთათიძეს. არ ვიცი როგორ და ვისი დახმარებით მოაწყო მან ეს, მხოლოდ მე რომ ციხიდან შინ მივედი, სტამბა ჩემს ოთახში დამხვდა მოწყობილი... ეს დარღვევა იყო კონსპირაციის ელემენტარული წესების, მაგრამ, სჩანს, 1906 წლის სასტიკი რეაქციის ხანაში სხვა გამოსავალი, უკეთ რომ ვსთქვათ, სხვა ბინა ვერ ეშოვათ ამხანაგებს და დარწმუნებული იმაში, რომ რაკი მე ციხეში ვიჯექი, ჩენს ბინაზე არავინ მივიდოდა გასაჩხრეკად, სტამბა იქ მოეწყობა.

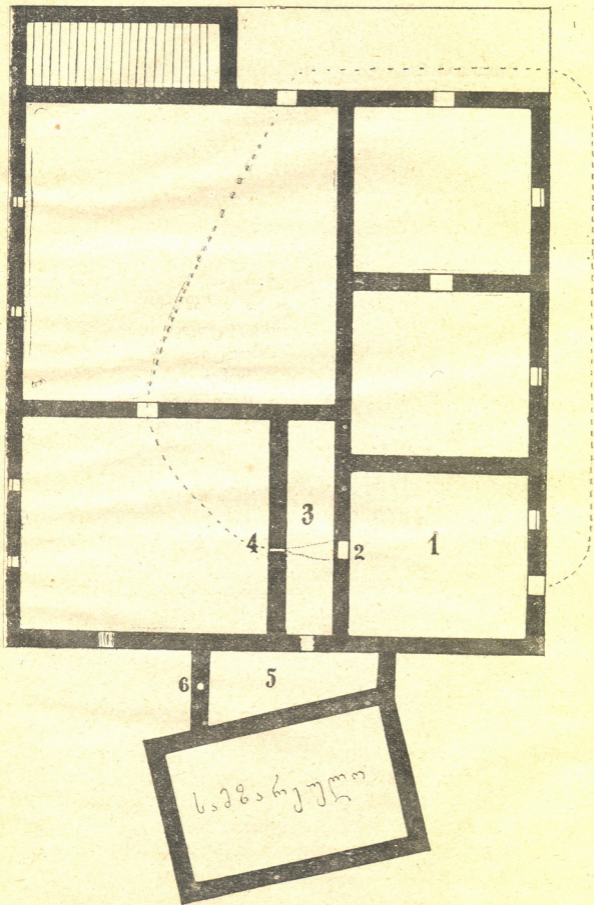
სტამბის მოწყობის უკეთ გასაგებად ზედმეტი არ იქნება აქვე მოვითავსოთ სახლის ქვედა სართულის გეგმა. (იხ. გვ. 47)

ყველაზე უკეთ იყო დაქინებული ქუთაისის ორგანიზაციაში პასპორტების საქმე. ეს საქმეც საესებით, დაწყებიდან გათავებამდე, მე მებარა უშუალოდ. არა თუ მარტო ქუთაისის გუბერნიის ორგანიზაციებს, არამედ მთელი ამიერ-კავკასიის ორგანიზაციებს და ხშირად რუსეთის ცენტრალური კომიტეტის საშვალებით რუსეთის ორგანიზაციებსაც ვაწვდიდით ქუთაისიდან პასპორტებს. სახელმწიფო სათათბიროს ს. დ. ფრაქციის თითქმის ყველა წევრს ჰქონდა ყოველი შემთხვევისათვის მომარაგებული ჩვენი პასპორტი. წარმოიდგინეთ, ფონტანკაზე ესერბის მიერ მწყობილი ექსის მონაწილეთაც აღმოაჩნდათ ქუთაისის პასპორტები. გადასახლებულ პოლიტიკურებზე ლაპარაკიც მეტია: ყოველი ეტაპის გამგზავრების დროს უეჭველად თვითეული აშხანგისათვის იგზავნებოდა ციხეში გამზადებული პასპორტი. ყველაზე უფრო სანდო, ყველაზე მეტად გამძლე იყო ქუთაისის სამაზრო სამმართველოს სახელით. გაცემული პასპორტი. რაში მდგომარობდა ამ საქმის საიდუმლოება? საქმე ისაა, რომ ამ პასპორტებს არ შეიძლება ვუწოდოთ ყალბი ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით. ნამდვილად ყალბი პასპორტი ვარგა მხოლოდ გასაწერათ. ის აკმაყოფილებს მეეზოვეს, სახლის და სასტუმროს პატრონს და ვერა შემთხვევაში ჟანდარმთა სამმართველოს, რომლის პირველ შეკითხვისთანავე პასპორტის სიყალბე აშკარავდება. ყველა ჩვენი გაცემული პასპორტი

იყო ნამდვილის ასლები. ამაში იყო მათი „სეკრეტი“, ამით აიხსნება, რომ ის გამომჟღავნებულ იქნა მხოლოდ 4—5 წლის შემდეგ და ისიც პროვოკაციის წყალობით...

1904 წლის დსაწყისში ამხ. პროკოფი ჯაფარიძემ გამაცნო ახალგაზრდა რაჭველი, ალფეზ მუსერიძე, რომელიც მსახურობდა რეგისტრატორის თანამდებობაზე ქუთაისის სამაზრო სამმართველოში. „კარგი ყმაწვილია, საჭიროა მისი დაახლოვება, ვინძლო მომავალში გამოგვადგეს, ისეთ ალაგას მსახურობსო“, — მითხრა პროკოფიმ. სულ მალე ეს ახალგაზრდა მეტად დავიახლოვე და დავიმიგობრე, ვაძლევდი ფურცლებს და წიგნაკებს წასაკითხათ და პოლიტიკურ საკითხებზე ვებაასებოდი. იმავე წელში მას სალდათობა უწყევდა. მივიღე ზომები, რომ მისთვის ეს ამეცილებია და „პროტექციის“ საშუალებით კიდევაც მოვახერხე. საჭირო იყო ჩვენთვის, რომ რეგისტრატორის თანამდებობის მაგიერ მისთვის უფროსი თანამდებობა გვეშოვა და მაზრის უფროსის ჯანსოხ დადემქელიანის ცოლის საშუალებით ესეც მოვახერხე. ამის შემდეგ შევეუდექი პასპორტების ორგანიზაციის საქმეს. მოვატანიე ბლანკების ფორმები, რომლითაც ხაზინიდან გამოჰქონდათ პასპორტების ბლანკები. შევადგინე ყალბი, მეტად მიმსგავსებული მიმართვა და სრულიად ადვილად ხაზინიდან მივიღე ბლანკების საჭირო რაოდენობა. შემდეგშიაც ამ გვარადვე სისტემატიურად გამოჰქონდა ბლანკები. შემდეგ მუსერიძეს მოვატანიე თითქმის ერთი წლის განმავლობაში გაცემული პასპორტების სია და ყოველ გვარი ცნობები დაწვრილებით გადავიწერე. მაგალითად: როდის გაიცა და ვის მიეცა პასპორტი, რა ნომრით, სადაურია და რა მოხელე. რამდენი წლის, როგორია მისი დამოკიდებულება სამხედრო ბეგარასთან და სხვა. აგრეთვე დავიტოვე ნამდვილი ხელის მოწერა მაზრის უფროსის და საქმის მწარმოებლის. მუსერიძეს მოვაპარვინე სამმართველოს ერთი ნამდვილი (ზედმეტი) ბეჭედი და საქმე გაიჩარხა. როგორც კი პასპორტის მოთხოვნილება გაჩნდებოდა, მე ავარჩევდი შესაფერ წლოვანებას და ვწერდი (შეცვლილი ხელით, ან სხვას ვაწერინებდი) პასპორტს ყოველივე ნამდვილი ცნობებით. თან მაზრის უფროსის და საქმის მწარმოებლის, თუ მდივნის მაგიერ ისე დახელოვნებულად ვაწერდი ხელს (ფანჯარის მინაზე მიდებით), რომ თვით დამწერისათვის რომ მიგეტანა, ვერ იუარებდა, რომ მისი საკუთარი ხელის მოწერაა. ახლაც თვალწინ მესახება მაზრის უფროსის ვარდენ ქელბაქიანის ხელმოწერა. როცა გაცემული პასპორტების ცნობები გამოილეოდა, ასლები მოგვქონდა, და, თუ მეტად სასწრაფო იყო, უკვე გაცემულიდან ვაძლევდით. ასე რომ, იყო ხშირად გაშვებული ორი-ორი და, შეიძლება, სამი ასლიც.

ქუთაისის არალეგალური სტამბა *)

1905—1906 წ. წ.

სარდაფის სართულის გეგმა.

ქველი ლავირის ქუჩა.

1. ასოთამწობი ვალიკო ლევაეას ოთახი.
2. განჯინა (საიდუმლო კარი).
3. ყრუ დერეფანი, სადაც იდგახელით საბეჭდი მანქანა.
4. ჭუჭრუტანა კედელში, საიდანაც იღებოდა საიდუმლო კარი.
5. „ამერიკანკისთვის“ დამზადებული ოთახი.
6. სასულე (ჰაერის გასაწმენდი) . . . . გზა, რომელიც უნდა გაეგლო ვალიკოს საიდუმლო კარის გასაღებათ.

*) სტამბის სურათი იხ. მე-47 გვერდ.

როცა სხვა და სხვა ქალაქში ჩვენი პასპორტით მცხოვრებ ამხანაგს საექვოდ იცნობდნენ, ან მის ნამდვილ ვინაობაში დაეჭვდებოდნენ, უგზავნიდნენ შეკითხვას იმ მაზრის სამმართველოს, საიდანაც იყო პასპორტი გაცემული. და აი, ქუთაისის სამაზრო სამმართველოს ზედი-ზედ მოსდის ამგვარი შეკითხვები: 1) ვის მიეცა თქვენგან პასპორტი ამა და ამ რიცხვში? 2) პასპორტი № 100-1904 წელში ვის მიეცა და რა რიცხვში? 3) ალექსანდრე გიორგის ძე ლორთქიფანიძეს როდის და რა ნომრით მიეცა პასპორტი?

ამგვარი და სხვადასხვა ფორმისა და შინაარსის შეკითხვები მოდიოდა და მოდიოდა. ჩვენ კი სრული გარანტია გვქონდა, რომ პასუხი ყოველთვის სათანადო იქნებოდა და, მაშასადამე, თუ სხვა სერიოზული მიზეზი არ იყო გარდა საექვო ვინაობისა (როცა მიაშვავებდნენ ვინმე პოლიტიკურ მოღვაწეს, უკეთ რომ ვსთქვათ, მიამსგავებდნენ ნამდვილ პიროვნებას), უეჭველად გაუშვებდნენ. იყო მრავალი კურიოზიც. მაგალითად, ლენინგრადში მცხოვრები ერთი ჩვენი ამხანაგის, (მგონი ვალაქტიონ ვაშაძის) პასპორტის ნამდვილი პატრონი აღმოჩნდა ჯიხაიშელი მღვდელი... ძნელად მოიპოვება იმ ხანებში მომუშავე ჩვენი ამხანაგი, რომელსაც ჩემი პასპორტით არ ესარგებლოს. ხშირი იყო ისეთი შემთხვევა, რომ მარტო ხელმოწერილი და ბეჭედ დასმული პასპორტის წიგნაკები მიჰქონდათ ორგანიზაციებს შეუვსებლად. ამ შემთხვევაში აშკარა იყო, რომ შეკითხვის დროს ცნობები არ გამართლდებოდა და უეჭველად ჩავარდებოდნენ. იყო ასეთი შემთხვევა: ბაქოდან ჩამოდის ამხანაგი სპეციალურად და მატყობინებს, რომ იქ დაატუსაღეს ამხანაგების მთელი ჯკუფი (მათ შორის „დიდი პავლე“ — პავლე საყვარელიძე, იმ დროს ბალშევიკი, აქტიური მომუშავე), რომელთაც თქვენი პასპორტები აქვთ, მხოლოდ ხონის ორგანიზაციის მიერ შევსებული და, მაშასადამე, ცხადი იყო, მოგონილი გვარებით და ცნობებით. როგორმე უნდა უშველოთ. მე, რა თქმა უნდა, ჩვეულებისამებრ, პირველად გავჯავრდი, ახლა აღარაფერი გაეწყობა, მე როგორ შემიძლია შევლა მეთქი. მაგრამ შემდეგ შევუდექი საქმის გამოსწორებას. დავუძახე ალფეზი მუსერიძეს და ვაცნობე, რომ ბაქოში დაგვიჭირეს მეტად პასუხისმგებელი მომუშავენი ყალბი პასპორტებით და, რაც არ უნდა გახდეს, უნდა დავეხმაროთ მეთქი. მივეცი ასეთი გეგმა: დღეიდან დაწყებული რა პაკეტიც არ უნდა მოვიდეს ბაქოდან, ყოველ მიზეზის გარეშე რეგისტრაციაში გაუტარებლად და გაუხსნელად მე უნდა მომიტანო მეთქი. მართალია, ასეთი წინადადება კი მივეცი, მაგრამ სრულებით არ მქონდა იმედი, რომ დათანხმდებოდა. ის დამეთანხმა და იმ დღიდან ყოველ დღე მომდიოდა ბაქოს პაკეტები. მე მათ მეტად ოსტატურად ყველას ვხსნიდი და, რაც ჩვენს ამხანა-

გებს არ შეეხებოდა, ისევ ვწებავდი და უკან ვატანდი. მე-4-5 დღეს მოვიდა სწორედ ის, რასაც ვეძებდი: „ვის და როდის მიეცა ამა და ამ ნომრის პასპორტები“. აღსანიშნავია, რომ ჩვენ ჩამოგვიტანეს სრული ცნობები, თუ როგორ იყო ის პასპორტის წიგნაკები შევსებული და რა ჩვენება მისცეს თავის ვინაობის შესახებ ჩვენმა ამხანაგებმა.

შეკითხვაზე დავამზადე სათანადო პასუხი და პაკეტი დავლუქე როგორც საჭიროა და გავგზავნე. ბაქოში უნდა რომთა სამმართველოს ადრესზე, რასაც შედეგად მოჰყვა ამხანაგების განთავისუფლება...

ერთხელ ამხ. კამოს მოუხდა მეტად კონსპირატიულ საქმეზე ლენინგრადში გამგზავრება. მისთვის საჭირო იყო საიმედო, „დიდი“ პიროვნების პასპორტი. ვაუწყებთ სენაკის მაზრის თავად-აზნაურთა წინამძღოლის კოკი დადიანის (როგორც მახსოვს, მისივე თანხმობით) პასპორტის ასლი და მანაც ჩერქეზულ ტანსაცმელში, მშვენივრად გამოწყობილმა, მილიციის პრეპარატივის ეპოლეტებით, პირველი კლასის ვაგონით იმოგზავრა ვილაც ხულიგან გენერალთან ერთად კუბეში და გადმოიტანა საჭირო იარაღი...

თუმცა ჩვენი პასპორტთა ორგანიზაციის საიდუმლოება 1907 წლის შემოდგომაზე გამოჰქლავნდა, მაგრამ ჩვენი პასპორტებით მრავალი ამხანაგი განაგრძობდა ცხოვრებას სრულიად უვნებლად სხვადასხვა ქალაქში. მგონი 1910 წელს, ლენინგრადში, ერთ ღამეს ჩავარდა ჩვენი პასპორტიანი 10-12 ამხანაგი. მათში ყველაზე უფრო ცუდად საქმე წაუვიდოდა ყვირილის პროცესის ერთ მონაწილეს (ამხ. ნ. ჩხეიძეს), რომ დროზე არ მიგველო სათანადო ზომები. დიდ ხანს ის თავის ნამდვილ გვარს არ ამხელდა და ის უნდა გაეგზავნათ ციმბირში, როგორც მოხეტიალე (бродяга). მე ეს ეგგენი გეგეჰქორმა მაცნობა და მთხოვა რამე მომეხერხებია. მეც შევადგინე განთავისუფლების გეგმა. ლანჩხუთში ვიზოვე ერთი ჩვენი ამგანაგის, მენალარიშვილის მამა, (რომელსაც შვილი სადღაც რუსეთში ჰყავდა), რომელიც დათანხმდა ეცნო თავის შვილად ჩხეიძე, თუ მას ეტაპით გამოგზავნიდნენ. ყველა ცნობები „მამა“ მენალარიშვილის შესახებ და მისი სურათი მიუყვდა ცხეში ამხ. ჩხეიძეს. აგრეთვე ჩხეიძის სურათი ვაჩვენეთ მენალარიშვილს. როცა ყველაფერი ეს მოეწყო, ჩხეიძე გამოტყდა, რომ ის მენალარიშვილია. პეტროგრადიდან მოდის შეკითხვა ლანჩხუთში ჩხეიძის სურათითურთ. იბარებენ მენალარიშვილს, რომელიც „ცნობილობს“ თავის შვილს. ამის შემდეგ ჩხეიძეს აგზავნიან საქართველოში. „მამა“ შევაგებეთ ბათუმში. საჭირო იყო ის ეტაპით ლანჩხუთში არ მოეყვანათ, რადგანაც შესაძლებელი იყო საქმე გამოჰქლავნებულიყო. „მამამ მოახერხა შვილის“ ბათუმის ციხეში ნახვა, მაგრამ ჩხეიძის ბათუმში გაშვება კი არ მოხერხდა. ის ოზურგეთში გაგზავნეს. მამა უკან გაეღვენა და, როგორც იქნა, ოზურგე-

თში მოხერხდა „მენალარიშვილის“ — ჩხეიძის განთავისუფლება. გურული გლეხის, მოხუცი მენალარიშვილის სასახლოდ უნდა ითქვას, რომ მან მეტად არტიტულად ჩაატარა „დაკარგული შვილის“ ნახვის სცენა როგორც ბათუმში, ისე ოზურგეთში. განსაკუთრებით ოზურგეთში ისე ოსტატურად შეაბრალა თავი ყველას, რომ არავისთვის არ იყო საეჭვო, რომ ის მისი შვილი იყო... „ლანჩხუთში რომ დაქერილი ჩაიყვანოთ, საწყალი დედა მისი, ჩემი მოხუცებული ცოლი, შეიშლებო, არწმუნებდა ის ყველას ჩაფარიდან დაწყებული მაზრის უფროსამდე და კიდევაც გასჭრა მისმა თხოვნა-ვედრებამ.

თუ რამდენად ძლიერი იყო კომიტეტის გავლენა 1904—1905 წლებში გლეხების ფართე მასებზე (მუშებზე ხომ ლაპარაკიც ზედმეტია), თუ რა უდიდესი ავტორიტეტითა და ნდობით სარგებლობდა ის, ამის საილიუსტრაციოდ მეტი არ იქნება რამდენიმე დამახასიათებელი ფაქტი.

1905 წელს, როცა თვითმპყრობელობა გლეხს და მუშას, დიდსა და პატარას ხალხის მოსისხლე მტრად მიაჩნდა, გლეხები ბევრ ადგილას ნებას არ აძლევდნენ მღვდლებს მოეხსენებიათ ეკლესიაში წირვის შემდეგ მეფე და მისი სახლობა. მათ მაგიერ მღვდლები, დასავლეთ საქართველოს ბევრ ალაგას, **იმერეთ-სამეგრელოს კომიტეტს** იხსენიებდნენ. ერთხელ განსვენებულმა ლევან დადემშქელიანმა მითხრა: „სვანებს კომიტეტი წარმოდგენილი აქვთ მაღალი, მოხუცი კაცის სახით, გრძელი თეთრი წვერით, რომელიც მაღალ კოშკში ცხოვრობს და უბრალო მომაკვდავთათვის უხილავია. მათ რომ გაიგონ, რომ შენ, ახალგაზდა პატარა კაცი, კომიტეტი ხარ, ისინი კომიტეტისადმი ნდობას დაჰკარგავდნენ“.

აი მეორე ასეთივე მაგალითიც: 1904 წლის მიწურულში ჩემი ძმა, სოფლის მუშა, ეკითხება კოლია ქარცივაძეს: „ნეტავი როგორია კომიტეტი, ერთი მაჩვენა შინცო? კოლია უჩვენებს ჩემზე; „აი, შეხედე შენს ძმასო“. მის გაოცებას საზღვარი არა ჰქონდა. გაოცებასთან ერთად მის სახეზე იმედის ვაცრუებაც იხატებოდა.

მოგეხსენებათ, თუ რა ძლიერი იყო გლეხობაში სარწმუნოება და საზოგადოდ, ყოველგვარი ცრუმორწმუნეობა. პოლიტიკური მიზნით ამის გამოყენება ვანიზრახეს გურიაში თვითმპყრობელობის ერთგულმა აგენტებმა: ბლალოჩინმა ნიკო რამიშვილმა და ოზურგეთის მაზრის უფროსმა ჯაფარიძემ.

როცა დატუქსვა დაშინებით და დატუქსალებით ვერაფერს გახდნენ და ვერ ათქმევინეს გლეხებს თუ ვინ „აბუნტებდა“ მათ. როცა, ერთი სიტყვით, არავითარმა საშუალებამ არ გასჭრა, მათ მიმართეს ასეთ ცბიერებას: მოატანიეს შუა სურებიდან თავის „ძლიერებით სახელგანთქმული“ ლომის კარელის ხატი წმ. გიორგისა და გლეხები

დააფიქსეს იმასზე. აშკარაა, ეს იყო ნამდვილი ტრალედა მორწმუნე გლეხებისათვის. თუ, ერთი მხრით, ისინი პრაპაგანდისტ აგიტატორებში ხედავდნ თავიანთ მხსნელთ და მათი გაცემა იუდასებურ ლატად მიაჩნდათ, მეორე მხრით, „ძლევა მოსილ“ ხატზე ტყუილი ფიცი შიშის ხარს სცემდა... და აი, მოხუცებში გამოჩნდნ ისეთები, რომლებიც დასძლია ხატმა და რამდენიმე აგიტატორი გააცემინა. მათ შორის ამხ. იასონ პეგრელიძე. ამ ფაქტმა გურიაში დიდი ანტი-რელიგიოზური როლი ითამაშა და, როცა შემდეგ, ორგანიზაციას დადგენილებით, მოტაცებულ იქნა ეს ხატი, და მისი წამლებნი იქ „გაქვავებულნი“ არ დახვდნ, ამ ამბავს ხალხი გულგრილად შეხვდა.

1905 წ. ოქტომბრის რევოლიუციის სახალხო მოძრაობის აშკარა დიად მომენტებს ჩემს მოკლე მოგონებებში მე არ შევეხები. ამას უკეთ და უკრო ვრცლად სხვები ასწერნ. მე მინდა ხაზი გავუსვა მხოლოდ ერთ გარემოებას, რასაც მეტად დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. საქმე ისაა, რომ, თუმცა ოქტომბრის დღეებში ადმინისტრაცია წელმოწყვეტილი და დამბლადაცემული იყო, თუმცა არსებობდა (ქუთაისში — მაგალითად) პოლიტიკური კლუბები ბალშევიკებისა და მენშევიკებისა ცალკალკე, სადაც თითქო ყველაფერი აშკარად ხდებოდა, მაგრამ ბალშევიკების არალეგალური აპარატი, ის საგუბერნიო კომიტეტი, ჩვეულებრივ ბოლომდე არალეგალურად მუშაობდა... ამან ის ნიყოფი გამოიღო, რომ თითქმის კომიტეტის ყველა წევრი გადარჩა სამხედრო სასამართლოებს და, მაშასადამე, სიკვდილით დასჯა-კატორღას... ტყუილა კი არ მეუბნებოდა ნახევრად ხუმრობის კილოთი ყვირილის პროცესის ერთი ამხანაგი: სამართალი რომ იყოს, შენ ადმინისტრაციული წესით უნდა იყო დატუსაღებული, მე კი სამხედრო სამართლოში მიცემულიო?..

1906 წლის იანვრის პირველ დღეებში, როცა ალიხანოვის ექსპედიცია დასავლეთ საქართველოსკენ დაიძრა, ქუთაისში მოხდა საგუბერნიო კონფერენცია მენშევიკ-ბოლშევიკებისა ერთად... გადასაწყვეტი იყო ერთი უმთავრესი საკითხი. — თუ რა ტაქტიკას უნდა დავდგომოდით: გაგვემაგრებია ლიხის მთა და არ გამოგვეშვა ალიხანოვი (რა თქმა უნდა, სანამ შევსძლებდით), თუ განგვეიარაღებია და დაგვეფანტა ჩვენი შეიარაღებული რაზმები. ამასთან გადასაწყვეტი იყო აგრეთვე, თუ როგორ მოგვეხმარა ყვირილის ხაზინიდან წალეებული 200 ათასი მანეთი.

ჯერ ქუთაისის ორგანიზაციაში გაიმართა ამის შესახებ დისკუსიეჲი. საქაროა აღნიშნოს, რომ ჯერ კიდევ დანამდვილებით არ ვიცოდით მოსკოვის შეიარაღებული აჯანყების სასტიკი დამარცხება. იყო მხოლოდ ყრუ ხმები: მოსკოვში აჯანყება დამარცხდაო. ქუთაისის ბალშევიკურ მსაში ორი აზრი ტრიალებდა. პირველის მომხრე-

ნი ამბობდენ: რევოლიუცია უკვე დამარცხდა, წინააღმდეგობის გაწევა ვერავითარ ნაყოფს ვერ გამოიღებს გარდა იმისა, რომ კიდევ ზედმეტი სისხლი დაიღვრება, საჭიროა ახლავე რაზმების განიარაღება და მათი დაშლა. მეორე აზრის მომხრენი ამბობდენ: დანამდვილებით თქმა, რომ დამარცხდა რევოლიუცია მთელი რუსეთის მასშტაბით, შეუძლებელია. ახლავე რაზმების დაშლა და მათი გადაღვა ხალხზე მეტად ცუდ შთაბეჭდილებას მოახდენს. სულ ერთია, გამძვინვარებული რეაქცია უმისოდაც ქვას ქვაზე არ დასტოვებს. ამიტომ, სანამ შეგვეძლება, გაუფწოთ წინაღმდეგობა, რომ ხალხმა არ სთქვას: გაჭირვების დროს ჩვენ მიგვეცეს პირში ცეცხლს, თვით-კი თავს უშველესო. ხმები თითქმის შუაზე გაიყო და კონფერენციაზე დელეგატებათ არჩეულ იქნა ორივე აზრის გამომხატველნი: პირველის—ამხ. სერიოჟა ქავთარაძე და მეორის—მე. საგუბერნიო კონფერენციაზე დიდი კამათის შემდეგ გაიმარჯვა პირველმა აზრმა, გადაწყდა რაზმების დაშლა. ამ აზრს არ დაეთანხმა შემდეგ ამხ. აფრ. მეურველაძე და თავის მცირე რაზმით სამკვედრო-სასიცოცხლო ბრძოლას უწყევდა შავი რეაქციის მოციქულთ მთელი ორი წლის განმავლობაში და ბოლოს ეს იშვიათი გმირი რევოლიუციონერი მუხთალი მტრის ტყვიით განგმირული დაეცა.

რაც შეეხება ყვირილის ხაზინიდან წადებული ფულების დანიშნულებას, ამის შესახებ იყო ზოგი მენშევიკის წინადადება დაგებრუნებია მთავრობისთვის, მაგრამ უმრავლესობამ გადასწყვიტა ის საზღვარგარეთ იარაღის შექმნას მოხმარებოდა. ამ დადგენილების პრაქტიკულად განხორციელება, როგორც მახსოვს, კონფერენციამ მიანდო ცალკე კომისიას, რომელშიაც შევიდნენ ბოლშევიკებიდან ამხ. სერიოჟა ქავთარაძე და კოლია ქარცივაძე, მენშევიკებიდან—კოწია სულაქველიძე.

ამას შემდეგ არ გასულა დიდი ხანი, რომ მთელ დასავლეთ საქართველოში თავზარდამცემი ამბები დატრიალდა. ალიხანოვის დამსჯელმა რაზმმა ცეცხლს მისცა მრავალი დაბა-სოფელი, თუ კერძო სახლები რევოლიუციაში აქტიურ მონაწილეთა... ამოქმედდა სამხედრო-საველე სასამართლოები და დაიწყო განუკითხავი ხოცვა გამხეცვებული კაზაკების მიერ ცოტად თუ ბევრად შემჩნეულების. ეს ის საშინელი შავი დღეები იყო, როცა ციხეში ცოცხლად მიყვანა ბედნიერებად ითვლებოდა... იანვრის უკანასკნელ რიცხვებში ატუსაღებენ ამხანაგებს დულია რევაზიშვილს და თეოფილე შველიძეს და, როცა საპოლიცია ნაწილიდან ციხეში მიჰყავდათ, გზაში მოჰკლეს, თეთრი ხიდის ახლოს. იანვრის 27-ს მატუსაღებენ მეც ქუჩაში, დღისით და მიყვავარ ცენტრალურ საპოლიცო ნაწილში. განხრახული იყო ჩემთვისაც ის დღე დაეყენებიათ, როგორც რევაზიშვილსა და შველი-

ქს, მაგრამ ჩვენებმა მაზრის უფროსი ჯანსოხ დადემქელიანის მეუღლე მიუგზავნეს ქუთაისის პოლიცემისტერს ტერ-ანტონოვს წინადადებით, რომ არაფერ შემთხვევაში ღამით კახაკებისათვის არ გავეტანებო. მას ანეტა დადიშქელიანმა მაზრის უფროსის თანამდებობის მიცემა აღუთქვა კომპეხსაციად. პოლიცემისტერი ნაწილში მოვიდა. გამომიარა მე და ჩემი თანდასწრებით განკრგულაება მისცა ბოქაულს ღამ-ღამობით დავეწვინე ზემო სართულში „ოკოლოდოჩნიკ“ კეკელიძესთან და, თუ კახაკები მოითხოვდენ, ეთქვათ: უკვე წაიყვანესო. ყოველ ღამე მოდიოდენ კახაკები მოთხოვნილებით, მაგრამ უარით უკანვე ბრუნდებოდენ. მესამე დღეს სალდათების თანხლებით წამიყვანეს ჟანდარმთა სამმართველოში, იქ „წამიყენეს პირში“ პროვოკატორი სალდათი, როგორც ზევით მოვიხსენიე, და შემდეგ მიმბრძანეს ქუთაისის საგუბერნიო ციხეში... როგორც კი ანხანაგებმა დამინახეს, რომ ცოცხალი ვიყავი და თან უცემი, მათ სიხარულს საზღვარი არა ჰქონდა, ყველა მილოცავდა გადარჩენას... ერთი თვის შემდეგ მოხდა შეცდომა და ჩემს მაგიერ გადაასახლეს ვიღაც მექუღე სერგო ბიბინიევილი, მე კი მის მაგიერ გამანთავისუფლეს.

განთავისუფლების შემდეგ, რეაქციის სუსხმა რომ ცოტათი გაიარა, შევეუდექით დანგრეული ორგანიზაციების აღდგენას და მუშაობის განახლებას. მთავარი საკითხი, რომელიც დღის წესრიგში იდგა, იყო სათათბირო არჩევნების ბოიკოტი, ხოლო სათათბიროს გარეკის შემდეგ ვიბორგის მოწოდების დაბეჭდა-გავრცელება. საჭირო იყო რაც შეიძლება ბლომად დაბეჭდილიყო და გავრცელებულიყო მოწოდებები, ლოზუნგებით — „არც ერთი სალდათი მთავრობას, არც ერთი გროში ხაზინას“. ამ მიზნით კომიტეტის გადაწყვეტილებით ერთ მშვენიერ დღეს თავს დავეხსით ქუთაისის ორ სტამბას: კურცხალიასა და ფერაძისა და მთელი დღე ვბეჭდავდით პროკლამაციებს, ჩვენი ამხ. ივანე კილაძის სტამბისათვის კი, რომელიც უმიმოდაც ყოველთვის დიდ დახმარებას უწევდა არალეგალურ ორგანიზაციებს, ტაქტიკური მოსაზრებით ხელი არ გვიხლია...

1906 წლის გაზაფხულზე, თუ ზაფხულში, მოხდა შეერთებული კონფერენცია ბალშევიკ — მენშევიკების სოფ. ჯიხაიშში. ბოლშევიკებიდან ვიყავით მე და მიშა ოკუჯავა, მენშევიკებიდან დაესწრო თვით ნოე ჟორდანიას და გრიშა ლორთქიფანიძე. უმთავრესი კითხვა, როგორც მახსოვს, იყო ახალი ტაქტიკის შესახებ. დასახასიათებლად უნდა აღინიშნოს, რომ ნოე ჟორდანიას სანახევროდ ჩვენს აზრს ემხრობოდა, გრიშა ლორთქიფანიძე კი მტკიცედ იდგა მენშევიკურ პოზიციასზე.

ბარ.ონ ბიბინიევილი.

ოცი წლის წინად

საქართველოს მუშებისა და გლეხების ფართო მასა 1905 წ. პირველათ ჩაება სამკვდრო-სასიცოცხლო ბრძოლაში მეფის მთავრობასთან.

თბილისში „ერიქსონის“ ფირმის განყოფილებაში მუშაობის დროს პ. მეიმარნიშვილის საშვალებით კრებებს ხშირათ ვესწრობოდი.

„ენფიანჯიანცის“ თამბაქოს ფაბრიკის და „იარალოვის“ ქარხნის მუშების ფარულ კრებებს დიდი ზრდა ეტყობოდა. გარდა ამისა. დიდუბეში, „შერემეტიევის“ ქუჩაზე მდებარე სახლებშიაც ხშირათ იმართებდა რკ. გზელ მუშების კრებები. ამ კრებებზედაც ვესწრებოდი. კრებაზე დასწრების სურვილი ყველა მუშას ქონდა. დიდუბის კრებებზე დამსწრე მუშებიდან ოდნავ მახსოვს კოპალეიშვილები, ფოცხვერიები და გოგაეები. მახსოვს აგრეთვე გახშირებული მსჯელობა „ზუბატოვჩინის“ გაჩენის საშიშროებაზე, მაგრამ ჩვენში მას შეუძლებლათ სთვლიდნენ.

1904 წლის შემოდგომიდან დეპოში მუშაობის დროს ჯერ „მასიური“ და მერე „გადარჩეულ ვიწრო საპროპაგანდისტო“ წრეში ბლომა მუშები დავდიოდით. პირველ წრეში მხოლოდ დეპოელი და პარკელი მუშები ვიყავით. მეორეში-კი ჩვენთან ერთად მთავარ სახელოსნოს მუშებიც იყვნენ. ორივე წრე სოციალ-დემოკრატიული იყო.

1904 წლიდანვე ვსციდიდით ჩვენს ძალებს სამოქალაქო დაკრძალვისა და დემონსტრაციების დროს. ამ წლის ბოლოში 10 საათის მუშაობა გვქონდა, 8 საათის მუშაობისათვის გაცხოველებულ აგიტაციას ვეწეოდით. ამ ნიადაგზე მასის თანაგრძნობა ჩვენს მხარეზე იყო.

„წმინდა ნინოს“ მონაზნებთან არალეგალურათ ცხოვრობდა აქტიურათ მომუშავე ამხ. გპელიშვილის ქალი (გვარი ამხ. სტეფანე ზაქრაძემ მოიგონა—ნ. ლ.) ავიათმყოფობის გამო მას ათი დღის განმავლობაში ეძინა „ლეტარგიული“ ძილით. მას ხშირათ ვნახულობდით და შეშინებულ მონაზნებს ვამხნევედით. თანაც ვაფრთხილებდით, რომ ეს ამბავი არსად გაემჟღავნებიათ, სანამ გამოცდილი ექიმს მივიყვანდით. საიმედო ექიმის შოვნა მაშინ ძალიან ძნელი იყო. მონაზნებს მაინც ვერ მოუთმენიათ და ვილაც სამხედრო ექიმისთვის უტნობებიათ. ამ უკანასკნელმა თურმე ავადმყოფს წამლობის მაგიერ თვალში და მარცხენა ძუძუში ქეზაფი ჩაასხა და ასე

მოჰკლა. მისი სამოქალაქო დაკრძალვის დროს მთავარ-სახელოსნოდან და დეპოდან ყველა თანამგრძნობი მუშები დაგვესწრო.

მიუხედავად იმისა, რომ პირდაპირ სამუშაოდან წასულები ვიყავით და არავითარი მზადება არ გვექონია, საკმაო აღმოვჩნდით იმისათვის, რომ ქვების დაშენითაც უკუგვექცია საფლავზე სიტყვის მთქმელი ამხანაგების შესაპყრობათ თავს დამსხმელი ცხენოსანი ყაზახები. მაშინ სიტყვა წარმოსთქვა ამხ. სალამატინმა.

„კრამოლის“ (როგორც მაშინ მთავრობა უწოდებდა რევოლუციას) აღმოსაფხვრელად და დაკარგული ნდობის გამოსაბრუნებლად მთავრობა ამიერ-კავკასიის ხალხებს ჯერ უსისიანებდა ურთი-ერთის საჟღერით და მერე თითონვე გამოდიოდა „დამშოშმინებლის“ როლში; ჯერ კიდევ 1904 წ. შემოდგომიდან უხვად ავრცელებდნენ პროვოკაციულ ხმებს სომეხ-თათართა მოსალოდნელ ხოცვა-ჟლეტაზე.

ჩვენც დღე და ღამე არ გვეძინა. გაცხოველებული აგიტაციისპროპაგანდისა და ფურცლების გავრცელებასთან ერთად ხშირად ვაწყობდით მიტინგებს ნაძალადევში, რკ. გზ. მთავარ სახელოსნოში და სხვაგან. „დაშნაკუტიუნის“ „სარევოლიუციო“ პარტია ყოყონობდა და საომრად ემზადებოდა. მთავრობის სისტემატიურმა პროვოკაციამ თავისი გაიტანა და სომეხ-თათართა ხოცვა-ჟლეტა უკვე 1905 წ. პირველი თვეებიდან ამიერ-კავკასიის სხვა და სხვა ალაგებს მოედო. ჟლეტა პირველად ბაქოდან დაიწყო. რამდენიმე თვის შემდეგ ისევ განმეორდა და გადაედო განჯას, ერევანს, გუმბრსა და სხვ. ჩვენ დაჟინებით მოვითხოვდით კრებების თავისუფლებას ხოცვა-ჟლეტის მიზეზების ფართოდ გამოსარკვევად და მისი ჩასაქრობი ზომების გამოსამუშავებლად. ამ მოთხოვნილებას ქალაქის თვითმართველობის ლიბერალური საბჭოც უჭერდა მხარს. მაგრამ არც ამით გამოდიოდა რა. ქალაქში სამხედრო წესები იყო გამოცხადებული. 29 აგვისტოს საღამოსთვის ქალაქის „მამებთან“ ერთად თვითმართველობის დარბაზში დანიშნული იყო კრება, სადაც შეეძლო დასწრება აგრეთვე ყველა მსურველ მოქალაქეს. იქ უნდა ყოფილიყო მსჯელობა სომეხ თათართა შორის ხოცვა-ჟლეტის ჩასაქრობ საშვალეებზე. ცნობა ამ კრების შესახებ ყველა გაზეთებში იყო მოთავსებული. დანიშნულ დროს ქალაქის საბჭოს შენობას აუარებელი ხალხი მიაწყდა; მთავარ სახელოსნოდან, დეპოდან, იარაღოვის ქარხნიდან, თამბაქოს ფაბრიკებიდან და სხვა დაწესებულება-წარმოებებიდან, არ დაჰკლებია არც ერთი მოწინავე მუშა-მოსამსახურე. განსაკუთრებულ ცნობისმოყვარეობას მოსწავლე ახალგაზრდობა იჩენდა. საბჭოს დარბაზის კარები დაკეტილი დაგვეხდა. ხალხის მოზღვავებულ ტალღაში ეს გარემოება უკმაყოფილებას იწვევდა. დაგვიანებით კარების გაღების შემდეგ როგორც დარბაზის ადმინისტრაცია, ისე იქ

მდგომი ჩენი ამხ. ს. დემოკრატები ყველას აფრთხილებდნენ, რომ იარაღი არავის ჰქონოდა. იარაღიანებს ყველას უკან აბრუნებდნენ. დარბაზი, ქანდარა და კარები დამსწრე ხალხს ფეხზე დგომითაც ვერ იტევდა. დაახლოებით 9 საათი იქნებოდა, რომ კრება გაიხსნა. კრება ამხ. არჩილ (ქოტი) ჯაფარიძის შესავალ სიტყვით გაიხსნა. შემოსავალ კარებში „ოკოლოდონიკის“ ტანსაცმელით პოლიციელი დაუყოვნებლივ გაჩნდა. გვერდში მდგომ ამხ. ვადიმოცა, რომ ის იყო პოლიცემისტის პირველი თანაშემწე. პოლიციელმა ხმამაღლა დაიყვირა გენ. გუბერნატორის ბრძანების თანახმად წინადადებას გაძლევთ დაიშალოთო. ხალხმა თითქმის ერთხმით იგრილა: „Долой полицию“. ხალხის ამ პროტესტზე ის მაშინვე გაბრუნდა. სიჩუმე ძლივს იყო აღდგენილი და ორატორმა განაგრძო სიტყვა. ამ დროს კარებში შემოვარდა ყაზახების ოფიცერი, რომელმაც გამხეცებული სიბრაზით დაიყვირა: „собрание запрещено в виду военного положения в городе и предлагаю разойтис“. ამ სიტყვებზე კარებშივე გაისმა რევოლვერის ხმა და უცბათ დარბაზში პლასტუნები შემოცვივდნენ, გაიმართა ვინტოვკების ჩხარუნი და „ხალპი“.

როგორც შემდეგ გავიგეთ, იმ ღამეს 300-დე ქალი და კაცი და მოსწავლე ახალგაზრდობა დაეხოცათ.

ამ ამბავს ტფილისის და სხვა ქალაქების მუშებმა ერთი დღის საყოველთაო გაფიცვით უპასუხეს. გარდა ამისა, ამ საზიზღარ საქმის ჩადენისათვის ყაზახების ყველა ყაზარშებს ერთ და იმავე დღეს და საათზე სექტემბერში ჩენი, ტერორისტები ბომბებით თავს დაესხნენ ლოცვის დროს. ცამეტამდის ყაზახი მოჰკლეს.

იპაონიასთან ომში დამარცხებულმა და ხალხთანაც ნდობა გატეხილმა მეფის მთავრობამ პრენიერ ვიტეს რჩევით 17 ოქტომბრის „კონსტიტუციონური“ მანიფესტი გამოუშვა. მანიფესტის დებუშების გამოქვეყნებაზე დაწყებული მხიარული დემონსტრაციებით გოლოვინის ქუჩიდან (რუსთავლის ქ.) დიდუბის მინდვრებამდის მივდილით. დიდუბის მინდორი რკ. გზ: მუშების მოედნათ ითვლებოდა. ამ მანიფესტს ბევრი ჩვენგანი საეჭვო თვალთ უყურებდა, მაგრამ ის სააგიტაციო საშვალეათ მაინც მიგვაჩნდა. გავახშირეთ მიტინგები და ღია კრებები. მიტინგებს და კრებებს ბევრი გადაცული პოლიციელებიც ესწრებოდა. რამდენიმე ამხანაგთან გაზიარებული ჩემი წინადადება ჟანდარმერიის იარაღის აყრის შესახებ, არ გადიოდა. წითელ ბანტებს ყველა იკეთებდა. ამ შეკვეცილი კონსტიტუციით ყველა კმაყოფილდებოდა. ჩვენს დემონსტრაციებზე, კრებებზე და მიტინგებზე ჯარის კაცებს არ უშვებდნენ. ზოგი მათი დელეგატი კრებებზე შემოგვიჩივოდა „კუდალა“ „მანიფესტის“ შემდეგ ჯარის კაცების რეჟიმი უფრო გააუარესესო. დაწესებულებათა

ადმინისტრაცია მიტინგებსაც-კი შორიდან უცქეროდა. (ასეთებიდან მახსოვს დეპოს უფროსი შიგანოვიჩი). ეს ბევრ ჩვენს ამხანაგში იქვს იწვევდა. სამართლიანაა ვამბობდით, რომ „მანიფესტი“ გადმოგდებულა როგორც ძალი და თუ ძალა არ გვექნებოდა, ამასაც უკანვე წაიღებდნენ: ძალაზე კი არვინ ფიქრობდა. მთელი ენერჯია მიტინგობიას უნდებოდა. ნაძალადევის მინდვრებზე (ავჭალის მხრით) მთელი კვირაობით მიტინგები იმართებოდა და წითელი დროშები ფრიალებდა. ერთი რამ იყო დადებითი მოვლენა. ეს იყო ის, რომ ფართო ხალხის მასა ერკვეოდა. ხალხის პარტიებათ დაყოფას არ დაუყოვნებია. ცოტა ხნის შემდეგ ს. რევ.-სა და ს. ფედ.-ს ტრიბუნები ცალკე იმართებოდა, ს. დ. (მენშევიკ-ბოლშევიკების) ცალკე, ყველაზე მეტი ხალხი, ს. დ.-ის ტრიბუნისაკენ ეტანებოდა. პოლიცია და ჟანდარმერია მიიშალა, ზოგამაც თავი მოიკატუნა, ამიტომ წესიერებას არავინ არღვევდა. ჟანდარმერია მხოლოდ რკ. გზის სადგურებში ჩანდა. გადამქრელ ნაბიჯებზე და ძალის აუცილებლობაზე მხოლოდ რამოდენიმე ამხანაგები ვფიქრობდით, მაგრამ ხელმძღვანელ ამხანაგებს შეესტკვროდით.

რეაქციამაც არ დაიგვიანა. იწყეს „კონსტიტუციის შეკვეცა“; ცენზურის გაძლიერება, დეპეშების დაკავება, მიტინგების პოლიციის უნებართვით გამართვის აკრძალვა, მის პროგრამებთან წინასწარი გაცნობის შემოღება. შემდეგ კრებებიც აკრძალეს. ნაცვლათ მოცემული „თავისუფლებისა“ ხალხის „კანონიერ“ ფარგლებში მომწყვდევა და ხალხის „წარმომადგენლების“ — სახელმწიფო სათათბიროში მოწვევა. როდესაც „სახელმწიფო სათათბიროს“ მოწვევის „უქაზი“ გამოაქვეყნეს, „თავისუფლება“ აღარ არსებობდა. „სახელმწიფო სათათბიროს არჩევნების საკითხმა მენშევიკ-ბოლშევიკთა შორის დიდი დავა გამოიწვია. ჩვენთან (რკ. გზ. დეპოში) გამორკვეული ბოლშევიკები იყვნენ: არაქელა, გიორგი დათიკო (ტილა) ჯავახიშვილები, კ. რაქვიაშვილი და მღვდელაძე. დანარჩენი მოწინავე მუშები ყველა ს. დ. მენშევიკები ვიყავით და „სახელმწიფო სათათბიროს“ ირგვლივ ბოლშევიკებთან ხშირად ვკამათობდით.

ჯერ კიდევ „მანიფესტი“ ბოძებული არ იყო, როდესაც თვით-მპყრობელობის აგენტები ნაძირალებიდან და რამდენიმე მოტყუებულ რუსი მუშებიდან შავი რაზმის შედგენას შეუდგნენ. ხატებით და ნიკოლოზის სურათებით თბილისის ქუჩებში „დემონსტრაციის“ ჩატარება იწყეს. 22 ოქტომბერს გოლოვინის პროსპექტზე გამიანაზიის დარბევის დროს შავრაზმელებთან რამოდენიმე ჯარის კაცი და ყაძახიცი იყო. ამ ამბების შემდეგ თავდაცვის საკითხი ჩვენ წინ მთელი სიძლიერით წამოიჭრა. მოწინავე მუშებმა იწყეს შეიარაღება. ზოგი ამხანაგი დრუჟინას საჭიროდ არ სთვლიდა, საზარალოთაც მიაჩნდა. ამ

1905 წელი ჩვენში (იმ დროინდელი გაზეთებიდან).

ჩანიფესტაცია 19 ოქტომბერს ვოლოკინის პროსპექტზე.

საკითხზე ორგანიზაციების გადაწყვეტილება არ ყოვილა. ამხ. გიორგი მარსაგოვის ხელმძღვანელობით „დრუჟინა“ მაინც დაარსდა. ყველა ტერორისტი მუშების „დრუჟინაში“ გაერთიანება ვერ მოხერხდა.

„მანიფესტის“ შემდეგ შემოღებულ 9 ს. სამუშაო დღის წარმე-
ვასაც ლამობდნენ. მდგომარეობა თანდათან მწვეავდებოდა.

სომეხ-თათართა ხოცვა-ჟლეტვა ამ ხნის განმავლობაში დრო გამოშვებით მეორდებოდა. ჩქარა თბილისის ახლოც სისხლის ღვრა დაიწყო. სისხლის მორევი პირველათ „შეითან-ბაზარს“ ემუქრებოდა, ხოლო იმის შემდეგ მუშათა უბნებს და რკ. გზასაც. ამ ამბავის გაგებაზე შუა დღე იყო, რომ მთავარ სახელოსნოს საყვირის საშვალე-
ბით მუშაობა ყველას შევაწყვეტინეთ. ნაძალადეგში დიდი მიტინგი გაემართეთ, და შემდეგ მწყობრათ „შეითან-ბაზრისაკენ“ მივაშურეთ. რამდენიმე ათასი მუშა მიგვეყვებოდა. გზაში სხვა წარმოებების მუშებიც შემოგვიერთდა. სომხური „სარეკოლიუციო“ დაშნაკების პარტია სომეხ მუშებს ჩვენთან წამოსვლას უშლიდა. შეითან ბაზრის მაღლობ ადგილზე თავმოყრილ თათრებთან ერთად დიდი მიტინგი გაემართეთ. ისიღორე რამიშვილის მოკლე სიტყვის შემდეგ მოვითხოვეთ გენერალ-გუბერნატორი, რომელსაც უნდა განემარტა ჩვენთვის, თუ რა ზომებია მიღებული დაწყებულ ხოცვა-ჟლეტის ჩასაქრო-
ბათ და მოსალოდნელი უბედურების თავიდან ასაცდენათ თბილისში. ერთი საათის შემდეგ გამოცხადდა ვილაც გენერალი (გვარი არ მახსოვს) და აგვიხსნა, რომ „თბილისში ხოცვა-ჟლეტვა ამორბეულია და სხვა ქალაქებში და მაზრებშიაც გაგზავნილია გამაფრთხილებელი რაზმებიო“ და ხალხს მოუწოდა თანამშრომლობისაკენ. მიტინგი და-
ლამებულში დაიშალა იმ შინაარსის რეზოლიუციის მიღებით, რომ მოუწოდეთ ყველა მცხოვრებთ, ყველა ეროვნებისას, რომ სომეხ-თათართა ურთი-ერთის სიძულვილზე აგებულ პროვოკაციას არ წამოგებოდნენ და ყოველ ღონისძიებით დაეცვათ მშვიდობიანობა. აგრეთვე მოეთხოვა მთავრობას გადამჭრელი ზომების მიღება სისხლის ღვრის დაუყოვნებლივ შესაწყვეტათ.

ამ ზომების მიუხედავათ თბილისში სალდათის ბაზარში სისხლი მაინც დაიღვარა. ჩქარა სისხლის ღვრა სომეხ-თათართა უბნებსაც მოედო.

ს. დ. მენშევიკებს მაშინაც სირბილე, ოპორტუნისტობა ეტყობოდა. ჩვენ ვიცოდით, რომ თვითმპყრობელობა თვით აწყობდა ხოცვა-ჟლეტას, მაგრამ მიტინგზე გამოსული ხელმძღვანელი მენშევიკები ამას მთელი სიმკაცრით არ უსვებდენ ხაზს. პირიქით, ისინი მთავრობის დაპირებებს უჯერებდნენ. კერძოთ ხოცვა-ჟლეტის ჩაქრობას შესაძლებლობას სთვლიდნენ მისი დახმარებით. ამ გარემოებამ ჩვენში, მოწინავე მუშებშიაც, უკმაყოფილება გამოიწვია. უკმაყოფილებამ

უფრო მეტად იჩინა თავი, როდესაც ს. დ. მენშევიკები დასთანახმდნენ თბილისის პოლიცემისტერს ცისისაგან 500 თოფის მიღებაზე. ნაძალადეგში შეკრებილ მოწინავე მუშების თათბირზე ბევრი ამხანაგი წინააღმდეგი იყო პოლიციიდან თოფების მიღებისა. მაგრამ რამიშვილის დაჟინებითი მოთხოვნით იმ პირობით დასთანახმდნენ, რომ ამ იარაღით მუშებს უნდა დაეცვათ მხოლოდ მუშათა უბნები. გარდა ამისა, ამხ. არაქელას წინადადებით დაწყნარების შემდეგ თოფები მთავრობას არ უნდა ჩაბარებოდა. ეს უკანასანელი პირობა-კი მთავრობას არ უნდა სცოდნოდა.

ამის შემდეგ დროებით მოზიდული თოფები ნაძალადეგში ხავთასის სახლიდან ათისა და ასის თავების საშვალგებით მუშებს დაურიგეთ. ბევრი უბრალო მოქალაქე ამბობდა, რომ „ს. დ. მთავრობას შეურიგდაო“. შეიარაღებული მუშები სომეხ თათართა უბნებში მთელი კვირათობით წესიერების აღსადგენათ იბრძოდნენ. აუარებელი გადაცემული პოლიციელი და პროვოკატორი იქნა დაპატიმრებული, რომლებიც ქალაქის თვით-მართველობასთან არსებულ შერეულ კომისიაში მიყავდათ.

ამ საქმემ ბევრი საუკეთესო ამხ. მუშები შეიწირა. ნაწილი სროლაში მოჰკლეს და ნაწილიც უგზო-უკვლოთ დაიკარგა. სტურუა (რომელიც მოკლეს) და ტორიკაშვილი (რომელიც დაიკარგა) ორივე რკ. გზელი მუშები იყო.

თვითმპყრობელობამ ეს კიდევ არ იკმარა. ჩქარა გავრცელდა ხმა მუშათა უბნებში „კრამოლნიკების“ ანოკლეტაზე. ღამ-ღამობით იწყეს ეგრეთ წოდებულ „საეჭვო“ სახლებზე ნახშირის წასმა. ეს ამბავი მუშათა უბნების დაცვას მოითხოვდა.

მუშათა დრუჟინები რიგ-რიგობით ვდარაჯობდით. ხშირად დიდუბეში მიხდებოდა დარაჯობა, სადარაჯოთ დანაწილება ამხ. ჯორჯიაშვილის ხელმძღვანელობით ხდებოდა. ჩვენ რევოლუციებით და ბომბებით ვიყავით შეიარაღებული. ხოლო ვინც ბომბების მოხმარა არ იცოდა, იმას ბომბებს არ აძლევდნენ.

დიდუბის დაცვაში შემდეგი ამხანაგები მახსოვს: ცერაძე, ბუაძეები, ფოცხვერიები და რამოდენიმე რუსი ამხანაგებიც იყო, რომელთა გვარები არ მახსოვს.

1905 წ. დეკემბერში ამხ. მინტინის ბაქოდან ჩამოსვენებას აუარებელი მუშები დაესწრო. ამხ. მონტინის მუშაობა და სახელი ისე დიდი იყო; (ის პარტიულ ყრილობაზე იყო არჩეული) რომ სრულიად არ იყო გასაკვირველი ის უთვალავი გვირგვინები, რომელიც ორგანიზაციებიდან და ფაბრიკა-ქარხნებიდან იყო მოტანილი.

1905 წლის მეორე დიდი გაფიცვა დეკემბრის შუა რიცხვებიდან დაიწყეთ რკ. გზაზე მთელი რუსეთის მასშტაბით. ერთნაირი

1915 წელს ჩვენში (იმ დროინდელი გაზეთებიდან).

აიო წლის წინად

22 ოქტომბრის ამბები ტფილისში. ჯარისკაცები ზოკავენ გინაზ ულ ყმაწვილებს 1-ს გინაზის დერეფანში.

მოთხოვნილება იყო წარდგენილი. ამ მოთხოვნილებებში 8 საათის სამუშაო დღესთან და სხვ. „სახალხო წარმომადგენლობის“ — „დამფუძნებელი კრების“ მოწვევაც იყო. ეს მოთხოვნილებები პატარა წიგნაკებათაც იყო დაბეჭდილი და ხელს აწერდა „სრულიად რუსეთის რკ. ვზების კავშირის ცენტრალური ბიურო“.

თბილისში რკ. ვზელთა გაფიცვის ც. კომიტეტში არჩეულნი იყვნენ: ს. დოლიძე, ბუნტური, ტ. არუთინოვი, გალუსტოვი, დომროვსკი და სხვა. ხელოსნებიდან კომიტეტში შედიოდნენ: ს. აზმაისპარაშვილი, პ. წულაია და იროდი ბოლქვაძე. გაფიცვა რკ. ვზიდან ყველა წარმომებზე გადავიდა. გაფიცა თამბაქოს ფაბრიკები, იარაღოვის ქარხანა, დადგა ტრამვაი, გაიფიცნენ ნოქრები, „ხელზე მოსამსახურეები, მეეტლეები და ბოლოს მეპურეებიც. შესწყდა მაჯის ცემა თბილისში. ამას მოყვა სხვა ქალაქების გაფიცვაც. რკ. ვზის კომიტეტი გაფიცვას ბრწყინვალეთ ატარებდა. მან მატარებლების მიმოსვლა და სადგურების მუშაობაც შესწყვიტა.

გლახთა მოძრაობაც თანდათან ძლიერდებოდა. გლახობა მიწით დაკმაყოფილებას მოითხოვდა. ამ ნიადაგზე ბევრ ადგილას მემამულეებთან შეტაკებაც ხდებოდა. თავად-აზნაურობამ „შავი რაზმების“ შედგენა იწყო. თავად-აზნაურების რაზმები პირველ ყოვლისა ქალაქიდან სოფელში ჩასულ მუშებს ებრძოდა, რადგან გლახების აჯანყების მიზეზათ მუშებს სთვლიდნენ. გლახთა მოძრაობაზე მხოლოდ კანტი კუნტათ იწერებოდა გაზეთებში. უფრო სწორ ამბებს ქართული ჟურნალი ბოლშევიკური „მოგზაური“ გვატყობინებდა, მაგრამ, ის კვირეული იყო.

ასეთმა ერთსულოვანმა საყოველთაო გაფიცვამ და გლახთა მოძრაობამ მთავრობა ჩააფიქრა, მან გაფიცულთა შეკავშირებულ ძალებს „ქემშარიტ რუსთა“ კავშირის ძალა დაუპირდაპირა. ამ უკანასკნელებმა როგორც რუს მუშებში, ისე ქალაქის სხვა მცხოვრებთა შორის პროვოკაცია იწყეს: „ქართველებს თავის საკუთარი მეფე სურთ, რუსები არ უნდათ და მათ ხოცვენო“. ყველა ჯურის პროვოკატორები და რეაქციონერები მათ შეუერთდა. „ეროვნული დემოკრატებიც“ არ ჩამორჩენია; ეს უკანასკნელები მთელ ქალაქში ავრცელებდნენ ხმებს: „ს. დ. დემოკრატებს“ მცხოვრებთა შიმშილით ამოწყვეტა სურსო“. მთავრობა ჯარებს აჯგუფებდა დამსჯელი რაზმისათვის: „ქემშარიტ-რუსთა კავშირიდან“ და რკ. ვზელ ბათალიონებიდან გაფიცვის გამტეხებს „შტრეიკბრეხერებს“ აგროვებდა. „შტრეიკბრეხერები“ საღმრთაო ღამ ღამობით დადიოდნენ და დღითი კი იჭრჩებოდნენ. მათ ჩვენი ძლიერი ეშინოდათ და ჟანდარმების მფარველობის ქვეშ მუშაობდნენ. დეპოში მომუშავე „შტრეიკბრეხერების“ დაზვერვის დროს მე და ამხ. გ. კაკაბაძე ჟანდარმბნა დაგვატყვევეს

და სადგურის საკომენდატოში სამი დღის დაკავების შემდეგ გავიშვეს.

მიუხედავად მთავრობის ასეთი სიმკაცრისა, გაფიცვამ ორ კვირამდე გასტანა. რკ. გზის ჟანდარმერია აიძულა გაქცეულიყო. გაფიცვის კომიტეტის განკარგულებით მხოლოდ „სადელეგატო“ მატარებლები დადიოდა. ცენტრიდან ცული ხმები მოდიოდა. გაუიცვა მარცხდებოდა. გაფიცვის კომიტეტისა და მოწინავე მუშების კრება შესდგა ნაძალადევის მაგისტრალის ქუჩაზე თავისუფალ ეზოში. ამ კრებას ნ. ჟორდანიაც დაესწრო. კრებას იგი ხელმძღვანელობდა. იქ გადაწყდა მთავარ სახელოსნოში და დეპო-პარკში გაფიცვის მოხსნა, ზოლო მოძრაობისა და წევის დარგის გაფიცვის გაგრძელება. ამ უკანასკნელი გადაწყვეტილების წინააღმდეგ ილაშქრებდა რკ. გზის „ახალი უფროსი“ ს. დოლიძე, მაგრამ ამ დარგებში გაფიცვის გაგრძელებას დაჟინებით მოითხოვდა მოჰენტი; საჭირო იყო მთავრობისთვის ხელის შეშლა დამსჯელი რაზმების გადაყვან-გადმოყვანის საქმეში.

ჯარების მიერ თბილისის სადგურის და დეპოს აღეზის დროს მემანქანე ამხ. ი. გალუსტოვმა დეპოს ვეერიდან ცხელი ორთქლმავალა „კრუგში“ გადაუშვა. ამით დროებით გაკავდა დეპოდან ორთქლმავლების გასაყვანი გზა. ჩვენი წითელი რკინისგზელი ჩაზმელები ხშირად აფუჭებდნენ ლიანდაგს, რათა შეეფერხებიათ ალიხან-ავარსკისა და სხვა დამსჯელა რაზმების მატარებლები. გაფიცვის დამარცხების შემდეგ მთავრობას უფრო გაუადვილდა „მეამბოხეთა ბუდეების“ დარბევა, როგორც ის ეძახდა მუშათა უბნებს.

23 დეკემბერს ლამით ამხანაგებს დიდი შეტაკება მოუხდათ იუნკრებთან და ყაზახებთან დიდუბის, შერემეტიყვისა და ელისაბედის ქუჩების შესახვევში. იუნკრები და ყაზახები არტილერიით ებრძოდა უბნის მცველ ამხანაგებს. ამ ადგილის ახლოა ზარბაზნების ყუმბარებით ორი სახლი დააზიანეს და ბევრი შიგ მდგომი მცხოვრებნი დახოცეს. ამხანაგებმა ზარბაზნებზე იერიში მიიტანეს და ამ დროს მოკვდა ამხ. „რიკა“ (გიორგი) უფრო მეტი მსხვერპლი ყაზახებმა და იუნკრებმა იკარგეს. ეს იმიტომ მოხდა, რომ მთავარიანი ღამეში ჩასაფრებულ ამხანაგებს უკეთესი პოზიციები ეკავა. მტერი-კი ამ დროს ღია ქუჩაში იყო.

ნაძალადევის მცველ - ჩვენი „დრუჟინის“ მეორე კოლონას პლასტუნებმა ჩერქეზოვის ქუჩით გზა გადაუჭრეს და ნაძალადევის ბოლო მთებში მოამწყვდიეს. აქ შავრაზმელების ამ ხროვასთან გამორულ ბრძოლაში 9 საუკეთესო ამხანაგი დაეცა. ერთიც მძიმეთ დაიჭრა. გადარჩენ მხოლოდ კამო, გაგნიძე, სუხიშვილი და ტიტცინიძე.

რეაქცია თანდათან ძლიერდებოდა. დეპოსა და სახელოსნოში იწყეს მუშების შერჩევა „პოლიტიკური კეთილსაიმედობის“ მიხედვით. სამსახურიდან დათხოვნის საქმეს „ქეშმარიტ რუსთა კავშირის“ კომისიები ხელმძღვანელობდნენ. დეპოს კომისია ბრიგადირი—მანდრიკინის და ზეინკალი იაკოვენკო—ვალიანსკის შემადგენლობით მუშაობდა. დეპოს ადმინისტრაციიდან თანავგიგობობდა უფროსის თანაშემწე—**რანხოლი**. შვიგანოვიჩის წასვლის შემდეგ ლიბერალობდა დეპოს უფროსი ბიჩიკიანცი ამ ხანებში მთელ საქართველოში ცეცხლითა და მახვილით დათარეშობდნენ გ. ალიხანოვ-ავარსკისა და სხვა გენერლების რაზმები, რომელთაც ხელმძღვანელობდა გრიაზნოვი. ომის ისტორიასაც არ ახსოვს ისეთი განადგურება, რაც საქართველოში მეფის ჯალათებმა ჩაიდინეს. მოსალოდნელი იყო უფრო მეტიც, რომ ამხ. ჯორჯიაშვილის ძაღლიან ხელს გრიაზნოვი არ მოეკლა. გენ. გრიაზნოვი მუშათა უბნების „სამხედრო“ დარბევასაც აპირებდა. საქმე იქამდე მოვიდა, რომ ქუთაისის გუბერნატორი სტაროსელსკი გააყენეს და თბილისში გამოიწვიეს. მის მატარებელს, რომელიც თბილისის სახელოსნოსთან შეჩერდა, მთავარ სახელოსნოსა და დეპოს მუშები თანაგრძნობით შევხვდით. მუშების სახელით ანხ. არაქელამ მას გრძნობიერი სიტყვით მიმართა. სტაროსელსკი მადლობა გადაგიხადა და შეგვიპირდა მშვიდობიანი გზით წესიერების დაცვას.

ყაზახების ზოგიერთ ნაწილებშიაც შენათა რევოლიუციამ; დ. სამტრედიის მდგომი ყაზახების ორი ასეული მთავრობამ დარბევის საქმეში ვერ გამოიყენა. უარის თქმის შემდეგ მათ იარაღი აყარეს და ღამით რუსეთში გადაგზავნეს. რკ. გზაზე თანდათანობით სასტიკი რეჟიმს ამყარებდნენ. 1905 წ. რევოლიუციის შემდეგ რეაქციის გაძლიერებას დიდი საფუძველი მაინც არ ჰქონდა. ხალხის ფართო მასსა მას დროებითად სთვლიდა. 1906 წ. შემოდგომისას ჯარში ახლების გაწვევის დროს ქ. ქუთაისში დიდი დემონსტრაციის მოწყობა—ჩატარებით და დაფიცების ჩაფუშვიან მთავრობას დავანახვეთ, რომ მისი საქმე არც ისე კარგათ იყო. თვით ქუთაისის სადგურში, სადაც წითელი დროშებით მშვიდობიანათ მოველით, ახალგაწვეულებმა უანდარმერიას წინააღმდეგობისათვის სცემა და იარაღიც აჰყარა. ამისათვის გარშემორტყმულმა ყაზახებმა ოცდა ხუთამდის ახლები დაგვაკავეს. საპოლიციო უბანში გადაყვანის დროს კიდევ გვცემეს, მაგრამ ერთი რამ მაინც აშკარა იყო: ეს ის, რომ „მეფისა და სარწმუნოების“ ერთგულ ჯარს ის რეაქციის დროსაც ვერ შეკრებდა.

1905 წ. რევოლიუციამ ყველაფერს დიდი დადი დაასვა. ყველა ხედავდა, როგორც მტერი, ისე მოყვარე, რომ ის იყო მასური, ხალ

ხური და ადრე თუ გვიან ხალხი გაიმარჯვებდა. ძალთა განწყობილება და მუშათა და გლეხთა სულისკვეთება საკმაოდ გამოირკვა.

ასე არ მსჯელობდნენ ს. დ. მენშევიკები, მათ ავიწყლებოდათ მუშებისა და გლეხების სულისკვეთება. ისინი უფრო ლიბერალური ბურჟუაზიისა და „სახელმწიფო სათათბიროს“ მაჯის ცემაზე ეყრდნობოდნენ.

სწორეთ ამ ხანებში ჩამოშორდა მათ მუშათა მოწიხავე ნაწილი. სწორეთ ამ ხანებიდან გაასწრო მათ რევოლიუციის ისტორიამ, და ბოლოს, როგორც ვიცით, მთლათ გარიყა და ბურჟუაზიის კონტრ-რევოლიუციონურ ბანაკში საბოლოოდ გადაისროლა. მაშინაც-კი, როდესაც მათ მშრომელი მასის უმრავლესობა უჭერდა მხარს ე. ი. 1905 წ. ჩვენში ისინი სათანადო ნიჭსა და ენერჯიას ვერ იჩენდნენ რევოლიუციაში.

ბოლშევიკები უმცირესობას შეადგენდნენ. ისინი იძულებულნი იყვნენ — საერთო ხელმძღვანელობას დამორჩილებოდნენ და შიგნით ამათუ იმ კითხვის ირგვლივ კამათით დაკმაყოფილებულიყვნენ. საერთოდ ს. დ. რღვივის ხანა რეაქციის დღეებიდან დაიწყო. სწორი პროლეტარული და მარქსისტული გეზი მხოლოდ ბოლშევიკურ ს. დ. შერჩა. მხოლოდ ბოლშევიკები აწარმოებდნენ რევოლიუციონურ აგიტაცია-პროპაგანდასთან ერთად ფარულ ორგანიზაციულ მუშაობას.

ბოლშევიკების მიერ 1905 წ. რევოლიუციის გაკვეთილების და შედეგების სწორმა დაფასებამ და ხელმძღვანელობამ რუსეთის ყოფალი იმპერიის მუშათა კლასი და გლეხობა 1917 წ. ბრწყინვალე გამარჯვებამდე მიიყვანა.

ამავე პარტიის საქვეყნოთ გაძლიერება და რუსეთის რევოლიუციის გაკვეთილებისა და შედეგების სწორი შესწავლა-დაფასება ლენინიზმის გზით მთელი მსოფლიოს მუშათა კლასს გამარჯვებას მოუპოვებს!

6. ლექვა.

1905 წლის 18 დეკემბერი ნაკალადევში.

17 ოქტომბრის მანიფესტის შემდეგ სოც. დემ. ორგანიზაცია გვაულებდა მოწინავე მუშებს შეკვედგინა მებრძოლი რაზმები და ასე, საჭიროების დროს, იარაღით ხელში გამოვსულიყავით.

ერთი ასეთი დავალება მეც მხვდა. მე შევდიოდი 1 რაიონის კომიტეტში ორთქლ-მავალების მემანქანეთა გუნდიდან. მემანქანეების გუნდიდან უნდა შემედგინა მებრძოლი წითელი რაზმი. შევადგინე სია ორმოცდა-ათამდე კაცისა და როდესაც იარაღი მოვიტხოვე, შტაბმა უარი მითხრა არ ქონების გამო. რაზმელებს (რამდენიმე კაცს) დაუოივე ნათხოვარი რევოლვერები, ამას გარდა საყუდის კანტორიდან ღამე გამოვიტანე ათი „ბერდენკა“ თავისი ტყვიებით. ეს თოფები მოიტანა მემანქანე სოლომონ დოლიძეს მემანქანეებისათვის დასარიგებლათ. ამის შემდეგ ნათხოვარი რევოლვერები პატრონთ დავუბრუნე. მხოლოდ სიაში ვინც იყვნენ ჩაწერილები, დავიბარე და აუხსენი, რომ ისინი მეორე დღეს მიიღებდნენ იარაღს. ამასთანავე აუხსენი, თუ როგორ იხმარდნენ და რა დროს. მეორე დღეს გამოცხადდნენ მხოლოდ მემანქანის თანაშემწეები თბილისის საყუდიდან: 1) მიშა ტიტენიძე, 2) ელიზბარ გაგნიძე 3) ვასო ტვარაძე. 4) გალაქტიონ ძაგნიძე 5) ვასო კაპანაძე—რ. გზის მთავარ სახელოსნოს მქედლის ჩაქუჩის დამკვრელი, 6) ვანო ხუცურაული, — ზეინკალი რკ. გ. თბილისის საყუდისა, 7) სერგო მარცვალოვი—მელითონე 8) ლუკა ელბაქიძე—რკ. გ. მთავარ საწყობის მუშა, 9) გერმანე დვალი—ზეინკალი რონოდების დარგიდან რკ. გ. მთავარ სახელოსნოსი, 10) ტუხა ლაზარეშვილი, სოფ მუხრანის გლეხი (შტაბმა დაგვიმატა), 11) მინა კალაძე—მუშა ასოთამწყობი, 12) გიორგ ელიავა—ზეინკალი კერძო ქარხნიდან, 13) გრიგოლ ჯაში, 14) პეტრე ცინცაძე—რიხნერის ქარხნიდან (ბათუმში); 15) ილიკო ნინიძე—რკ. გზის მთავარ სახელოსნოს ხარატი. თერთმეტი კაცი თოფებით იყო შეიარაღებული და ხუთი—ბომბებით. შტაბში მოვიდა ცნობა, რომ „17 დეკემბერს საღამოთი ადგილობრივი ხულიგნები აპირებენ ნაძალადევზე (ლენინის უბანი) დაცემას და „პოგრომის“ მოხდენასო“. ეს მიიღო შტაბმა მხედველობაში. მე, სანდრო მაისურაძე (მეთუნუქე-ტელეგრაფის ფარეხში რკ. გზაში მუშაობდა) და ოსი კოტე ყაზიშვილი (მუშაობდა რკ. გზის მთავარ სახელოსნოში მექვაბეთა ამქარში) ვიყავით დანიშნულები რაზმების უნდროსებათ. თითოს

გვებარა 40—50 კაცამდე და 15 დეკემბრიდან დაწყებული გამოდმებით ემორიგებოდით. მხოლოდ 17 დეკემბერს ყველანი გამოველით სადარაჯოთ როგორც ტფილისელნი, აგრეთვე სოფლიდან ჩამოსულებიც. მე შემხვდა წილათ სადარაჯოთ ალაგი ხუდადოვის სახელობის ბაღში (უმთავრეს სადარაჯოთ ის ჩაითვალა) იმ მოედნის თავზე, სადაც მაშინ მიტინგები იმართებოდა და საიდანაც ხუდადოვის ქუჩა იწყება. ხულიგანების გამოსავლელი გზა იქ იყო, ამიტომ ჩვენც იქ ვიყავით ჩასაფრულები.

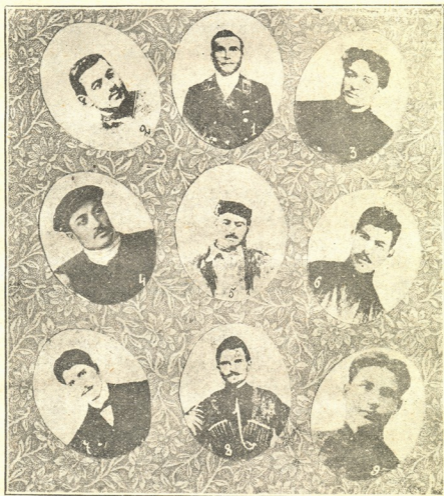
სანდრო მაისურაძის რაზმი იყო რეზერვში, სასწავლებლის შენობაში დაბინავებული.

ოსი კოტე ყაზიშვილის რაზმი კი ლოთქის გორის უბანში. ჩვენი მიზანი იყო, რომ მუშათა უბანი გადაგვერჩინა განადგურებისა და აწიოკებისაგან.

ძალების განაწილების დროს მე გადმოვითვალე შემდეგი ამხანაგები: 1) მიშა ტიტვინიძე, 2) ელიზბარ ვაგნიძე 3) ვასო ტვარაძე 4) ვალაქტიონ ძაგნიძე, 5) ვასო კაპანაძე 6) ვანო ხუცურაული, 7) სერგო მარცვალოვი, 8) ლუკა ელბაქიძე 9) გერმანე დვალი, 10) ტუხა ლაზარეშვილი, 11) მინა კალაძე, 12) გიორგი ელიავა, 13) გრიგოლ ჯაში, 14) პეტრე (იესე) ცინცაძე და 15) ილიკო ნინიძე. დანარჩენი კი გაუნაწილეს ოსი კოტეს რაზმს და სანდრო მაისურაძეს. სამნი ახალგაზრდები—მელქო ბურჭულაძე, ლადო სუხიშვილი და გარსო მამაცაშვილი გვეხვეწებოდნენ ძალიან, რომ ჩვენ წითელ რაზმში მიჰყოლოდნენ, მაგრამ არ წავიყვანეთ, ვინაიდან ძალიან პატარები იყვნენ. შემდეგ ვავიგე, რომ ისინი იმ ღამეს არ მოსცილებიან სადარაჯოს. შებინდდა თუ არა 17 დეკემბერს, უკვე ჩვენს ალაგებზე ვიყავით.

მთელ ღამემ მშვიდობიანათ გაიარა. გათენებას რომ იწყებდა, მივიღეთ ცნობა, რომ დიდძალი ჯარი და ყაზახები შემოდის ნაძალადევშიო. ჯარს ალყა შემოერტყა რკინის გზის ხიდთან მდგომ რაზმელებისთვის და სანამ შიკრიკი ამბავს მოგვიტანდა, უკვე მოესწროთ ორი სამთო ხარბაზნის და ორი ტყვიისმურქვეველის დადგმა მოედანზე. ჩვენ განკარგულება გვქონდა შტაბიდან, რომ სალდათებისთვის არ უნდა გვესროლნა. ეს ამბავი მე ვაცნობე სანდრო მაისურაძეს, იმან გაიყვანა სასწავლებლის შენობიდან რაზმი და სადღაც მიიმალა. ამ დროს ჩემი რაზმი დაეწიე შუა ბაღში. ჯარმა რა შეამჩნია ჩვენი ტყეში ყოფნა, დაგვედევნა. შუა ბაღს გავცდით. რაზმმა დაიხია მარცხნივ. ვცდილობდით რაზმის ჩქარა შემოყვანას უბანში. ვინც გამიგონა, ყველანი სახლებში მივმალე, ვინც არა,—ისინი პირდაპირ მიდიოდნენ აღმოსავლეთისკენ. მათ ჰგონებოდათ, რომ წინ არაეინ შეგვხვდება და გავალთ მშვიდობიანათო. ჩემთან წამოსულნი

1905 წლის დეკემბრის 18-ს ნაძალადევაში დახოცილი მუშები:

2) გიორგი ელიავა	1) ვასო თვარაძე	3) მინა კალაძე
4) გრიგოლ ჯაში.	5) ტუზა ლახარეიშვილი	6) გერმანე დვალი
7) პეტრე (იესე) ცინცაძე	8) ვანო ხუცირაული	9) ილიკო ნინიძე.

ყველანი მშვიდობიანათ გადარჩნენ. მოგვეხმარნენ მცხოვრებლები, მაგალითად კოსტა ბაიტაშევმა (რომელიც დღესაც მუშაობს თფილისის საყუდის ფარეხში რონოდების გამშინჯავათ) გაგვილო ეზოს კარი და ხუთი კაცი შეგვიყვანა სახლში, იქვე მოგვეხმარნენ ტანისამოსის მკერავები ძმები ხაფთასები იარალის შენახვაში. თუ რომ ამხანაგ კოსტა ბაიტაშევს არ შევეყვანეთ სწრაფად სახლში, ჩვენ ჯარს ჩაუფარდებოდით ხელში. ბატაშევის სახლიდან ნახევარ საათის შემდეგ წამოველით ქვევით. დამხვდა ვასო ნარიშანიძე (მეთუნუქეა ტფილისის საყუდში), რომელმაც აღარ გამიშვა, ამ დროს ქვევით უბანში, რომელიც ცენტრად ითვლებოდა, ჩხრეკა-დაპატიმრება ყოფილიყო.

დილის 8 - 9 საათი იქნებოდა, რომ მომესმა სამხედრო საყვირის ხმა. მოგროვდნენ ყაზახები და სალდათები. ჯარს ბრძანება მისცეს უკან, ქალაქში, წასვლისა, პატიმარი გაანთავისუფლეს; მცირე ნაწილი ჯარმა თან წაიყვანა.

ჩვენ ნელ-ნელა აქა-იქიდან გამოვიხნდით, ატყუდა ჩოჩქოლი. დავინახეთ გალაქტიონ ძაგნიძის დედა, რომელსაც მისდევდა ჩვენთან მონადარაჯეთ მყოფი იმ ლამეს სონა ნაცვალაოვის ქალი (მოწყალების და). მივლოთ წერილი გალაქტიონისაგან ტყის მცველის საშვალებით, თხოვლობდა შევლას, კრილობების შეხვევას. მრავალი მუშა წავიდა. წაველი მეც.

რა ვნახეთ: ვავიარეთ რამდენიმე მანძილი. ვნახე, მოკლული ეგდო გიორგი ელიავა, შემდეგ ვნახეთ გალაქტიონ ძაგნიძე ორი კრილობით. დამინახა თუ არა, მაშინვე მითხრა: რატომ არ ვავიგონეთ. ჩვენ გვეგონა, რომ თავისუფლად ვავიდოდით ტბებისკენ, ჩვენ კი ყაზახებს შევეფეთენით და მოგვიხდა სროლაო. ამ დროს გული შეულონდა. ჩემ მისვლამდე მისთვის უკვე შეეხვივნათ ორივე კრილობა. დაუდეს ამხანაგ მუშებმა საკაცებზე და ჩამოიყვანეს რაზმელების სამკურნალოში, რომელიც გამართული იყო რკინის გზის ელექტრონულ სადგურის უკან. იქ წინეთ სასწავლებელი იყო. ასევე ეპოვნათ მეორე დაქრილი გერმანე დვალი, რომელიც სამკურნალოში მეორე დღეს გარდაიცვალა. ჩაველი ძირს ხევში, წყაროსთან, სადაც ბრძოლა ჰქონდა გამართული ჩვენს ამხანაგებს ყაზახებთან. რვა ჩვენი ამხანაგი ეყარა დახოცილი. ტუხა ლაზარაშვილის გარშემო ბევრი ცარიელი გილზი ეყარა, ასე სხვებთანაც. ყველანი ვიცანი, რომ ლებსაც სულ რამდენიმე საათის წინ დავშორდი, ესენი იყვნენ: 1) ტუხა ლაზარაშვილი, 2) გიორგი ელიავა, 3) ვასო თვარაძე, 4) პეტრე ცინცაძე, 5) მინა კალაძე, 6) ილიკო ნინიძე, 7) გრიგოლ ჯაში, 8) ვანო ხუტურაული. დახოცილები გადმოზიდეს და დაასვენეს სასწავლებელში, მეორე დღეს გერმანე დვალიც მოასვენეს სამკურნალოდან. ცოცხლები გადარჩნენ: 1) ვასო სუხიშვილი, 2) მიშა ტიტენიძე, 3)

ელიზბარ გაგნიძე, 4) გალაქტიონ ძაგნაძე (ორი თვის შემდეგ კრილობები მთლათ მოურჩა, 5) ლუკა ელბაქიძე, 6) ვასო კაპანაძე (1919 წელში, გარდაიცვალა ტფით) და 7) სერგო მარცვალოვი (1906 წ. მას თავისი ამხანაგით მიჰქონდათ ბომბები ეტლით. ის შეაჩერეს ავლაბარში, დააპატიმრეს მენგრელსკი პოლკში, აწამეს და რადგანაც საიდუმლოება არ გასცა, გაგზავნეს მეტეხში და გზაში მოჰკლეს).

იმდროინდელ თანამებრძოლ ამხანაგებიდან: 1) გარსო მამაცოვი 1907 წელს მოკლულ იქნა ხულიგან პიორიშკინზე (ცალხელა) თავდასხმის დროს, 2) ლადო ყაზიშვილი 1907 წელს ტერორისტული აქტის შესრულებისათვის დააპატიმრეს და გაგზავნეს ციმბირში, დღესაც არ ვიცით, სად იმყოფება, ან ცოცხალია თუ არა. 3) რამანა (მცხეთელი) და 4) კაკაბაძე (მემანქანის თანაშემწე ტფილისის საყუდისა სადგურ ევლახის მახლობლათ ტერორისტულ აქტის შესრულების დროს მოუხდათ ბრძოლა ყაზახებთან, სადაც ორივე იქნენ დახოცილნი. 5) კოტე ყაზიშვილი 1918 წ. გაზაფხულზე ცხინვალში მოჰკლეს გიორგი მაჩაბელთან და სანდრო კეცხოველთან ერთად. 6) სანდრო მაისურაძე მოჰკლეს სომხებთან შეტაკების დროს 1918 წ. 7) მელქო ბურჭულაძე, მოჰკლეს 1918 წელში ინგლისელებმა სადგურ ტფილისში, 8) ლადო სუხიშვილი ამ ჟამად ტფილისის აღმასკომის თავმჯდომარეა.

მემანქანე ვასო წ. სუხიშვილი.

სოფელ მჭადიჯვარის (ღუზ. მაზ.) აჯანყება 1905 წ.

1905 წელს მჭადიჯვარში ბატონობდა გოგია ბაგრატიონ-მუხრანსკი. მთელი სოფლის გლეხობა იმყოფებოდა მის ბრკყალებში, ის სულს უხუთავდა ყოვლის მხრიდან გადავალტყავებულ გლეხობას.

მჭადიჯვარის გლეხობის უმცირესობას არ ჰქონდა საკუთარი სახნავი მიწები, არც ვენახები, ნაწილი გლეხობისა ყმები იყვნენ, ნაწილიც ხიზნებათ; ყმებს კიდევ ჰქონდათ ცოტაოდენი ნადელები. როდესაც მოხნავდნენ მიწებს და დაამუშავებდნენ, მეოთხედი მოსავლისა უნდა მიეტანათ ბატონისთვის, თუ ვინიცობაა ბატონს დასკირდებოდა მუშა ხელი თავის საქმე უნდა გაეშო და წასულიყო სამუშაოთ მასთან. გარდა ამისა, გლეხების არც საქონელს უშვებდნენ მინდვრებში საძოვარზე. ხიზნები უფრო ცუდ მდგომარეობაში იმყოფებოდნენ, იმათი მოსავლიდან ნახევარი მიქონდა ბატონს და ისინი ზედმეტ ბეგარაზედაც ვაჰყავდა.

1905 წლამდე გლეხობას ეგონა, რომ ამნაირი წყობილება დამყარებულია ღვთისაგან და მისი შეცვლა არ შეიძლებაო, მაგრამ დაიწყო თუ არა რევოლიუცია, გლეხობაც გამოფხიზლდა.

მუხრანსკი წინათვე გრძნობდა, რომ მჭადიჯვარის გლეხობის აჯანყება მას არ ასცდებოდა და ის ადრევე შეუდგა მზადებას აჯანყების ჩასაქრობათ. გამოიწვია ტფილისიდან ერთი ასეული ყაზახთა ნაწილი და ერთი ასეული მინგრელსკი პოლკის ჯარისკაცები და ჩააყენა თავის სახლებში. მჭადიჯვარის თემისთვის დიდ ძალას წარმოადგენდა ორი ასეული იმ დროს. გლეხებს, გარდა კეტებისა და ქვებისა არ მოეპოვებოდათ რა, მაგრამ მიუხედავათ ამისა გლეხებს სრულებითაც არ აშინებდა ბატონის ყაზახები.

რამ გამოიწვია აჯანყება, რას მოითხოვდნენ გლეხები ბატონისაგან?

როდესაც 1905 წელს ყანები დამკეს გლეხებმა და ათეულათ დადგეს ძნები, ელოდებოდნენ თუ სხვაგან როგორ გათავდებოდა მეოთხედის გადახდის საქმე, ამის გამო გლეხობაც აგვიანებდა ძნის ზიდვას კალოებზე. რასაკვირველია, ბატონს არ ესიამოვნა გლეხების ასეთი ქცევა და ერთ კვირა დღეს დაიბარა თავის ეზოში მთელი სოფლის გლეხობა და მუქარით გამოუცხადა მათ, რომ მეოთხედი აუცილებლივ მოეტანათ თავიანთი ურმებით, დაედგათ ბატონის ეზოში და თან გაელეწნათ, თორემ საქმე უსისხლოდ არ გათავდებაო

ასეთს გამოცხადებაზე გლახობა თანახმა არ გაუხდა, ბატონს უარი განუცხადეს. უთხრეს: ჩვენ ვერ მოგიტანთ მეოთხედს, სანამ საერთოდ არ გადაწყდება საქმეო. გლახების უარის თქმაზე გაცხარდა გოგია მუხრანსკი და წინადადება მისცა ყაზახთა ოფიცერებს, რათა ყაზახები გამოსულიყვნენ და აედუღებინათ გლახები ძალით შეებპეინათ ურმები მეოთხედის მოსატანათ: ასეც მოიქცა ყაზახთა ოფიცერი: გამორეკა ყაზახები სოფელში, მაგრამ ხალხი სახლებში არ დაუხვდა, ხალხი გაიხიზნა, დაიმალა ვენახებში. ყაზახები იძულებულნი გახდნენ თვითონ შეებათ ურმები და თვითონვე მოეტანათ მეოთხედი, მაგრამ რის წვალებით იმ დღეს ძლივს მიხიდეს ას ათეულამდის ძნა, რადგანაც ხარ-კამეჩებს და ქართულ ურმებს ვერ ხმარობდნენ, ამისთვის მეორე დღეს მათ შეაჩერეს ძხის ზიდვა.

როდესაც ყაზახებმა ძალმომრეობა მიმართეს, ამ დროს გლახობამ თავი მოიყარა მიყრუებულ ადგილს (მჭადიჯვარიდან ერთი ვერსის მანძილზე) სახელდობრ, ახალშენის ვენახებში და შეუდგა მოწინავე ამხანაგების ამორჩევას, რომელნიც უხელმძღვანელებდნენ ბრძოლის დროს. მართალია, მათ არ ყავდა იმ დროს ისეთი მოწინავე ამხანაგები, რომელნიც მათ კარგათ მოუწყობდა საქმეს, მაგრამ იმ დროს გლახობას არც კი აგონდებოდა საქმის კარგათ მოწყობა. გლახები გამწარებულნი იყვნენ ბატონზე, აღარ იცოდნენ როგორ მოქცეულიყვნენ. ოღონდ ჯავრი ამოეყარათ როგორმე, რომ მეოთხედი არ დაენებებინათ და სხვას არას დაგიდევდნენ. ბევრი ლაპარაკის შემდეგ ამოირჩიეს მოწინავე ამხანაგები: 1) ლექსო მახარაშვილი, 2) შიო ქარჩაიძე, 3) ბაკრატ ბესუაშვილი, 4) გიგო დინუაშვილი, 5) გრიგოლ მელიშვილი. ესენი სოფ. მჭადიჯვარის მცხ. გლახები იყვნენ. მათ იკისრეს ხელმძღვანელობა, მაგრამ ხალხს განუცხადეს, რომ მარტო მჭადიჯვარი ვერას გახდებოდა ბრძოლაში და ამიტომ შეუდგნენ მჭადიჯვართან მდებარე ახლო სოფლებში კაცების გაგზავნას, რომ კომლზე კაცი გამოსულიყო და მიეღოთ მონაწილეობა მჭადიჯვარლებთან ერთად ბრძოლაში. ამ მიზნით იყო ყრილობაზე გადაწყვეტილი, რომ თუ მჭადიჯვარი განთავისუფლდებოდა მეოთხედის გადასახადისაგან, მაშინ იმ სოფლებსაც ეშველებოდათ, რომლებიც მიიღებდნენ ბრძოლაში მონაწილეობას. გაგზავნეს კაცები ყველა სოფლებში იმ ღამესვე.

1905 წელს 5 აგვისტოს, გათენდა თუ არა, ხალხმა იწყო ყველა სოფლებიდან წითელი დროშით და სიმღერით და „გაუმარჯოს ჩვენს დღევანდელ ბრძოლას“ ძახილით შეკრება. მიესალმნენ ერთმანეთს; დილიდგან დაწყებული შუადღემდის თითქმის უწყვეტლევ მოდიოდა ხალხი და უერთდებოდნენ მებრძოლ რიგებს; მთელი მჭადიჯვარის ქუჩები გაივსო ხალხით, თითქმის სამმა ათასმა კაცმა მოიყარა თავი.

მონაწილეობა მიიღო შემდეგმა სოფლებმა: 1) წილკანმა, 2) ძალისმა, 3) ციხედავ, 4) მილის წყარომ, 5) შუახევმა, 6) ილტოზა, 7) კოდის წყარომ, 8) უსოვრისამა, 9) ლამის ყანამ, 10) თეზმა, 11) ოკამმა, 12) ოძისმა, 13) ქილურტმა) 14) ებნისმა, 15) მთელმა გრემისხევის სოფლებმა და ბაზალეთის ნაწილმა. მამაკაცებთან ერთად მონაწილეობას იღებდნენ ადგილობრივ მქადიჯვარის მცხოვრები ქალები. შეიარაღებული იყვნენ ქვებით.

სამი ათასამდე გლეხკაცობა თუმცა უიარაღო იყო, მაგრამ გრძობას აკარგვინებდა ბატონს. მან ბოქაული გამოგზავნა ხალხთან მოსარიგებლად, ანუ მოსატყუილებლად. ბოქაული მოვიდა ხალხთან და უთხრა: ხალხნო, რომლებიც გარემე სოფლიდან ხართ მოსულები, გთხოვთ წახვიდეთ თქვენს სახლებში, მხოლოდ მარტო მქადიჯვარის მცხოვრებლები დარჩით აქ, თუ რაიმე თხოვნა გაქვთ, ამოირჩიეთ სამი კაცი და შევიდეთ ეზოში კნიაზთან მოსალაპარაკებლად, თორემ დიდი უბედურება დატრიალდება, ხომ ხედავთ ყაზახები როგორ მზათა დგანან, ერთი ბქანების მეტი მათ არ დასჭირდებათო. კაცების ამორჩევაზე ხალხი დათანხმდა, მაგრამ ყრილობის დაშლაზე კი უარი გამოუცხადეს, ბოქაულს იმედი გაუცრუვდა. საიდანაც გაჩნდა დუშეთის მაზრის უფროსი, მისი თანაშემწე და ბოქაული თავის სტრატეგიებით მქადიჯვარში. როდესაც კნიაზმა გაიგო, რომ ხალხი მოაწყდა სოფელს სხვა და სხვა სოფლებიდან მის საწინააღმდეგოთ, ამ დროს აფრინა თავის მოსამსახურე დუშეთში და შეატყობინა ყველას ცნობები დუშეთის მაზრის პოლიციას, ბატონი მარტო ყაზახთა და მეგრელსკი პოლიკის ჯარის კაცების ნაწილს არ დაჰაბულდა. სამი საათის განმავლობაში გაჩნდა დუშეთის მაზრის პოლიცია მქადიჯვარში; ამ დროს დუშეთში ყაზარმებში იდგა მერვე კავკასიის მსროლელთა პოლიკი. იმ ჯარის უფროსსაც მისცეს ბრძანება, რათა ერთი ასეული წამოესხა. კნიაზთან მოსალაპარაკებლად ამოირჩიეს 1) შიო ქარჩაიძე, 2) ლექსო მახარაშვილი და 3) გიგო დინუაშვილი; პირველი მოთხოვნილება იყო ხალხის, რომ უკანვე დაებრუნებიათ ის ძნები, რომლიც ყაზახებმა მიზიდეს ძალით, მეორეც დაავალეს ამორჩეულ კაცებს, რომ მქადიჯვარი გაენთავისუფლებინათ ყაზახებისაგან და დაწყებულიყო მშვიდობიანი ცხოვრება.

ამორჩეული კაცები შევიდნენ ეზოში და თითქმის ერთი საათის ლაპარაკის შემდეგ გამოვიდნენ ხალხში და მოახსენეს: ბევრი ველაპარაკეთ კნიაზსა და ლაპარაკით არა გამოვიდა რა, დიდ უარზედ დადგა კნიაზი, არ გვაძლევს ძალით წამოღებულ ძნებს; ასეთი პასუხი მოგვცა კნიაზმაო, რომ ჩემს ხელში არ არის ძნები, ყაზახებს აბარიათო და ასე სთქვეს ყაზახებმა—თავებს დავიხოცავთ და ჩვენს მოზიდულ ძნებს არ დავანებებთო. აი ეს პასუხი მოგვცა კნიაზმაო; ბევრი ველაპარაკეთ, ვებეწეთ კნიაზსა, მაგრამ არა გამოვიდარა

ძალიან დიდ უარზედ არის და ახლა თქვენ იცით ხალხნო როგორც მოიქცევით; ასეთს პასუხზე ხალხი ძალიან აღეოდა და გადასწყვიტა ან გამოვიტანოთ ძალით ძნები, ან ყველანი აქ დავიხიოთო.

ხალხის აღელვება რომ დაიწყო, უფროსმა უბრძანა ყაზახთა ასეულს, რომ გაეფანტათ ხალხი. მისი ბრძანება იქნა შესრულებული. გამოვიდნენ ეზოდან ხმლებ ამოღებული ყაზახები ხალხში, მაგრამ ხალხმაც პასუხი გასცა—შეხვდნენ ქვებით, კეტებით და ორთითებით, ქალებმაც დაუშინეს ქვები ყაზახებს, დაიწყო ბრძოლა; გლახმა გრიგოლ მელიშვილმა კეტო სთხლიშა აფიცრის ცხენს თავში, ცხენი წაიქცა, აფიცერი გადმოვარდა ცხენიდან, თავი დაარტყა ქვასა, ხმალი ხელიდან გაუვარდა, კარგა ხანს უსულოდ ევდო, ერთმა გლახმა მისი ხმალი აიღო და გაიტაცა. გალომებულნი ებრძოდნენ ყაზახებს კეტებით და ქვებით. ყაზახთა ასეული აირ-დაირია, ველარ მოახერხეს რა უნდა ექნათ ხალხში და უკან შეეცვიდნენ ეზოში, თან შეიყვანეს თავგატეხილი აფიცერიც, მაგრამ ამით ბრძოლა არ დამთავრდა. ხმლები ჩააგეს ქარქაშებში და გადმოიღეს ვინტოვკები: ხელ ახლად შეუტყეს ხალხს, დაიწყო სროლა და როდესაც ხალხმა ნახა რამდენიმე მოკლული და დაჭრილი, ის დაიშალა, გაიფანტა ვენახებში. თითქმის ორი საათი გაგრძელდა ბრძოლა. ყაზახები დაედევნა ხალხს და სადაც კი მოასწრებდნენ, დაუნდობლად ხოცავდნენ, თვით კნიაზიც არ ჩამორჩა ყაზახებს. ის ჩასაფრებულყო თავის სახლის კუთხეში და იქიდან ესროდა ხალხს. ერთი ბედნიერება ის იყო ხალხისა, რომ სოფელთან ახლოს მდებარეობდა ვენახები, სადაც თავს აფარებდა ხალხი, თორემ დიდი ხალხი გაწყტებოდა. შეიქნა სოფლებში ტირილ-წივილი, კენესა დაჭრილებისა.

ამ ბრძოლაში დაიხიოცნენ, რამდენათაც მე ვიცი, შემდეგი ამხანაგები: 1) მელიშვილი გრიგოლი, 2) ნავროზაშვილი ევაგრი, 3) მუმლაური ქიტო, 4) ძრეელაშვილი გაბრო, 5) სამაშვილი რაქდენ, 6) გაგოშვილი ილიკო, 7) ბიგინაშვილი შაქრო და კიდევ რამდენიმე ამხანაგი. დახოცილებს გარდა ოცდა ხუთამდის დაიჭრა, ისინიც ზოგნი ახლაც ცოცხლები არიან. გამარჯვების შემდეგ უიარაღო ხალხზე მიიწვია კნიაზმა ყაზახები და ღვინის ქვევრი აუხადა და დაათრო. ბატონის ეზოდან გაისმოდა ურას ძახილი, სიმღერა, სიცილ-ხარხარი, სოფლიდან კი—კენესა-ტირილი დახოცილ ოჯახების და დაჭრილებისა. გარე სოფლებიდან მოვიდნენ პატრონები ურმებით და მკვდრები წაასვენეს. შიო ქარჩაიძე ციმბირში გადაასახლეს, რამოდენიმე ხნის შემდეგ დაბრუნდა სოფელში, სადაც გარდაიცვალა; ბაგრატა ბესუაშვილი გაიქცა მჭადიჯვარიდან, ღლეს ის ცოცხალია და ცხოვრობს მჭადიჯვარში და მეც ვლადიკავკავისაკენ გავარიდე თავი ათას ცხრაას ცხრამეტამდე და ახლა ისევ ვცხოვრობ მჭადიჯვარში. ასე დამთავრდა მჭადიჯვარის აჯანყება.

იოსებ არუთინოვი.

გარე კახეთი 1905 წ.

იმ დროს ფაბრიკა-ქარხნების მუშებშიაც კი ძნელი იყო საიდუმლო პოლიტიკური მუშაობა თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ და სოფლად მით უმეტეს. მაშინდელი გლეხობა სიბნელით იყო მოცული, მაგრამ მხნე და შეუპოვარი ენერგიული ქალაქის მუშების მეოხებით სოფლებშიაც მოეწყო საიდუმლო ორგანიზაციები.

მაგალითად, გარე კახეთში ასე დაიწყო მუშაობა: ზოგს ნათესავი გვეყავდა რკინისგზაში, ზოგს ტრამვაიზე, ზოგის მეზობელი მუშაობდა ადელხანოვის ქარხანაში, ზოგნი სირაჯებთან იყვნენ მოჯამაგირეებათ. ესენი „ბუნტოვნიკების“ ამბებს სიტყვიერათ გვეუბნებოდნენ ხოლმე. ამათ მასხარათ ვიგდებდით და ტყუილ ოცნებებათ უთვლიდით, ხშირად დაჭერთაც ვემუქრებოდით თუ არ დააყენებდენ ენას..

ასეთი ამბების გავრცელება შემდეგ თანდათან უკეთ ხერხდებოდა. გაზეთი „მოგზაური“ გვქონდა გამოწერილი და თბილისის მუშებისაგან მიღებულ სააგიტაციო პროკლამაციას ჩავდებდი გაზეთში, ანდა ჩავაკრავდი წებოთი და გლეხობას სხვა გაზეთის ამბებთან იმასაც წაუკითხავდი ხოლმე. „ოთხი ძმას“ ყდის შიგნით ცენზურიან ნებადართულ ქალაქს შემოვაკრავდი და ამ დიდებულ ზღაპარს გლეხობას ვუკითხავდით—ეს იმ დრომდის, ვიდრე სოფლის იუდეები მიგვიხდებოდნენ.

როდესაც მიგვიხდნენ საიდუმლო მუშაობას, — მუშაობა უფრო გაგვიტკბა და სოფელ გარეთ დღეობებში ან ვენახებში ვაწყობდით კამპანიებს და „სადღერგძელოებთან“ ერთად ჩვენ მუშაობას ვატარებდით.

ფურცლების მოთხოვნილება რომ გაიზარდა და ტფილისის ორგანიზაცია ვერ გვაკმაყოფილებდა, სოფელ ხაშმზე მოვაწყვეთ საიდუმლო გექტოგრაფით ფურცლების ბეჭდვა.

ლამით მეზობელ სოფლებში ღობეებზედ გაკვიდებდით ანდა კამპანიებში ქორწილებში ჯიბეებში უდებდით ჯერეთ შეუგნებელ ამხანაგებს.

ამ მუშაობას მოჰყვა შედეგათ მამასახლისებზე და ხარჯის გამწერამკრეფებზე ამხედრება. იყო საბუთები, რომ ერთი და იგივე ხარჯი ორჯერ და სამჯერ იკრიფებოდა სხვა და სხვა სბორჩიკებით (შეჭმას და გაფლანგვას ხშირად ჰქონდა ადგილი).

შემდეგ თავად ჩოლოყაშვილსაც მიუკაკუნეთ: გავურეკეთ ტქისა და მინდვრის ყარაულები, 15 – 20 მოსამსახურე ჰყვანდა. ხელში ჩავიგდეთ მისი ტყე-მინდორი.

ამან გამოიწვია მაზრის უფროსის და მისი ამალის გამოწვევა სოფლად მეთაურების დასაჭერათ.

ჩვენ ამას წინათვე ველოდებოდით. სოფლის მამასახლისები და ადგილობრივი მეფახზე სამღვდელოების და მსუქანი ოჯახების პატრონები დარაზმულები ელოდნენ მაზრის უფროსს, მარა არც ჩვენ გვეძინა:—გადაუგდებდით სახლში მუქარის წერილებს ანდა სადმე ბნელ ორღობეში მოულოდნელათ ავუტეხავდით ჟაპა-ჟუპს კეტით ზურგზე, ეს იყო პირველი ხანის „ტერორი“

გვესტუმრა მაზრის უფროსი თავის ამალით. სოფელ საგარეჯოში და ხაშმზე მათ ცხენებს ლობეზე გაუქარით გაზეთები და პროკლამაციები თივის მაგივრათ, მაზრის უფროსსაც კანცელარიის მაგიდაზე დაბეჭდილი კონვერტი დავუდეთ, რომელიც უნდა წაეკითხნა და უხმოდ წასულიყო. კონვერტში მთელი პოლიტიკური და ეკონომიური მოთხოვნები იყო წამოყენებული.

მაზრის უფროსი ხაშმიდან წავიდა მარტყოფისაკენ. იქ დაეწყო მარტყოფელების ქება და ხაშქლებზე ლანძღვა მუქარა. მუქარა იმაში გამოიხატა, რომ მეორე კვირას ასი ცხენოსანი ჯარის კაცი გვეწვია. დახოცეს გლეხების ეხოში შინაური ფრინველები, რამდენიმე ძროხა დაკლეს, ცხვრები, ღვინოები მოიტანეს და შეუდგენ ქეიფს. ცხენებისთვის ქერის მაგიერ სახლებიდან პურის ფქვილები გამოჰქონდათ და აქმევდნენ. ეგონათ გამწარებული ხალხი მოთავიეებს გასცემდა.

ზოგი ამხანაგი გადაცმულ ტანისამოსში არ შორდებოდა სოფლის ყრილობას. ხალხი ყოყმანში იყო—გაეცათ თუ არა. ჩვენ ხალხს ვამაგობდით, ვეუბნებოდით, რომ ამაზე მეტს ვერას იზამდნენ... საქმე ერთი კვირის ეგზეკუციით გათავდა ხაშმზე და საგარეჯოში; ამის შემდეგ ჯარი წავიდა.

ქალაში ხაშმელები და გარეჯელები (6-კაცი) ჩაუსაფრდით მაზრის უფროსს, ეტლით უნდა ჩამოეველოთ აქ. უჯარმიდან ეგზეკუციით შეშინებული გლეხები წამოგვადგნენ თავს და ამიტომ აქტივ ვეღარ მოვახდინეთ.

1905 წელი მარტო ამით არ გათავდა. პოლიტიკური მუშაობის შედეგ—ჯერი მიღვა შეიარაღებაზე.

მე მქონდა დავალება ტფილისიდან, რათა შემედგინა რაზმი: თითო ოროლა თოფი შევისყიდე ტფილისში. ერთ მშენიერ დღეს ხუთიოდე ამხანაგით ავყარეთ იარაღი ჯერ ხაშმზე ტყის მცველებს, კერძო არასაიმედო პირებს, მერე გამვლელ-გამომვლელ „სტრაჟნიკებს“, თვით ჩოლოყაშვილს და მის მცველებს. აქედან გავიყოლიეთ

იარაღიანი და უიარაღო გლეხობა სართიქალაში ბოქაულის და „სტრაენიკების“ წინ მოვახდინეთ დემოსტრაცია წითელი დროშით. წინააღმდეგობა ვერავინ გაგვიწია, მივედეთ სოფ. უჯარმაზე და სხ. ახლო-მახლო ადგილებში აგყარეთ იარაღი ყველა არა საიმედოებს.

მარტო ზაშმზე ასამდე მოხალისე გლეხი შეგვიაარაღეთ. ადგილობრივი ძალა-უფლება ხელში ჩავიგდეთ, მამასახლისს ჯაჭვი გულისიდან სახალხით ჩამოვგლიჯეთ, სოჯლის სუდიებს ჩამოვართვით მენდლები და საამხანაგო სასამართლო დავაარსეთ. ასე მოხდა საგარეჯოშიაც. ეს ორი სოფელი იყო ლერძა მთელი გარე კახეთისა. შევერთეთ ორი სოფლის წითელი რაზმი. გადავდიოდით მეზობელ სოფლებშიაც. გამოჩნდნენ მოხალისე რაზმები გარე კახეთში, წითელი რაზმის რიცხვი 600 მდე ავიდა.

რევოლიუციას დღე-დღეზე ველოდებოდით,—შენახვა გეიქირდებოდა,—შეძლებულ გლეხობასაც ვაძულებდით, რომ პურითა და ხორავით დაგეხმარებოდნენ. თითოჯერ თუ დაგვეხმარებოდნენ, მეორეჯერ უარს გვეუბნებოდნენ. ძალადობა კი არასასურველ შედეგს მოიტანდა. ამის გამო რაზმელებში შეიქნა ბუტ-ბუტი, ლაპარაკობდნენ საქმელზე, მათ ფეხთაც გაუცვდათ, სახლებში ოჯახის წევრებიც აუჯანყდნენ და უშლიდნენ ჩვენთან ყოფნას, სახლიდან ხორავის გატანის დროს ეუბნებოდნენ—წადით და ერთობის ხალხმა შეგინახოთო.

თელავთან და სიღნაღთან კავშირი გავაბით. ვაპირებდით თელავის და თუქურმიშის ყაზარმებზე თავდასხმას. გარე კახეთში კი — მუხრავანის და გომბორის ყაზარმებზე. ნაკლები მსხვერპლით ვფიქრობდით მცირე ჯარზე იარაღის აყრას, ისიც ტფილისიდან მოცემულ ნიშნის შემდეგ.

რაზმელებმა შეგვაწუხეს საყვედურებით — რადგან შეგვიაარაღეთ, ნუ გვაცდენთ, დავეცეთ ან მდიდრებს; ან სახელმწიფო დაწესებულებასო. იძულებული ვაგებდით მე და ალიხანაშვილი, რომ მედუქნეებს გავრიგებოდით, რომ ნისია მიეცათ რაზმელებისათვის, ფულს კი ჩვენ მივცემდით. ჩვენი ბიუჯეტი ხარჯებისათვის პატარა აღმოჩნდა. კონფერენცია დავნიშნეთ ველისციხეში, რათა გადაგვეწყვიტა წითელი რაზმის არსებობის საკითხი. შეკრება ვერ მოვახერხეთ: ჯაშუშებმა მოგვაგნეს. ჩავედით ცხენებით და ეტლებით შეიარაღებული ბომბებით და მათურებით სიღნაღში,—იქაც ცნობები მივიღეთ, რომ იციან ჩვენი განზრახვა, ჩვენც თავი დავანებეთ შეკრებას და გადავსწყვიტეთ გზადაკმა მოვახდინოთ თავდასხმა ფოსტებზე განსაკუთრებულმა ჯგუფებმა და რაზმზე დახარჯული ვალები გავასწოროთ და იარაღიც გავაუმჯობესოთ. გარეკახეთის რაზმის შტაბის მეთაურები მე და ალიხანაშვილი ვიყავით, თბილისიდანაც იყვნენ ჩვენთან ამხანაგები. თავდასხმა ფოსტებზე მოვახდინეთ სიღნაღის გზაზე. წაღე-

ბული ფულით ვალები გავისტუმრეთ; იარაღიც გავიუმჯობესეთ. ტფილისის ამხანაგებს ვაწუხებდი—ჩქარა რევოლუცია, თორემ შეიარაღებულთ ველარ ვიმაგრებ და ლამის არის ადგილობრივ მდიდარ ხალხს დაესხნენ თავზე.

გარეკახეთის წითელი რაზმი მონაწილეობას იღებდა ტფილისში თათარ-სომხების შეტაკების დასაშოშმინებლათ. ნაძალდეშა ყაზახების თავდასხმის წინა დღემდე (9 ამხანაგის მოკვლამდე) მე თვითონ დოლიძესთან ერთად ვაწყობდი ქილობებში შესანახ თოფებს და კალათებით ყუმბარები გავზიდეთ ნაძალადევიდან მოსალოდნელი ჩხრეკის გამო. სიღბისტრო ჯიბლადის განკარგულებით მე დამევალა ჩემი შედგენილი წითელი რაზმის დაშლა, რაც ძალიან მეწყინა, მარა პარტიულ დისციპლინას ვემორჩილებოდი. რაზმი დავშალე, რაზმელები იარაღებით რჩევა-დარიგების შემდეგ წავიდნენ თავიანთ ბინებზე გარდა ხუთიოდე კაცისა, რომელნიც არ დაემორჩილნენ. ესენი მთელ რაზმში იყვნენ ძველი ნაყაჩაღრები და გახდნენ ბოლოს ჩვენი მსხვერპლნი. დაიხოცნენ გლეხებზე ცარცვა—გლეჯის გამო. ესენი იყვნენ გიორგიწმინდელები და მანავიდან (გორის ჯგუფი).

ამ ბრძოლების შედეგათ ბურჟუაზიული, შეკვეცილი კონსტიტუცია მივიღეთ, რომელიც მოკლე დღისა გამდგა. ჯერი მიდგა სახელმწიფო სათათბიროს არჩევნებზე, სამაზრო ამომრჩეველათ მთელ გარეკახეთში ორი ხმა გვქონდა, თვითეულ თავადს კი ორი ხმა ჰქონდა. ჩვენ 1000 კომლზე ერთი ხმოსანის ამორჩევა შეგვეძლო, შეძლებულ კაპიტალისტს მთელი ხმა ჰქონდა...

ვანო მაისურაძე (ტურა)

ტფილისში 1905 წელს.

(ზოგიერთი მოგონებანი)

1905 წ. მიწურულში თათარ—სომხების დამშვიდებას და შერიგებას ხელმძღვანელობდენ ბალშევიკ-მენშევინების ფრაქციები. ევრონცოვ-დაშკოვისაკან მიღებული იარაღის ნაწილი ჩემ ბინაზე (სახელოსნოში) იქნა გადმოტანილი, მეორე ნაწილი—ნაძალადეში აქ იარაღდებოდენ და ნაწილდებოდა სადარაჯოთ უბან-უბან შეიარაღებული ამხანაგები, აქვე ისვენებდენ და იცვლებოდენ ღამის მოდარაჯეები. თუ რომელიმე ამხანაგი დაიჭრებოდა ბრძოლის ველზე, მე და ჩემს მეუღლეს სხვა ამხანაგებთან ერთად ექიმის შოვნა და დაჭრილი ამხანაგების მოვლა გვქონდა დავალებული. დაჭრილი ან სავათმყოში ვაწვევდით ან ჩემს ბინაზე ვუვლიდით.

* *

1904 წელს, რუსეთ-იაპონის ომის დროს ჩვენ ჯარისკაცებშიც გავაჩაღეთ მუშაობა, შეგქენით პოლიტიკური წრეები; ორგანიზატორი იყო ამხ. მოსე კვარაცხელია. აგრეთვე ჩვენ, მუშებიც, მუშებს ვუყრიდით თავს ფაბრიკა—სახელოსნოებში და შეძლებისა დავგვარად ვაწყობდით მუშაობას. ჩვენი მუშაობა გამოიხატებოდა იმაში, რომ მუშები გავგვავდა ქალაქ გარეთ, ვაწყობდით გაუიცვებს. ასე მომზადდა სასახლის ქუჩაზე თეთრეულების მკერავ სახელოსნოს და ადელხანოვის ფესხაცმელების მკერავ მუშების გაფიცვა.

* *

1905 წელს ბაქოში შავრაზმელების მიერ მოკლულ ამხ. პ. მონტინის ცხედარი ჩამოასვენეს ტფილისში, 100 მეტი გვირგვინებით. მონტინი დაასაფლავეს კუკიის სასაფლაოზე. შემდეგ ძველიც დაუღვეს, დასაფლავების წესრიგს მაშინ პოლიცემისტერი ცისი იცავდა, რადგან 17 ოქტომბრის მანიფესტი იყო „ბოძებული“ და ცისიც ამიტომ „ტავარიშჩს“. გვეძახდა. დასაფლავების შემდეგ ის აუარებელი გვირგვინები ჩემ სახელოსნოში გადმოიტანეს, შემდეგ გავაეთე ცალკე, გვირგვინების წარწერილ ლენტებისთვის ღინებიანი შკაჟი და ლენტებით გადაეცა ამხ. პ. მონტინის მშობლებს შესანახათ, აგრეთვე რამდენიმე გვირგვინი და ფულიც გადაეცა მონტინის მშობლებს, მაგრამ 1906 წლის დასაწყისში გაძლიერდა რეაქცია. შკაფი ლენტებით მონტინის მშობლებიდან ჟანდარმებმა წაიღეს და ჩემი სახელოსნოს

1905 წელი ჩვენში (იმ დროინდელ გაზეთებიდან).

ჩ.ჩუბინაძე

სომეხ-თათართა შეტაკება ტფილისში. ჯარი და მილიციონერები დარაჯად ვორონცოვის ქუჩაზე.

სარდაფიც ვაჩხრიკეს, მაგრამ რამდენიმე გვირგვინის მეტი ვერა ნახეს რა. თუმცა ეს სარდაფ-სახელოსნო ბალშევიკური პარტიისათვის ყველაფერი იყო, და პარტიული ამხანაგებისათვის ხომ — ბინა და ბუდეც. აქ ყოველ-გვარი ლიტერატურა და იარაღი ინახებოდა და თითქმის განუწყვეტელი კრებები და თათბირები ეწყობოდა: ეწყობოდა პროფ-კავშირები ამხ. მიხა ცხაკაიას მეთაურობით. ამხ. სოსო ჯულაშვილსაც ჰყავდა მოწაფეთა წრე. ამ ჯგუფში ამხ. კამენევიც იყო.

* *

1905 წელს ტფილისში შემდგარ შავს რაზმს მეთაურობდნენ გენერალი გრიანოვი, შავროვი და ხუცესი გოროდცევი. 17 ოქტომბრის მანიფესტის შემდეგ, პოლიტიკური პარტიათა ორატორები ილაშქრებდნენ არსებული წყობილების წინააღმდეგ, ეს არ მოსწონდათ ქეშმარიტ რუსებს, პატრიოტულ საზოგადოებას. პატრიოტები ჯერ კიდევ ოქტომბრამდე შეუდგენ დარაზხვას. მათი პოლიტიკური მუშაობა გამოიხატებოდა უქვეშევრდომილეს მანიფესტაციების გამართვაში და „პოგრომის“ მოწყობაში. ასე მოიქცენ ისინი 22 ოქტომბერს გოლოვინის პროსპექტზე, დიდუბეში და სხ.

* *

1905 წელს 22 და 23 დეკემბერს სალდათის ბაზარი მთლათ აიკლეს პლასტუნებმა და ბევრი სიცოცხლესაც გამოასალმეს. დასწევს აგრეთვე იარმუკაში სამ სართულიანი შენობა, რომლის ძირს სართულში იყო მრავალი წვრილი სახელოსნოები და სავაჭროები, მესამე სართულში კი იყო ექვთიმე ხელაძის სტამბა. ამ სტამბაშივე დასწევს სტამბის პატრონი ექვთიმე ხელაძე და რამდენიმე კაცი წვრილი ხელოსნები და ვაჭრები. 2—3 დღის შემდეგ დამწვართა გვამები გადაზიდეს ფურგუნებით მიხეილის საავათმყოფოში და იქიდან სასაფლაოზე, ხულიგანებმა დასწევს და დაანგრევს დიდუბეში სახლები და შერგ ამოხოცეს რამდენიმე ჩვენი მებრძოლი ამხანაგები.

1905 წლის დეკემბრის უკანასკნელ რიცხვებში მთავრობას უკვე გადაწყვეტილი ჰქონდა მუშების რაიონის, ნაძალადევის განადგურება. ამიტომ ყაზახებით ალყა შემოარტყეს ნაძალადევის და ხუდადოვის ტყეს, სადაც ჩვენი ამხანაგები იყვნენ ჩასაფრებული და იცავდნენ მუშათა უბანს. ნაძალადევის ეკლესიის სკოლის ეზოში მოწყობილი იყო მუშების შეიარაღებული რაზმის შტაბი, შტაბს ხელმძღვანელობდა სილ. ჯიბლაძე.

* *

ჩვენს რაზმს მოულოდნელათ თავს დაესხა პლასტუნთა რაზმი. მოგვიკლეს ცხრა მებრძოლი ამხანაგი. ამხ. კამო შემთხვევით გადარჩა სიკვდილს, მაგრამ ისიც დიკრილ-დაჩეხილი მეტეხის ციხეში გა-

გზავნეს, დანარჩენი დახოცილი ამხანაგები კი მუშებისგან შემდგარ კომისიამ, რომელშიაც ირიცხებოდენ ამხანაგები ექვთიმე სართანია, ზაქრო ჩოდრიშვილი, იასონ ჯორბენაძე და სხვები, დახოცილი ამხანაგები ჩამოსვენეს ნაძალადევის სკოლის შენობაში და შემდეგ ნაძალადევის მალა გორაზე ძმათა სასაფლაოზე მიწას მიაბარეს, ზოგიერთი კი ნათესავ-მეგობრებმა და ამხანაგებმა თავ-თავიანთ სოფელში გადაგზავნეს. მეფის ჯაშუშ-ხულიგანებმა მკვდრებიც აღარ მოასვენეს და სასაფლაოს თალი ჩაანგრის...

მისა ჩოდრიშვილი

1905 წელი რკინის გზაზე.

მუშათა მოძრაობის სათავედ თავიდანვე ითვლებოდა რკინის-გზათა მთავარი სახელოსნო ტფილისში.

მთავარი სახელოსნო ერთი დიდი დარგია. აქ მოთავსებულია ხუთი ათასამდე მუშა-მოსახლახურე. ამიტომ ყველა მაშინდელი რევოლუციონერი, ჯერ კიდევ 1905 წლამდე, ამ სახელოსნოსაკენ გამოიბრუნა, ამ სახელოსნოს მუშებს აპყრობს ყურადღებას: აქ მუშაობს, ეწევა აგიტაციას, ამზადებს მუშებს..

სხვა დარგები-კი იყვნენ უყურადღებოთ დატოვებულნი. სახელოსნოს მუშები იფიცებიან, იუმჯობესებენ თავის ეკონომიურ პირობებს, აღწევენ თითქმის რვა საათის სამუშაო დღეს და ამავე დროს სხვა დარგები—მემანქანე და მათი თანაშემწეები, კონდუქტორ-მეისრეები, ტელეგრაფისტები და სხვადასხვა კანტორის თუ სამმართველოს მოხელენი განზე დგანან. დიდი შეცდომა იყო მაშინ მოთავე ამხანაგების მიერ სხვა დარგების ასე უყურადღებოთ დატოვება.

დიდი მნიშვნელობა ქონდა სახელოსნოს მუშებს, მაგრამ სხვა დარგის მუშების მოძრაობაში ჩაუბმელად საქმე მაინც არ გაკეთდა. „გაზაფხული“ არ მოვიდა...

სხვა დარგების მუშა-მოსახლახურეთა რევოლუციონურ მოძრაობაში ჩაბმა და ამუშავება მოხდა სწორედ 1905 წელს.

1905 წლამდე სახელოსნოს მუშები სხვა დარგის მუშებს „ხულიგნებს“ გვეძახდნენ, რადგანაც მათ გაფიცვებში მხარს ვერ უჭერდით.

გამონაკლისს შეადგენდნენ ტფილისის დეპოს მემანქანეთა თანაშემწეები.

ამ თანაშემწეებმა 1900 წელს გამოაცხადეს გაფიცვა და მოითხოვეს ცოტა რამ ეკონომიური პირობების გაუმჯობესება. პირველად მემანქანეები დაჰპირდნენ მხარს დაგიჭერთ, ჩვენც გაფიცვებითო, მაგრამ სამარცხვინოთ უმტყუნეს საერთო საქმეს და ყველა გაფიცულნი-მოთავე, კალისტრატე გოგუათი, სამსახურიდან დაითხოვეს და ბევრიც ცივ ქვეყნებში გადაასახლეს.

თანაშემწეების მაგიერ დანიშნეს გამოუცდელი კონდუქტორები, მაგრამ მემანქანეებმა მაინც ვერ გაბედეს ხმის ამოღება.

ასე გათავდა ეს საყურადღებო გაფიცვა სამარცხვინოთ, მაგრამ შედეგი და მნიშვნელობა მისი მაინც დიდი იყო.

ბევრ მემანქანეს მოსვენებას არ გვაძლევდა ჩვენი ასეთი საქციელი თანაშემწეების წინაშე და უცდიდით დროს გამოგვესყიდა ჩვენი დანაშაული. დანაშაულის გამოსყიდვა მოგვიხდა მხოლოდ 1905 წელს აპრილში.

ამ ხნის განმავლობაში (1900—1905 წელი) დიდი ამბები ხდებოდა. მოსწავლეთა და მუშათა მოძრაობა მოედო მთელ რუსეთს. ჩვენ რკინის-გზაზეც ხდებოდა გიფიცებები მთავარ სახელოსნოში და ბათომ-ხაშურ-განჯა-ბაქოს დეპოს მუშებში. ეს გაფიცებები ხშირად მუშების გამარჯვებით თავდებოდა.

მემანქანეებს ჯამაგირი გაუნახევრა მაშინდელმა წევის უფროსმა ვარტენბურგმა.

გაფიცვის მაგიერ მემანქანეები აგზავნიან ამ მხეც ადამიანთან დელეგატებს და თხოულობენ ეკონომიურ გაუმჯობესებას, მაგრამ ვარტენბურგი მათ ყურადღებას არ აქცევს. აი რას ეუბნება ის დელეგაციას:

„ჯამაგირი არ გყოფნით მემანქანეებს? გვეუბნება ის.: „იცხოვრეთ ერთ ოთახში, სამი და ოთხის მაგიერ და გეყოფათ“ (თითონ რვა ოთახში ცხოვრობდა სამი სული).

„რათ ატარებთ კრახვალთან პერანგს და გალსტუქს. არ შეგიძლიათ უბრალო ხალათი ატაროთ?“

„რათ აძლევთ შვილებს გემნაზიაში, არ გეყოფათ რკინის-გზის სასწავლებელი?“ და ასეთი სიტყვებით გამოგვისტუმრა დელეგატები. აიესო ამ ჟამად დელეგატების მოთმინების ფიალა... უნდა გამოვიყენოთ ეს გარემოება. ყველა დარწმუნდა იმაში, რომ გაფიცვის მეტი ჩვენ ვერაფერი გვიშველის.

1905 წლის აპრილის ერთ წვიმიან საღამოს ტფილისის დეპოს მემანქანეთა სამკითხველოში მემანქანეების კრებაა, — ვითომდა სამკითხველოს საქმეებზე

ნამდვილად კი დელეგატებს გადაწყვეტილი აქვთ წევის-უფროსის საპასუხოდ გამოაცხადონ გაფიცვა.

კრება საკმაოდ მრავალ რიცხოვანია. თავმჯდომარე მოხერხებულად სამკითხველოს საქმიდან გადადის წევის დარგის უფროსის საქციელზე. კრება ღელდება. გაიძახიან გავიფიცოთ... ვაჩვენოთ ჩვენი ძალა იმ მხეცს და სხვ..

ერთხმად წყდება ამელამვე გაფიცვის გამოცხადება. ყველა მატარებლების შეჩერება.

კრების დახურვისთანავე ამორჩეული პირები აწყობენ გაფიცვის დადარიგს. საღამოს ცხრა საათია, ადმინისტრაციას არხეინათ აქვს თავი. ვინ წარმოიდგენს მემანქანეთა თავხედობას?

დებოში და სადგურების ყველა ორთქლმავლებიდან ორთქლი გარედ გამოდის. ორთქლმავლები ცივდება.

ახლო სადგურებიდან მომავალი მატარებლები ჩერდება ზედ ისრებზე აქვალა — ნავთლულის მხარეს. იქვე ცივდება მათი ორთქლმავლები. ასე სადგური ტფილისი ორივე მხრივ დაკეტილია. გაფიცვა გამოცხადებულია. ყველანი სახლში მივიღივართ მეორე დღის კრებამდე.

დებოში რჩება ერთი ორი მორიგე...

ათ საათზე შეწყდა რკინის-გზის მაჯის ცემა.

სადგურზე აუარება მგზავრებია თავმოყრილი, აღდგომის წინა კვირაა. სახალხო მიტარებლებისთვის ორთქლმავლები არ მიადგნენ სადგურს. ადმინისტრაცია ფეხზე დადგა. მგზავრებში აღელვებაა. ჟანდარმები დაფაცურდნენ. წყვის უფროსი ვარტენბურგი დარბის სადგურზე და აღწვებს მგზავრებს, რომ ეს მემანქანეების ბრალია, რომ მათ არა აკლიათ რა და მაინც ურჩობენ.

არც ამორჩეულ ამხანაგებს სძინავთ. ესენიც სადგურზე ტრიალებენ. მგზავრებს საქმის ნამდვილ გარემოებას, გაფიცვის აუცილებლობას უხსნიან. ვარტენბურგის პროვოკაციას აშელანებენ. ბევრი მგზავრი სადგურს ტოვებს, სახლში ბრუნდება, ბევრი გაფიცულებს ემხრობა. სადგურზე იმართება მთელი მიტინგი, მაგრამ ჟანდარმები ერეკება სადგურიდან.

შუა ღამეა. სადგურზე ხმაურობა მიწყნარდა. ორთქლმავლის ჩვეულებრივი სტვენა აღარ ისმის. სადგურს სძინავს? კრების მიერ ამორჩეული ამხანაგები, სადგურის ახლოს, ერთ პატარა ოთახში სხედან და მომავალი დღის კრების წესრიგს და გაფიცვის მოთხოვნებს იმუშავებენ...

უცბათ, მოულოდნელად გაისმის ორთქლმავლის „სვისტოკი“. ეს ჩვეულებრივი ორთქლმავლის სტვენა ამ ჟამად მეხის დამცემია. ვინ გვიღალატა? ვინ ავიდა ორთქლმავალზე? ოთახი ცარიელდება. ერთად ჩუმად, სულ ყველა ფეხ აკრეფით მივეჩქარებით იქ, საიდანაც ხმა მოდის.

ორთქლმავალზე ასულა მემანქანე გოლოვანჩევსკი (მისიონერთა ეკლესიის ხულიგნების სულის ჩამდგმელი) და ცდილობს აამუშაოს და გაწმინდოს გაფიცულების მიერ შეკრული გზა..

ახუზუნდა ქვები ორთქლმავლისაკენ. იკადრა მოლაღატემ ორთქლმავლის დატოვება და თავისისხლიანმა უშველა ბნელაში თავს, თუმცა ჰეორე დღეს ის და მემანქანე ურუსოვი ისევ შეუდგნენ მოლაღატურ საქმეს, ამ ჟამათ უკვე ჟანდარმების თანხლებით; მაგრამ მაინც ბევრს ვერაუერს გახდენ...

მეორე დღეს წარვადგინეთ მოთხოვნები, რაზედაც ვარტენბურგი გავემასპინძლდა ტყვიით. საბედნიეროდ გამოწვეულმა ჯარის კაცებმა თოფები ცოტა ზევით გაისროლეს. გაფიცულთაგან არავინ დაშავებულა. გაიხვრიტა რამდენიმე ნავთიანი ქვაბი და დაიჭრა ერთი შემთხვევით გამვლელი.

ამ გარემოებამ ვარტენბურგი სულ გაამბეცა.

ის ელოდა გაფიცულების სისხლს და სამაგიეროთ ნავთი დაიღვრა.

გაფიცვა მწყობრად ტარდება. ადმინისტრაცია გაფიცულებთან მოლაპარაკებას არ კადრულობს.

მესამე დღეს ხაშურიდან ჩამოდის ორი სახალხო მატარებელი, რომელნიც ჩამოყავს მემანქანე ვოლმერს და სტარიცინს. უკანასკნელი გვიერთდება გაფიცულებს. ის უარს ამბობს უკან მატარებლის წაყვანაზე. ვოლმერი კი, არ აქცევს ყურადღებას ჩვენს მიმართვას და მიყავს მატარებელი უკან, ხაშურისკენ. ხოლო ის ხდება მსხვერპლი თავისი ჯიუტობა—შეუფენებლობისა. მას ტყვიით კლავენ ამავე მატარებელზე, კასპის სადგურზე, საცა მატარებელი და მგზავრები ჩერდებიან ორი დღე და ღამე.

ამის შემდეგ თვით გოლოვაჩევსკი-ურუსოვებიც ველარ ბედავდენ ორთქლმავალზე ასვლას. გაფიცვა ერთსულოვანია. გაფიცვას უერთდებიან კონდუქტორ-მეისრეები.

სხვა დეპოს მემანქანეებიდან მოგვდის თანაგრძნობის ცნობები. სახელოსნოს მუშები თანაგრძნობას გვიცხადებენ. თუ საქმე გამწვავდა, გაფიცვით დახმარებას გვპირდებიან. აღდგომა ახლოვდება. საზოგადოება ღელავს. საქმეში ერევა ქალაქის თვითმართველობა. კრებებისთვის გვიღებენ ტუილისის თვითმართველობის დიდ დარბაზს. გაფიცვა ღებულობს უკვე ფართო ხასიათს. საქმეში ერევა უმაღლესი მთავრობა. ინიშნება კომისია გენერალ მიხაილოვის თავმჯდომარეობით...

კომისია იძლევა პირობას, რომ გაფიცვისათვის არავინ დაისჯება და არც გაფიცული დღეების გამოერიკებათ. დანარჩენი მოთხოვნები გადაწყდება კომისიაში და ასე, ერთი კვირის შემდეგ გაფიცვა იხსნება, ჩვეულებრივი მოძრაობა მყარდება.

ამ გაფიცვამ აღადგინა მემანქანეების 1900 წელს შელახული სახელი, აქედან დაწყებული საკმარისი იყო ერთი ხმა—გაფიცვა არისო და არც ერთი მემანქანე ორთქლმავალზე არ ავიდოდა. ამ პირველ მერცხალს სხვაც მრავალი მოყვა. გაფიცვები გახშირდა. შედეგათ მოყვა ამავე წლის ოქტომბრის ამბები, შეკვეცილი თავისუფლება თან-დაყოლილი ამბებით.

სომეხ-თათართა შეტაკების დროს რკინისგზელები დიდ როლს თამაშობდნენ.

როცა მთავრობა ველარას აწყობდა, რკინისგზელები ერეოდნენ საქმეში და ამჟღავნებდნენ ორივე მხარეს... მთავრობის დაქსასვა იმიტაც მტკიცედობადა, რომ მან ხუთასი თოფი საჭირო ტყვია-წამლით მუშებს დაურიგა ქალაქში წესრიგის დასაცავათ. მთავრობის ასეთი დაქსასვით ვისარგებლეთ რკინისგზის მუშა-მოსამსახურეებმაც. დაარსდა კავშირები, დამხმარე კასები და კოოპერაციები ყველა დარგში. აღიძრა საკითხი, ერთი რკინისგზელთა კავშირის დასაარსებლად და სამი გზის (ამიერ-კავკასია, კავკავის და კასპიის იქითა მხარეს მდებარე) ერთად შეერთების შესახებ.

ამ მიზნით 1905 წლის დეკემბერში გაიმართა სამივე გზის მუშა-მოსამსახურეთა კონფერენცია ბაქოში, საცა გადაწყდა ყველა გზეზე უპარტიო კავშირების დაარსება და სამივე გზის კავშირების ერთსულოვნათ მუშაობა-მოქმედება მომავალში. კონფერენცია გათავებული არ იყო, რომ რუსეთიდან მოვიდა ცნობა დიდი გაფიცვის შესახებ.

კონფერენცია მიემხრო საერთო გაფიცვას... აცნობა ეს კონფერენციის წარმომადგენელ გზებს, შესწყვიტა სხდომები და დელეგატები დაბრუნდნენ თავიანთ ალავას; რათა პასუხი გაცივით საჭირო-როტო კითხვებზე ადგილობრივ. ამიერ-კავკასიის რკინის გზის დელეგატები დაბრუნდა ბაქოდან საგანგებო მატარებლით. ამ მატარებლითვე წამოვასვენეთ იმ დღეებში გერაგულათ მოკლული გვაში ტფილისელი ამხანაგის პეტრე მონტინისა.

მთელი გზა, ყველა სადგურებზე მუშა-მოსამსახურენი წითელი დროშებით ხვდებოდნენ მატარებელს და გვირგვინებით ამკობდნენ ამხანაგ მონტინის კუბოს.

ევლახის სადგურზე დაბანაკებული დავიხვდა 900 ყაზახი. ისინი იგზავნებოდნენ ნუხის და შუშის მხარეს გლახთა მოძრაობის ჩასაქრობად.

მთელი სადგურის შენობები ჯარით იყო სავსე. სადგურის უფროსმა ტარასი ცქიტიშვილმა ჩვენი მატარებლის მოსვლისთანავე გვაცნობა ეს გარემოება; რათა ჯარს დელეგატების მატარებლისათვის არა აეტეხათ-რა.

თენდებოდა როცა ჩვენი მატარებელი სადგურზე გაჩერდა. ჯარს კიდევ ეძინა. გადავსწყვიტეთ ეს ჯარი გაგვეგზავნა თავიანთ სამშობლოში და აგვეცილებინა ეგზეკუცია შუშა-ნუხის მცხოვრებლებისათვის. სახიფათო საქმე იყო, მაგრამ საჭირო. მოხერხებით გაუზიარეთ ჩვენი აზრი რამდენიმე ჯარის კაცს. მოვიმხრეთ ესენი. აუხსენით რუსეთის რევოლუციის მნიშვნელობა. გავაცანით მაშინდელი

ამბები, თუ როგორ წაიღო მთავრობამ ხელმწიფის მანიფესტით ოქტომბერში გამოცხადებული თავისუფლება, რამაც გამოიწვია მთელ რუსეთში გაფიცვა და აჯანყება.

ის გლეხები, რომელთა დასამშვიდებლად ამ ჯარს აგზავნიან, არ არიან დანაშაულო, რომ მთელ რუსეთში მშრომელმა ხალხმა ამოიღო ხმა და სხვა ასეთებით მოვიმხრეთ რა რამდენიმე ათეული ჯარის კაცი, - დავადგინეთ გაგვემართა მიტინგი იმ ვაგონთან, საცა ესვენა ამხ. მონტინის ცხედარი.

დაჰკრეს ჯარის მომწვევი საყვირი. ეს 900 კაცი მოგროვდა ხსენებულ ვაგონთან. აქ წინადადება მიეცა ჯარის კაცებს აეღოთ სამსახურზე ხელი და მიშველებოდნენ თავიანთ სახლ-კარს, შეერთებოდნენ მუშებს.

დადგენილ იქნა ერთხმად ჯარის დაშლა და სამშობლოში დაბრუნება, რისთვისაც მათ იმ დღესვე ცალკე მატარებელი დაეწინაშეთ.

ამ დროს ჯარის ოფიცრები პირველი კლასის საგანგებო ოთახში ტკბილ ძილს მისცემოდნენ.

ყვირილ-ხმაურობაზე გარეთ გამოცვივდნენ, სცადეს წინააღმდეგობის გაწევა, მაგრამ გვიან-ლა იყო.. ჯარის კაცები უკვე რბილ ვაგონებში თავსდებოდნენ სამშობლოსკენ გასამგზავრებლად, იმავე დღეს გაეუგზავრნენ, მხოლოდ ზოგი ურჩი ოფიცერი თფილისს მოეცლინა უმაღლეს მთავრობასთან ჩვენზე საჩივრის წასარდგენათ. თფილისში ჩვენ უკვე საერთო გაფიცვა გამოცხადებული დაგვიხვდა. რკინისგზის მოსამსახურეებიც მიმხრობოდნენ გაფიცვას და საერთო გაფიცვის ბიუროში აერჩიათ ამ სტრიქონების დამწერი რკინისგზელებისაგან. ხსენებულ ბიუროში 31 წევრი იყო. ამათში 20 მენშევიკი და 11 ბოლშევიკი.

მართალია, „ბოლშევიკ-მენშევიკობა“ მაშინაც იყო, მაგრამ ერთად ვმუშაობდით. ბოლშევიკებისაგან ბიუროში დამამახსოვდა მხოლოდ ერთი ამხანაგის გვარი. ეს იყო მაშინ ახალგაზრდა შალვა ელიაძე. მენშევიკებიდან-კი თითქმის ყველა: ჟორდანია, სილ. ჯიბლაძე და სხვანი, რკინისგზელებიდან - მე.

ბიუროს სხდომები ხდებოდა ჩემს ბინაზე, ანდრეევის ქუჩა № 55.

მე არ შეგვხებოდა აქ ბიუროს მუშაობას მთელი ქალაქის სახით. შეგვხები მხოლოდ რკინისგზელების მუშაობას.

რკინისგზელები იძულებული გავხდით დაგვეარსებინა ცალკე გაფიცვის კომიტეტი რკინისგზაზე, რომელიც მუშაობდა დამოუკიდებლად, მაგრამ მთავარ ბიუროსთან შეთანხმებით.

შეწყდა ყოველ-გვარი მოძრაობა რკინისგზებზე. ინიშნებოდა გაფიცვის კომიტეტის მიერ მხოლოდ სასურსათო და წყლის გადასახიდი მატარებლები და ისეთი ჯარის წასაყვანი, რომლებიც უარს

1905 წელს ჩვენში (იმ დროინდელ გაზეთებიდან).

სომეხ თათართა შეტაკება ტფილისში. ჯარი და მილიც. ბოტანიკ. ბაღის თავზე ციხის ნანგრევებთან.

ამბობდა სამსახურზე და მოისურვებდა სამშობლოში დაბრუნებას. ევლახის შემდეგ ასეთ შემთხვევებს ალაგი ქონდა. მოძრაობასთან შეწყდა ფოსტა-ტელეგრაფიც, არ ვიცოდით რა ხდებოდა რუსეთში კი არა, მეზობელ ქალაქში. ბათომი, ქუთაისი, ბაქო თბილისზე მოწყვეტილი იყვნენ. ამ გარემოებამ გააძევა საქმე. რუსეთში რომ გაფიცვები ჩააქრეს, ჩვენში კიდეც გრძელდებოდა ის. ასე გავატარეთ 16 დეკემბრამდე. მთავრობა არა ჩანდა. ჩვენ, მუშები, განვაგებდით მთელი რკინისგზის საქმეებს. ვნიშნავდით მატარებლებს; ვიცავდით, ვდარაჯობდით რკინის გზის ქონებას. არავითარ მტაცებლობას, ქურდობას არ ქონია ალაგი, სანამ გზა ჩვენ ხელში იყო. წეს-რიგი იყო ყველგან სამავალითო. ორი კვირის განმავლობაში არსად არა დაზიანებულა რა. ერთი ვაგონიც კი არ დაზიანებულა...

მთავრობა თურმე ელოდა ჩვენის მხრივ იარაღით გამოსვლას. რაკა ეს არ მოხდა, რაკა ჩვენი სისუსტე, ამ მხრივ, მან დაინახა, ერთ მშვენიერ დღეს, 16 დეკემბერს შემოგვერტყა ირგვლივ. ისევ ჩაიგდო რკინისგზა ხელში, უბრძოლველად, უომრათ. და ჩვენც დავსტოვეთ რკინისგზა. დაიწყო ვაგონების მტვრევა და ცარცვა-გლეჯა. მემანქანე ჯარის კაცების საშუალებით აამოძრავეს რამდენიმე მატარებელი და გაგზავნეს მუშათა მოძრაობის დამრბევი მატარებელი ბათომ-ბაქოსკენ. მხეც ალიხანოვს ხედა წილად დასაკლეთ საქართველოს აოხრება-აწიოკება.

სადგურ სვირში ალიხანოვის ჯარებს წინ შეხვდა დელეგატების მატარებელი, რომლებმაც არ იცოდნენ საქმის გარემოება, აქ ალიხანოვმა გამოუძიებლად დახვრიტა რამდენიმე ჩვენი რკინისგზელი.

სამტრედიის ალიხანოვისვე ბრძანებით, ქუთაისში წაყვანის დროს, მატარებელში ლუკმა-ლუკმა აკუწეს სამტრედიის დელეგატები მემანქანე ფლემი და ფრანკერბერგი. ყველა სადგურზე ააოხრეს ალიხანოვი მოკლულ იქნა, მგონი 1907 წელს, ეხლანდელ ლენინკანში, მაშინდელ ალექსანდროპოლში ტერორისტ ამხანაგ მანჯვალაძის მიერ.

1905 წლის დეკემბრის გაფიცვის შესახებ ხელთ მაქვს ჟანდარმების მაშინდელი ოქმი, რომლითაც გაფიცვის მოთავეთ ითვლებოდნენ: ვასილი ბუნტური, კ. დვალი, ს. დოლიძე, ს. ჭყონია, ა. სადოვნიკოვი, იური კობიაკოვი¹⁾, ვლ. დომბროვსკი, ს. მახარობლიძე, დ. კახულაძე, კ. ნაზარენკო, ს. დანდუროვი, მ. კავალოვი, ა. ლალიაშვილი, ნ. ზალდასტანოვი, გ. ტერ-არჯტიანოვი, ს. მათეიშვილი, ი. გულეშენია, კ. ჩიქოვანი, ა. ჩიქოვანი, ი. ქავთარაძე, ი. გალუსტოვი, ნ. დავიდოვსკი, ვლ. ტერ-ასატუროვი, ი. კეხელი, ა. ტროიციკი, მ.

¹⁾ შემდეგ ჯაშუში გამოდგა.

1905 წელი ჩვენში (იმ დროინდელ გაზეთებიდან).

სომეხ თათართა შეტაკება ტფილისში. მილიციონერები ბარიკადებთან

ფეოდოროვი, ვ. ცენიევი, ე. კინჩარი, გ. ტავკელოვი, ა. ლუცენკო, ვლ. კონიშევი, მ. ვაბუნია, პერვისი და სხვა.

ქანდარმების ოქმში ბევრი მომუშავე ამხანაგი გამოტოვებულია, ხოლო ისეაები, როგორც ფეოდოროვი, კეზელი, კინჩარი, ტავკელოვი, ლუცენკო და სხვანი, რომელთაც არა გაუქმებიათ რა რევოლიუციისათვის, მოხვედრილან პასუხისგებაში. ბევრა მათგანი კიდევაც აღიარებენ ამას სასამართლოს ჩვენებაში, რომ ისინი შეცდომით მოხვდნენ მოთავეთა სიაში.

ზემოხსენებულ ამხანაგებს ბრალად ედება მოწყობა გაფიცვების, რევოლიუციონური პროპაგანდა და სხ.

საინტერესოა, რომ ბევრი რკინის გზელი ამხანაგი იცვლის ფრონტს და რეაქციის გამარჯვების შემდეგ გვერდში უდგება მთავრობას და როგორც მოწმეები ყოველივე დანაშაულს ადებენ პასუხისგებაში მიცემულ ამხანაგებს.

ასეთ მოწმეთა შორის ოქმში ჩამოთვლილია შემდეგი გვარები: ნეკრასოვი, ფატტი, გოილიბიანი, ოსეტროვი, ეგოროვი, კლაზანი მიხაილოვი, ლემკე, კუზმინი, კლოგანი, სკიბა, ყეპფერი, პროტოპოვი, მოისეევი, კვიტკინი, ხალკოვსკი, ბათორსკი, ზილბერგი, შმატკოვი, გასპაროვი, ოტო, ანისიმოვი, პეტროვი, გოლოვკო, ელისეევი, დალი, ზილბერბერგი, გნატჩენკო, ბალიბინი, ბარინოვი, ბაკდასკი და მრავალი სხვა.

არავითარ შეიარაღებულ წინააღმდეგობას ალაგი არ ქონია, მაგრამ მიუხედავად ამისა ოქმი ამბობს: ბარიკადებზე უფროსებათ დანიშნული იყვნენ ჭყონია, თოფურიძე, და ტერ-არუთინოვი, რომელთაც ემორჩილებოდა ყველანიო.

ბაქოს ყრილობის შესახებ ოქმი ასე მოგვითხრობს: ბაქოს ყრილობაზე წავიდნენ დომბროვსკი, ჭყონია, ვაბუნია, ნაზარენკო, მათეიშვილი, ქავთარაძე, ბუნტური, დოლიძე, საიდანაც ამათ გამოგზავნეს დებეშა და მოითხოვეს შეერთება რუსეთის გაფიცვასთან, როცა იმისი სიგნალი იქნებოდა.

ასეთ ნიშნად გამოდგა პეტერბურგიდან გამიგზავნილი ამბები და მოსკოვის დებეშა რკინისგზელების ყრილობიდან მოსული ტფილისში 9 დეკემბერს.

ტელეგრამის შინაარსი, რომელიც ქანდარმებს უპოვნიათ სიმონ ჯულელის ბინაზე ასეთია: „ამხანაგებო...მთავრობა.. რომელმაც განაცხადა... 17 ოქტომბერს სიტყვის და კრების თავისუფლება, პიროვნების ხელშეუხებლობა და კავშირების მოწყობის თავისუფლება, ეხლა უარზეა. თავისი მანიფესტი უკან მიაქვს... თავისუფლების მაგიერ კეტავენ საუკეთესო გზეთებს. კავშირების მაგიერ მუშებს აგზავნიან ციხეებში, დაიჭირეს პეტერბურგში მუშების დეპუტატები, გლეხთა

ვშირის წევრები მოსკოვში და სხვა ქალაქებში.... ათასობით მუშებს ერეკებიან ფაბრიკებიდან...

„მშიერ გლეხებს აჩუმებენ გენერლები თოც-მათრახებით... გაფიცვისათვის მატროსებს აძლევენ საველე სასამართლოში... ამხანაგებო. ზემო აღნიშნულ დაპირებულ თავისუფლებათა წართმევით ჩვენი მდგომარეობა ვაუარსდება.

„მთავრობა ვაკოტრების წინაშე სდგას და ჩვენ შეიძლება დავკარგოთ ჩვენი წვა-დაგვით საპენსიო კასაში შეტანილი ორიოდ გროში. მთავრობას უკან მიაქვს 17 ოქტომბრის მანიფესტი.... კრამოლნიკები და მიატენიკები ჩვენ კი არა, მთავრობაა

„ჩვენ ვიბრძვით თავისუფლებისათვის, მთავრობას კი უკან მიაქვს მოპოვებული თავისუფლება.... არღვევს მისვე შედგენილ კანონებს... ამხანაგებო, ამაზე მეტი მოთმენა შეუძლებელია. მთავრობა თვით გვიწვევს საბრძოლველად... იყოს ევრე.. ბრალი ედება მთავრობას. პეტერბურგის კონფერენცია 29 რკინის გზების წარმომადგენლებისა და ცენტრალური ბიურომთელის რუსეთის რკინი გზების კავშირებისა უერთდება მოსკოვის და პეტოგრადის მუშათა დეპუტატების დადგენილებას და 7 ქრისტეშობისთვიდან აცხადებს მთელს რუსეთში საყოველთაო პოლიტიკურ გაფიცვას.

„ვაცხადებთ-რა გაფიცვას ჩვენ ვიღებთ ჩვენს თავზე გადმოვიყვანოთ ჯარი მანჯურებიდან რუსეთში.

ამასთანავე მივმართავთ ჩვენ ძმა ჯარის კაცებს მანჯურიაში, რომ მათ მოგზაურობის დროს დაიცვან სრული წესრიგი და დაეხმარონ—დაემორჩილონ ჩვენს ორგანიზაციებს... მგზავრებს, რომელთაც გაფიცვა მოასწრებს გზაში, მივიყვანოთ უახლოეს ქალაქამდე. ვეცდებით ყველგან მივაწოდოთ სანოვაგე.

„ამხანაგებო, მხოლოდ დამფუძნებელ კრებას, საყოველთაო და სხვა არჩევნების წესით არჩეულს შეუძლია იხსნას რუსეთი იმ საშინელ მდგომარეობიდან, რაშიაც ჩააყენა ის მოღალატე მთავრობამ.. მანამ არ მოიხსნება სამხედრო წესები, მანამ არ დამყარდება სრული თავისუფლება პიროვნების, წერის, სიტყვის, კავშირების და სხვა, პოლიტიკური გაფიცვა არ იქნება მოხსნილი...

„ასე, ამხანაგებო, მედგრათ, თამამად გავსწიოთ წინ კაცობრიობის განთავისუფლებისკენ... ჩვენ მარტონი როდი ვართ. ქალაქის მუშები, მშრომელი გლეხობა და შეგნებული ნაწილი ჯარისა ჩვენკენაა და მოითხოვენ თავისუფლებას და მიწას“.

ასეთი დებუშის მიღებისთანავე ამიერ-კავკასიის რკინის გზის მუშა მოსამსახურენი შეუერთდენ რუსეთის გაფიცვასო, ამბობს ოქმი.

ს. დოლიძე.

1905 წელი სვანეთში.

1905 წ. რევოლუციის შორეულ სვანეთისთვისაც არ ჩაუვლია უმნიშვნელოთ. საერთო მოძრაობას ისიც გამოეხმაურა.

როგორც ვიცით, ზემო სვანეთი ორ ნაწილისაგან შესდგება: თავისუფალი და სადადეშქელიანო სვანეთი. პირველი იწყება მდინარე ინგურის სათავედან (ს. უშკული) და მის ხეობას მისდევს, მეორე კი პირველის გაგრძელებას შეადგენს ჯვარის საზოგადოებამდე (სამეგრელო). მოძრაობა დაიწყო სადადეშქელიანო სვანეთში 1904 წ. ამ დროს აქ მუშაობდნენ ამხ. თენგიზ დადეშქელიანი, ვარლამ გელოვანი (კაციაძე) და დანიელ ქინქლაძე. სადადეშქელიანო სვანეთის, როგორც სიტყვიდან სჩანს, ბატონები დადეშქელიანები იყვნენ. ამ დროს აქ ბატონი (ამ სიტყვის ნამდვილი მნიშვნელობით) იყო თათარხან დადეშქელიანი, რომელიც შუა საუკუნის ნამდვილ ფეოდალს წარმოადგენდა. მახვში (ბატონი) თათარხანს, ყოფილი ლეიბ-გვარდიის პოლკოვნიკს, ეკუთვნოდა მთელი ეს მხარე. გლეხებს არ ჰქონდათ საკუთარი მიწა, ყველაფერი ბატონს ეკუთვნოდა.

გლეხები იხდიდნენ მიწის ღალას: სახნავ-სათეთისას, საძოვრისას, ხე-ტყისას, წისქვილისას, კირის დაწვისას, სახლის აშენებისას და სხ. ამას გარდა კვირაში განსაზღვრულ დღეებში მახვმასთვის დახმარება სავალდებულო იყო. ამას გარდა მახვშის ნებადაურთველად არავის შეეძლო შეუღლება.

ასეთ დუხჭირ მდგომარეობაში მყოფი ხალხი უყოყმანოთ გადუდგა ბატონს და 1904 წ. ძალიან გვიან, მაგრამ მაინც გაინთავისუფლა თავი. ეს თავისუფლება დროებითი იყო, რადგან რეაქციამ იგი შემდეგ მოსპო, მაგრამ ერთხელ ნაგემი თავისუფლება ხალხს არ დავიწყებია, რაც მან შემდეგში დაამტკიცა. ხალხმა ბატონს ბევრაზედ ური უთხრა, მიწა მიისაკუთრა და თავისი ნაოფლარი ბატონს აღარ მიაართვა. მაგრამ, როგორც ხშირათ და თითქმის ყველგან, აქაც აღმოჩნდნენ მოღალატენი. რამოდენიმე ბატონის ძიძის შვილები და თავისუფალი სვანეთიდან დაქირავებულები მხარში ამოუდგნენ ბატონს, რომელმაც თავის ციხე გაამაგრა და შეტაკების დროს ხალხს ძველი ზარბაზნიდან ესროლა. ერთა შეტაკების დროს დაიჭრა ბატონის ძმა, ალექსანდრე დადეშქელიანი.

ამ ხანებში აქ მოვიდნენ, მაშინ ვგონებ ესერები: გრ. ლალიძე და ვ. ლამბაშიძე, რომლებსაც ხალხი აღტაცებით შეხვდა. სხვებთან ერთად ამ დროს აქ მუშაობდა მაშინ მღვდელი მ. სუპატაშვილი და მასწ. ლ. ჯაკობია.

ხალხის გამოსვლამ ბატონ თათარხანს თავზარი დასცა; მას ვერ წარმოედგინა, თუ მისი უსიტყვო მონები თოფით ხელში ადგნენ ადამიანური ცხოვრების და თავისუფლების მოსაპოებლად. ბატონი სვანეთიდან გაიქცა.

თავისუფალ სვანეთში მოძრაობა 1905 წ. დაიწყო. როგორც ვიცით, აქ ბატონ-ყმობა არასდროს არ ყოფილა. ხალხი თავისუფალი იყო, როგორც თვით სახელი მოწმობს. ცხოვრობდნენ თემებად. ამიტომ აქ მოძრაობას პოლიტიკური ხასიათი ჰქონდა. მოძრაობას სვანეთში მასწავლებლობა უდგა სათავეში, რადგან ამ შორეულ კუთხეში სხვა ელემენტი რევოლუციისათვის მომზადებული არა გვყავდა. მუშაობა გაცხოველდა განსაკუთრებით სექტემბერში, როცა გადმოღმიდან (იმერეთ-სამეგრელოდან) მასწავლებლობა დაბრუნდა, რადგანაც იმ დროს სვანეთში სვანი მასწავლებლები ძალიან ცოტა იყვნენ.

პირველი კრება სექტემბრის ბოლო რიცხვებში მოხდა სოფ. ლატალში, ცენტრალურ საზოგადოებაში, ვარ. გელოვანის სკოლაში. კრებას დაესწრო მთელი სვანეთის მასწავლებლობა. როგორც მახსოვს, კრებამ დაავალა ამხანაგებს გაეწიათ ფართო აგიტაცია, მოეწყოთ ორგანიზაციები. როგორც თავის საზოგადოებაში, ისე ახლობელში; სადაც ხელმძღვანელები არ იყვნენ, აერჩიათ კომისრები, ათის და ასის თავები, შეედგინათ რაზმები და სხვა. აქვე არჩეულ იქნა კომიტეტი, რომელსაც ამხანაგების მუშაობისთვის თვალყური უნდა ედევნებია. კრებამ დაავალა ამხანაგებს შემდეგი კრებისთვის, რომელიც დანიშნული იქნა მულახში, წარმოედგინა მუშაობის ანგარიში და შემდეგი მუშაობის გეგმა.

ეს მეორე კრება მოხდა ნოემბრის პირველ რიცხვებში. მულახში ამხანაგებმა წარმოადგინეს, დამაკმაყოფილებელი ანგარიშები მუშაობის შესახებ: ყველგან შექმნილი იყო ორგანიზაციები, დათხოვნილი იყო ძველი მოხელეები და არჩეული ხალხისაგან ახლები. შემუშავებულ იქნა მუშაობის გეგმა და ამხანაგები გაემშურენ თავთავიანთ სოფლებში სამუშაოთ.

ამ დროს თავისუფალ სვანეთში გადმოვიდნენ გადმოღმა სვანეთიდან თავის სახლებიდან ხალხისგან გამოორეკილი იქაური მებატონეები—გარდაფხაძეები. ისინი თავის სოფელში 2 შ თვე იყვნენ გამაგრებული ციხე-კოშკში, მაგრამ, როდესაც ხალხმა მათი სახლები (ზოგიერთის) გადასწვა, შეშინებული გამოიბარენ. მათ უნდოდათ თავისუფალი სვანეთი ჩაეკდოთ ხელში, გაეხადათ ქომაგათ და დაემორჩილებიათ თავისი ურჩი ყმები. ისინი გლეხებს ეუბნებოდნენ: „თქვენ რაღას „ბუნტობთ,“ თქვენ ხომ მებატონე არ გყოლიათ და არც გყავთ, მოგვემხრეთ და გვიშველეთო“. მართლაც, მათ დიდ დახმარებას უწყევდნენ მათი ნათესავები, ყოფილი აზნაურები: ქურდიანები,

იოსელიანები, დევდორიანები და სხვა. ამიტომ კომიტეტს დასჭირდა მათთან დიდი ბრძოლა. კომიტეტი მოელაპარაკა გარდაფხაძეებს და წინადადება მისცა, რომ სამ დღეში დაეტოვებიათ თავისუფალი სვანეთი. მათ ყოყმანი დაიწყეს, მაგრამ გაიგეს, რომ კომიტეტს შეიარაღებული ძალით უნდა ჩაბი გაძევება, - თვითონ გაიპარნენ. მახსოვს შემდეგი შემთხვევა: სოფ. ჩოლაში ქეიფობენ დევდორიანისას გარდაფხაძეები. იქვე ეკლესია არის. მასწავლ. მარიამ ჯუღელმა და იოსებ გუჯეჯიანმა გადასწყვიტეს სწორეთ ამ დროს ეკლესიაზედ ხალხის დაფიცება იმ მიზნით, რომ ერთგვარი დემონსტრაცია მოეხდინათ გარდაფხაძეების წინააღმდეგ. დარეკეს ეკლესიის ზარი, შეიკრიბა ხალხი. ამ დროს გამოცვივდნენ გარდაფხაძეები თოფებით ხელში. მათ მოინდომეს ფიცის მიცემის დროს ხელის შეშლა, მაგრამ, როდესაც გლეხებმა თოფები მოიმარჯვეს — უკანვე შეიპარნენ დევდორიანის სახლში.

ამაზე ცოტა წინ, როდესაც ხალხს ერთობაზედ ვაფიცებდით, ზოგიერთმა სულიერმა მამებმა დაიწყეს აგიტაცია ხალხში და ხალხს ეუბნებოდნენ, რომ მათ ასეთი ფიცი მიეღოთ: „თუ ერთობა გაიმარჯვებს, მისკენ ვიყოთ, თუ ძველი მთავრობა — მისკენ.“ კომიტეტმა მიიღო შესაფერი ზომები და მამებიც იძულებული გახდნენ ასეთ ერთობაზედ ხალხი აღარ დაეფიცებიათ. საერთოდ უნდა ითქვას, რომ სვანეთში ფიცის მიღებას ხალხის ურთიერთობაში დიდი ადგილი ეჭირა. ამიტომ ძალაუფლებურად აქაური მუშაკნი იძულებულნი იყვნენ (ხალხი ხატებზედ ეფიცებინა).

ამ ხანებში სვანეთიდან გამოიქცა ყოვილი ბოქული იაშენკო. მან ამოიარა მულახის სკოლაში, აქ მას პაგონები ახადეს და ისე გაისტუმრეს. ბოქაულათ სვანეთში დარჩა პართენ ყიფიანი; დეკემბრის პირველ რიცხვებში კომიტეტმა გადასწყვიტა პოლიციის განიარაღება. დაატყვევეს ბოქაული, განიარაღეს „სტრაჟნიკები“ და სამართველოს საქმებიც დაწვეს. ბოქაული ყიფიანი, როგორც იმდროს უძღური და არა მანვე პიროვნება, კომიტეტმა გაანთავისუფლა და დაავალა რამოდენიმე ამხანაგს მისი თვის თვალყურის გდება.

უკანასკნელი საერთო კრება მოხდა 1906 წლის 23 იანვარს, ამ კრებას დაესწრნენ ყველა მასწავლებლები და შეიარაღებული რაზმელები მთელი სვანეთიდან. რაზმების ხელმძღვანელად არჩეულ იქნა ნესტორ ჟორჯოლიანი. ქუთაისში ალიხანოვის 9 იანვრის ჩასვლის შესახებ და რევოლიუციის დამარცხების შესახებ ჩვენ არაფერი ვიცოდით. კრებაზედ წამოიჭრა კითხვა თუ როგორ გამოეხმაუროს სვანეთი ქუთაისს, თუ საჭირო იქნეს. გამოტანილ იქნა დადგენილება, პირველივე მოთხოვნილებაზედ გაიგზავნოს 500 შეიარაღებული რაზმელები და შემდეგ საჭიროებისა დაგვარად. გავიდა რამოდენიმე დღე, გვონებ, 29 იანვარს მულახის ორივე სკოლა ხალხთ არის საესე.

ეწერებიან რაზმში, წვრთნიან ხალხს. ყოყინი, სიმღერა და მზიარულე-
ბა ისმის. ამ დროს ქუთაისის ნზრიდან ორი ცხენოსანი გამოჩნდა.
ისინი აღმოჩნდნენ გიგა ჯუღელი და იოსებ ყიფშიძე (შემდეგ პრო-
ფესორი), რომელნიც რეაქციას გამოქცეოდნენ და სვანეთში უნდო-
დათ თავს შეფარება. გიგამ სიფრთხილით გადასცა ხალხს, თუ რა
ხდებოდა ქუთაისისკენ და რომ საშიში არაფერი იყო, ხალხი დაწყ-
ნარდა და დაიშალა.

ერთი კვირის შემდეგ ამავე სკოლაში მოვიდნენ ქუთაისიდან გა-
მოქცეული: მუშნი დადიანი—ზუგდიდის მაზრის პარტიული რაზმის
ხელმძღვანელი და სპირიდონ კედია. გაიმართა კომიტეტის სხდომა.
ამხანაგებმა გააკეთეს მოხსენება რევოლიუციის დამარცხების შესახებ.
დასმული იყო საკითხი: 1) რა ტაქტიკას დავადგეთ და 2) როგორ
შევიანახოთ მოსული ამხანაგები ამ საშინელ რეაქციის დროს. პირ-
ველ საკითხის შესახებ, როგორც მახსოვს, გამოტანილი იყო დადგე-
ნილება მუშაობის გაგრძელების შესახებ, რომ ხალხი სულით არ დაეცეს.

ორიოდე სიტყვა იაკობ გუგუჯიანის შესახებ. ის მულახელი
გლეხის შვილი იყო. მოძრაობის დროს ის ტერორისტობდა. რეაქციის
დროს თავის სახლში, მულახში, დარჩა. ის კომიტეტის დავალებით
ხშირად ჩაიპარებოდა ქუთაისში და იქაურ ამბებს გვაწოდებდა, მაგ-
რამ 1906 წ. გაზაფხულზედ დაიპირეს ლეჩხუმში და ცაგერის სიტუ-
სალოში მოათავსეს. ერთ დღეს, როდესაც იაკობი ეზოში გამოიყვანეს
ვითომ სასეირნოთ, ერთმა დარაჯთაგანმა დაუძახა გაიქეციო, რაზე-
დაც მან უპასუხა: მე გასაქცევი არაფერი მაქვსო! ამ დროს გავარდა
ჯალათის თოფი და იაკობ ზურგიდან ტყვიამ განგმირა..

გაძლიერდა რეაქცია. გარშემოერთა სვანეთის თავადები და
მათი ზეგავლენით გენ. ალიანოვის განკარგულებით სვანეთისკენ
იქნა დაძრული დიდი ჯარები გენ. შიშკევიჩის მეთაურობით. შიშკე-
ვიჩს თან ახლდნენ გარდაუხაძეები და თათ. დადემჭელიანი. ჯარი
დაბანაკდა ქვემო სვანეთში, სოფ. ლაშხეთში, სადაც გადასწვეს რა-
მოდენიმე მოსახლე ონიანები. აქედან ჯარის უუროსმა გაპართა მო-
ლაპარაკება ზემო სვანეთთან და რამოდენიმე დღის შემდეგ მას მიუ-
ვიდა ოცი დელეგატი, რის შემდეგაც მოხდა შერიგება, რომელიც
დამთავრდა ზარბაზნების სროლით და დიდი ზეიმით. ამით უკმაყო-
ფილო დარჩენ დადემჭელიანები, რადგან მათი სურვილი—ჯარის ზე-
მო სვანეთში გლეხების ასალაგმავად წაყვანის იმედები გაუცრუვდა
და ჯარის უფროსის შიშკევიჩის და თათარხან დადემჭელიანის შო-
რის შავმა კატამ გაირბინა. ნაწყენი თათარხანი დაბრუნდა ქუთაის-
ში და მხოლოდ რამდენიმე თვის შემდეგ გაემგზავრა სვანეთისკენ და
შეუდგა ორი წლის გადაუხდელ დაღების აღებას.

გენ. ალიხან-ავარსკი.

ცნობილი შავრაზმელის პურიშევიჩის მიერ გამოცემულ წიგნში გენ. ალიხანოვი ასეა დახასიათებული:

...„1901 წლის აპრილში დაბრუნდა კავკასიაში. 1901—1906 წ. ალიხანოვი ასრულებდა სხვადასხვა გვარ მინდობილობას. 1905 წ. დასაწყისში მეთაურობდა იმ რაზმს, რომელიც გურიაში იყო გაგზავნილი წესიერების აღსადგენათ. კავკასიაში შეიარაღებული აჯანყებების დროს, როდესაც მტკიცე ხასიათის მქონე და გაბედული ხალხის ნაკლებობა იყო, რომელთაც შეეძლო რევოლიუციონერებთან რბილათ მოპყრობის გამო სამარცხვინო მდგომარეობაში ჩავარდნილი ხელისუფლების ამ მდგომარეობიდან დახსნა, როცა კავკასიის მთავრობა კინაღამ ჩამოგდებული არ იქნა რევოლიუციონერების მიერ,

ამ დროს გენ. ალიხანოვი დანიშნულ იქნა ტფილისის დროებით გენ. გუბერნატორათ 1906 წ. იანვარის 3-ს, მაგრამ მან ვერც კი მოასწრო ამ მძიმე მოვალეობის შედგომა, როცა ერთი დაკვრით ჩააჩუმებდა რევოლიუციონერებს—5 დღის შემდეგ. ე. ი. იანვრის 8-ს ის დანიშნულ იქნა ქუთაისის დროებით გენ. გუბერნატორათ და იმ რაზმის უფროსად, რომელიც გაგზავნილ იქნა რუსის ხელისუფლების აღსადგენათ გუბერნატორ სტოროსელსკის მიერ ჩამოშორებულ ქუთაისის გუბერნიაში. რევოლიუციონური რაზმი დამარცხებულ იქნა სურამის უღელ ტეხილთან, რევოლიუციონურმა რაზმმა დასწვა უკან დახვევისას სად. ბელაგორი, მარელისი, ყვირილა და სხ. ტერორისაგან განთავისუფლებული გახარებული მოსახლეობა გენ. ალიხანოვის რაზმს პურ-მარალით, ხატებითა და მეფის სურათით ხვდებოდა“... (Книга русской скорби“ გვ. 188-189—1908 წ.).

შეიარაღებული აჯანყება სოჩაში 1905 წელს.

I

17 ოქტომბრის მანიფესტის შესახებ ცნობა სოჩაში 22 ოქტომბერს მოვიდა. ამ დღეს პირველად იქნა მოწვეული ღია მიტინგი სახალხო სახლში, სადაც წაიკითხეს მანიფესტი. აქვე გადაწყდა მეორე დღეს, 23 ოქტომბერს, მოეწვიათ დიდი მიტინგი ქალაქის მოედანზე. ამ მიტინგზე სიტყვები წარმოსთქვეს აქესენტი გვათუამ, გლოვაჩუკმა, პაველკომ და სხ. ამის შემდეგ მიტინგები და დემონსტრაციები ჩვეულებრივ მოვლენად გადაიქცა. მოძრაობის ხელმძღვანელებათ გამოდიოდა ორი პარტია—სოც. დემოკრატია და სოც. რევოლიუციონერები. სოც. დემ. დიდის სიმპატიით სარგებლობდა. რევოლიუციონერ დემონსტრაციებთან ერთად დაიწყო შავრაზმული მანიფესტაციები. რამდენიც არ ეცადენ შავრაზმელები, მაგრამ ისეთი ორგანიზაციის მოწყობა მაინც ვერ შესძლეს, რომელსაც შეეძლებოდა რევოლიუციონერი ორგანიზაციის წინააღმდეგ თვალსაჩინო ძალის დაპირისპირება. და როცა საოლქო მთავრობამ დაინახა, რომ რევოლიუციონერი მოძრაობის წინააღმდეგ ასეთი მუშაობით ვერაფერს გახდებოდა, დაიწყო დამუქრება სამხედრო ძალების ამოქმედებით. ამიტომ რევოლიუციონერ მასაში დაიბადა აზრი მებრძოლი რაზმის—წითელი რაზმის შექმნის შესახებ, რადგანაც მცირერიცხოვანი პოლიცია და ისიც ცენზიანი ქალაქის საბჭოს მიერ მოწყობილი, რევოლიუციის სასარგებლოთ ვერაფერს სახეიროს გააკეთებდა. გადმოსროლილ იქნა ლოზუნგი—სიკვდილი ან თავისუფლება და შეუდგენ წითელი რაზმის მოწყობას. დაარსებიდანვე რაზმში ჩაეწერენ: ამხ. ივანე ბაგატურია, ანდ. და პორ. ხურცილავა, დათიკო კილაძე, ვლ. კალანდარიშვილი, ძმ. მინასიანი, ტარ. კუტელია, იულონ და ანდრ. ჩიტაია, სტეფ. ჯანაშია, რომ. კუცია, ანდ. ხორავა, ტარ. კურაშვილი, რომ. გიგაშვილი, ლომინაძე, ფომინეკო, მუხრან თიგუა, ილია და იგნ. ცხაკაია, რაკიტინსკი, ჩაგუბახია, ბუკია, კოზლოვსკი, კონ. ბენია, ვარტ. კისკინიან, გოცირიძე, ახვლედიანი, კასრაშვილი, მარტიროზოვი, ადამია, ვლ. ნორაკიძე, ის. დადიანი, უჩაძე, ოსიძე და სხვ.

სწორედ ამ დროს გაგრის რაიონში მოვიდა საზღვარგარეთიდან იარაღი (შვეიცარული სისტემის თოფები). გიგზავნილ იქნა ორი ამხანაგი იარაღის მისაღებათ. მიღებული იარაღი დაურიგდა ჩვენს წითელ რაზმელებს. 26 დეკემბერს ამხ. გვათუას გამოწვევით გაგრი-

დან მოვიდა რაზმი 50 კაცისგან შემდგარი უნტეროფიცრის ალ. ჯაიანის მეთაურობით. 27 დეკემბერს ხოსტიდან გამოგზავნილ იქნა ურმებით ყუთებში ჩაქედლილი თოფები და ვაზნები ანხ. ბობრიცკის თანხლებით. გზაზე ეს შენიშნეს მცველებმა და აცნობეს სადაც ჯერ იყო. იარაღს დაედევნა პოლიციის დარაჯთა უფროსი აფიცერი პოპოვი. იარაღი ბაზარში არც კი იყო შემოტანილი, რომ „სტრაენიკები“ უკვე გაშიშვლებული ხმლებით გარს შემორტყმოდნ დატვირთულ დროგს და მოითხოვდნ დანებებას. როდესაც მათ ამაზე უარით უპასუხეს, მათ სროლა ასტეხეს. რამდენიმე „ზალპის“ შემდეგ „სტრაენიკებმა“ თავი შეაფარეს ქალაქის ჯერ კიდევ დაუმთავრებელ შენობას. ამ დროს მე პლასტუნის და ბაზრის ქუჩების კუთხეში ვიდექი. მე დავინახე სააფთიაქო მაღაზიიდან გამოსული აქვ. გვათუა და ფრონშტეინი რევოლვერებით ხელში, რომელთაც იარაღით და ვაზნებით საესე ყუთი მიჰქონდათ. ანხ. გოგიამ საიდანღაც მოიბრინა და გადმომცა ვინტოვკა და ვაზნები. მიუხედავათ იმისა, რომ ჩვენ არ მოველოდით თავდასხმას და არ ვყოფილვართ მომზადებულნი, მაინც საკმიოდ ძლიერი წინააღმდეგობა გაუწიეთ. ბრძოლა გაგრძელდა 27 დეკემბრის ნაშუადღევის 3 საათიდან თითქმის მთელი ღამე. და ბოლოს თვითმპყრობელობის ჯალათებმა უკან დაიხიეს. პირველი ბრძოლის შედეგი ასეთი იყო: მათი მხრით მოკვდა ერთი, დაიჭრა ორი, მოკლულ იქნა რამდენიმე ცხენი და დაიჭრა მოქალაქე ჟარკოვსკი, რომელიც პლასტუნის ქუჩაზე მიეშველა ცხენიდან ჩამოვარდნილ სტრაენიკს. ჩვენი მხრით მოკვდა სამი: იარაღის მხლებელი ხოსტიდან ანხ. ბობრიცკი, ანხ. ანთია, და ერთიც მუშა (გვარი არ მახსოვს), დაიჭრა ერთი რაზმელი დაგომისის ქუჩაზე ჩასაფრებულ „სტრაენიკთა“ ჯგუფის მიერ. ამავე ღამეს სროლის შეწყვეტის შემდეგ გადაწყდა — გაგრძელდეს ბრძოლა, რისთვისაც დაუყოვნებლივ ეცნობოს დახმარებისათვის მუშებს და ოლქის გლეზობას. ამ საქმეზე ოლქში გაგზავნილ იქნენ: კონ. მეტაკსა, პ. ჯანშია, იოს. ახვლედიანი. მე მომანდევს ჩრდილოეთის სოფლების მოვლა. მეორე დღეს დილის 11 საათზე მე უკვე დავბრუნდი შეიარაღებული გლეხთა რაზმით და ერთი „დროგი“ იარაღით. გლეხობა დიდი ხალისით ეწერებოდა რაზმში. იარაღი შევავროვეთ სოფლებში და ავარაკებზე.

მეორე დღე (28 დეკემბერი) ორივე მხარემ მოანდომა წინასწარ მზადებას. ქუჩებში ეწყობოდა ბარიკადები, თხრიდნ სანგრებს, აგროვებდნ ძალებს. შეიარაღებული მუშები მოდიოდნ ავარაკებიდან, გლეხები — სოფლებიდან. ყველა ქუჩები გამაგრებულ იქნა ბარიკადებით, მაგრამ განსაკუთრებულ სიმაგრეს წარმოადგენდა ბაზრის ქუჩა, სადაც მოთავსებული იყო ჩვენი შტაბი და სასადილო. ჩვენი მთავარი პოზიცია რამდენიმე რიგი თხრილებით იყო „ბატარეიკაზე“, მალ-

ლობ ალაგას ქალაქის გარნიზონის ყაზარმების პირდაპირ. აქ მთელი თავისი ძალებით და ხაზინით პირველსავე ღამეს მოთავსდა ოლქის უფროსი როზალინ-სოშალსკი. ჩვენ კარგათ ვხედავდით, თუ როგორ ამავრებდა ჯარი ყაზარმის გარშემო მდებარე ადგილებს, თხრიდენ თხრილებს და სხ. ჯარის ხელმძღვანელებიც კარგათ ხედავდენ ჩვენს მუშაობას. როცა მოქალაქეებმა შეატყვეს, რომ მდგომარეობა სერიოზული იყო, მიატოვეს ყველაფერი ღვთის ანაბარათ და ქალაქიდან გაიხიზნენ. ქალაქი თითქმის დაცალიერდა. 29 დეკემბერს დილით ჩვენ ძლიერი სროლა დავეუწყეთ ყაზარმებს. პასუხიც შესაფერისი მივიღეთ. დაიწყო პოზიციური ბრძოლა. ჩვენ სამხედრო სპეცები არ გვეკლია მეთაურობად, მათ მაგიერობას ჯარში ნამსახური ყოფილი ჯარისკაცები ეწეოდენ. რადგანაც მთავრობის მთელი ძალა თავმოყრილი იყო ყაზარმაში, ჩვენც გადავსწყვიტეთ ქალაქში გაფანტული ჩვენი ძალები მოგვეგროვებია ყაზარმის გარშემო და ასე შეგვემოკლებია გარემოცვის რკალი. ზოგიერთები მოითხოვდენ ყაზარმებზე იერიშის მიტანას, მაგრამ ეს უარყოფილ იქნა. ამხ. კონიავევის და გიორ. ხუციშვილის წინადადებით შევუდექით ძველის ძველი, სადღაც ეკლესიის პარკში მიგდებული ზარბაზნის შეკეთებას. მოვიწყვიეთ ამ მიზნით არტილერიის მოხუცი აფიცერი, ლავროვი, ზინკალი ზარეცკი და სხვა. „მოგაწესრიგეთ“ რა ეს ზარბაზანი, გავტენეთ ის რველი ყუმბარებით, მალაზიებიდან გამოტანილი გირებით და სხ. ნივთებით და ასე 31 დეკემბერს დილიდანვე შევუდექით ყაზარმებისკენ სროლას. პირველი ორი უშედეგო სროლის შემდეგ ჩვენი გასროლილი ყუმბარები მიზანში ხვდებოდა. მტრის მხრიდან სროლამ კი თანდათან იკლო და 1 იანვარს ნაშუადღევს 3 საათზე სრულიად შესწყდა და გამოფენილ იქნა თეთრი დროშა, ნიშნად ბრძოლის შეწყვეტისა და დამორჩილებისა. ჩვენ გავგზავნეთ ორი პარლამენტორი — ექიმი გორდონი და ინჟინერი კონსტანტინოვი. მოვითხოვდით იარაღის და ხაზინიდან წაღებული ფულის გადმოცემას. ჩვენს მოთხოვნაზე ისინი დასთანხმდენ. ყაზარმაში დაეტოვეთ მხოლოდ იარაღ-აყრილი ჯარისკაცები, დანარჩენნი — აფიცერი პოპოვი, ოლქის უფროსი როზალიონ-სოშალსკი, ბოქაული ზილესკი და სხ. სულ ას სულზე მეტი გადავიყვანეთ კერძო საიმედო შენობაში, ზღვის პირად და მივუჩინეთ დარაჯები. როგორც გამოირკვა, სროლის დროს არც ჩვენს, არც იმათ მხარეზე არავინ მომკვდარა. იყვნენ მხოლოდ დაჭრილნი.

მოპოვებული გამარჯვების გამო მეორე დღეს ე. ი. იანვრის 2 ს დანიშნული იყო სამხედრო დემონსტრაცია. წითელრაზმელებმა მარსელიოზის სიმღერით ჩამოიარეს ქალაქის მთავარი ქუჩები. ამ დროს არავის ყურადღება არ მიუქცევია ზღვაში მოშორებით მდგარ სამხედრო გემებისათვის, რომლებიც წინა დღით მოსულიყვნენ და ქა-

ლაქის ახლოს მისვლას ჯერ კიდევ ვერ ბედავდნენ. ზოგიერთი ამხანაგების ინიციატივით ამ დღეს დასწევს ოლაქის უფროსისა და მომრიგებელი მოსამართლის არქივები. ნაღმოსნები მთელი დღე მოშორებით იდგნენ ზღვაში და მხოლოდ შეიარაღებისას მოუახლოვდნენ ნაპირს და იწყეს როგორც ქალაქის, ისე ახლო მდებარე რაიონების პროექტორებით განათება. მეორე დღეს ნაპირზე გადმოვიდა საზღვაო ოფიცერი, რომელიც შეუდგა ჩვენს რწმუნებულ ამხ. ალექსანდროვსა და გრეჩკინთან მოლაპარაკებას. მოითხოვდა მხოლოდ სამხედრო ტყვეების გადაცემას, რაზედაც დასთანხმდნენ ჩვენი რწმუნებულნი. გადაწყდა დატყვევებულთა გადაყვანა რუსთა საზოგადოების კანტორაში, სადაც ისინი უნდა ჩავყვებოდნენ გემში, რაც სისრულეში იქნა მოყვანილი 3 იანვარს ღამით. 4 იანვარს ნაღმოსანის უფროსმა მოითხოვა ხაზინიდან წაღებული ფულის სრულად გადაცემა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ქალაქს ყუმბარებს დაეშენო. რადგანაც ხაზინის ფული 150 ათასი მანეთი სტრატეგიული მოსაზრებით გადაგზავნილი იყო ს. პლასტუნოვკაში (10—12 ვერსტის მოშორებით), იქ გაგზავნილ იქნენ ამხანაგები, რომელთაც ფული საღამოთი მოიტანეს, რაც მაშინვე გადაეცა, რადგანაც უმიზნო იყო ბრძოლის გაგრძელება მოსკოვის ამხანაგების დამარცხების შემდეგ. ყველანი ვგრძნობდით შავი რეაქციის მოახლოებას.

4 იანვარს ღამით დაიწყო ნაპირად დესანტის გადმოსხმა. ქალაქში გამოცხადდა საალყო წესები. ამავე დღეს დააპატიმრეს ამხ. ივანე ბალათურია და ათანასე კუცია, რომელნიც ქალაქის ბაღში დახვრიტეს და გვანები ზღვაში გადააგდეს. დაიწყო მასიური დაპატიმრება, ჩხრეკა, დარბევა...

სოჩის შეიარაღებულ საქმეზე წინასწარი გამოძიების დამთავრებამდე დაპატიმრებულ იქნა 400-მდე კაცი, როცა პატიმართა რიცხვი ციხემ ველარ დაიტია, ისინი კერძო სახლებში მოათავსეს. საქმე გაიჩა 1907 წელს ქ. ნოვოროსიისკში სამხედრო სასამართლოში. სასამართლოს წინაშე წარსდგა ასამდე ბრალდებული, დანარჩენნი განთავისუფლებულ იქნენ სასამართლომდე. სხვადასხვა ვადით კატორღა მიესაჯა გრეჩკინს, სალნიკოვს, პოიარკოს და რომან კუციას, ერთ ნაწილს მიესაჯა სამუდამო გადასახლება, დანარჩენთ ციხეში დაპატიმრება. მხოლოდ მცირე ნაწილი იქნა გამართლებული. ყველაზე მეტი იქნა გადასახლებული სოფ. პლასტუნოვკიდან (40—50 კაცი). ეს სოფელი, როგორც „ინოროდცული“, ითვლებოდა რევოლუციონურად. პირველად ფიქრობდნენ მთელი სოფლის გადასახლებას (100 კომლია), მაგრამ შემდეგ დაკმაყოფილდნენ ნაწილის გადასახლებით. გადასახლებულ სოფელთა ერთი ნაწილი დაბრუნდა 1917 წლის თებერვლის რევოლუციის შემდეგ, ნაწილი უკვე დაიღუპა ციმბირში.

II

1905 წ. დეკემბრის 20-ში სიზღვარ გარეთიდან მოვიდა ფოთში სამი გემი შვეიცარული ვინტოვკებით და პატრონებით. ამ საქმეს ხელძღვანელობდა ფედერალისტების ლიდერი თედო სახოკია.

ფოთში ჯაშუშმა, გემის კაპიტანმა, რომელიც ფოთის ნავოსადგურში იდგა, ზღვაში შენიშნა სიგნალი, მან ეს აცნობა ფოთის დამცველებს და ისინი დაედევნენ კონტრაბანდისტებს. ორმა გემმა მოასწრო იარაღის წყალში გადაყრა, ხოლო ერთი გამოეშურა გაგრისკენ და 1905 წ. 21 დეკემბერს გაგრის ორგანიზაციას მოუვიდა ცნობა, რომ თავად ალექსანდრე ინალიას სასახლეს ახლოს ნავია 150 ვინტოვკით და 75 იაშვიკი პატრონებით.

ეს ალაგი გაგრასა და გუდაუთას შუა მდინარე ზიბზას შესართავთანაა.

გაგრის კომიტეტის წევრების თანხლებით ფრიად საიდუმლოდ წავედით იარაღის გადმოსატანად. წავეყვანეთ საიდუმლოების შემნახველი წევრები ჩვენი პარტიისა და 21-22-23 დეკემბერს იარაღი მთლად გადმოტვირთეთ. გადმოტვირთვაში მონაწილეობას ვლებულლობდით: მოსე ცხოიძე, ნოე ჩაჩავა, დათიკო ბენდელიანი, მოსე კილურაძე და სხვ.

იარაღი გაგრის ორგანიზაციამ დაურიგა მხოლოდ აქტიურ წევრებს. 24 დეკემბერს გაგრის ორგანიზაციას ესტუმრა აქვსენტი გვათუა მან ასეთი მოხსენება გააკეთა:

ამხანაგებო! მინდა დაწვრილებით გაგაცნოთ სოჩის ორგანიზაციის მდგომარეობა. თქვენ აქ შეგიქნიათ თქვენი მთავრობა, თქვენ გაქვს თავისუფლება, თქვენ თუ მეტი არა, ოქტომბრის რევოლუციის მანიფესტით სარგებლობა ცხოვრებაში გაგიტარებიათ. ჩვენ კი არ გვაქვს არავითარი საშუალება, რომ თავისუფლად კრება ან მიტინგი მოვახდინოთ, მოკლედ, არ გვყავს ძალა, არ გვაქვს იარაღი, როკ ანგარიში გაგვიწიოს ოლქის უფროსმა. ასეთი იყო მისი მოხსენება.

მან გვთხოვა ოცდაათი თოფი ჩვენი საწყობიდან. დიდი კამათის შემდეგ ჩვენი სამხედრო ორგანიზაციის წევრებმა წოწერიამ, ჯაინამა, ბენდელიანმა და მე დავაყენეთ საკითხი—წავსულიყავით სოჩაში გაგრის ორგანიზაციის ზოგიერთი წევრები, რიცხვით 25 კაცამდე და ოლქის უფროსისთვის წაგვეყენებია ულტიმატუმი, რომ 17 ოქტომბრის მანიფესტი გაეგრცელებია უცვლელად სოჩის მოქალაქეებზე. თუ ჩვენ უარით გამოგვისტუმრებდენ და ჩვენს დელეგაციას არ მიიღებდენ, შემდეგ ქუჩა გადაწყვეტდა საკითხს. ამ წინადადებას აპყუა გაგრის პარტიული მასაც და რიცხვით ორმოცდაათმა შეიარაღებულმა ამხანაგებმა 25 დეკემბერს ღამით 10 საათზე

ახალ გაგრიდან (სანდალით) გავემგზავრეთ სოჩის მიმართულებით. სამი საათის მსვლელობის შემდეგ ამოვარდა ქარიშხალი და გაგრიდან ოცი ვერსტის მოშორებით იძულებული შევიქენით ნახევრადსველნი ნავიდან გადმოვსულიყავით ნაპირზე. ხმელეთით გაგრიდან რამოდენიე ამხანაგი მიდიოდა. ჩვენ იმათ დავუსადეთ; მათ იარაღი დროვით მოჰქონდათ და ჩვენც ვისარგებლეთ ამით და მათ შევეუერთდით. დილის ოთხ საათზე გავემგზავრეთ ადლერისაკენ, 26 დეკემბერს დილის 5 საათზე ადლერის მთავრობას იარაღი ავყარეთ, დავატყვევეთ, დავნიშნეთ ჩვენი მილიცია, იარაღი მოვაწყვეთ დელეჟნების ქვეშ, ჩვენ კი მალულად ექვსი ლინეიკით, ორი დელეჟანით და ორი ეტლით გავეშურეთ სოჩის მიმართულებით. ოცდაათი ვერსტი იყო გასავლელი. წავედით დილის 8 საათზე, დღის 3 საათზე ჩავედით სოჩაში, გზაში შემოგვხდა ცხენით ამხანაგი ნადარეიშვილი, მან დაგვამედა, რომ საშიში არ არის შესვლა, რადგან არ იციან თუ ეტლებით მივლენ შეიარაღებულებიო. და მართლაც, ისე გავიარეთ ოლქის სამმართველოს წინ, რომ ქორწილი ეგონათ, გზაში კი სოჩის მოშორებით სოსია რაჭველმა დეპეშის მავთულები ცულით დასჭრა. ასე რომ, სოჩაში არ შეეძლოთ არავეითარი ცნობის მიღება.

ჩვენ ვაჩერდით იქ, სადაც დელეჟნები ჩერდება და იარაღით ხელში, მწყობრათ, დროვით, ას კაცამდე დათიკო და სამსონ კილაძეების მეთაურობით ქუჩები გავიარეთ მარსელიოზის სიმღერით. დემონსტრაციის შემდეგ ოლქის უფროსს გავუგზავნეთ დელეგაცია ბიქტორ ერქომაიშვილის მეთაურობით, რათა უსისხლოდ დაგვმორჩილებოდა, მაგრამ არ დათანხმდა. ოლქის უფროსს ჩვენი დელეგაცია დაეპატიმრებია და სტრაჟნიკები დაეთრო ჩვენთან საბრძოლველად. დელეგატების გაგზავნისას ჩვენი რაზმი გაიყო ორ ნაწილად: ერთი მოთავსდა აგურის შენობაში (სკოლა იყო მგონი), მეორე—აბანოს შენობაში. სრულ 4 საათზე, 27-ს გაღეშილი სტრაჟნიკები, რიცხვით 30 კაცამდე თავს დაესხა ჩვენს ბირველ ნაწილს. ამ დროს ჩვენმა მეორე ნაწილმა მტერს უკანიდან დაუშინა, აქ მოვკალით შვიდი ცხენი, ოცი დავატოვებინეთ, ერთი ინგუშიც ფეხმოტეხილი ეგდო ქუჩაში, ერთიც მოკვდა. ამ დროს გორაკზე გაშენებულ სალდათების ყაზარმიდან დაგვიწყეს სროლა, მოგვიკლეს ამხ. გერა მანთაია გაგრელი გლეხი. დასჭერეს—სლესარი—(გაგრელი) აქსიონკო, მოჰკლეს ქუჩაში ერთი არამებრძოლი, (მთვრალი რუსი). აი აქედან დაიწყო ბრძოლა, ბარიკადების აშენება-თხრა.

ხელმძღვანელობდა სოჩიდან აქვსენტი გვათუა და დათიკო კილაძე. გაგრის ამხანაგებიდან—მე, ნოე ჩაჩავა და დათიკო ბენდელიანი.

გაგრის სამხედრო ორგანიზაციის წევრები და სოჩაზე თავდასხმის ინიციატორები იყვნენ გაგრის ორგანიზაციის წევრები: 1) ევგენი ფერაძე, 2) ილარიონ ბენდელიანი, 3) აქვსენტი ბენდელიანი, 4) მოსე ცხობიძე, 5) ნოე ჩაჩავა, 6) დათიკო ბენდელიანი და 7) ევრემ ცინცაძე. ამათ მოახდინეს სოჩის აჯანყება, რომ ეს ამხანაგები არა, სოჩაში არამც თუ აჯანყებას, არამედ უბრალო დემონსტრაციასაც ადგილი არ ექნებოდა.

ალსანიშნავია აგრეთვე, სოჩის ამხანაგების თავდადებული ბრძოლა, განსაკუთრებით კი დათიკო და სამსონ კილაძეების, რომლებმაც დიდი როლი ითამაშეს ამ ბრძოლაში.

მ. ცხობიძე.

III.

17 ოქტომბრის პროვოკაციული მანიფესტის შემდეგ პარტიული კომიტეტის ერთ-ერთ კრებაზე გადაწყდა მოწყობილიყო მებრძოლი რაზმი ძალა—უფლების ხელში ჩასაგდებათ. რაზმში ჩაწერის სურვილი 300-მდე კაცმა განაცხადა. სამწუხაროდ იარაღის დიდ ნაკლებობას განვიციტიდით. ბევრი რაზმელი შეიარაღებული იყო სანადირო თოფით. მხოლოდ ზოგიერთ მათგანს მოებოვებოდა ვინტოვკა და ძველი სისტემის ბერდანკა. ცოტა გვექონდა ვაზნები, თოფის წამალი და სხ. ამ ხანებში გაგრიდან მივიღეთ 120 შვეიცარული სისტემის თოფი და რამდენიმე ყუთი ვაზნები. ჩვენ, მართალია, ვემზადებოდით შეიარაღებული გამოსვლებისათვის, მაგრამ არც მეფის ჯალათებს ეძინათ: ოლქის უფროსმა სოშალსკიმ და კორნეტმა პოპოვმა თავი მოუყარეს სოჩაში 400 მდე მეომარს—ქანდარმებს, სტრაჟნიკებს და სხ; ამას გარდა ქალაქში იდგა მე-33 ხერსონის ქვეითი პოლკის 2 როტა, დაახლოებით 140—160 კაცამდე; ასე რომ, ბტრის ძალა დიდათ აღემატებოდა ჩვენს ძალას და ასეთ შემთხვევაში ძალა-უფლების ხელში ჩაგდება საქმეს წარმოადგენდა. ამიტომ ჩვენ მიგმართეთ გაგრას და ესთხოვეთ დახმარება, საიდანაც დასახმარებლათ მოვიდა 70—80 შეიარაღებული რაზმელი. ახლო-მახლო სოფლებიდანაც მოგვეშველენ შეიარაღებული რაზმელები.

24 დეკემბერს შესდგა კომიტეტის კრება, სადაც საკითხი დაისვა ადმინისტრაციის განიარაღების და ძალა-უფლების ხელში ჩაგდების შესახებ. ხმის უმრავლესობით იარაღით გამოსვლა ძალა-უფლების ასაღებათ უარყოფილ იქნა. გადაწყდა 25 დეკემბრისთვის მიტინგის მოწვევა, სადაც უნდა არჩეულიყო დელეგაცია სოშალსკისთან გასაგზავნათ, რომელიც მოითხოვდა ძალა-უფლების ნება-ყოფლობით გადმოცემას. 25 დეკემბერს მართლაც შესდგა მრავალრიცხოვანი მიტინგი. მონაწილეობდნენ სოც. დემ. გარდა ესერები, დაშნაკები,

კადეტები. სოშალსკისთან გაგზავნილ დელეგაციას უთხრეს, რომ პასუხს 25 დეკემბერს ნაშუადღევს 2 საათზე მიიღებთო. მიტინგი დაიშალა დელეგაციის დაბრუნების შემდეგ. ჩვენი შეიარაღებული რაზმი დაბანაკებული იყო სოჩის ერთ-ერთ სასტუმროში. 26 დეკემბრის შუადღისას, როცა რაზმელები სადილობდენ და არავინ არ ფიქრობდა თავდასხმაზე, სოშალსკიმ და კორნეტმა პოპოვმა თავიანთი „სტრაჟნიკებით“ ალყა შემოარტყეს სასტუმროს და ჩვენდა მოულოდნელად სროლა გააჩაღეს. მშვიდობიანი პასუხის ნაცვლად ასეთმა მუხანათურმა დავდასხმამ რაზმელებში არც დარევა გამოიწვია პირველად, მაგრამ მოვიდნენ რა ისინი ჩქარა გონს, გამოვიდნენ სასტუმროდან და გაშაოეს მწყრივი. აშენდა რამდენიმე ბარიკადა და დაიწყო ბრძოლა, რომელიც ღამის 10 საათამდე გაგრძელდა. 10 საათზე მტერმა დაიხია და ჩვენც ბარიკადები წინ წავსწიეთ. მოწინააღმდეგემ ბრძოლის ველზე დასტოვა დაჭრილ-მოკლული 13 ცხენი, ჩვენ დაკვრჩა აგრეთვე 60 ჯანსაღი ცხენი, რაც გადაეცა ცხენოსან რაზმს. ბრძოლის ველზე დასტოვეს ერთი მკვდარი „სტრაჟნიკი“. დაჭრილნი კი თან წაეყვანათ, ჩვენის მხრით ერთი მოკლულ იქნა, ერთიც დაიჭრა. ამავე ღამეს ჩვენ დავიპყარით ფოსტა, ტელეგრაფი, ხაზინა, ოლქის უფროსის კანცელიარია და ყველა საპოლიციო ნაწილები. არსად არც ერთი ვინტოვკა, არც ერთი ვაზნა მტერს არ დაეტოვებია, ყველაფერი თან წაეღო. ხაზინა ცარიელი აღმოჩნდა. ამავე ღამეს სოშალსკი თავისი სტრაჟნიკებით და სხ. ამალით გადაბარებულ იყო ქალაქის მალლობზე გაშენებულ ჯარის ყაზარმებში. პირველ დღეს ჯარისკაცებს ბრძოლაში მონაწილეობა არ მიუღიათ. 26 დეკემბერს მოწინააღმდეგემ ყაზარმების გარშემო გააკეთა სანგრები და 27 დეკემბერს დილით ქალაქს ყაზარმებიდან სროლა დაუწყეს. რადგანაც ყაზარმები მალლობაზე იყო მოთავსებული, ქალაქი საშინელ მდგომარეობაში ჩავარდა. მტრის ხელში აღმოჩნდა ის ხიდი, რომელიც სოფელს აერთებდა ქალაქთან, ამიტომ ხიდზე გავლა არავის შეეძლო. ნაშუადღევს 2 საათზე ჩვენმა სამხედრო შტაბმა გადასწყვიტა გარს შემორტყმოდა ყაზარმებს და დაეკავებია მის გარშემო მდებარე ყველა მალლობები.

27 დეკემბერს ღამით შტაბის გადაწყვეტილება სისრულეში იქნა მოყვანილი. სულ აშენებულ იქნა 18 ბარიკადა. 28-ს დილით დაიწყო ორივე მხრიდან განუწყვეტელი სროლა. მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენ მეტად სუსტად ვიყავით შეიარაღებულნი, ჩვენი ტყვიები ხშირად მიზნამდეც კი ვერ აღწევდა, მაინც მოვახერხეთ ბარიკადების წინ წაწევა და დავუახლოვდით ყაზარმებს. ასე ჩვენ ყაზარმები მოგსწყვიტეთ ჯარისკაცთა ფურნეს და ქას, საიდანაც ყაზარმებში წყალი მიჰქონდათ. ამ გარემოებამ ჩვენ გაგვახარა. უწყლობით გვეგონა

დავიმოჩინებდით, მაგრამ იმავე ღამეს მოვიდა წვიმა, მათაც ისარგებლეს წვიმის წყლით. პურის ნაცვლად იხარჯეს „სუხარი“. მათ კარგათ იცოდნენ, რომ ჩვენ ვაზნები ცოტა მოგვეპოვებოდა. ამიტომ შემდეგ ხერხს მიმართეს. სანგრებში გამოჩნდებოდა კაცი ხან სტრაჟიკის, ხან ჟანდარმის, ხან ჯარისკაცის ფორმაში, ჩვენებიც ესროდნენ — ნამდვილათ კი ეს იყო თურმე საფრანგოებელი (француз). როცა ჩვენ ეს გავუგეო, ჩვენც მივმართეთ ასეთ ხერხს. ბრძოლა გაგრძელდა 29—30 დეკემბერს. მებრძოლნი დაიქაყენენ. გამომცვლელნი არ მოდიან, წვიმს, ბარიკადებს ნიაღვარი ეხეთქება, არიან დაჭრილი აშხანაგები. ყველაფერს მოწყვეტილნი ვართ. არ ვიცით რა ხდება ჩვენს გარშემო. არავითარი კავშირი არ არის სხვა ქალაქებთან. ჩვენ კი ვუიქრობთ, რომ რუსეთის დანარჩენ ადგილებში ბრძოლა სწარმოებს. მუშათა კლასი იმარჯვებს. ჩვენის აზრით სოჩის ადგილზე გათავებულია — რევოლიუცია გამარჯვებული. ყოველ წამში მოველით დახმარებას შავი ზღვის ფლოტისგან, სადაც სწორედ ამ დროს აჯანყებები ხდებოდა. მაგრამ საქმე თურმე სულ სხვაგვარათ იყო. ამ დროს მოსკოვში და ლენინგრადში რევოლიუცია უკვე დამარცხებული იყო. 31 დეკემბერს რაზმელებში აღფრთოვნებამ უმაღლეს წერტილს მიაღწია. ყველა მზადაა იერიშით მივიდეს მტერზე. ამ საკითხის გადასაწყვეტად სხვადასხვა ბარიკადების წარმომადგენლები წავიდნენ შტაბში, რომ იქ საბოლოოდ გადასწყვიტონ მიიტანონ იერიში ყაზარმებზე თუ არა. შტაბი ხალისით არ შეგებებია ასეთ წინადადებას, მაგრამ დაბოლოს გადაწყდა იერიშის მიტანა. როცა იერიშის საკითხი ირჩეოდა შტაბში, სხდომას დაესწრო ნოვოროსიისკიდან ჩამოსული ინჟინერი გრეჩკინი, მან სტრვილი განაცხადა იერიშში მონაწილეობის მიღების. ბარიკადების დასათვალიერებლათ ის ჩვენთან ერთად წამოვიდა, როცა „მაიაკთან“ ავედით, გრეჩკინმა აქ შენიშნა ერთი ძველის ძველი ზარბაზანი. დათვალიერების შემდეგ გრეჩკინმა სთქვა, რომ ამ ზარბაზანის გამოყენება შესაძლებელი იქნება. იმ წამსვე მოვიყვანეთ ორი უღელი კამეჩები და ზარბაზანი გადავათრიათ სახელოსნოში. აქ ის დავდგით „ვაგონეტკას“ გორგოლაქებზე. „ვაგონეტკა“ ლიანდაგზე იდგა, ასე რომ, სროლის დროს ზარბაზანს შეეძლო მოძრაობა წინ და უკან. გავსწმინდეთ, შევაკეთეთ ეს ზარბაზანი და 31 დეკემბერს ღამის 12 ს. მივიტანეთ ბარიკადასთან (№ 1); ეს ბარიკადა სწორედ ყაზარმის პირდაპირ იყო აშენებული. ზარბაზანი ისე დაიდგა როგორც საჭიროება მოითხოვდა. დამზადებულ იქნა პატარა ტომრებში თოფის წამალი 20—20 გირვანქა თითოში. ერთი სიტყვით, ყველაფერი მზად იყო, მხოლოდ არ მოგვეპოვებოდა ყუმბარები. მაგრამ აქაც გამოსავალი გამონახული იქნა, ჩერნომორდნიკოვის და სხ. მალაზიებიდან მოვაგროვეთ 10—

20 გირვანქიანი გირები, რკინის ჯაჭვები და სხ. ჯაჭვები გავსჭერით 2—3 არშინად. და ასე, როცა ყველაფერი მზად იყო—1906 წ. 1 იანვრის დილის 6 საათზე მტერს „მიულოცეთ“ ახალი წელი ჩვენი ზარბაზნის გასროლით. გასროლის წინ, როცა პატრუქს გავუჩინეთ ცეცხლი, ჩვენ ყველანი მივიმალ-მოვიმალეთ. ზარბაზნის გასროლის ხმა რაღაც წარმოუდგენელი იყო. ასეთი რამ ჩვენც ვერ წარმოგვედგინა, მტერზე ხომ განსაკუთრებულ გავლენას მოახდენდა ჩვენი გირები და 3 არშინიანი რკინის ჯაჭვები, რომლებიც ყუმბარებათ გავასაღეთ. მიუხედავად იმისა, რომ პირველი გასროლა მიზანში ვერ მოხვდა, ყაზარმებს გადასცილდა, ამხანაგების სიხარულს სახლგარი არ ჰქონდა. მოისმა ყველა ბარიკადებიდან „ურა“ და რევოლუციონური სიმღერები. ზარბაზანი გაწმენდილ იქნა, აღებული იქნა ახალი მიზანი. მეორე, მესამე, მეოთხე განასროლი უკვე მიზანში მოხდა. ყაზარმის სახურავი და კედლები ჩამოინგრა. ჩვენი ზარბაზნიდან სროლა გრძელდება, მტერი არა თუ გვენბდება, პირიქით—კიდევ უფრო და უფრო უშენს თოფებიდან ჩვენს ზარბაზნს. ჩვენი ზარბაზნიდან გასროლილ იქნა 51-ჯერ. 3 იანვარს მტერი დაბოლოს დაგვენბდა—გამოჩნდა თეთრი ბაირალი. გაგზავნილ იქნენ ჩვენგან ამხანაგები მოსალაპარაკებლად, თუ რა პირობებით უნდა დაგვენებოდენ: ჯარის ნაწილებს განიარაღებულთ ვანთავისუფლებდით, სტრატეიკები, პოლიციელები, ჟანდარმები და მთავრობის წევრები უნდა მოგვეთავსებია ციხეში. ტყვედ წამოყვანილ იქნა 440 კაცი, მათ შორის იყვნენ მღვდლებიც, ჭეშმარიტ რუსთა კავშირის წევრები და სხ. ყაზარმებიდან წამოვიღეთ 440 ვინტოვკა, 50 ათასი ვაზნა და სოჩის ხაზინის 60 ათასი მანეთი ფულად. განთავისუფლებულ ჯარისკაცებთან და აფიცრებთან კარგი დამოკიდებულება გვქონდა. ისინი კმაყოფილნი იყვნენ. 5 იანვარს დაახლოვებით შუადღისას სოჩაში მოვიდა ერთი კრეისერი და ორი სამგზავრო გემი. შორიდან შევნიშნეთ ჩვენ ეს გემები და გაგვენბარდა—გვეგონა ჩვენდა დასახმარებლათ მოსულნი. და როგორც კი გაჩერდნენ გემები, ნავებით წავიდნენ ამხანაგები მისასალმებლათ. გამოირკვა, რომ ეს მთავრობის გემები იყო. ჩვენს ამხანაგებს განუცხადეს, რომ მისული არიან სოჩის შეიარაღებული აჯანყების აღმოსაფხვრელად. გამოისტუმრეს ამხანაგები და მოითხოვეს დელეგაცია იმის გამოსარკვევად, თუ რა პირობებით უნდა ჩავვენბარებია ქალაქი. წინააღმდეგ შემთხვევაში იმუქრობდნენ ქალაქის განადგურებით. გემებზე 1000-მდე პლასტუნი იყო. ამ დროს ჩვენ ნოვოროსიისკიდან უკვე გვქონდა ცნობა აჯანყების დამარცხების შესახებ ყველგან. საშინელი სულიერი განწყობილება სუფევდა. ჩვენს დელეგაციას მოსთხოვეს დაუყოვნებლივ ქალაქის ჩაბარება, დაპატიმრებულთა განთავისუფლება, ხაზინის ქონების დაბრუნება. ამაზე დელეგა-

ცია არ დაეთანხმა. მაშინ მოითხოვეს ჯარის კაცების და აფიცრების გადაცემა. ამაზე ჩვენ დავთანხმდით. დიდის პატივისცემით გავისტუმრეთ გემზე ისინი. როცა ისენი მიღებულ იქნენ გემზე, არ გაუვლია საათ ნახევრს, რომ მოითხოვეს. მთელი სამოქალაქო ადმინისტრაციის, ფულის და იარაღის გადაცემა, წინააღმდეგ შემთხვევაში ქალაქს ავაოხრებთ, დესანტს გადმოვსხამთო. მოწვეულ იქნა კომიტეტის სხდომა. გადაწყდა დავნებოდით. დაიწყო ამხანაგების სოჩიდან გახიზნვა—120 კაცამდე გაგრისკენ გაემგზავრა. გზაში გავიგეთ, რომ გაგრაში უკვე გადმოესხათ დესანტი. ამ დროს ჯარი უკვე შემოსული იყო სოჩაშიც, სადაც რამდენიმე უიარაღო ამხანაგიც კი მოეკლათ. მოეკლათ სხვათა შორის ამხ. კუციაც. ჩვენ მთებში გავიხიზნეთ და იქ დავიფანტეთ. რამდენიმე წლის განმავლობაში ამ ამხანაგებს მე არ შევხვედრივარ, მაგრამ დაბოლოს ყველა ამათ თავი მოუყარეს ნოვირასიისკის, ეკატერინოდარას და სოჩის ციხეებში, დაბოლოს გადავიყვანეს ყველა ნოვიროსიისკის ციხეში და 1908 წელში გაგვასამართლეს. პასუხის გებაში იყო მიტეხული 400 კაცამდე. დაპატიმრებული იყო 240 კაცი. სასამართლოს სხდომები გაგრძელდა 23 დღე. როგორც ნივთიერი დამამტკიცებელი საბუთი, სასამართლოში მოიტანეს ჩვენი ზარბაზანიც. ყველას გაგვეხარდა მისი ნახვა (ეხლა ეს ზარბაზანი ლენინგრადშია) განაჩენის გამოცხადების დღეს მოეწყო გაფიცვა, გამოცემულ იქნა ფურცელი. სიკვდილით არავინ დაუსჯია სასამართლოს. კატორღითა და სამუდამო გადასახლებით გათავდა საქმე.

დავით კილაძე.

საქართველოს რევოლუციონური მოძრაობა „მთავრობის დახასიათების თანახმად“.

მოკლე მიმოხილვა რევოლუციონური მოძრაობისა ამიერ-კავკასიაში 1904 წლიდან 1909 წლის მაისამდე მომხდარი თვალსაჩინო ტერორისტული აქტების ჩამოთვლით.

ეს საქმე (№86/1909 წ.) ეკუთვნის კავკასიის მეფის მოადგილის კანცელიარიის საგანგებო განყოფილებას. საქმე შედგენილია მეფის მოადგილის დავალებით და ტფილისის სასამართლო პალატის პროკურორის ხელმძღვანელობით პროკურორის ამხანაგის მოსკალიოვის მიერ. მთელი მასალა შეიცავს 416 გვერდს მანქანაზე დაბეჭდილს და, როგორც სათაური გვიჩვენებს, განიყოფება ორ ნაწილად: პირველი ნაწილი შეიცავს საერთო მიმოხილვას რევოლუციონური მოძრაობისას ცალ-ცალკე—დასავლეთ და აღმოსავლეთ ამიერ-კავკასიაში. მეორე ნაწილში ჩამოთვლილია ტერორისტული აქტები. მიმოხილვა შედგენილია იმ მასალების მიხედვით, რომელიც მოეპოვებოდა ტფ. სასამართლო პალატის, ქუთაისისა და ტფილისის საოლქო სასამართლოთა კამერებს.

საერთო მიმოხილვა ასე იწყება:

„იმ რევოლუციონურ მოძრაობამ, რომელიც მთელს რუსეთს მოედო 1904—1906 წლებში, განსაკუთრებულის სიძლიერით იჩინა თავი კავკასიაში. იმ საერთო მიზეზებს, რომელთაც ეს მოძრაობა გამოიწვიეს რუსეთის შიდა გუბერნიებში, კავკასიაში ზედ დაერთო ადგილობრივი პირობებით შექმნილი მიზეზები და კავკასიაში მცხოვრებ სზვადასზვა ერთა ურთიერთობანი. ამ აზრით განსაკუთრებულს ყურადღებას იპყრობს ორი ფაქტორი, რომელთაც უდიდესი მნიშვნელობა აქვთ რევოლუციონური მოძრაობის გავრცელებისა და მისი დახასიათებისთვის. ერთი ამათგანია ის ლეღვა, რომელმაც თავი იჩინა ოზურგეთის მაზრაში (გურია), ვიდრე რევოლუციონური მოძრაობა დაიწყებოდა რუსეთის შიდა გუბერნიებში. გადაუშეშებლათ შეიძლება ითქვას, რომ რევოლუციონური იდეების გავრცელების საქმეში კავკასიაში გურულები ავანგარდს შეადგენენ. ყველაფერი ის, რაც 1905—1906 წ. მოხდა დასავლეთ ამიერ-კავკასიაში, განმეორება იყო დიდის მასშტაბით იმისი, რაც წინად გურიაში მოხდა. ყველა მომხდარი მოძრაობის შედარება როგორც დროთი, ისე ადგილით და

ხასიათით იმის მაჩვენებელია, თითქმის მთელი დასავლეთი ამიერ-კავკასია კვალ-კვალ გურიას მისდევდა. აგრარული არეულობანი, გლეხთა ბრძოლა მემამულეების წინააღმდეგ, სამღვდელობისათვის დრამა ფულის მიცემაზე უარის თქმა, რაც გურიაში 1900 წლის დამდეგიდან დაიწყო, თანდათან მოედო უფრო მეტსა და მეტს რაიონებს, ხოლო მოძრაობის დაწყება ამა თუ იმ ადგილას დამოკიდებული იყო იმისაგან, თუ რამდენათ დაშორებული იყო ეს ადგილი გურიიდან. თანამდებობის პირთა და მთავრობის დაწესებულებათა ბოიკოტი, მმართველობის ყოველ სფეროში თვითმართველობის შემოღება, „შპიონების“ მკვლელობა—ყველაფერ ამას ადგილი ჰქონდა ჯერ გურიაში, შემდეგ მის მოსაზღვრე ქუთაისის გუბერნიის მაზრებში. დაბოლოს ქუთაისის მოსაზღვრე ტფილისის გუბერნიაში. გურიის მოძრაობა, მინიატურულად აღებული, იძლევა აშკარა წარმოდგენას იმ საერთო რევოლიუციონური მოძრაობისას, რომლითაც ასეთი სიძლიერით იყო მოცული დასავლეთი ამიერ-კავკასია.

სულ სხვა ხასიათისაა რევოლიუციონური მოძრაობა აღმოსავლეთ ამიერ-კავკასიაში, სადაც მოსახლეობის უმეტესობას შეადგენენ თათრები და სომხები. თათრების მასა მოძრაობის დაწყებისას და ახლაც ტახტის მომხრეა და მთავრობის საწინააღმდეგო მისწრაფებანი მისთვის უცხო ხილია. ამიტომ რევოლიუციონურმა მოძრაობამ მათში სუსტი გამოხმაურება ჰპოვა. გარდა ამისა, როცა 1904 წელს ბაქოში გამოცემული სომხური პროკლამაციებით მუსულმანებს ძალადობით ემუქრებოდნენ, უკეთუ ისინი არ შეუერთდებოდნენ რევოლიუციონურ მოძრაობას, მუსულმანებმა სთხოვეს მათ თავი დაენებებინათ, თავის მხრით ისინიც დაემუქუნენ სომხებს—„მინდორ-ველებს სომეხთა გვამების სასაფლაოდ გადავაქცევთ“. რაც შეეხება სომხებს, მათში რევოლიუციონური მოძრაობის აღმოსაცენებლათ განსაკუთრებული მიზეზები იყო. ეს მიზეზი არის სწორედ ის მეორე ფაქტორი, რომელიც გავლენას ახდენდა რევოლიუციონური მოძრაობის ხასიათზე ამიერ-კავკასიაში. ეს მიზეზი მდგომარეობს სომეხ-გრიგორიანთა ეკლესიების მამულების ჩამორთმევაში 1903 წელის ივნისის 12-ს კანონით. ამ მხრით ყურადღების ღირსია სოც. დემოკრატების და სოც. რევოლიუციონერების მიერ გამოცემული პროკლამაცია კავკასიის მთავარმართებელ თავად გოლიცინზე თავდასხმის შემდეგ, რომელიც მოხდა 1904 წლის ოქტომბრის 14-ს. პროკლამაციაში ნათქვამია, რომ თავ. გოლიცინის თავდასხმის მიზეზია სომხების შევიწროება და საეკლესიო ქონების ჩამორთმევა. შემდეგ ფურცლებში ნათქვამია: „საეკლესიო ქონების ჩამორთმევამ ხელი შეუწყო მით, რომ გაარევოლიუციონერა სომხის მასა, რომელშიაც ნაკლები გასავალი ჰქონდა ჩვენს პროპაგანდას და ასე ჩვენ გავვიადვილა შრომა.“-ო

რევოლუციონური მოძრაობა დასავლეთ ამიერ-კავკასიაში.

გ უ რ ი ა.

რუსეთში არსებული სახელწიფო და სოციალური წყობილების დანგრევის და მოპობის იდეის პროპაგანდა იწყება მეოთხმოცდაათე წლების დასაწყისიდან. 1902 წელს წარმოებულ გამოძიებიდან, რომელიც შეეხებოდა „ოზურგეთის მაზრის სოფ. მიქელ-გაბრიელის საზოგადოებაში არსებულ საიდუმლო დამნაშავე საზოგადოებას“ სჩანს, რომ ოზურგეთის მაზრაში ღამ-ღამობით ხდებოდა გლეხთა კრებები. თითოეულ კრებას ესწრებოდა 200-დან 700 კაცამდე. კრებაზე ორატორები ლაპარაკობდნენ იმის შესახებ, რომ მიწა, როგორც ჰაერი, ყველას ეკუთვნის თანასწორად, ამიტომ რუსეთში უნდა დაწესდეს წოდებათა სრული თანასწორობა; მიწები უნდა ჩამოერთვას თავდაუნაურობას და გადაეცეს გლეხობას; დრამის ფული მღვდლებს არ უნდა ეძლეოდეთ, არ უნდა ეძლეოდეს აგრეთვე მემამულეებს საიჯარო გადასახადი და თუ მიეცემა, მოსავლის არა უმეტეს $\frac{1}{10}$ -სა, მემამულეებს არ უნდა დაეჭირავოთ, ჯარში არ უნდა წახვიდეთ, როცა გაწვევა იქნება, ახლანდელი მეფე უნდა ჩამოაგდოთ ტახტიდან და მის ნაცვლად უნდა ავირჩიოთ ჩვენი წრიდან. გავლენიანი მემამულენი და საზოგადოდ ყველა ისინი, ვინც წინააღმდეგნი იქნებიან მოძრაობას, უნდა მოკლული იქნან; უკეთუ მოძრაობის ჩასაქრობათ ჯარები იქნება გამოწვეული, მათი ჩვენ არ უნდა შეგვეშინდეს, რადგანაც ჯარი პროპაგანდისტების მხარეზეა, ამ დღეებში ჯარს დაურიგდება ფურცლები, სადაც ჩამოთვლილი იქნება, თუ როგორ უნდა იმოქმედონ. ამასთან ერთად ორატორები მოითხოვდნენ, რომ გლეხებს ფიცი დაეღოთ, რათა ისინი პროპაგანდისტის ნათქვამს შესრულებდნენ. გლეხებიც ფიცსა სდებდნენ ხატის წინაშე, რომელიც პროპაგანდისტს ხელში ეჭირა. ამას გარდა გლეხთა კრებაზე ირჩევდნენ ჯალათებს, რომელთაც ავალებდნენ იმათ მოკვლას, ვინც ხელს შეუშლიდა პროპაგანდას, ჰკრებდნენ ფულს, რომელსაც აბარებდნენ ამორჩეულ ხაზინადარს. ეს ფული უნდა მოხმარებოდა იმათ, ვინც მოძრაობის მოწინააღმდეგე პირთ მოკვლავდა და აგრეთვე იმ გლეხებს, ვინც მოძრაობაში მონაწილეობისათვის დაპატიმრებული იქნებოდა. ამ პროპაგანდამ მაშინ მაკრად გაიდგა ფესვები ხალხში; მოედო თითქმის მთელს ოზურგეთის მაზრას. მოქმედებით ეს პროპაგანდა, როგორც შემდეგ გამოძიებამ გამოარკვია; გამოიხატა შემდეგში: ბევრ მემამულეს და მღვდელს ხელმოუწერელი მუქარის წერილი მიუგზავნეს, რათა მათ უარი ეთქვათ საიჯარო გადასახადზე და დრამა ფულზე, მიწა კი გაეყვით გლეხებს შორის, წინააღმდეგ შემთხვევაში სიკვდილით ემუქრებოდნენ“.

აქ ჩამოთვლილია ის მემამულეები და მღვდლები, რომელთაც მუქარის წერილები მიიღეს.

„იუსტიციის მინისტრის უქვეშევრდომილეს მოხსენების თანახმად ხელმწიფე იმპერატორმა ინება ბრძანება ამ საქმის ადმინისტრაციული წესით გადასაწყვეტად. პასუხის გებაში მიცემულ 24 პირიდან აღმოსავლეთ ციმბირში გადასახლებულ იქნა პოლიციის აშკარა მხედველობის ქვეშ 13 კაცი, 7—არხანგელის გუბერნიაში. ამას გარდა მღვდვარების დასაწყენარებლათ გურიაში საჭირო შეიქნა 1902 წ. რამდენიმეჯერ ჯარის გაგზავნა.

„გურიის ამ მოძრაობის ახსნას პოულობდენ უმთავრესად იმ ეკონომიური პირობებით, რომელშიც იმყოფება გურიის გლეხობა და იქ მომხდარი უწყისობანი იყო წმინდა აგრარული ხასიათისა. ნამდვილათ კი იმ მღვდვარების ხასიათი, რომელსაც ადგილი ჰქონდა გურიაში 1902 წ. და რომელიც რამდენიმეთ მიწყენარდა 1903 წელს და მეტის-მეტი სიძლიერით განახლდა 1904 წ. სულ სხვა სახისაა. ეს გამოწვეულია ხელოვნურად სოციალ-დემოკრატ აგიტატორების მიერ, რომელთაც საუცხოვოდ ისარგებლეს იმ უთანხმოებით, რომელიც დიდი ხანია არსებობს ოზურგეთის მაზრაში გლეხებსა და მემამულეებს შორის.

„რაც შეეხება მთავრობის საწინააღმდეგო მოძრაობის გავრცელებას გურიაში, ამ მხრით ეს მხარე კარგ პირობებშია: 1901 წ. გამოირკვა, რომ ბათუმის მუშებს შორის არსებობდა სოც. დემოკრატიული პარტია კარგათ მოწყობილი კომიტეტით. მუშების დიდ უმეტესობას ბათუმის ქარხნებში შეადგენენ გურიის გლეხები; თითქმის ყველა ეს მუშები მუშაობენ დღიურათ, ბუნებით წარმოადგენენ ცოცხალ, მოძრავ ელემენტს, ისინი სამუშაოზე ბათუმში დიდხანს არ რჩებიან; ასე რომ, მუშების შემადგენლობა მუდამ იცვლება. ამიტომ ოზურგეთის მაზრის თითქმის მთელ მოსახლეობას ან პირადათ უმუშავნია ბათუმის ქარხნებში, ან ახლო დამოკიდებულობაში ყოფილა მთელს გურიაში გაფანტულ ბათუმის ქარხნების ყოფილ მუშებთან. ასეთ პირობებში გურია რამდენიმე წელია სცხოვრობს ბათუმის მუშებთან ერთად ერთის ცხოვრებით, ერთის იღვით. მათი ჭირი და ლხინი საერთოა და ისინი ერთსა და იმავე დროს იმყოფებიან სოციალ-დემოკრატიულ პროპაგანდის ქვეშ.

„ბათუმის საიდუმლო კომიტეტის ბინაზე აღმოჩენილ დოკუმენტებში სხვათა შორის აღმოჩნდა „ანგარიში რუსეთის სოც. დემოკრატიული მუშათა პარტიის კავკასიის კავშირის გურიის სასოფლო კომიტეტისა“; აქ ნათქვამი იყო, რომ ოზურგეთის მაზრა ამ ქამად წარმოადგენს იშვიათ მაგალითს ინტენსიურ სოც. დემოკრატიულ პროპაგანდისას არა ფაბრიკა-ქარხნების მუშებს შორის, რომელნიც ქა-

ლაქის ცხოვრებას ეწევიან, არამედ სოფელს მიწის მუშათა შორის. ამ ანგარიშიდან სჩანს, რომ გურიაში არსებობს ძლიერი სოც. დემოკრატიული ორგანიზაცია, რომელიც შესდგება 71 წრისგან, რომელთაც როგორც მეორე, ამ სტამბაშივე აღმოჩენილი დოკუმენტიდან სჩანს, ცალ-ცალკე თავმჯდომარე ჰყავდათ. იმავე დოკუმენტადან სჩანს, რომ გურიის კომიტეტი აწარმოებს ენერგიულ მუშაობას, რომ მან ისესხა თავის საჭიროებისათვის ბათუმის კომიტეტისაგან 118 მანეთი. იქვე ბათუმის კომიტეტის სტამბაში აღმოჩენილ იქნა პროპაგანდისტებისა და აგიტატორებისათვის განსაკუთრებული ინსტრუქცია, სადაც ურჩევენ პროპაგანდის დროს ისარგებლონ მემამულეთა და გლეხთა შორის არსებულ უთანხმოებით. მიუხედავად ამისა 1904 წლის დამდეგამდე გურიაში არსებული ძლიერი პროპაგანდა გარეგნულად გამოიხატა სოციალ-დემოკრატიული პროკლამაციების გავრცელებაში, რომელშიაც მოუწოდებდნენ არსებული სახელმწიფო ხელის უფლების, კაპიტალიზმისა და წოდებრივობის წინააღმდეგ. აგრეთვე ხდებოდა ხშირად დამ-დამობით გლეხთა კრებები, რომლებზედაც გურიის მრავალრიცხოვანი პროპაგანდისტები ქადაგებდნენ სოც. დემოკრატიულ მოძღვრებას.“

შემდეგ, 1904 წლის დასაწყისში დაარსებული რევოლიუციონური კომიტეტი, რომელსაც დაუწყია ტერორის, ძალადობის, დაწვისა და მკვლელობის ქადაგება.

„რამდენიმეთ ამ ქადაგების გავლენით, რამდენიმეთ თავიანთი ცოცხალი, გაბედული ხასიათის წყალობით 1904 წლის დასაწყისიდან გურულები შეუდგნენ სოც. დემოკრატიული იდეების გატარებას ცხოვრებაში წოდებრივი თანასწორობის, კაპიტალიზმის დამხობის, არსებული სახელმწიფოებრივი წყობილების შეცვლის შესახებ. ამ შემთხვევაში მიმართავდნენ მუქარას, ძალადობას, მკვლელობას და ტერორს. დაიწყო თანამდებობის პირთა მკვლელობა ჯერ სოფლის სამართველოდან,—მამასახლისების, მათი კანდიდატების, თანაშემწეების, სოფლის მწერლების და სხ. შემდეგ შეუდგნენ ამიერ-კავკასიის საპოლიციო დარაჯთა მკვლელობას და ყველა იმ პირთა, რომელნიც არ თანაუგრძნობდნენ მთავრობის საწინააღმდეგო მოძრაობას ან რომელნიც პოლიციის აგენტებს მცირე დახმარებას უწევდნენ ამ მოძრაობის წინააღმდეგ ბრძოლაში“...

...„ძალადობა-მკვლელობასთან ერთად მთავრობის საწინააღმდეგო მოძრაობის მეთაურებმა 1904 წლის მეორე ნახევრიდან იწყეს ეკონომიურ ცხოვრებაში ჩარევა. შეეცადნენ დაეწესებიათ მუშათა სხვა და სხვა კატეგორიებისათვის შრომის ხელფასი, რაც მათ სამართლიანად მიაჩნდათ. ასე მაგ. 1904 წ. სექტემბრიდან დაწყებული, გურიის რევოლიუციონური კომიტეტის სახელით იწყეს მოთხოვნა, რომ

ის პირნი, რომელნიც ეტლებს ამუშავებდენ ნატანებ-ოზურგეთს შორის არ დამორჩილებოდენ საერთო ნიხრს—სამაზრო ადმინისტრაციის მიერ დაწესებულს და აეღოთ თავიანთი შრომის ხელფასად უფრო მეტი. თვით მეეტლენი, არ საჭიროებდენ რა ნიხრის მომატებაში, განაგრძობდენ ტვირთის და მგზავრების გადატანას ძველი ფასით. მაშინ კომიტეტის აგენტები თავს დაესხენ ნატანების გზაზე მეეტლეთ და მეურმეთ, მოუკლეს მათ რამდენიმე ცხენი და ხარი, თვით მეეტლეებს სცემეს. ისინი ასეთ შემთხვევაში ყოველთვის სტოვებდენ ძალადობის ალაგას კომიტეტის ბრძანებას ახალი ნიხრის შემოღების შესახებ. საქმე იქამდე მივიდა, რომ 17 სექტემბერს, როცა ოზურგეთიდან ნატანებში დელეჟანთ მიდიოდა სუფსის ბოქაული ყიფიანი „სტრაჟნიკებით“, კომიტეტის აგენტებმა სროლით გააჩერეს დელეჟანსი და სანამ ბოქაული და დარაჯები იარაღს მიმართავდენ, გამოხსნეს დელეჟანსის ცხენები და გარეკეს ტყეში, სადაც მიატოვეს, მომხდარი ძალადობის ადგილას კი დასტოვეს კომიტეტის ბრძანება ახალი ნიხრის დაწესების შესახებ. ბოქაული ყიფიანი იძულებული შეიქნა ქვეითათ დაბრუნებულიყო ოზურგეთში.

„ასეთსავე მაგალითებს ჰქონდა ადგილი ოზურგეთის ახლოს. როცა ოზურგეთში მისაზიდი ტომრებიდან ფქვილი და მარილი გზაში გადაყარეს იმიტომ, რომ კომიტეტის მიერ დაწესებულ ნიხრს არ იცავდენ. მიუხედავად იმისა, რომ ოზურგეთის ახლოს აუარებელი ტყეებია, ოზურგეთში მოსამსახურე მოხელეებმა 1904 წლის შემოდგომაზე ვერ შესძლეს ვერც ერთი ნაქერი შეშის სყიდვა, რადგანაც კომიტეტმა აკრძალა შეშის გაყიდვა საჟენის 30 მანეთზე იაფად რაც წინად 8-12 მანეთი ღირდა. სრულიად აკრძალა მოხელეებზე შეშის გაყიდვა. ასე რომ, ოზურგეთის მომრიგებელი მსაჯული იძულებული შეიქნა შეშა სახლში მიეტანა ღამით და პატიოსანი სიტყვა მიეცა გამყიდველისთვის, რომ ის მის ვინაობას არ გაამხელდა. იგივე პირობი კომიტეტის სახელით, სიკვდილით დამუქრებით და სხ. აიძულებდენ მუშა-მოსამსახურეთ უარი ეთქვათ მემამულეებთან სამსახურზე. მუქარის წერილების მიღების შემდეგ გურიის ბევრი მემამულეთაგანი იძულებული შეიქნა სრულიად მიეტოვებია თავისი მამული ღვთის ანაბარათ და გაქცეულიყო.

„არ დაკმაყოფილდა რა ყველა ასეთი მოქმედებით გურიის კომიტეტი, მან, მე 69 სათადარიგო ბრიგადის უკროსის გენ. მაიორის ვასილიევის განცხადებით ქუთაისის საოლქო სასამართლოს პროკურორის ვრასკისადმი, წერილი გაუგზავნა არდაგანის პოლკის უფროსს (ამ პოლკის ნაწილები იღვა ბათუმში და ოზურგეთში), რომ ის მეტის-მეტად ავიწროებს ჯარის კაცებს სადარაჯო სამსახურით და მეცადინეობით, წერილში კომიტეტის აგენტები სიკვდილით ემუ-

ქრებოდენ უფროსს, უკეთეს ის არ შეუმსუბუქებდა სამსახურს ჯარისკაცებს.

„გარეშე ამისა 1904 წლის უკანასკნელ თვეებში ისე განვითარდა და გამრავლდა ძარცვა-გლეჯა როგორც არას დროს. ქუთაისის საოლქო სასამართლოს პროკურორის ცნობით 1904 წლის სექტემბრიდან 1905 წლის დამდეგამდე ოზურგეთის მაზრაში მოხდა 36 მსხვილი ხასიათის თავდასხმა—ძარცვავდენ კერძო სახლებსა და სავაჭროებს, თავს ესხმოდენ გზად მიმავალ ეტლებს. 1900—1904 წ. გურიაში მომხდარი ამბები ქუთაისის და ტფილისის გუბერნიაში მომხდარი რევოლიუციონერი მოძრაობის დასახასიათებლათ ორს შესაძლებლობას იძლევა; პირველი მთავანი, ერთის შეხედვით, საოცარი და გაუგებარი, იმაში მდგომარეობს, რომ რევოლიუციონური მოძრაობის ყველა გამოხატულებანი, რამდენათაც ჩათრეული იყო მასში მასხიურად სოფლის მოსახლეობა, აღმოცენებული იყო სოც. დემოკრატიული მოძღვრების პროგრამის მოთხოვნილებებზე. საოცარი იყო, რომ იმ ქვეყანაში, სადაც არ არის პროლეტარიატი, არ მოიპოვება ფაბრიკა-ქარხნები, იწყება მოძრაობა, რომელიც ეყრდნობა ბრძოლას შრომისა და კაპიტალის, მუშებსა და მესაკუთრეებს შორის. მოძრაობის ასეთი ხასიათი, განსაკუთრებით მისი გაჩენის დასაწყისში, გამოაშკარავდა ყველგან ტფილისის და ქუთაისის გუბერნიებში და ეს აიხსნება გურიის გავლენით მთელს დასავლეთ ამიერ-კავკასიაზე. გურიაში კი მოძრაობის ასეთი ხასიათი აიხსნება ბათუმის სიახლოვით, სადაც იმ დროს არსებობდა ფაბრიკა-ქარხნები და აგრეთვე სოციალ-დემოკრატიული მოძღვრების პროპაგანდით, რომელსაც ხელოვნურად აწარმოებდენ ამ მოძღვრების ადვოკატები მთელი რიგი წლების განმავლობაში.

მეორე განსაკუთრებული სახე დასავლეთ ამიერ-კავკასიაში მომხდარი მოძრაობისა იმაში მდგომარეობს, რომ ეს მოძრაობა თითქოს მოხდა გურიის ღირექტივებით. რევოლიუციონური მოძრაობის დრო, ხასიათი და სხ. დასავლეთ ამიერ-კავკასიის სხვადასხვა ადგილებში განისაზღვრებოდა გურიის რევოლიუციონური მოძრაობით. გამოაცხადებდა თუ არა გურია, რომ უარს ვამბობ ყოველგვარ გადასახადზე მემამულეთა სასარგებლოთ, — ასევე იქცეოდენ სხვა ადგილებშიაც. უარს ეუბნებოდა გურია მღვდლებს დრამა ფულზე — ასევე იქცეოდენ სხვაგან. მთავრობის დაწესებულებათა ბოიკოტი, თვითმართველობის შემოღება, სოფლის სამმართველოთა დაწვა, გლეხების დაფიცება, რომლითაც ისინი უარს ყოფდენ მთავრობისადმი მორჩილებას, მოსაწესსახურე პირთა გაძევება, ტერორი იმათ წინააღმდეგ, ვინც არ მიემხრობოდა მოძრაობას, — ყველაფერი ეს სისწორით მეორედებოდა დასავლეთ ამიერ-კავკასიაში და თვით რევოლიუციონური მოძრაობა და-

სავლეთ ამიერ-კავკასიაში საერთოდ იმის განმეორება იყო, რაც წინად გურიაში მოხდა. ამას ხელს უწყობდა აგრეთვე ის გარემოება, რომ გურულები როგორც ცხოვრებაში დახელოვნებული გამტარებლები სოც. დემოკრატიულ და სოც. რევოლიუციონურ დოკტრინებისა, საჭიროების დროს ჩნდებოდნენ იმ ადგილებში, სადაც საჭირო იყო ცხოვრებაში ამ მოძღვრების გატარება და სადაც სწარმოებდა ბოძოლა მთავრობის წინააღმდეგ. მთავარი მოთხოვნა გურიის მოძრაობისა ჯერ კიდევ 1900 წლიდან იყო თვითმართველობის მოპოვება სახელმწიფო წყობილების და სამოქალაქო მართველობის ყოველ დარგში და ეს გადაეცა დასავლეთ ამიერ-კავკასიის ბევრ ადგილებს. ტფილისის სასამართლო პალატის საქმიდან სჩანს, რომ გურიის მოძრაობამ ცხოველი გამოძახილი ჰპოვა გურიის ახლო მდებარე ადგილებში—ქუთაისის გუბერნიის საზღვრებში; ტფილისის გუბერნიის და აღმოსავლეთ ნაწილში ეს არ ემჩნევა. ამით აიხსნება ეგრეთ წოდებული „რესპუბლიკების“ გაჩენა, რა თქმა უნდა, არა პირდაპირი, არამედ—ახლა შემოღებულ აზრით. ასეთი ორგანიზაციები გაჩნდნენ ქუთაისის გუბერნიის თითქმის ყველა თვალსაჩინო ადგილებში და ყველაზე უფრო რთული საქმეები ტფილისის სასამართლო პალატას მოეპოვება სწორედ ასეთი ორგანიზაციების სახით. როგორც სჩანს, ტფილისის სასამართლო პალატის საქმედან, ქუთაისის გუბერნიაში არსებობდა შემდეგი ორგანიზაციები:

1. ოზურგეთის ორგანიზაცია

„გამოძიებით ოზურგეთის ორგანიზაციის შესახებ გამორკვეულია შემდეგი: მთავრობის საწინააღმდეგო მოძრაობა ოზურგეთის მაზრაში გამოიხატა: რევოლიუციონური იდეების გავრცელებაში სოფლად როგორც ზეპირი პროპაგანდით მიტინგებზე და კრებებზე, აგრეთვე პროკლამაციების და არალეგალური ლიტერატურის გავრცელებით, მემამულეთა მიწების ჩამორთმევაში, საიჯარო ვადასახადის უარყოფაში; სავაჭრო სამრეწველოთა მოსამსახურეების გაფიცვის მოწყობაში; ბოიკოტის გამოცხადება და მოკვლა როგორც კერძო, ისე თანამდებობის პირთა, რომელთაც სწამებდნენ მოძრაობისათვის არა თანაგონობას; პოლიციის და სასამართლოსთვის ბოიკოტის გამოცხადება; მთავრობის სასამართლოს ნაცვლად დაწესებულ იქნა „სახალხო სასამართლო“, რომელიც მოქმედებდა რევოლიუციონური ორგანიზაციების ხელმძღვანელობით, საკუთარი ადმინისტრაციულ დაწესებულებათა და აღმასრულებელ ორგანოთა ათვისების, ასისტების, რაიონის წარმომადგენლების და სხ. სახით; მთავრობის სკოლების ხელში ჩაგდება; მთავრობის წინააღმდეგ აჯანყების მოწყობა, ხალხის

შეიარაღება და „წითელი“ რაზმის* დაარსება, რომელშიაც შევიდნენ ყველანი (სურვილის წინააღმდეგაც) ვისაც კი შეეძლო იარაღის ტარება; სავალდებულო გადასახადის 20—კაპ. თვიურად კაცის თავზე) დაწესება და იარაღის შესაძენად გადასახადის დაწესება. შემოსული ფულები ხმარდებოდა იარაღის შეძენას და სხ, ხარჯებს. იარაღის შეძენა ყოველგვარი საშვალებით—თავდასხმით კერძო პირებზე, პოლიციანზე და მთავრობის დაწესებულებებზე და ბოლოს, მთავრობის ჯარებზე თავდასხმის მოწყობა—განიარაღება ჯარის კაცთა ცალკე ნაწილებისა და რაზმებისა.

„თავდაპირველად ოზურგეთის მაზრაში მოძრაობას ხელმძღვანელობდა რუსეთის სოც. დემოკრატიული მუშათა პარტიის ბათუმის კომიტეტი, შემდეგ კი, 1905 წ. მას გამოეყო ცალკე კომიტეტი, რომელმაც მიიღო „გურიის“ კომიტეტის სახელწოდება, გადმოვიდა ოზურგეთში და ჯერ საიდუმლოთ, 17 ოქტომბრის მანიფესტის შემდეგ კი აშკარად, ხელი მიჰყო რევოლიუციონურ მუშაობას. გურიაში გაბატონებული იყო განსაკუთრებით სოციალ-დემოკრატიული მუშათა პარტიის მენშევიკური ფრაქცია“.

ამის შემდეგ „მიმოხილვაში“ ჩამოთვლილია დაწვრილებით გურიის კომიტეტის მუშაობა 17 ოქტომბრის მანიფესტის შემდეგ—პარტიული მუშაობა, მზადება შეიარაღებული აჯანყებისათვის, თავდასხმის მოწყობა სხვადასხვა ალაგას ჯარის ნაწილებზე და მთავრობის დაწესებულებებზე და სხ.

2. ფოთის ორგანიზაცია.

1905 წელს ფოთში დაწყებული ეკონომიური კრიზისის გამო მღელვარება დაიწყო მუშებსა და დაქირავებულ მოსამსახურეთა შორის. მათი ნივთიერი მდგომარეობის გასაუმჯობესებლათ მოთხოვნები თან ჰყვებოდა გაფიცვები, რაც ხშირად გამარჯვებით ბოლოვდებოდა, ამ გარემოებით მაშინვე ფართოდ ისარგებლეს საიდუმლო საზოგადოების წევრებმა, რომელთაც მიზნად ჰქონდათ დასახული არსებული წყობილების დამხობა. ეს საზოგადოება საიდუმლოთ არსებობდა ქ. ფოთში და რევოლიუციონური იდეების ზეპირი პროპაგანდით, აგრეთვე პროკლამაციებით და სხ. არალეგალური ლიტერატურით მოუწოდებდა ხალხს მთავრობის წინააღმდეგ აქტიურ ბრძოლისათვის. ამ საზოგადოების მიზნად იყო არსებული წყობილების დამხობა და ახალ საფუძველზე ახალი სოციალური ცხოვრების მოწყობა. მიტინგებზე დამსწრეთ მოუწოდებდნენ შეიარაღებული და სავრთო ძალით დაემხოთ არსებული წყობილება. ამასთან ერთად არალეგალურმა ორგანიზაციებმა დააწესეს გადასახადი. დააწესეს რე-

ვოლუტიონური სასამართლო სახალხო სასამართლოს სახელწოდებით, სადაც არჩევდნ სხვადასხვა საქმეებს. წესრიგის დასაცავად, სავალდებულო გადასახადების და სხ. შესაქრებათ არჩეულ იქნენ ათისთავები, სხვადასხვა რაიონის წარმომადგენლები და სხ. იმ მიზნით, რომ გაეჩაღებიათ ტერორი, დაეცვათ მოძრაობის ბელადები, ორგანიზაციები და ორატორები მიტინგებზე, დაარსებული იყო სახალხო „მებრძოლი დრუჟინა“, „მილიცია“ და „წითელი რაზმი“. მებრძოლი დრუჟინის დანიშნულებას შეადგენდა კერძო პირიდან იარაღის ძალით ჩამორთმევა ორგანიზაციის საქიროებისათვის. „წითელი რაზმმა“ და სხვა ბნელ პიროვნებათა მიერ მოწყობილმა ტერორისტულმა აქტებმა ხელი შეუშალეს პოლიციის დაბალ მოსამსახურეებს თავიანთი მოვალეობის ასრულებაში და ასე ქალაქი ფოთი 1905 წლის ნოემბერში და დეკემბერში ხელში ჩაუვარდა რევოლუციონურად განწყობილ ბრბოს.

„13 ნოემბერს ღამით შავი ზღვის ბრიგადის ფოთის მოსახლვრე რაზმის უფროსმა პორუჩ. კრეჩეტოვმა ცნობა მიიღო, რომ ფოთის ნავსადგურში მრავალრიცხოვანი ბრბო სკლის გემს იარაღით დატვირთულს და იარაღი ქალაქში გადააქვს. ამიტომ კრეჩეტოვმა რამდენიმე ჯარის კაცი ვაგზავნა ხიდის დასაკავებლათ, რომლითაც ნავსადგური შეერთებულია ქალაქთან. რამდენიმე წამის შემდეგ ხიდთან დაიწყო სროლა, სადაც რამოდენიმე ჯარის კაცით მივიდა კრეჩეტოვი და დაედევნა ბნელაში გაქცეულ შეიარაღებულ რამოდენიმე პირს, რომლებიც გარბოდნ და ისროდნ. დაპატიმრებულ იქნა შვეიცარული სისტემის თოფებით ხელში ოზურგეთის მაზრის მცხოვრებნი—სიო დოლიძე, ბესარიონ თავებრიძე, დათა გიორგაძე, საჩინო ჭეღია და აკაკი ლოლუა. ესენი განიარაღებულ იქნენ და შეორე დღეს გადაეცა პოლიციას. ყაზახების მოსვლისთანავე კრეჩეტოვმა ალყა შემოარტყა რუსეთის საზოგადოების საწყობს, სადაც უცნობი პირნი ხსნიდნ ყუთებს. ჯარის კაცების მიახლოებისთანავე ეს ხალხი გაიფანტა, თან წაიღეს ყუთები შემთხვევით მიმავალ მატარებელით და გააჩაღეს სროლა, რაზმმა საწყობში აღმოაჩინა დიდძალი ყუთები—ზოგი გაუხსნელი, ზოგიც გახსნილ-გატეხილი და ცარიელი. აღმოჩენილ იქნა დიდძალი მსწრაფლმსროლელი შვეიცარიის სისტემის თოფები, 600 ცალი ხიშტი და ვაზნების საწყობი. გამოძიებამ გამოარკვია, რომ ღამით ნავსადგურს მოადგა გემი, საიდანაც დაიწყო იარაღის გადმოტვირთვა; როცა ხალხი მივიდა ნაპირად, შემდეგ გემი გავიდა ზღვაში. სულ აღმოჩენილ იქნა 114 იაშკი თოფებით, ამათგან 31 ყუთი თოფებით და ხიშტებით და 5 ყუთი ვაზნებით აღმოჩნდა ვაზნისილი, ამ ღამით დაკავებულ იქნა დაახლოვებით 800-მდე თოფი, 58 ყუთი ვაზნებით და 600 ხიშტი. მიი-

ლო რა ცნობა პორუჟი. კრეჩეტოვმა, რომ გემზე კიდევ იყო დარჩენილი იარაღი, საიდანაც საიდუმლოთ შეეძლოთ იარაღის შემოტანა ფოთში, ნავსადგურის გემ „რიონ“-ზე ის რაზმით გაემგზავრა იარაღიანი გემის მოსანახად. ანაკლიიდან სამი ვერსტის მოშორებით მან დააკავა გემი „მავრატინა“ იარაღით დატვირთული. იარაღთან ერთად გემზე შეპყრობილ იქნენ გლეხები—ზოსიმე ხუბუა, ილია პაჩულია, ისიდორე ბოლქვა, ელიზბარ ჩარტია, კირილე კორშია, ევგენი ნანეიშვილი და ლავრენტი გიზბერია. დაპატიმრებულ გემის ეკიპაჟი გადაეცა ადმინისტრაციას, აღმოჩენილი 1200 შვეიცარული სისტემის თოფი და ოცი ათასი ცალი ვაზნა კონფისკაციის წესით ჩამორთმეულ იქნა. ამ საქმეზე სამართალში მიცემული იყო 20 კაცი, რომელთაგან ხუბუა, ჩარტია და კორშია გადასახლებულ იქნენ ციმბირში, ცანავას და კლანდარაშვილს მიესაჯა ციხეში დიპატიმრება—პირველს ორის წლით, მეორეს ერთი წლით და მესამეს—8 თვით. ერთი დამნაშავის საქმე არ გარჩეულა, დანარჩენი გამართლებულ იქნენ.

3. სოხუმის ორგანიზაცია.

„მთავრობის საწინააღმდეგო საზოგადოებათა მუშაობა განსაკუთრებით გაცხოველდა 17 ოქტომბრის მანიფესტის შემდეგ. ამ ხანებში მიტინგებზე აშკარად გამოდიოდნენ, სადაც ამტკიცებდნენ არსებული წყობილების უფარვისობას. მოითხოვდნენ ყოველგვარი კავშირის შეწყვეტას არსებულ რეჟიმთან, გადასახადების უარყოფას.

სასამართლოს, ადმინისტრაციის და პოლიციის ბოიკოტს, სახელმწიფო წყობილების შეიარაღებული ძალით შეცვლას და რუსეთში დემოკრატიული რესპუბლიკის დაარსებას. ამ პროპაგანდას აწარმოებდნენ ზეპირად, აგრეთვე არალეგალური ბროშიურებით და პროკლამაციებით. ასეთმა მდგომარეობამ—ხშირმა გაფიცებმა, დემონსტრაციებმა, თავდასხმებმა და სხ. მეტის მეტად დაასუსტა მთავრობის დაწესებულება, განსაკუთრებით პოლიცია—სასამართლო, მოსახლეობაც ტერორის საშვალეზიო დაშინებული იქნა, რადგანაც მთავრობას ძალა არ შესწევდა მფარველობის გაწევისა. სოხუმის მოძრაობაში გავლენა მოიპოვა ორგანიზაციამ, რომელსაც ეწოდა „რუს. სოც. დემ. მუშათა პარტიის ბათუმის კომიტეტის სოხუმის ჯგუფი“. სოხუმის პოლიცემისტრის ნაბიბეკოვის თქმით ამ ორგანიზაციისთვის იძულებული იყო ანგარიში გაეწია ადმინისტრაციას. ცალკე საზოგადოებათა წევრების მოქმედებას აერთიანებდა ეს ორგანიზაცია. დააწესა სავალდებულო გადასახადი მოქალაქეთაგან, თვით საზოგადოების, მიტინგების, კრებების და სხ. დასაცავად დაარსებულ იქნა მილიცია, რომელიც შეაიარაღეს მოქალაქეთაგან შეკრებილი ფულით. ამ მი-

ლიციონერებმა ქუჩებში შესცვალეს პოლიციელები, ასრულებდნენ ორგანიზაციის დადგენილებებს და ხელს უწყობდნენ რევოლუციონურ ტერორს. მთელი ქალაქი დაყოფილ იქნა რამდენიმე უბნათ და დანიშნულ იქნენ უფროსებად ყველა უბნებში ორგანიზაციის წარმომადგენლები. ამ ორგანიზაციამ ბოიკოტი გამოუცხადა სოხუმის ქალაქის თვითმართველობას. 1905 წელს ნოემბერში მომხდარ ერთ-ერთ მიტინგზე დადგენილ იქნა სოხუმის ქალაქის თვითმართველობის დათხოვნა და ახლის არჩევა საყოველთაო, პირდაპირი, თანასწორი და ფარული კენჭის ყრით. ამ მიზნის სისრულეში მოსაყვანად მოხდა მცხოვრებთა ხელ-ახალი აღწერა, რისთვისაც გამოთხოვილ იქნა ქალაქის თვითმართველობისაგან 200 მან. როცა უარი მიიღო, სოხუმის ორგანიზაციამ ბოიკოტი გამოუცხადა ქალაქის გამგეობას—მცხოვრებთ აუკრძალეს ქალაქის სალაროში გადასახადის შეტანა და ხმოსნებსაც დაემუქრენ—უკეთუ სამსახურს თავს არ დაანებებთ—ყველა სავაჭრო დაწესებულებები გაიფიცება დიდის ხნითო. ამიტომ ხმოსნებმა გამოიტანეს განსაკუთრებული დადგენილება სამსახურის მიტოვების შესახებ, რაც გაუგზავნეს ქუთაისის გუბერნატორს სტროსელსკის, თითონ კი მოვალეობას თავი მიანებეს. ვინაიდან მეტად გახშირდა სოხუმში თავდასხმა-ქურდობა, სოხუმის მცხოვრებლებმა ერთ-ერთ მიტინგზე აირჩია კომისია დამნაშავე პირთა ვინაობის გამოსარკვევად და მათ წინააღმდეგ ზომების მისაღებათ. კომისიის თავჯდომარეთ არჩეულ იქნა ნაფიცი ვექილის თანაშემწე ბორის ზახაროვი, წევრებათ სოხუმის მცხოვრები 16 კაცი. ამ კომისიის განკარგულებით შეპყრობილ იქნა ზოგიერთი საექვო პირები, რომლებიც ჯერ მოათვისეს სოხუმის მუსიკალური ჯგუფის შენობის სარდაფში, შემდეგ პოლიციასთან არსებულ საპატიმრო სახლში—ამ საქმის გამო სამართალში იყო მოცემული 23 პირი, რომელთაგან ელენონორა მახვილაძეს (ექიმის ცოლი), თ-დ ემუხვარს, კილურაძეს, მარლანაძეს და ზახაროვს მიესაჯა ციხეში დაპატიმრება თითოეულს ერთის წლით, 8-ს—სამი კვირით დაპატიმრება, დანარჩენნი გამართლებულ იქნენ.

4. რაქის ორგანიზაცია.

„17 ოქტომბრის მანიფესტის გამოცხადების შემდეგ რაქაში გაძლიერდა რევოლუციონური მოძრაობა; როგორც ონში, ისე სოფლებში გაჩნდნენ საიდუმლო რევოლუციონული ორგანიზაციების აგიტატორები, რომლებიც აშკარად მოუწოდებდნენ მცხოვრებთ შეკავშირებულიყვნენ არსებული მთავრობის წინააღმდეგ საბრძოლველად. აგიტატორები არწმუნებდნენ ხალხს, რომ არ გადაეხადათ მთავრობისთვის გადასახადი, არ მიეცათ სალდათები, არ მიემართათ მთავრო-

ბის სასამართლოსთვის, ბოიკოტი გამოეცხადებიათ ადმინისტრაციისა და პოლიციისათვის, არ მიეცათ მემამულეებისათვის მოსავლის $\frac{1}{5}$ მეტი. ხალხის თვალში ხელმწიფის სახელის გასატყუად ორგანიზაციის წევრები კრებებზე უწყალობის სიტყვებით იხსენიებდნენ მეფეს, მემკვიდრეს და საერთოდ მეფის ოჯახობას, აშკარად შეურაცყოფდნენ ხელმწიფის სურათს და ყოველგვარი ბოროტების მიზეზად სახავდნენ მეფეს. მოძრაობას ხელმძღვანელობდა რუსეთის სოციალ დემოკრატიულ მუშათა პარტიის ონის ანუ რაჰის ორგანიზაცია. ამ ორგანიზაციას, როგორც გამოძიებამ გამოარკვია, სათავეში ედგენ გიორგი ლობჯანიძე, ალექსანდრე გუგუნავა, დანიელ რაზმაძე, სიმონ ჯაფარიძე, აკაკი ბაქრაძე (გარდაცვლილია), პორფირე იაშვილი, ნიკოლოზ ტომარაძე და სხ. ეს ორგანიზაცია მოთავსებული იყო დ. ონში ქრისტესი ლობჯანიძის სახლში, სადაც საბაზრო დღეებში, უფრო ხშირად პარასკევობით, იკრიბებოდნენ ორგანიზაციის წევრები, იმუშავებდნენ პროპაგანდის და სხვა დანაშაულობის გეგმებს. გაუქმებული ადმინისტრაციის და სოფლის მოხელეთა ნაცვლად ორგანიზაციამ დააწესა თვისი „ათისთავები“, „ასისთავები“ და „რაიონის წარმომადგენლები“. დააწესა სავალდებულო საკომლო გადასახადი ორგანიზაციის სასარგებლოთ და მომავალი აქტიური ბრძოლისათვის მთავრობასთან, მიტინგების და ორატორების დასაცავად დაარსა მებრძოლი რაზმი ანუ „წითელი რაზმი“, ამ რაზმის წევრები ემსახურებოდნენ რევოლუციონური ტერორის მიზნებს და სისრულეში მოჰყავდათ ორგანიზაციის დადგენილებანი. რაზმის შესაიარაღებლათ მცხოვრებთაგან იძულებით ჰკრეფდნენ ფულს. რაზმი წითელი დროშით დადიოდა მაზრის სოფლებში. სოფლებში რაზმი ხალხს ეკლესიებში აფიცებდა რევოლუციონური ორგანიზაციის ერთგულებაზე; მღვდლებს მუქარით აიძულებდნენ არ მოეხსენებიათ წირვის დროს ხელმწიფე იმპერატორი და მისი ოჯახობა. 30—31 დეკემბერს წითელი რაზმი მთელი ხალხის დასანახად თავს დაესხა სამაზრო სამმართველოს, ხაზინას, მომრიგებელი მოსამართლის კამერას, საფოსტო კანტორას, გატაცებულ იქნა იარაღი. ამ თავდასხმას მეთაურობდნენ გიორგი ლობჯანიძე, აკაკი ბაქრაძე, ნიკოლოზ ტომარაძე და სხ. სამაზრო სამმართველოს საქმეები დასწვეს, ფული გაიტაცეს, ხელმწიფე იმპერატორის სურათი შეურაცყვეს და დასწვეს. რაც რაზმს გადარჩა იარაღი, ის გადამალულ იქნა ორგანიზაციის წევრის ლუკა ბერიშვილის სახლში სოფ. მაიდანში, სადაც აღმოჩენილ იქნა პოლიციის დარაჯთაგან ჩამოთმეული 33 ვინტოვკა. ორგანიზაციის ბატონობა გავრძელდა 1906 წ. 7 თებერვლამდე. ამ დღიდან კი მოსულმა მთავრობის ჯარმა აღადგინა წესრიგი. ამ საქმეზე პასუხის გებაში იყო მიცემული 7 კაცი, რომელთაგან ბერიშვილს, ბაქრაძეს და თავგაძეს მიუსაჯა კატორღა

4 წლით თითქმის, სამს—სხირტლადეს, კერვალიდეს და გომადეს სამუდამო გადასახლება; გძელიშვილს ერთი წლით ციხეში დაპატიმრება.

5. ზუგდიდის ორგანიზაცია.

„ზუგდიდის მაზრაში მოქმედებდა რუსეთის სოც. დემ. მუშ. პარტიის ორგანიზაცია (ზუგდიდის მომრიგებელ სასამართლოს შენობაში) და რუსეთის სოც. ფედერალისტების ორგანიზაცია, რომელიც მოთავსებული იყო საქალაქო სასწავლებლის შენობაში. ყოველგვარი განკარგულებანი ამ ორგანიზაციებიდან გამოდიოდა, ეს ორგანიზაციები გაერთიანებული მოქმედებდნენ. ორგანიზაციას მინიჭებული ჰქონდა სასამართლოს და საადმინისტრაციო ყველა ფუნქციები, რასაც ხელს უწყობდა ადგილობრივი მთავრობის უმოქმედობა. ორგანიზაციამ გაუქმებული ადმინისტრაციის ნაცვლად შემოიღო ათისთავები, ასისთავები და რაიონის წარმომადგენლობა. ახდევინებდნენ ორგანიზაციის საქიროებისათვის გადასახადს კომლზე და დანიშნეს თავისი მოსამართლეები ყოველგვარი სისხლის სამართლის და სამოქალაქო საქმეების გასარჩევად. შედგენილ იქნა წითელი რაზმი მთავრობასთან საბრძოლველად. ამ რაზმს სისრულეში მოჰყავდა ორგანიზაციის გადაწყვეტილებანი. მებრძოლი რაზმის შესანახ და შესაიარაღებელ ფულს მცხოვრებთაგან ჰკრებდნენ იძულებით. სამხედრო საქმის მკოდნე პირები ამ რაზმებს ასწავლიდნენ სროლას და სხვა სამხედრო საქმეს. 1905 წლის დეკემბრის 29 დ. ანაკლიიდან (შავი ზღვის პირად მდებარეობს) ზუგდიდში სამი ურმით მიზიდულ იქნა 300 თოფი და სხვა საომარი მასალა. ურმებს თან ახლდა 20 მილიციონერი და დიდძალი ხალხი ფედერალისტების რევოლუციონერი ორგანიზაციის შენგელიას და ამილბაიას (რომელიც შემდეგ მოკლულ იქნა) მეთაურობით. შუადღისას ორგანიზაციის წევრები ხალხს ურიგებდნენ იარაღს და აწერინებდნენ ხელს იარაღის მიღებაში. მიზიდული იარაღის ნაწილი მოთავსებულ იქნა უბნის ბოქაულის კვარაცხელიას კანცელიარიაში, საიდანაც ბოქაული განდევნილ იქნა, ორისამი დღის შემდეგ ეს იარაღიც დაურიგდა ხალხს. 1905 წ. 2 დეკემბერს ორგანიზაციის წევრებმა იარაღი გაიტაცეს რედუთ—კალეს პოლიციის უბნის ბოქაულის ჩიქოვანის ბინიდან და კანცელიარიდან. 1905 წ. დეკემბრის 5-ს დ. ზუგდიდში ღამით რაზმელთა მრავალრიცხოვანი ბრბო თავს დაესხა სამაზრო პოლიციის იარაღის სათადარიგო საწყობს. წაიღეს 44 ვინტოვკა და 3800 ვაზნა. იმავე დღეს საღამოს 7 საათზე შეიარაღებულმა ბრბომ ადგილობრივი სოც. დემ. ორგანიზაციის წევრების ხელმძღვანელობით ალყა შემოარტყა მაზ-

რის უფროსის კაპიტან სოლოროვის ბინას და მოითხოვეს იარაღი და როცა უარი მიიღეს, სოლოროვის სტრატეიკს პერტაიას წაართვეს ვინტოვკა და შიკრიკს ტარასი კუნციას რევოლვერი. აქედან ბრბო წავიდა სამაზრო სამმართველოში, საიდანაც წაიღეს ყაზახის ორი ვინტოვკა და თოფი.

1905 წ. დეკემბრის 7-ს კვლავ გამოცხადდა შეიარაღებული ბრბო სამაზრო სამმართველოში, წაიღო ყველა იარაღები, რაც კი იქ მოიპოვებოდა. 6—7 დეკემბერს თავიანთ ბინებზე იარაღი აპყარეს ბოქაშულებს—შენგელაიას, კვარაცხელიას, ანთელავას და სხ. პოლიციელებს. კვარაცხელიას ბინიდან წაიღეს სამი რევოლვერი, რომელიც მას მიღებული ჰქონდა „გოროდოვოების“ შესაიარაღებლათ. 7 დეკემბერს გამომძიებელის კამერიდან წაიღეს რამდენიმე რევოლვერი, რაც საქმეებში ინახებოდა როგორც ნივთიერი დამამტკიცებელი საბუთები. 7 დეკემბერს ზუგდიდის საპყრობილეს თავს დაესხა სოც. დემ. ორგანიზაციის მებრძოლი რაზმი და ძალით განთავისუფლა რვა ტუსადი. 8—9 დეკემბერს საპყრობილეზე თავდასხმა განახლდა და განთავისუფლებულ იქნა 2 ტუსაღი. ჯარის ნაწილების მოსვლის შემდეგ ორივე ორგანიზაცია დაინგრა. ამ საქმეზე პასუხისგებაში მიცემული იყო 20 კაცი, რომელთაგან 7-ს—ჩიკავას, შუშანიას, ჟვანიას, თოდუას, დოლაბაძეს, დოლაბაიას და ალანიას მიესაჯა გადასახლება (ამათგან 6 კაცს უმაღლესი ბრძანებით გადასახლება შეეცვალა ციხეში დაპატიმრებით), ოთხს—ლოლუას, ასათიანს, ბასილაიას და ციკავას გამასწორებელ სახლში დაპატიმრება: ლოლუას 2 წლით, დანარჩენთ 2 წლითა და 6 თვით, დანარჩენნი გამართლებულ იქნენ.

6. ჩხარის ორგანიზაცია

„შორაპნის მაზრის ჩხარის რაიონში არსებობდა ორგანიზაცია, რომელმაც მიითვისა „ჩხარის ორგანიზაციის“ სახელწოდება. ამ ორგანიზაციის სათავეში იდგა სხვათა შორის ცნობილი ყაჩაღი აფრასიონ მერკვილაძე. ორგანიზაცია მიტინგებს აწყობდა სოფ. ჩხარში, სახანოში, დედსუბანში, ალისუბანში და სხ. ამ მიტინგებზე ხალხს მოუწოდებდნენ გაეწყვიტათ ყოველგვარი კავშირი მთავრობის აგენტებთან, არ გადაეხადათ გადასახადი, არ მიეცათ ჯარში ახალგაზრდები, ბოიკოტი გამოეცხადებიათ ადმინისტრაციისთვის, შეიარაღებულიყვნენ და საყოველთაო აჯანყების მოწყობით ჩამოეგდოთ არსებული რეჟიმი, გაეუქმებიათ ჯარი, მოეწვიათ დამფუძნებელი კრება და დაემყარებიათ დემოკრატიული რესპუბლიკა. ორგანიზაცია ფულსა ჰკრებდა გლეხებისაგან, რაც შეიარაღებას ხმარდებოდა და აგ-

რეთვე „წითელი რაზმის“ შენახვას, რომელიც შეიარაღებული მილიციონერებისაგან შესდგებოდა აფრასიონ მერკვილაძის მეთაურობით. მილიციონერების მთავარი დანიშნულება იყო შებრძოლებოდენ მთავრობის ჯარებს, უკეთუ საქმე შეიარაღებულ აჯანყებამდე მივიდოდა. ამას გარდა მილიციონერებს ორგანიზაციის მინდობილობით უნდა მოეხდინა ტერორისტული აქტები, დაეცვათ ორგანიზაციის მეთაურები პოლიციისაგან და თან უნდა ხლებოდენ ორგანიზაციის მეთაურთ სოფლებში, როცა ისინი სააგიტაციოდ წავიდოდენ ხოლმე. მიტინგებზე მილიციონერები წეს-რიგს იცავდენ და როცა ორატორები სიტყვას დაამთავრებდენ, ესენი სროლით უპასუხებდენ. სხვათა შორის, წითელ რაზმელებმა იმავე მერკვილაძის მეთაურობით 1905 წლის ივლისში და აგვისტოში დაარბიეს მუხურის, ჩხარის, სახანოს და კიცხის სასოფლო მართველობანი, სადაც გაანადგურეს ხელმწიფე იმპერატორის სურათი და საქმის ქალაღები, გაიტაცეს პასპორტის ბლანკები, თანამდებობის პირთ და მამასახლისებს ჩამოართვეს ნიშნები, ბეჭდები და სხ. სასამართლო პალატაზე ამ საქმის გამო გადაცემული იყო 6 კაცი, ამათგან ერთს—მიხეილ ჩუბინიძეს მიესაჯა 4 წლით კატორღა, გოგიაშვილს და თომა ჩუბინიძეს—სამუდამო გადასახლება, ხანთაძეს და კუპატაძეს თითო წლით ციხე და ნებიერიძე გამართლებული იქნა.

7. ლეჩხუმის ორგანიზაცია.

„დიდი მღელვარება ეტყობოდა ხალხს 1905 წლის შემოდგომიდან, მაგრამ აშკარად თავი არ უჩენია, რადგანაც იქ ჯარი იმყოფებოდა. 1905 წლის დეკემბერში გამოყვანილი იქნა ჯარი, ამის შემდეგ 30 დეკემბერს მოხდა ს. ცაგერში არსებულ სამაზრო დაწესებულებათა აკლება. ამ დღეს სოფ. ორბელში (ცაგერიდან 9 ვერსის მოშორებით) გამოჩნდა საკმაოდ მოწყობილი და შეიარაღებული ბრბო, რიცხვით 100 კაცამდე ასათიანის, ახვლედიანის და შანიძის მეთაურობით. ეს ბრბო თავს უწოდებდა „წითელ რაზმს“. „რაზმმა“ წინადადება მისცა ს. ორბელის მცხოვრებთ წასულიყვნენ ცაგერში მთავრობის დაწესებულებათა ასაკლებათ. ცაგერში მოსვლისთანავე 31 დეკემბერს დილით „წითელი რაზმი“ გაიყო სამ ნაწილად. ერთი ჯგუფი წავიდა მაზრის საპოლიციო სამმართველოსკენ, მეორე—მოძრიგებელ მოსამართლის განყოფილებაში, მესამე—ფოსტა-ტელეგრაფში. მაზრის უფროსის თანაშემწე ბაქრაძე და სვანეთის ბოქაული იაშჩენკო დაპატიმრებულ იქნენ. 1 იანვარს ბაქრაძე გაშვებულ იქნა „თავლებს ქვეშ“ და მხოლოდ 10 დღის შემდეგ მიიღო რაზმის უფროსის ასათიანის წერილი, სადაც ასათიანი ატყობინებდა, რომ ცენტრა-

ლური შტაბის განკარგულებით ის განთავისუფლებულიაო. იმავე ასა-
თიანმა გამოუცხადა ლეჩხუმის მაზრის გამომძიებელს, რომ ის „და-
თხოვნილია სამსახურიდან“. პოლიციის სამმართველოს, მომრიგებელი
შუამავლის განყოფილების და ფოსტა ტელეგრაფის ქალაქები და
საქმეები გამოჰქონდათ და სწვავედნ. ასევე მოეპყრენ ცაგერის ნო-
ტარიუსის საქმეებს. ფულებიც მიჰქონდა აჯანყებულებს, რასაც ანა-
წილებდნ წითელ რაზმელებს შორის კიჭიკო ასათიანი და პლატონ
ახვლედიანი. საფოსტო განყოფილებიდან გატაცებულ იქნა ფულად,
მარკებით და სხ. 1690 მან. ყველა დაწესებულებიდან გამოიტანეს
მეფის სურათები და ყვირილით „ძირს ნიკოლოზი“ გაანადგურეს.
იანვრის გასულს ცაგერში ცნობა მივიდა ქუთაისიდან ჯარის გას-
ვლის შესახებ, ამის შემდეგ „წითელი რაზმი“ გაჰქრა, დამნაშავეთა
ნაწილი მიიმალა. სასამართლო პალატას გადაეცა ოცი კაცი. მათში
15 დამნაშავეთ იქნა ცნობილი და მიესაჯა—2-ს გადასახლება, 13-ს
ციხეში დაპატიმრება 1 წლიდან 2 წლამდე და 4 თვემდე.

8. სამურზაყანოს ორგანიზაცია.

„სოხუმის ოლქის სამურზაყანოს ნაწილში 1905 წლის დასაწყის-
სში მთავრობის საწინააღმდეგო პროპაგანდას აქა-იქ ჰქონდა ადგი-
ლი. პროპაგანდას ეწეოდნ მასწავლებლები ქავჯარაძე და შარია,
თ-დნი პლატონ ემუხვარი და ლევან ჩიჩუა და გლეხი გულუა. მცხოვ-
რებთ არც იმდენათ სურდათ მშვიდობიანი ცხოვრების დარღვევა,
ამიტომ მეთაურებმა ყაჩაღებისგან შეადგინეს „წითელი რაზმი“. ხალ-
ხის სულეერ განწყობილებაში შესამჩნევი გარდატეხა მოხდა 1905
წლის დეკემბრის 9-ის შემდეგ, როდესაც მდ. ინგურის ნაპირად შეი-
კრიბა რამდენიმე ათასი კაცი იმის გამოსარკვევად, თუ როგორ მოე-
ლოთ ბოლო ყაჩაღობისათვის. ამ ყრილობაზე მოულოდნელად გამო-
ცხადდა ქუთაისის ვიცე-გუბერნატორი ყიფშიძე, რომელმაც სამურ-
ზაყანოელებს მიულოცა ბოძებული თავისუფლება და ახალი ცხოვრება.
მას არ აუხსნია 17 ოქტომბრის მანიფესტით ბოძებული თავისუფლე-
ბის მნიშვნელობა და შინაარსი. ყიფშიძის შემდეგ ილაპარაკა სტუ-
დენტმა ლეონ შენგელაიამ, რომელმაც რევოლუციონური წითელი
დროშის ქვეშ წარმოსთქვა სიტყვა და მოუწოდა არსებულნი წყობი-
ლების ძალადობით დასანგრევად. ამ ორმა სიტყვამ შთაუწერა სა-
მურზაყანოელებს ის რწმენა, რომ ყველაფერი, რაც მათ მიტინგებზე
ჰქონდათ მოხსენებული, უნდა განხორციელებულიყო და ამ რიცხვი-
დან სახალხო მოძრაობა ჩქარის ნაბიჯით განვითარდა.

10 დეკემბრის ყრილობაზე უკვე გადაწყდა „სტრატეგიის“ გა-
ნაირაღება გალში. აქ იწყობებოდა 15 კაცი ურიადნიკის ვოიტენ-

კოს მეთაურობით. 15 დეკემბერს ეკლესიის ზარის საშუალებით მიცემული ნიშნით გალის საბაზრო მოედანზე შეგროვდა შეიარაღებული ბრბო მებრძოლი რაზმის მეთაურობით. მათ წინადადება ძისცეს „სტრაჟნიკებს“ იარაღის გადაცემის შესახებ, რაც სისრულეში იყო მოყვანილი. ამის შემდეგ საპოლიციო ნაწილების მართველობა ამ დამნაშავეთა ორგანიზაციის ხელში გადავიდა. არჩეულ იქნენ „ათასისა“ და „ასის თავები“. წითელი რაზმი ყოველგან დადიოდა რევოლუციონური დროშით, რომელზედაც ეწერა: „თავისუფლების დროა“, „ძირს მეფე“ და სხ. 1 იანვარს ბრბო ეკლესიაში შეიჭრა რევოლუციონური სიმღერებით. აგიტატორმა დემურამ მღვდელს სვანიძეს მოსთხოვა არ მოეხსენებია წირვის დროს მეფის სახელი. მღვდელი არ დაეთანხმა, რისთვისაც მას იქვე გამოეცხადა ბოიკოტი. იანვრის 5-ს გლინსკი (ბოქაული) დაპატიმრებულ იქნა; პატიმრობაში გაატარა 8 იანვრამდე, შემდეგ კი მიიღო რ. ს. დ. მ. პ. ბეჭედ დასმული ქალაქი, სადაც მას წინადადებას აძლევდნენ წასულიყო გალიდან, გლინსკი „სტრაჟნიკებით“ გადავიდა ს. ოკუმში, მაგრამ 9 იანვარს იქ მივიდა პლატონ ემუხვარი და მცხოვრებთ მოსთხოვა გაეცათ გლინსკი. როცა ამაზე უარი მიიღეს, პლატონ ემუხვარის „წითელმა რაზმმა“ ხალხს თოფებიდან დაუშინა, დაიჭრა ორი სოფელი. ასე დამთავრდა სამურზაყანოს ორგანიზაციის მუშაობა, რადგანაც ჩქარა გაჩნდა იქ მთავრობის ჯარი. ამ საქმეზე სასამართლოს გადაეცა 5 კაცი.

ამათში ერთს—ემუხვარს მიესაჯა 4 წლით კატორღა, ქაეჯარაძეს, გულუას, ჩიჩუას და შარიას—ციხეში დაპატიმრება ორ-ორი წლით.

9. სვანეთის ორგანიზაცია.

„სვანეთში მთავრობის საწინააღმდეგო აზრები შეიტანეს სხვა ადგილებში სამუშაოდ წასულმა და შემდეგ სახლში დაბრუნებულმა სვანებმა. ახალ სახელმწიფო წყობილებამ—„ერთობა“ მ სვანებს შორის მომხრეები მოაოგვა. სასამართლოზე გადაცემული იყო 37 კაცი. დამნაშავეთ იქნენ ცნობილი: მღვდელი მიხეილ სუპატაშვილი და გლეხი მაქსიმე გოშუანი. იმაში, რომ 1905 წელს მათ მიიღეს მონაწილეობა საწინააღმდეგო ორგანიზაციაში—„რუს. სოც. დემ. მუშ. პარ. ქუთაისის კომიტეტის სვანეთის ორგანიზაციაში“, რომელსაც მიზნად ჰქონდა დასახული რუსეთში არსებული წყობილების შეცვლა. ამ მიზნით იმართებოდა კრებები, სადაც ორატორები მოუწოდებდნენ ხელმწიფის ჩამოსაგდებათ და ხალხის მართველობის „ერთობის“ დამყარებას. შედგენილი იყო მებრძოლი „წითელი რაზმი“.

რომლის დახმარებით ხალხს აფიცებდნენ „ერთობა“-ს ერთგულებაზე ხალხში ფულსა ჰკრეფდნენ ორგანიზაციის სასარგებლოთ, შემოღებულ იქნა სოფლის თანამდებობის პირნი—„ასისთავები“, „ათისთავები“, შეკრებილი ფულით იძენდნენ იარაღს და რევოლუციონურ ლიტერატურას. 1905 წლის დეკემბერის 27 ღამით „სტრაჟნიკებს“ იარაღი აჰყარეს. აგრეთვე პოლიციის სამმართველოდან წაიღეს იარაღი, ბოქაულს სიკვდილით დაემუქრენ, 30 დეკემბერს ღამით საპოლიციო ნაწილიდან წაიღეს დარჩენილი იარაღი, ოფიციალური ქაღალდები, თვით ბოქაული ყიფიანი წაიყვანეს სოფ. ლატალში, სადაც რამდენიმე ხნით დაპატიმრებული ჰყავდათ სკოლის ცივს შენობაში

გლეხები მამა ვიბლიანი, ვასილი კვანჩიანი, დავით კვინტელიანი კიარიმ პალიანი, ალექსანდრე გაბულდანი, არსენ ხვინტელიაყი, სოხ მირზაბეკისძე კვინციანი, ვასილი ბაკმურაზოვი, სატგერ არგვლიანი, ემუხა ცერედიაანი, ჯანკვატ კვიციანი, მურზილ კვიციანი, დათა კვიციანი, კაუხაი გაბულდანი, დიტო არგვლიანი, რომანოზ კვიციანი, იოსებ ვიბლიანი, მუხა ხორგუანი ცნობილი იქნენ დამნაშავედ იმაში, რომ მონაწილეობდნენ ისეთ ორგანიზაციაში, რომელსაც მიზნად ჰქონდა დასახული ადგილობრივ მცხოვრებთა ამხედრება არსებულ წყობილების წინააღმდეგ, არ დამორჩილება კანონიერი მთავრობისათვის, გადასახადების არ გადახდა, მემამულეთათვის ღალატზე უარის თქმა, ჯარში არ გასვლა, უკეთუ ადგილობრივ მცხოვრებთ საშუალება არ მიეცემოდათ სამსახურის ადგილობრივ მოხდისა; ჰკრეფდნენ ორგანიზაციის სასარგებლოთ ფულს. შემოიღეს საკუთარი სასამართლო, ვინც არ დაემორჩილებოდა ამ სასამართლოს განაჩენს—აჯარიმებდნენ.

სასამართლო პალატამ მიუსაჯა—მოვდელ სუპატაშვილს და გლეხ მაქსიმე გოშუანს გადასახლება, მამა ვიბლიანს, ვასილი კვინჩიანს და დავით ხვინტელიანს 2¹/₂ წლის ციხე, დანარჩენთ 2-დან ერთ წლამდე ციხე.

10. გაგრის ორგანიზაცია.

„გაგრაში რევოლუციონური მუშაობა დაიწყო 1905 წლის სექტემბრის 28-ს სისხლის ღვრით. ამ დღეს მოჰკლეს გაგრის კლიმატიური სადგურის უფროსი შერემეტეცესკი. მთავრობის საწინააღმდეგო მოძრაობა დაიწყო 1905 წ. მაშინ დაიწყო საიდუმლო კრებების მოხდენა და არალეგალური ლიტერატურის გავრცელება. თავდაპირველად მთავრობის საწინააღმდეგო პარტიის მომწყობნი იყვნენ გაგრაში ტოპოგრაფი იოსებ ზარუაშვილი და კლიმატიური სადგურის მოლარე ილია ჩიჩკანი. პირველი ბროპაგანდას ეწეოდა ადგილობრივ (туземное) მცხოვრებთა შორის, მეორე—რუსებში. ესენი ორივე

ეკუთვნოდნენ სოც. დემოკრატიულ პარტიის ბოლშევიკურ ფრაქციას. კრებებზე ისინი გაიძახოდნენ: „ძირს მეფე“, „ძირს თავად-აზნაურობა“, „ძირს შერემეტიევსკიო“ შერემეტიევსკის ისინი და ევგენი ფერაძე თვლიდნენ პარაზიტად, საჭიროდ მიაჩნდათ მისი გაძევება გაგრიდან ან განადგურება. ეს გამოწვეული იყო იმ გარემოებით, რომ შერემეტიევსკი თვალყურს ადევნებდა პოლიტიკურ მოძრაობას და ლებულობდა ყოველგვარ ზომებს მის წინააღმდეგ, რადგანაც მისი აზრით წესიერების დარღვევა ცუდათ იმოქმედებდა კურორტის ცხოვრებაზე. ყოველი მომხდარი კრების და აგრეთვე გამოსული პროკლამაციის შესახებ ის შიფრიანი დეპეშით ატყობინებდა პრინცს ალექსანდრე პეტრესძე ოლდენშურგს. ამიტომ გაგრაში გაძლიერებულ იქნა დაცვის საქმე—გამოგზავნილ იქნა ყაზახები, მატროსები, მომატებულ იქნა „სტრაჟნიკების“ რიცხვი.

გაგრაში დაარსდა საიდუმლო ორგანიზაცია. მასში შედიოდნენ ათის თავები, ასის თავები, რაიონის წარმომადგენლები. ორგანიზაციას ჰქონდა საკუთარი კასა. შერემეტიევსკის მოხსენების თანახმად მარუაშვილი და ჩიჩკანი გადასახლებულ იქნენ გაგრიდან. „ტუშემცებმა“ მათი გაცილების დროს შეჰფიცეს, რომ შერემეტიევსკის სამაგიეროს მიუძღვნიდნენ. შერემეტიევსკის მოკვლამდე სცემეს მიანგარიშე კოტეკს, რომელსაც შერემეტიევსკის „ჯაშუშად“ თვლიდნენ. კოტეკი ცემისაგან გარდაიცვალა აგვისტოს 22-ს. შერემეტიევსკის მკვლელობის და კოტეკის ცემის გამო პასუხის გებაში მიცემულმა ერასტო ჯინჭარაძემ აჩვენა, რომ მკვლელობა მოაწყო მოიჯარადრე ეფრემ ცინცაძემ და მასში მონაწილეობდნენ გაგრელი მუშები: ორაგველიძე, ჯიქია, ბენდელიანი და თვით ჯინჭარაძე. მკვლელობის შემდეგ ჯინჭარაძე და ჯიქია ოჩამჩირეში მიიმაღნენ, სადაც მათ გაუგზავნეს ვინმე ბოლქვაძის ხელით 53 მან. 70 კაპ. ბოლქვაძის შეკითხვაზე, თუ რისთვის იყო ეს ფული გაგზავნილი ჯინჭარაძემ უპასუხა, რომ გაგრაში ხალხმა გადასწყვიტა ერთი კაცის მოკვლა, რომელიც ყველას ზიანს აყენებდა. კენჭის ყრით ეს საქმე მათ, ჯინჭარაძეს და ჯიქიას, შეხვდა...

შერემეტიევსკის მკვლელობის გამოსაძიებლათ გაგრაში მოვიდა პეტერბურგის საოლქო სასამართლოს საგანგებო საქმეთა გამომძიებელი ბურცევი, რომელიც შეუდგა გამოძიებას, მაგრამ 1905 წლის 21 დეკემბერს ამ საქმის გამო წარმოებული ყველა აქტები გატაცებულ იქნა გაგრის სასტუმროდან, სადაც ბურცევი ბინადრობდა. საქმის გატაცების მიზანი იყო ოქმის მოსპობა და იმ პირებზე გავლენის მოხდენა, რომელნიც ჩვენებას აძლევდნენ.

გაგრის კომიტეტმა დააწესა თავისი სასამართლო, აწყობდა გაფიცვებს, ერეოდა გაგრის კლიმატიური სადგურის საქმეებში, არ აძ-

ლევდა ქალაქში სურსათის შემოტანის ნებას, თუ მისგან ამისთვის ნებართვას არ მიიღებდენ, მოითხოვდა დაპატიმრებულ ჯარის კაცთა განთავისუფლებას და ასე სრულიად სპობდა მთავრობის დაწესებულებათ. ამ საქმის ბევრი მონაწილე მიიმალა. სასამართლოს გადაეცა 21 კაცი. სასამართლო პალატამ მიუსაჯა—ჯინჭარაძეს, ორაგველიძეს და ბენდელიანს კატორღა სხვადასხვა ვადით, ოლესინკევიჩის და კუხალიევიჩის—გადასახლება, დანარჩენთ ციხეში დაპატიმრება სხვადასხვა ვადით, სამი გამართლებულ იქნა.

11. საჩხერის ორგანიზაცია.

„1905 წელს საჩხერეში დარსებული „საჩხერის ორგანიზაცია“ ისეთსავე მუშაობას აწარმოებდა როგორც სხვა ორგანიზაციები. ამ ორგანიზაციის წევრებმა დაიკავეს კნ. ელისაბედ წერეთლის ასულის სახლი. თვით წერეთელმა კი შიშით დასტოვა სახლი და ქალაქად გაიხიზნა.

სოფლის მამასახლისმა დარისპან სტეფანაძემ ასე დაახასიათა ეს ორგანიზაცია: „მთავრობის წინააღმდეგი იყო, სურდა მისი განადგურება და ახალი წყობილების დამყარება“. ორგანიზაციის წევრები იწვევდნენ მიტინგებს, ღამ-ღამობით ავრცელებდნენ ფურცლებს, სადაც მოუწოდებდნენ მთავრობის ჩამოსაგდებათ. არჩეული ჰყავდათ „ასის“ და „ათისთავეები“, რაიონის წარმომადგენელი. ჰკრებდნენ ფულს ორგანიზაციის სასარგელოთ. მცხოვრებლებმა სრულიად შესწყვიტეს მთავრობის დაწესებულებებში სიარული. ორგანიზაციამ შემოიღო სახალხო სასამართლო. ოქტომბრის გასულიდან ორგანიზაციამ მოაწყო მებრძოლი „წითელი რაზმი“. სულ რაზმში ირიცხებოდა 60 კაცი. 30 დეკემბერს დილით მომრიგებელი მოსამართლის კამერაში მივიდა 15 შეიარაღებული რაზმელი და წაიღეს იარაღი. ორგანიზაციის სათავეში იყო აზნაური ვლადიმერ იაშვილი, წევრებათ და რაზმელებათ იასონ ჩიგლაძე, სოლომონ ზეინკლიშვილი, რომანოზ ხიხაძე, მიხეილ ხოჯალია, ილარიონ ვეფხვაძე, პავლე გულიაშვილი, დომენტი გულიაშვილი, მელიტონ გულიაშვილი, ვასილი გონგაძე, ანტონ ბერიძე, ვლადიმერ ვეფხვაძე, ზაქარია ვეფხვაძე, ნიკოლოზ ტყავაძე და ლავრენტი გძელიშვილი. სამართალში იყო მიცემული 18 კაცი. ამათში ექვსს მიესაჯა გადასახლება, თერთმეტს ციხეში დაპატიმრება 1 წ. და 8 თვით, ერთიც გამართლებულ იქნა.

„სხვა სახელმწიფოებრივი ხასიათის დანაშაულობათაგან, რომელშიაც მონაწილეობდნენ არა ერთეულები, არამედ—მასხები და ორგანიზაციები ქუთაისის გუბერნიაში ყურადღების ღირსია: 1) 28—30

ნოემბერს ბათუმში მომხდარი არეულობა და 2) საქმე თედო სახოკიასი (იარალის შემოტანა ზღვით).

ბათუმში არეულობა დაიწყო მას შემდეგ, რაც ლაბინის პოლკის ყაზახებს შეტაკება მოუხდათ ადგილობრივ მცხოვრებლებთან იმის გამო, რომ 28 ნოემბერს ღამით ერთ-ერთ ყაზახს ბოროტმოქმედმა „ვინტოვკა“ წაართვა. ყაზახებს, რომლებიც ჯარის სხვა ნაწილებზე უფრო ერთგულად უწყობდნენ ხელს მშვიდობიანობის დამყარებას კავკასიაში, ადგილობრივი მცხოვრებნი არა სწყალობენ. მცხოვრებნი ამის გამო ყოველთვის მიმართავდნენ ყაზახების წინააღმდეგ ძალადობას, რაც ყაზახების მხრით იწვევდა აღშფოთებას, გაღიზიანებას. მას შემდეგ, რაც ყაზახს თოფი წაართვეს, ქალაქის განაპირას ნახეს მოკლულ-დაჭრილი 11 ადგილობრივი მცხოვრები. ცნობა ამის შესახებ ელვის სისწრაფით გავრცელდა ქალაქში და 29 ნოემბერს ქალაქის საბჭოში მოწვევულ იქნა მიტინგი, სადაც მუშა ფედოროვი და არტილერიის პოდპორუჩიკი მღებროვი ხალხს მოუწოდებდნენ იარალისაკენ. მთელს ბათუმში დაიწყო თავდასხმა კერძო პირებზე და დაწესებულებებზე იარალის წასართმევად. რამდენიმე საათის შემდეგ მიტინგზე გამოცხადდა 1000-დე შეიარაღებული კაცი, რომელთაც თანხმობა განაცხადეს ხალხის დასაცავად გამოსულიყვნენ. პოდპორუჩიკი მღებროვი, კონდუქტორი მიხეილ მიხეილაძე და ფერშალი მიხეილ შოპია ღამით გაემგზავრნენ მიხეილის სანაღმო როტაში და ქალაქის საბჭოში მოიყვანეს 39 ჯარისკაცი. სამინტიგო სიტყვებით ხალხის აღელვება გაძლიერდა და ნოემბრის 30-ს რევოლუციონური პარტიების გავლენის ქვეშ მოქცეული მცხოვრებნი შეუდგნენ ტელეგრაფის ბოძების მოჭრას, მავთულების დაგლეჯას, შეშისა და ბოქკების ქუჩებში გამოტანას და ასე ბარიკადების აგებას. კომენდანტის მოთხოვნით გამოწვეულ იქნა ჯარი. ჯარმა სროლა დაუწყო ბარიკადებს. ხერსონის პოლკის სასწავლო კამანდას, რომელსაც პრაპორუჩიკი ღუნდუკი მეთაურობდა, რევოლუციონერებმა სროლა აუტეხეს; გადაადებულ იქნა აგრეთვე ყუმბარა, რომლითაც დაიჭრა ოფიცერი და სამი ჯარისკაცი. ამავე დღეებში სად. ბათუმის ქინდარმა უნტერ-აფიცერთა ოთახიდან გაიტაცეს იარალი — რევოლვერები, ბერდანის სისტემის თოფები და ვაზნები. პასუხის გებაში იყო მიცემული 15 კაცი. ამათში ექიმი მალალოვი და დისტანცის უფროსი კალატუზოვი. ორს მიესაჯა გადასახლება, ექიმ მალალოვს 2 წლის ციხე, 2-ს ციხე ერთი წლით, 7 გამართლებულ იქნა — დანარჩენების შესახებ ჯერ კიდევ არ არის საქმე გარჩეული.

2) 1905 წლის დეკემბრის დამდეგს, გვიან ღამით, გაგრაში მცხოვრებ თავად ალექსანდრე იანალ იპასთან მივიდა 12 შეიარაღებული კაცი, რომელნიც ლაპარაკობდნენ ქართულად და მეგრულად, მათ მოი-

წვიეს თავადი და აუხსნეს, რომ ვინაიდან ზღვაზე ცუდი ამინდია, მათ უნდა გადმოტვირთონ ზღვით მოტანილი იარაღი მის მამულში. ნაპირად ამ დროს მართლა იდგა ნავი. ინალ-იპას პროტესტს არ მიაქციეს მათ ყურადღება, და ჭოვეს მასთან დარაჯი და რამდენიმე შეიარაღებული პირი და გადმოტვირთეს 45 ფუთი „ვეტერლინი“-ს სისტემის თოფები თვისი ვაზნებით. იარაღი მათ დამარხეს ამისთვის საგანგებოთ მოთხრილ მიწაში 100 საყენის მოშორებით თავ. ინალ-იპას აგურის ქარხნიდან. ერთი კვირის შემდეგ იარაღის გადმოტვირთვიდან ალექ. ინალ-იპასთან მივიდა ქ. სოხუმის მცხოვრები საქართველოს სოც. ფედერალისტების პარტიის წევრი თედო სახოკია. მან განუცხადა ილან-იპას, რომ იარაღი ეკუთვნის მას, მოტანილია საზღვარ-გარეთიდან და რომ ამ იარაღს ის წაიღებს და დაურიგებს სხვა ადგილებს, ინალ-იპას მოიჯარადრებმა რა გაიგეს, რომ იარაღი ეკუთვნის სახოკიას, მივიდნენ მასთან და სთხოვეს იარაღი. სახოკიამ მათ განუმეორა, რომ იარაღი მას ეკუთვნის და ის მოტანილია ხალხისთვის, ამის შემდეგ უბრძანა მოეტანათ თითო ყუთი თოფი და ვაზნები და თავისი ამხანაგების თანადასწრებით დაურიგა მთხოვნელთ თითო თოფი და რამოდენიმე ვაზნა. ასე შეიარაღებულ იქნა 30 კაცამდე; მათ ეუბნებოდნენ, რომ ეს იარაღი უნდა შეინახოთ რევოლუციისათვის, ვინც იარაღს მიიღებს, მან მონაწილეობა უნდა მიიღოს სოჩის შეიარაღებულ აჯანყებაში. 20 დეკემბრამდე მოზიდული იარაღის ნაწილი დაურიგდა ადგილობრივ მცხოვრებთ, რომლებიც იმავე სახოკიას ხელმძღვანელობით სწავლობდნენ იარაღის ხმარებას. ამ იარაღის მეორე ნაწილი შეტანილ იქნა სოხუმის ოლქში შემდეგნაირად: 1905 წლის 24 დეკემბერს ნაშუადღევს 4 ს. ს. ბომბორის მამასახლისმა სტეფანოვმა შენიშნა მეზობელ გუდაუთიდან ზღვის მიმართულებით გაიარა ორმა ცარიელმა „დროგმა“. მან ეჭვი აიღო, რომ „დროგი“ მიდიოდა კონტრაბანდისთვის, ამიტომ ამის შესახებ აცნობა დაბის განაპირად დაბანაკებული ჯარის ნაწილს. როცა ყაზახები ზღვის მიმართულებით გაემართნენ, მათ შეხვდა ორი უცნობი პირი, რომელნიც შეეცადნენ ტყეში დამალვას. შემდეგ ყაზახები შეხვდნენ გუდაუთის საავადმყოფოს ფერშალს ორჯონიკიძეს, სხვა უცნობებთან, რომლებიც „დროგით“ მიდიოდნენ. „დროგზე“ ნაბად ქვეშ აღმოჩენილ იქნა ორი ხიშტი და სამი თოფი. მათ განაცხადეს, რომ თოფები და ხიშტები იპოვნეს ზღვის ნაპირად. ყაზახთა უფროსი ყაზახებითურთ ზღვის პირათ გაექანა, სადაც დაინახა რამდენიმე კაცი, რომელნიც გაიქცნენ. იმ ადგილას კი, სადაც ეს ხალხი იყო, აღმოჩნდა ერთი ყუთი ვინტოვკებით ჭავსე, ერთი დამტვრეული ყუთი და ერთი ყუთი ვაზნებით. ამ დროს ნაპირს მოშორდა და ზღვაში მიიშალა „ფელიუკა“. ყაზახებმა მყისვე ალყა შემოარტყეს არე-ჩარეს

და დაედევნენ როგორც „დროგს“, ისე ტყისკენ დასამალავად გაქცეულ ხალხს. სულ დაპატიმრებულ იქნა 10 კაცი, ერთ მათგანს აღმოაჩნდა ვაზნები „ვიტერლინის“ სისტემის თოფისა, მეორეს—ვინტოვკა. დაპატიმრებულნი მოითხოვდნენ განთავისუფლებას და ამბობდნენ, რომ უკეთუ არ გაგვანთავისუფლებთ, ხალხი ციხეს დაამტვრევს და ძალათ გაგვანთავისუფლებს და ყაზახებს დახოცავსო. იმ დღეს დაკავებულ იქნა სულ 23 თოფი, 10 ხიშტი და 2200 ვაზნა. ამ საქმეზე პასუხისგებაში იყო მიცემული თედო სახოკია, ერასტი სასანიძე, დომენტი ქუჩულორია, პეტრე კვარაცხელია და ვლადიმერ კარგოვიძე. მათ მიესაჯა გადასახლება. გურჯუას და ორჯონიკიძეს ციხე,—პირველს 1 წლით, მეორეს 8 თვით. სამი კაცი გამართლებულ იქნა.

ტფილისის გზუერნია.

1904 წელს გურიაში დაწყებული რევოლიუციონური მოძრაობის ტალღა ამ წლის გასულს მოედო ჯერ გურიის მეზობელ მაზრებს, შემდეგ მთელ ქუთაისის გუბერნიას და დაბოლოს 1905 წლის მარტში მოაღწია ტფილისის გუბერნიამდე. აქაც ისე, როგორც ქუთაისის გუბერნიაში, პირველად გლეხობა ჩაება. ტფილისის გუბერნიაში პირველი დემონსტრაცია გაიმართა ქ. თელავში 1905 წ. თებერვლის 28-ს. ამ დღეს მეზობელ სოფლებიდან თავი მოიყარა 500-მდე კაცმა და ყვირილით „თავისუფლება“, „ერთობა“ შეიქრა ქალაქში სროლით. ბრბო გარეკილ იქნა ერთი როტა ჯარისკაცების მიერ, ერთი ბრბოთაგან დაიჭრა ფეხში, პოლიციის ბოქაული ქვით იქნა დაშავებული. ამავე დროს დაიწყო გლეხთა მოძრაობა გორის მაზრაში. პირველად აყენებდნენ ეკონომიური ხასიათის მოთხოვნილებებს, მაგრამ ჩქარა ადმინისტრაციამ ცნობები მიიღო, რომ გლეხები იკრიბებიან, განზრახვა აქვთ გაჩეხონ მემამულეთა ტყეები და თავს დაესხან მემამულეთა სახლ-კარს. ამიტომ გლეხთა საჭიროების გამოსარკვევად და მოძრაობის აღსაკვეთად გორის მაზრაში გაგზავნილ იქნა ტფილისის მაზრის უფროსი — დი. ჯანდიერი და ტფილისის გუბერნიის გლეხთა საკრებულოს ყოფილი წევრი ვეიდეზბაუმი, როგორც კარგი მცოდნე ამ მაზრის გლეხთა ცხოვრებისა. კომისია გაემგზავრა გორის მაზრაში მარტის პირველ რიცხვებში. მარტის 1-ს დღეშეთის მაზრის სოფ. მუხრანში, გორის მაზრის მეზობლათ, დაიწყო გლეხობამ თვითნებობით ტყის გაჩეხვა, რომელიც საუფლისწულო უწყებას ეკუთვნოდა. ტყის გაჩეხვა გაგრძელდა მარტის 5-მდე. ამ დღეს მუხრანის სოფლის კანცელარიაზე გამოწვეულნი იყო სამი სოფლის გლეხობა; რომელნიც უმთავრესად ტყის გაჩეხვაში მონაწილეობდნენ. გამოცხადდა არა მარტო სამი სოფელი, არამედ—თერთმეტი სოფელი. შეი-

კრიბა ბრბო 800 კაცამდე ჯოხებით და ნაწილობრივით თოფებით შეიარაღებულნი და წარმოადგინა შემდეგი მოთხოვნები:

1) სოფლის საზოგადოება, რაიონების შემცირება და თითოეულ სოფლის მცხოვრებელში დებუტატების არჩევის უფლება, რომლებიც ადგილობრივით გაარჩევიდნენ განუსაჩივრებლათ ყოველგვარ სისხლის სამართლისა და სამოქალაქო ხასიათის საქმეებს;

2) გლეხთა საზოგადოებისათვის სრულ საკუთრებათ გადაცემა ხაზინის ყველა უძრავ ქონებათა, აგრეთვე კერძო პირებისაც მცირე სასყიდელის გადახდის ხაზინის სასარგებლოთ მხოლოდ საუკეთესო მიწებისათვის;

3) გლეხობისათვის მინიჭება იმ უფლებისა, რომ მან დააწესოს მღვდლების ჯამაგირი და მღვდელმოქმედების შესრულებისათვის განსაზღვროს სასყიდელი.

4) მიენიჭოს გლეხობას უფლება გახსნას წიგნთ-სიცავ-სამკითხველო ყოველგვარი ცენზურის გარეშე;

5) ახლად გაწვეულ ჯირისკაცების განაწილება მხოლოდ ტფილისის გუბერნიაში და მხოლოდ ომის დროს გადაყვან-გადმოყვანა ამიერ-კავკასიის ფარგლებში.

6) მიეცეს გლეხებს უფლება გახსნან მხოლოდ სამეურნეო სკოლები, სადაც სწავლება ქართულ ენაზე უნდა იყოს და ნაწილობრივით რუსულად.

7) აქციზის და სააქციზო მართველობის სრულიად გაუქმება და

8) პრესის სრული თავისუფლება.

ამავე დროს ხალხმა განაცხადა, რომ ის უერთდება იმ რუსებს, რომელთაც „ბუნტოვნიკებს“ ეძახიან და რომ წარდგენილ მოთხოვნებთან შესასრულებლათ იძლევიან ვადას 14 მარტამდე, რომ შემდეგ იტოვებენ უფლებას იმოქმედონ თავისუფლად. ამის გამო მუხრანის მახლობლათ მდებარე სოფლებში წესიერების აღსადგენათ და აგრეთვე ადმინისტრაციის დასახმარებლათ გაჩეხილი ტყის სასყიდელის გადახდევინებაში დღუშეთის მაზრაში გაიგზავნა ერთი ბათალიონი ჩვეითი ჯარი, რომლის შენახვა დაევალა სამი სოფლის მცხოვრებთ, რომელთაც ყველაზე მეტი ბრალი ედებოდათ ტყის გაჩეხვაში. ჯარის მისვლის შემდეგ დღუშეთის მაზრაში სიწყნარე ჩამოვარდა.

გორის მაზრაში თანდათანობით გამწვავდა მდგომარეობა. 7 მარტს კარალეთში გლეხებმა წითელი დროშებით დემონსტრაცია მოახდინეს, დაარბიეს სასოფლო კანცელარია და შემდეგ თანამდებობის პირების მიმართ მიმართეს სხვადასხვა ძალადობას. ვეიდენბაუმი და ჯანდიერი მთავარმართებლის განკარგულებით უკანვე იქნენ გაწვეულნი და მათ ნაცვლად გაგზავნილ იქნა ყაზახთა ორი ასეული. არც ამ ღონისძიებამ გამოიღო შესაფერი ნაყოფი, რა-

დგანაც გლეხებმა იმის გარდა, რომ შესწყვიტეს მემამულეებთან მუშაობა, არა თუ მიუშვეს სხვები სამუშაოდ, თვით მემამულენიც აიძულეს დაეტოვებინათ მამული. მოითხოვდნენ მათგან ხელწერილს სახნავ-სათესი მიწებისა და ტყეების დათმობის შესახებ. გლეხები შეუდგნენ მემამულეთა ტყეების გაჩეხვას, ბაღების განადგურებას, მოჯამაგირეების დათხოვნას და მემამულეთა სახლ-კარის გადაწვას. ამავე დროს გლეხთა ბრბოები არბევდნენ სასოფლო კანცელარიებს, ანადგურებდნენ საქმეებს და სამსახურიდან ითხოვდნენ თანამდებობის პირთ. ასე სოფლის ხელისუფლება გაუქმდა. გორის მაზრის უფროსმა მთავრობის დაწესებულებებს დაუგზავნა ცნობა, რომ მის მაზრაში გაგზავნილი უწყებები და მიწერ-მოწერა არ შეიძლება შესრულებული იქნას თავის დროზე, რადგანაც სასოფლო სამმართველოების გაუქმების გამო ამათი შესრულება უხდება მხოლოდ ბოქაულებსო. იძულებულნი გახდნენ ზოგიერთი მომრიგებელი შუამავლებიც შეეწყვიტათ მოქმედება. ცხინვალში გლეხების ბრბომ სრულიად განდევნა მომრიგებელი მოსამართლე ანდრეევი და სოფლის ექიმი, რომელთა მოქმედებით მცხოვრებნი მადლიერნი არ ყოფილან.

„გორისა და დუშეთის მაზრების შემდეგ გლეხთა მოძრაობამ აგრეთვე იჩინა თავი ტფილისის მაზრაში. 21 მარტს გლეხები შეეცადნენ კნ. მუხრანსკის ასულის ტყის გაჩეხვას, რაიც მოლაპარაკებისა და „სტაჟნიკების“ გაგზავნის შემდეგ არ მოუყვანიათ სისრულეში. საგარეჯოს მახლობლათ კი გლეხებმა გაჩეხეს სახაზინო ტყე და როცა ტყიდან დაბრუნდნენ, სკოლის ფანჯრები ჩაამტვრიეს და სკოლის საქმეები გაანადგურეს. გამოიტანეს ქუჩაში არაყის სახდელი ქვაბები და მოხსნეს აქციზის ბეჭდები, შემდეგ შევიდნენ სააქციზო მოხელის ბინაზე და გაანადგურეს საქმეები. ტფილისის გუბერნიის გლეხთა მტრულმა განწყობილებამ გამოიწვია ამ გუბერნიის თავად-აზნაურთა კრებები, სადაც გამოითქვა აზრი თავად-აზნაურთა ახალგაზრდობისგან შეიარაღებული რაზმების შედგენის შესახებ გლეხთა ძალადობისაგან თავდასაცავად.

„ამ მიმოხილვით ნითელია ის აზრი, რომ მთელი დასავლეთ ამიერ-კავკასიის რევოლუციონური მოძრაობა, რამდენათაც მასში ჩათრეული იყო გლეხობა, გამოძახილია გურიის ამბებისა და სამართლიანად შეიძლება გლეხთა მოძრაობას კავკასიაში ეწოდოს „გურიის რევოლუციონური მოძრაობა“. ეს სავსებით მტკიცდება ტფილისის გუბერნიის მაზრებში მომხდარი რევოლუციონური მოძრაობით. გორის მაზრა მოსაზღვრეა ქუთაისის გუბერნიის შორაპნის მაზრისა. სულ ცოტა მანძილია გასავლელი მთით, რომ გადახვიდეთ გორის მაზრაში შეუმჩნეველად. საერთო ენა და ეროვნება კიდევ უფრო ხელს უწყობენ აგიტაციის წარმოებას. სადაც ეს პირობები არ არის, იქ რე-

ვოლიუციონური მოძრაობა სუსტია, მაგალ, ახალციხის მაზრაში, სადაც მოსახლეობა უმთავრესად თათრებისა და სომხებისაგან შესდგება მოძრაობა სუსტია, მოძრაობა არ ყოფილა აგრეთვე არც ახალქალაქის მაზრაში, სადაც ქართველობა თითქმის არ არის. მეტის ძლიერებით, თუმცა არც იმდენით, როგორც გორის მაზრაში, მოძრაობამ თავი იჩინა კახეთში, სადაც, როგორც ვიცით, მუშაობდნენ გურული აგიტატორები. სრულიად არ ყოფილა არავითარი, მოძრაობა ზაქათალის ოლქში, სადაც ქართველობა არ არის. რომ გლახთა მოძრაობა ხელოვნურია, რომ ის არ არის გამოწვეული ცხოვრების მიმეპირობებით, არამედ გარეშე გავლენით, ეს სავესებით მტკიცდება იმ მოთხოვნებით. რომლებიც წარუდგინეს ვეიდენბაუმს და რომელიც მდგომარეობს, სხვათა შორის, გლახების მიერ პრესის თავისუფლების მოთხოვნაში. გორის მაზრის მეზობლათ მდებარეობს დუშეთის მაზრა—ქართველებით დასახლებული და ამიტომ მოძრაობა ამ მაზრაში უფრო ინტენსიური იყო, ვიდრე სხვა მაზრებში.

ყველაზე მეტად ტფილისის გუბერნიაში რევოლიუციონერმა მოძრაობამ თავი იჩინა გორის მაზრაში. აქ განმეორდა გურიის ამბები. 1905 წ. თებერვალ—მარტში პროკურორმა ცნობები მოიღო ბრბოების მიერ ჩადენილ შემდეგ დანაშაულობათა შესახებ: 1) 27 თებერვალს დასწევს წისქვილი თ. მიხ. ერისთავის მამულში; 2) 2 მარტს ცხინვალში დასწევს მემამულე მეტურნუთოვის და მეღქუევის ბაღები, 3) 2 მარტს დასწევს თ. გრ. ერისთავის საბძელი სოფ. ფლოვში, 4) 2 მარტს (ცხინვალში დასწევს თ. მაჩაბლის წისქვილი და სახლი, 5) ს. რეხაში დასწევს თ. ა. ერისთავის სახლი, 6) ყაჩაღები თავს დაესხენ მემამულე ბეგთაბეგოვს, 7) 11 მარტს დასწევს თ. ივანე და დავით ციციშვილების კანტორა; 8) 11 მარტს ბრბომ სცემა მემამულეთ დიმ. ციციშვილს, 9) მოხდა ყაჩაღური თავდასხმა ინჟინერ კალატოზოვის მამულის გამეგზე, 10) 14 მარტს ს. ტირძინსში დასწევს მემამულე სულხანოვის სახლი; 11) 14 მარტს განიზრახეს სოფ. დირბის მონასტრის დაწვა, 12) 15 მარტს დასწევს სოფ. აჩაბეთში მემამულე ბაბუნაძის საბძელი, 13) 16 მარტს განიზრახეს ს. ბაკურიანში ადგილობრივი კანტორის დაწვა.

პოლიცია და სასამართლო ხელისუფლება ვერ ღებულობდა ცნობებს ყველა დანაშაულობათა შესახებ, რომელთაც გლახები ჩადიდნენ მემამულეთა მიმართ, რადგანაც სოფლის ადმინისტრაციამ აგიტატორებისა და გლახის ტერორის შიშით, სრულიად დაანება თავი თავის მოვალეობის შესრულებას. ერთ დროს მთავრობის დაწესებულებათა მოქმედება სოფლად სრულიად შესწდა, ასე რომ, აღარ შეიძლება ზოდა უწყების ჩაბარება. მტრული დამოკიდებულება მემამულეთადმი

დღესაც მოუწესრიგებელია *). ახლაც ზოგიერთი მემამულე იძულებულია მიმართოს ადმინისტრაციას, რათა აიძულონ გლეხები გადაუხადონ მათ ბეგარა. მემამულეებზე ძალადობა 1905 წლის შემდეგაც გაგრძელდა. 1905 წლის 12 აპრილს გორის მაზრის ს. პაკეში მოჰკლეს მემამულე ბეგთაბეგოვი. 1907 წლის 30 აგვისტოს მოჰკლეს მემამულე თავ. ილია ჭავჭავაძე—სახელმწიფო საბჭოს წევრი, გამოჩენილი ქართველი მწერალი და საზოგადო მოღვაწე ტფილისში, რამდენიმე წელწადს იყო ტფილისის სათავად-აზნაურო საადგილ-მამულო ბანკის მართველად. ის მოჰკლეს ქართველებმა სოც. დემ. პარტიის აგიტატორების წაქეზებით თავის გლეხებთან მომხდარი გაუგებრობის ნიადაგზე.

თვით ქალაქ ტფილისში ისეთ დანაშაულობათ მასის მხრით, როგორც ეს მაზრებში მოხდა, არ შეეძლო თავი ეჩინა ერთი იმიტომ, რომ არ შეეძლო აგიტატორებს 200 ათასი მცხოვრების თივის გავლენის ქვეშ დაყენება და მეორეც იმიტომ, რომ ქალაქში თავმოყრილია კავკასიის ცენტრალური მთავრობის ძალა. ჯარის მიერ მასაზე გავლენის მოსახდენათ რევოლიუციონური მოძრაობის განმავლობაში სამჯერ ჰქონდა ადგილი: 29 აგვისტოს, 22 ოქტომბერს და 18 დეკემბერს. ყველაზე თვალსაჩინოდ 22 ოქტომბერი ჩაითვლება. ამ ამბებს წინ უძღოდა მრავალრიცხოვანი კრებები გოლოვინის პროსპექტზე 18, 19 და 20 ოქტომბერს—როცა მიღებულ იქნა ტფილისში დეპეშა უპალესად ბოძებული 17 ოქტომბრის მანიფესტის შესახებ. ქუჩები სრულიად იყო გავსილი ხალხით. იკრიბებოდნენ დილით და იშლებოდნენ საღამოთი. გამოფენილი იყო წითელი დროშები და ამბობდნენ უაღრესად მთავრობის საწინააღმდეგო სიტყვებს, კრებები უმეტეს შემთხვევაში თავდებოდა: „ძირს ნიკოლოზის“ ძახლით ბრბოს მიერ. 21 ოქტომბერს გოლოვინის პროსპექტით მშვიდობიანათ გაიარა მეფის მოადგილესთან მიმავალმა პატრიოტულმა პროცესიამ. მეორე დღეს გაიარა მეორე პროცესიამ, რომელიც რამდენიმე ათასი კაცისაგან შესდგებოდა. პროცესიას თან მიჰქონდა მეფის სურათი. ამ პროცესიას პირველი გიმნაზიის მახლობლათ ესროლეს და ყუმბარაც გადააგდეს. ესროდნენ ახლო მდებარე სახლებიდან. ამის შემდეგ ჯარმაც დაუწყო სროლა სახლებს, საიდანაც ისროდნენ. ამ დღეს დაიჭრა და მოკლულ იქნა 100-მდე კაცი; ამის შემდეგ კრების მოხდენა და მანიფესტაციის გამართვა აკრძალულ იქნა.

1904 წლის გასულიდან ტფილისს დაეტყო რევოლიუციონური ორგანიზაციების გავლენა, ეს ორგანიზაციები ძირითადად ებოძებოდა პროლეტარიატის დიქტატურის განსახორციელებლათ, რომელსაც მოით-

*) 1909 წელს.

ხოვენ სოც. დემოკრატიული და სოც. რევოლიუციონერების პარტიები. ორგანიზაცია ერეოდა მოსამსახურეთა და დამქირავებელთა დამოკიდებულებაში, უბრძანებდენ პროკლამაციების საშუალებით საქმე გაეთავებიათ დაქირავებულთა სასარგებლოთ.

ამ დროს დაარსებულ იქნა სხვადასხვა პროფ. კავშირები, რომელთა დანიშნულება იყო ბრძოლის წარმოება მშრომელთა მიერ კაპიტალისტების წინააღმდეგ. რეპრესიების სახით იმართებოდა გაფიცვები ხან ეკონომიური, ხან პოლიტიკური—მცხოვრებთა წინააღმდეგ აცნობებდენ რომელი ხნიდან რამდენი ხნით გაგრძელდებოდა გაფიცვა. ასეთ შემთხვევაში ორგანიზაცია ხშირად ყოველ საზღვარს გადადიოდა და აწყობდენ გაფიცვას ისეთი უბრალო შემთხვევის გამო, როგორც იყო 1905 წლის დეკემბერში ბაქოში მოკლული უბრალო შავი მუშის სოც. დემ. პეტრე მონტინის გამოსვენება ტფილისში. ამის გამო ბაქოდან გამოიგზავნა საგანგებო მატარებელი, რადგანაც რკინის გზა იმ დროს რევოლიუციონური ორგანიზაციის ხელში იმყოფებოდა.

მეტი გასავალი ჰქონდა სოციალ-დემოკრატიულ დოქტრინას, რაც საფუძვლად ედებოდა ყველა მოთხოვნებს. ცენტრი, საიდანაც ეს მოთხოვნები გამოდიოდა, იყო ამიერ-კავკ. რკინის გზის სადგური, სადაც გამართულია სახელოსნოები რამდენიმე ათასი მუშით. აქ შეეცადენ აგიტატორები მოეწყოთ ცხოვრება სოც. დემოკრატიზმის საფუძველზე.

დაიწყეს ჯერ ეკონომიური მოთხოვნების წამოყენება—სამუშაო დღის შემოკლება, ზედმეტი საათების სამუშაოს გაუქმება და სხ. ორგანიზაცია ცდილობდა მთელი მუშა ხალხის დამორჩილებას, რისთვისაც ყოველგვარ საშუალებას მიმართავდა: ტერორს, მკვლევლობას. რკინის გზის მოსამსახურეთა შორის ხშირი იყო მკვლევლობა და დაახლოვებით ჩამოთვლა ყველა იმათი, ვინც არ ემორჩილებოდა სოც. დემოკრატების დირექტივებს და ამიტომ იქნენ მოკლულნი, გვეუბნება, რომ ყოველ სამ დღეში 1905 წლის დასაწყისში ჰკლავდენ ან მოკვლის განზრახვით თავს ესხმებოდენ რკინის გზის თითო მოსამსახურეს, ამას გარდა იყო შემთხვევები ჩამომსხმელთა მთელი ცეხის მუშათა მოწამვლის განზრახვისა. ასეთმა ტერორმა და აგრეთვე მისი საშუალებით ცხოვრების პირობების გაუმჯობესების მისწრაფებამ სინამდვილეში გამოიწვია მუშათა ცხოვრების პირობების გაუარესება.

ამის გამო ტფილისის სადგურის მუშებში მაისიდან გაისმა პროტესტის ხმა. ჩქარა პროტესტანტების გარშემო შემოკრბა მუშების მთელი პარტია, რომელმაც შემდეგში მიიღო სახელწოდება პატრიოტული. ეს პარტია შესდგებოდა უმთავრესად რუსი მუშებისაგან, ამ პარტიამ მიზნად დაისახა ცხოვრების გაუმჯობესება შვედლორბინის

საშუალებით, მთავრობის წინაშე შუამდგომლობით და აგრეთვე რევოლუციონური პარტიების საწინააღმდეგო მოქმედებით.

ამ პარტიას დახმარების აღმოჩენა დაუწყაო მთავრობამ. ამ გარემოებამ კიდევ უფრო გააბოროტა მუშათა მოძრაობის მიმდევრები პატრიოტებისადმი და გაუძლიერა მისწრაფება წესიერების პარტიის მოსპობისა.

ამ ნიადაგზე 15 ივნისს მოხდა ამ პარტიის გამოჩენილ წევრთა ნიკოლოზ სეჩენოვის და ალექსი რაკოვის მკვლელობა, აგრეთვე მოკვლის განზრახვით თავს დაესხნენ ბრიგადირ ბორცოვს: ამ დანაშაულობის ჩამდენნი ოოივე შემთხვევაში ვერ აღმოაჩინეს, ასეთმა ძალადობამ პატრიოტულ პარტიაში გამოიწვია სათანადო აღშფოთება, რაც შემდეგში გამოიხატა: 17 ივნისს 10 რუსი მუშა შეხვდა ერთ ახალგაზრდას, რომელიც შემდეგ აღმოჩნდა მღვდლის ვლადიმერ კოლტიპინის შვილი, მუშებმა ეკვი მიიტანეს, რომ ის თითქოს აგიტაციას ეწეოდა მუშებში. მაგრათ სცემეს მას; მასთან ერთად სცემეს სამს ქართველს. ქართველებმა გამოძიების დროს აჩვენეს რუს მუშებთან ერთად მათ სცემეს მოსულმა ყაზახებმა და „გოროდოვებმა“. ეს ცნობა გავრცელდა ქალაქში—დადიოდა ხმები, თითქოს პოლიცია აიარაღებს რუს მუშებს ადგილობრივ მუშების წინააღმდეგო. ამას მოჰყვა დიდ ძალი პროკლამაციების გავრცელება, სადაც სწერდენ „ხულიგნების“ სისაძაგლეზე, რომელთაც პოლიცია მხარს უჭერს: მოუწოდებდენ ხალხს შეიარაღებისაკენ.

21 ივნისს ქალაქის საბჭოს დარბაზში შესდგა მიტინგი, რომელმაც გააკიცხვა გამოუცხადა ადმინისტრაციას, დაადგინა ტფილისში საყოველთაო გაფიცვის გამოცხადება და წყალსადენის აფეთქება, ადმინისტრაციის მიერ მიღებული ზომებით წყალსადენი დაცული იქნა, გაფიცვამ კი ფართო ხასიათი მიიღო. შესწყდა სტამბებში მუშაობა, ქუჩის ფარნები არ გაუხათებიათ. გაფიცვა 28 ივნისს შესწყდა.

ამ გაფიცვამ მცხოვრებთა შორის შექმნა არასასიამოვნო განწყობილება, რასაც ხელი შეუწყო მომხდარმა მთელმა რიგმა ტერორისტულმა აქტებმა. პირველი ტერორისტული აქტი მოხდა 23 ივნისს საღამოს 9 საათზე არტილერიის მოედანზე, ყაზახთა ყაზარმების ახლოს, სადაც პირველად გასროლილ იქნა პეტარდა, რითაც დაიჭრა მოედანზე მოთამაშე ბავშვები, შემდეგ გადაგდებულ იქნა ყუმბარა, რომელიც არ გამსქდარა.

მეორე დღეს საღამოს 7 საათზე იმ სახლის კუთხეში, სადაც გაჩერებული იყო ხუთი ყაზახი, გასქდა ყუმბარა, რითაც მოკლულ იქნა ორი ყაზახი, დაიჭრა ორი მეეზოვე და ადგილობრივი მცხოვრები შავი მუშა. იმავე საღამოს 8 საათზე მეორე ყუმბარა გასროლილ იქნა თაჟრის მოედანზე, რითაც დაიჭრა ბოქაული მისი თანა-

შემდეგ და უბნის მეთვალყურე, დაიჭრა აგრეთვე სამი კერძო პირი. რომელთაგან ორი გარდაიცვალა.

მესამე ყუმბარა იმავე საღამოს ავღაბარში ესროლეს დარაჯ ყაზახებს, მაგრამ უშედეგოა. 25 ივნისს ქალაქის იმავე ნაწილში მძიმეთ იქნა დაჭრილი ზურგში სადარაჯოზე მდგომი უბნის ზედამხედველი. იქვე მდგომმა ყაზახმა მსროლელს ხმლით თავი წასჭრა. ამის შემდეგ მეზობელ სახლებიდან სროლა დაუწყეს ყაზახებს, რომელთაც სროლითვე უპასუხეს. სროლის დროს დაიჭრა რამდენიმე კაცი, მოკლულ იქნა ერთი ქალი—ეჭიმი. მომხდარი ამბის ორი საათის შემდეგ ოლღას ქუჩაზე, სადაც ყოველთვის მრავლათ არის ხალხი თავმოყრილი, გასქდა ყუმბარა, რითაც სასიკვდილოთ დაიჭრა „გოროდოვოი“ და ორი მეეზოვე, დაიჭრა მსუბუქათ შემთხვევით გამვლელი 12 კაცი. როგორც დამსწრეთ განაცხადეს, ყუმბარა გადაგდებულ იქნა ეტლიდან, რომელიც მიიშალა ბნელ ქუჩაში. აშკარა იყო, რომ ტფილისში დაარსდა რევოლიუციონური საზოგადოება, რომელმაც მიზნად დაისახა ასაფეთქებელი ყუმბარებით მოქმედება

გამოძიებამ გამოარკვია, რომ აპრილში რკინის გზის სახელოსნოებში კერძო „არტელჩიკმა“ გიორგი მარუვალოვმა (?) ჩამოასხა ხის მოდელით რამოდენიმე ყუმბარა. მოდელები გააკეთა დურგლებმა ივანოვმა და კუჩუროძემ. შემდეგ შემთხვევით სახელოსნოებში აღმოჩენილ იქნა ეს მოდელებიც.

26 ივნისს სადგურის ახლოს შეპყრობილ იქნა მკერავი იმერელი ქალი ნინა მდინარაძე, რომელსაც კალათით სამი სასროლად გამოზადილი ყუმბარა მიჰქონდა. იმავე დღეს ქუჩაში დაპატიმრებულ იქნა რკინის გზის სახელოსნოების ახალგაზრდა მუშა პავლე ანუსი, რომელსაც აღმოაჩნდა 52 სპილენძის „კაპსული“ ყუმბარისა. დაბოლოს აგენტებისაგან მიღებულ ცნობების თანახმად გაჩხრეკილ იქნა ერთი ავარაკი რკინის გზის სადგურ ავჭალაში, სადაც აღმოჩენილ იქნა ასაფეთქებელ ნივთიერებათა ლაბორატორია, ბიკფორდის ზონარი 4 ფუთი და 15 გირ. დინამიტი. ამას გარდა იქვე აღმოჩენილ იქნა 28 გამზადებული ყუმბარა ისეთივე კაპსულებით, რომლებიც აღმოაჩნდა ანუსს. ლაბორატორიაში შეპყრობილ იქნა უცნობი პიროვნება, რომელმაც თავს უწოდა ალექსანდრე სერგოსძე ვოროპაევი. ის მოთავსებულ იქნა მეტეხის ციხეში, სადაც მეორე დღეს თავი ჩამოიხრჩო საკუთარი ქამრით.

ამ სახით რევოლიუციონური მოძრაობის დაწყებისთანავე ტფილისში გამოიჩნდა, რომ რკინის გზის მთავარი სახელოსნოები იძლევა ტერორისტებს. შემდეგში აშკარა გახდა, რომ რკინის გზის სახელოსნოები ერთგვად იმყოფება გარე რევოლიუციონერებულ მოსამსახურეთა ხელში. იმ პირთა მკვლელობა და მოკვლის განზრახვა, რომელნიც არ

ემორჩილებიან რევოლიუციონურ რეჟიმს, არ სწყდება დღემდე, თუმცა უკანასკნელ ხანებში შესამჩნევად შემცირდა. ისეთ პირებზე რომ არ ვილაპარაკოთ, რომელთაც დაბალი თანამდებობა უჭირავთ 1905-1909 წლამდე განიზრახეს რკინის გზის მაღალი თანამდებობის პირთა მოკვლა; სახელდობრ, ორჯერ დაესხნ თავს მოსაკლავად ჩამომსხმელ ცეხის გამგე ინჟინერ-ტექნოლოგს ბერეზოვსკის, სად. ტფილისის უფროსს კრესლერს და სადგური'ს საწყობთა ზედამხედველს კობოსს. მოკლულ იქნენ: სად. ტფილისის უფროსი ტერპილოვსკი, გზათა და რემონტის სამსახურის მოხელე ჩერნოვი, მთავარ სახელოსნოების უფროსის თანაშემწე ლეფევერი, წვევის სამსახურის უფროსი ვარტენბურგი, მოძრაობის ნაწილის უფროსი ბერნდტი, ნაწილის უფროსის თანაშემწე სტავრიკოვი და სხ. ყველა ეს მკვლელობა იმიტომ მოხდა, რომ მოკლულნი ეწინააღმდეგებოდნენ რევოლიუციონერებს. პატრიოტულ პარტიის დაარსებას საფუძვლად დაედო მუშათა მისწრაფება, რათა ტერორისათვის საწინააღმდეგო ძალა დაეპირდაპირებიათ.

„უნდა აღინიშნოს, რომ ამ პარტიის დამსახურება რევოლიუციონური და ტერორისტული ბრძოლის საქმეში დიდია. ამ პარტიამ, რომელიც მხოლოდ რუსებისაგან შესდგება, დაჰკარგა ბევრი მებრძოლი, რათა გაემაგრებია სახელმწიფოებრივობა კავკასიაში. ბრიგადირთა, ხელოსანთა, დარაჯთა და სხვა დაბალ მოსამსახურეთა უთვალავი რიცხვი, რომელნიც დაიხოცნენ ან დასახოცად ესხმოდნ თავს, ეკუთვნიან მხოლოდ პატრიოტების პარტიას. რამდენათ ძლიერ არიან გაბოროტებული რევოლიუციონერები პატრიოტებზე, ეს იქიდან მტკიცდება, რომ ამ პარტიის ერთ თვალსაჩინო წევრს პერუშკინს სამჯერ დაესხნ თავს თოფებით და ყუმბარებით

პატრიოტიული პარტიის ორგანიზატორ და ხელმძღვანელს მისიონერთა მე-2 ეკლესიის მღვდელს სერგი გოროდცევს დაესხნ თავს და დასჭრეს რევოლვერით 1905 წლის 27 დეკემბერს.

პატრიოტების წინააღმდეგ გაბოროტებამ იმ ზომამდე მიაღწია, რომ 29 მაისს 1908 წელს ელისაბედის ქუჩაზე სამგლოვიარო პროცესიასაც სროლა აუტეხეს, როცა პატრიოტული პარტიის წევრის გორბაჩევის (წინა დღით მოკლულის) ცხედარს მიასვენებდნენ. რევოლიუციონურად განწყობილი რკინის გზის დაბალი მოსამსახურენი ტერიტორიალურად განთავითებით ცხოვრობენ, ისინი ტფილისის იმ ნაწილში ცხოვრობენ, რომლის დამახასიათებელი სახელწოდებაა „ნახალოვკა“. როგორც ირკვევა, იქ ყველაზე შავ-ბნელ დღეებში ჰქონდათ საკუთარი სოციალ დემოკრატიული საპრობილე, იქვე მოეწყო „თავდაცვა“ და 1905 წ. 18 დეკემბერს ღამით თავდაცვის ჯგუფს შეტაკება ჰქონდა ჯართან, საჭირო დარჩა ორი ზარბაზნის მოტანა ჯარის

მიერ. რკინის გზის მოსამსახურეთა რევოლუციონურმა მოქმედებებმა უმაღლეს წერტილს მიაღწია 1905 წლის დეკემბერში, როდესაც რკინის გზა ხელში ჩაუვარდა გაფიცულთ. ამიტომ რკინის გზაზე სამხედრო მართველობის შემოღება და უფროსად სამხედრო პირის დანიშვნა გენერალ-გუბერნატორის სახით მიზანშეწონილად უნდა ჩაითვალოს.

თვით ქალაქ ტფილისში არეულობის დროს, შესრულებულ იქნა რამდენიმე ტერორისტული აქტი თანამდებობის პირთა მიმართ. მოკლულ იქნენ საქართველოს ექსარხოსი, ყოვლად უსამღვდელოესი ნიკონი, კავკასიის სამხედრო ოლქის შტაბის უფროსი გენერალი გრიაზნოვი, ჟანდარტა როტმისტრი რუნიჩი, რკინის გზის ჟანდარტთა სამმართველოს უფროსი სტანო, გორის მაზრის უფროსი გუგუშვილი, ტფილისის ფოსტ-ტელეგრაფის კანტორის უფროსი ჩიყიკი, ბოქაულები სნიტკო და სკლიანჩენკო, უზნის ზედამხედველები ტერსაკოვი, კრეივეცი, გაიდუკოვი, პოსლედოვი, სავინოვი, გოლუბაევი, კუზნეცოვი, მუსტიაცი, ნუკერიძე, ნეზოროვი, კისელი, ლაზარევი და 15 „გოროდოვი“. თავს დაესხნენ მოსაკლავად ტფილისის დროებით გენ. გუბერნატორს ტიმოფეევს, სამხედრო საოლქო სასამართლოს თავმჯდომარეს ვოლკოვს, ტფილისის პოლიცემისტერს კოვალიოვს, ტფილისის პოლიცემისტერს მარტინოვს, (სამჯერ), ტფილისის საცენზურო კომიტეტის თავმჯდომარეს ვოლკოვს, ტფილისის „ოხრანის“ განყოფილების უფროსს კარლოვს, კომენდანტის სამმართველოს პორუჩიკს ტემნიკოვს, ბოქაულებს,—გლებოვს და დავიდოვს, უზნის ზედამხედველებს რაკინტინს, გაბილაიას, ლაზარევს, ტიუმენბოვს, შუმსკის, იაროშინსკის და სხ. ტერორისტების მიერ ყუმბარების გასროლა ჩვეულებრივ მოვლენად გადაიქცა. ამასთან სრულიად ყურადღებას არ აქცევდნენ უდანაშაულო მსხვერპლთ. ასეთ შემთხვევათგან აღსანიშნავია შემდეგი: 25 ივნისს 1906 წ. ვერის დაღმართზე გასროლილ ყუმბარისგან დაიჭრა 10 კაცზე მეტი; 22 ოქტომბერს—ესროლეს პატრიოტულ მანიფესტაციას; 26 ოქტომბერს—„კრუჟოკის“ შესავალთან—დაშავდა 13 კაცი; 23 დეკემბერს ელისაბედის ქუჩაზე გასროლილ იქნა 8 ყუმბარა ჯარის ნაწილებსა და პატრიოტულ საზოგადოების წევრებზე; 1907 წლის 13 ივნისს—ერევნის მოედანზე, 250 ათასი მანეთის ვატაცების დროს.

ქ. ტფილისში და მაზრაში აღმოჩენილ იქნა ყუმბარების და ასაფეთქებელ ნივთიერებათა საწყობი, ამათში დიდ საწყობებათ ჩაითვლება: 1) 1905 წელს აგვალაში აღმოჩენილი საწყობი, 2) 1905 წ. 29 აპრილს მიხეილ სულხანოვის სახლში აღმოჩენილი საწყობი—აღმოჩნდა 239 გამზადებულ ყუმბარა კიბალჩიჩის სისტემისა, 6. მაკედონის ტიპის, 35 გირვანქა ასაფეთქებელი სითხე, 1067 კაპსული, 78 მისხ.

ციანისტი კალა, ორი პიროქსილის ხმალი, 592 ვაზნა და სხ. 3) 4 თებერვალს 1909 წ. ავლაბარში ფოსტის ქუჩაზე სახ. № 29 აღმოჩნდა 11 ყუმბარა, რევოლვერები და სხ. 4) 12 სექ 1908 წელს სამოვოლნი ქ. ბენდელიანის სახლში აღმოჩენილ იქნა 104 გატენილი ყუმბარა, 4 ფ. 10 გირ. დინამიტი, 276 არზინი ბიკფორდის ზონარი, 55 თოფი, 213 ცალი ჩამოხსმული ტყვია, 1400 ვაზნა და სხ.

მთავრობამ ვერ ამლოაჩინა ტფილისში არსებული მთავრობის საწინააღმდეგო პარტიათა ცენტრალური კომიტეტი, საქმე ისეთი ორგანიზაციების შესახებ, რომელთაც მიზნობრივად მასსა, როგორც ეს იყო ქუთაისის გუბერნიის, ტფილისში არ აღძრულა სასამართლო პალატაში გასარჩევად. იყო ისეთი საქმეები, რომელშიც დამნაშავეებათ გამოდიოდნენ კერძო პირები, ამა თუ იმ პარტიის წევრნი, კონსპირატიულად მომუშავენი.

სხვაზე უფრო საყურადღებოს აქმეებს რევოლიუციონურ საზოგადოებათა შესახებ წარმოადგენენ გაფიცვები რკინის გზაზე და ფოსტა-ტელეგრაფში; აგრეთვე შემდეგი საქმეები:

1) მეფის მოადგილის გენ. შირინკინის მოკვლის განზრახვა. საქმე ასე ეწყობოდა: 1905 წელს 13 ივლისს პოლიციელები და „ოხრანის“ განყოფილების აგენტები მივიდნენ სასტუმრო „გრანდ ოტელში“; უცბათ შევიდნენ მე 28 ნომერში და იქ ნახეს 4 კაცი, რომელნიც ისხდნენ. მათ განიზრახეს წინააღმდეგობის გაწევა, მაგრამ მცირედი წინააღმდეგობის გაწევის შემდეგ შეპყრობილ იქნენ. ამათვან ნომერი დაქირავებული ჰქონდათ ტფილისის მცხოვრებ გლეხ დავით ნიკოლოზისძე კაჩაურს, დანარჩენი სამი მისი სტუმრები იყვნენ. მიხეილ პეტროვი, კასპარ კაჩაროვი და შიო პავლიაშვილი, წინააღმდეგობის გაწევის დროს კაჩაური შეეცადა „ფეჩისკენ“ წასვლას. გაგაჩხრეკის შემდეგ იქ აღაოჩნდა: 7 ყუმბარა, რომელთაგან ორი გამზადებული და ერთიც თუნუქის ყუთში. სამი სპილენძის მილი ასაფეთქებელ სითხით. გარდერობის შკაფში — ორი ვაზნა დინამიტი და სხ. საწერ მაგიდაზე იყო: გატენილი რევოლვერი, ამ რევოლვერის სავაზნი და სხ. ჩხრეკის დროს „ოხრანის განყოფილების უფროსის თანაშემწე კუბლიცკიმ ნახა ფოსტის ქალაქის ნახევარი ფურცელი, რომელზედაც ქიმიური ფანქარით ეწერა: „სოციალისტ რევოლიუციონერების პარტია. ბრძოლაში ჰპოვებ შენს უფლებასა. სოც. რევოლიუციონერების ტფილისის მებრძოლი ორგანიზაცია გენ.-მაიორ შირინკინს უსჯის სიკვდილით დასჯას, სტამბა სოც. რევ პარტიისა.“ ამ წარწერას აზის ბეჭედი წარწერით — „სოც. რევოლიუციონერების პარტიის მებრძოლი ორგანიზაცია“. კუბლიცკის და „ოხრანის“ განყოფილების მოხელის ონუფრი სივაკის ჩვენებით ხსენებული ხელნაწერი ნაპოვნი იყო № 28 იატაკზე. „ოხრანის“ მეორე „ჩინოვნიკმა“ ვოლობუევემა იპოვა ფო-

ტოგრაფიული ჯგუფი კავკასიაში ერობის შემოღების გამო, რომელ-
 შაც აღმოჩნდა მეფის მოადგილის გრ. ვორონცოვ-დაშკოვის და გენ.
 შირინკინის სურათები. შემდეგში კუბლიცკიმ წარუდგინა გამოძიე-
 ბელს ხსენებული სიკვდილის განაჩენის ორი ცალი და განაცხადა,
 რომ აგენტურის ჩვენებით ისინი ნაპოვნია სასტუმროს ფეხის ალაგ-
 ში. გამოძიების დროს გამოირკვა, რომ სხვებთან ერთად დაპატიმ-
 რებული პეტროვი ოხრანის განყოფილებაში მსახურებდა აგენტად
 და სოც. რევ. ორგანიზაციაში იმ მიზნით შევიდა, რომ გამოეშკა-
 რაგებია მოსალოდნელი ბოროტი განზრახვები. როცა პეტროვი ტფი-
 ლისიდან ბაქოში მივიდა 1905 წ. 28 აგვისტოს, ის უცნობი ბოროტ-
 მოქმედის მიერ მოკლულ იქნა ქუჩაში ხანჯლით. ჩქარა ბაქოში გა-
 მოვიდა სოც. რევ. პარტიის ბაქოს ორგანიზაციის პროკლამაცია, სა-
 დაც სწერდენ, რომ პეტროვი მოკლულია პარტიის განაჩენით იმის-
 თვის, რომ მან გასცა ამხანაგებიაო, ამას გარდა საქმეში ჩაკერებულ
 (სექტემბერი, 1905 წ.) ჟურნალ „რევოლიუციონურ რუსეთ“—ში
 მოთავსებული იყო ბაქოდან პროკლამაცია შემდეგის შინაარსისა: „28
 აგვისტოს ჩვენი მებრძოლი რაზმის მიერ მძიმეთ იქნა დაჭრილი პრო-
 ვოკატორი მიხეილ პეტროვი, იგივე არონ აბრამისძე ლევენსონი
 (ფურიმი), რომელიც სამი დღის შემდეგ გარდაიცვალა საავადმყო-
 ფოში. ამ პროვოკატორმა ნდობა მოიპოვა საზღვარგარეთ ამხანაგებ-
 ში, რომელთაც ის გამოგზავნეს რუსეთში. აქ ის შევიდა ტფილისის
 მებრძოლ ორგანიზაციაში და გასცა შირინკინის მკვლელობის მომწყო-
 ბნი, ამას გარდა მან გასცა ყველა, ვისაც კი იცნობდა. ცნობები ძი-
 სი პროვოკატორობის შესახებ მიღებულ იქნა მეტად დაგვიანებით.
 მოაწყო რა მან სასტუმროში კრება, სანამ პოლიცია მოვიდოდა, ის
 ტელეფონთან მივიდა და ვილაცას შეატყობინა: „ყველაფერი მზადაა,
 შეგიძლიათ მოხვიდეთო“. როცა ერთი ამხანაგი ფეჩისაკენ გაექანა
 ყუმბარისთვის, პეტროვი მას წინ შეეხეჩა და ასე ხელი შეუშალა.“
 სასამართლო პალატამ ამ საქმეზე მიუსაჯა—კასპარ კაჩაროვს, შიო
 პავლიაშვილს, დავით კაჩაურს და პეტრე ბოსტრიჩევს გადასახლება;
 ალექსანდრე ცქიფურიშვილი და ვლადიმერ ხუდადოვი გაამართლა.

2) ტფილისის სოც. დემ. მუშათა პარტიის სამხედრო ორგანიზა-
 ციის საქმე.

საქმის შინაარსი ასეთია: 1906 წლის სექტემბერ—ოქტომბერში
 ქ. ტფილისში და ტფილისის გუბერნიის იმ ადგილებში, სადაც ჯარე-
 ბია დაბანაკებული, გავრცელებულ იქნა რევოლიუციონური პროკლა-
 მაციები და ჟურნალები, რომლითაც მოუწოდებდენ ჯარის კაცებს
 არ აესრულებიათ სამსახური, ჩაედინათ ღალატი და მოეწყოთ შე-
 იარაღებული აჯანყება. ყველა ეს პროკლამაციები და ჟურნალები,
 როგორც აღნიშნული იყო, დაბეჭდილი იყო რ. ს. დ. მ. პ. ადგილო-

ბრივი ორგანიზაციების მიერ და ამიტომ დაიბადა აზრი, რომ ისინი დაბეჭდილი იყო ტფილისში. 1906 წლის 29 ოქტომბერს ტფილისის საგუბერნიო ქანდარმთა სამმართველომ ერთსა და იმავე დროს მოახდინა ჩრეკა სამს ალაგას: 1) ნინა სუნდუკიანცის ბინა (პაულიჩის ქ. მე 7 ნაწილში) 2) გრიგოლ მიქაძის ბინა სახ. № 25 კრასნოგორის ქ. მე 9 ნაწილი და მოსკოვის უნივერსიტეტის სტუდენტის ალექსანდრე ლევანისძე თუმანოვის ბინა, ელისაბედის ქ. № 146 მე 10 ნაწილი. ამ ჩხრეკას შედეგათ მოყვა რამდენიმე ათასი არალეგალურ გამოცემათა—წიგნაკების, პროკლამაციების და ხელთნაწერების აღმოჩენა, რომელნიც დანიშნული იყო ჯარის ნაწილებში გასაავრცელებლათ. ფურცლებში თავმოყრილი იყო ტენდენციური მასალა, ყოველგვარი შეთხზული ფაქტები ჯარისკაცთა და აფიცერთა ცხოვრებიდან და ყველაფერი მიმართული იყო იმისაკენ, რომ ჯარისკაცები აელეღებიათ აფიცრების წინააღმდეგ. აღმოჩენილ იქნა სხვადასხვა ნაწილებიდან თითქოს გამოგზავნილი ჯარის კაცთა ყალბი წერილები, სადაც აფიცერთა შემბლაღავი ფაქტები მრავლად იყო მოყვანილი. ამას გარდა აღმოჩენილ იქნა ფულის შესაკრები საქვითარო წიგნაკები, რომელთაც ორგანიზაციის სასარგებლოდ ჰკრებდენ. აშკარა იყო, რომ მთავრობის საწინააღმდეგო პროპაგანდას მაგრად ჰქონდა ფეხი მოკიდებული ჯარში. ამ ორგანიზაციის სათავეში იდგა ორი კაცი, რომელთაც არ ინებეს თვის ვინაობის გამოაშკარავება და პროცესის ბოლომდე დარჩნენ გამოურკვეველნი. ერთი მათგანი თავს უწოდებდა მურგინს, მეორე სურკოვს. როცა 6 ოქტომბერს 1907 წელს მურგინს სასამართლო პალატამ 4 წლის კატორღა გადაუწყვიტა და ის ციხეში მიჰყავდათ, მასთან სომხის ბაზარში მივიდა ვილაცა და ჰკითხა—„შენ ხარ სტანისლოვი“. როცა მურგინმა დადებითად უპასუხა, ცხენებს ყუმბარა ესროლეს, რომელიც გასქდა. არევ დარევის დროს მურგინი მიიმალა. პასუხისგებაში მიცემულ იქნა 12 კაცი—2 სტუდენტი და ჯარიდან გაქცეული, 1-ლი რკინისგზის ბათალიონისა ვასილევსკი, სამი ამათგანი გამართლებულ იქნა, 2 მიესაჯა კატორღა 4 წლით თითოელს, ერთს გადასახლება, დანარჩენთ ციხეში დაპატიმრება სხვადასხვა ვადით.

ქუთაისის გუბერნიაში გარჩეული რევოლუციონური ხასიათის საქმეების მსგავსი ტფ. გუბერნიაში ორი იყო 1) რუს. ს. დემ. მ. პარტიის გორის კომიტეტისა, (მიცემული იყო პასუხის გებაში 10 კაცი) და 2) ქარელის რაიონული ბიუროსი ქართლის ორგანიზაციის რ. ს. დ. მ. პ. ამ საქმეზე მიცემული იყო პასუხისგებაში 8 კაცი. საერთოდ ეს ორგანიზაციები იმავე მიზნებს ისახავდენ, რასაც ქუთაისის ორგანიზაციები, ე. ი. თანამდებობის პირთა არჩევა, ადმინისტრაციისა და სასამართლოს მოწყობა, ორგანიზაციის საჭიროებისათვის ფულების შეკრება, გაფიცვების მოწყობა.

უკანასკნელ ხანებში ტერორისტული აქტები ტფილისში და ტფილისის გუბერნიაში უმთავრესად მიმართულია მდიდრების წინააღმდეგ. იტაცებენ ფულს და ძარცვავენ მდიდრებს. ბრძოლის ერთ-ერთ საშუალებათ შემოიღეს „ტყვედ წაყვანა“. პირველი მაგალითი ტყვედ წაყვანისა მოხდა 1908 წლის ივლისის 26-ს, როცა ბოროტმომქმედებმა გაიტაცეს მდიდარი ვაჭრის ხარაზოვის 14 წლის შვილი. ის ყაჩაღებს ჰყავდათ 19 სექტემბრამდე და გაანთავისუფლეს მას შემდეგ, როცა მშობლებმა გადაიხადეს 17,000 მანეთი. შემდეგ გაიტაცეს თელავის მახლობლათ გრიგოლ სისოევი 1908 ს. 14 სექტემბერს. გაანთავისუფლეს 2 ოქტომბერს; 29 ოქტომბერს ტფილისში გაიტაცეს კონსტანტინე მირაქოვი, რომელიც გაანთავისუფლა პოლიციამ 14 დეკემბერს შეიარაღებული წინააღმდეგობის გაწევის შემდეგ. 5 დეკემბერს—ტფ. მეორე გილდის ვაჭარი ალექსანდრე აივაზოვი, გაანთავისუფლეს 1909 წლის 23 იანვარს. 1908 წ. 16 დეკემბერს გაიტაცეს მდიდარი მალაკანის პეტრე ფეფელოვის შვილი, რომელიც 1909 წლის ივნისამდე არ დაბრუნებულა. მამა მისი, რადგანაც არ ასარულა ყაჩაღების მოთხოვნა, მოკლულ იქნა 1909 წლის 28 თებერვალს. ამას გარდა გატაცებულ იქნა, მაგრამ ადრე გაანთავისუფლეს 17 თებერვალს მეორე გიმნაზიის მოწაფე ევგენი ანდლულაძე და 1909 წ. 10 მარტს—1 გიმნაზიის მოწაფე არამ არუთინოვი. 16 აპრილს განიზრახეს ექვსი წლის ვლადიმერ ტუშიშვილას გატაცება, მაგრამ ბოროტმომქმედნი შეპყრობილ იქნენ იმ დროს, როცა ეტლით ბავშვთან ერთად მიდიოდა „გოროდოვოი“ პეტროვი. 1907 წელს 22 დეკემბერს სად. ყარაიაზის ახლოს მატარებლის აფეთქების განზრახვა, 1908 წლის 4 თებერვალს ავლაბარში ასაფეთქებელ ნივთიერებათა აღმოჩენა, 11 მაისს მეტეხის ციხიდან ყუმბრების გადაყრით 18 ტუსალის გაქცევა, ყაჩაღური თავდასხმა ტფილისის საბაჟოზე 1908 წლის 29 მაისს და შეიარაღებული წინააღმდეგობა, რომელიც პოლიციას გაუწიეს 14 დეკემბერს კონსტანტინე მირაქოვის ტყვეობიდან განთავისუფლების დროს იმის მაჩვენებელია, რომ ყველაფერ ამას ახდენს ყაჩაღების ბრბო, რომელსაც მითვისებული აქვს „ახალ ტერორისტთა“ სახელწოდება და რომელსაც დასახული აქვს არა პოლიტიკური, არამედ—ყაჩაღური მიზნები“.

ამავე დოკუმენტში მოყვანილია ცნობები სომხეთა და თათრებს შორის მოძრაობის შესახებ (აღმოსავლეთი ამიერ-კავკასია) დაწყებული 1903 წლიდან, როდესაც დაიწყო სომხეთა საეკლესიო ქონების ჩამორთმევა. ვეცდებით შემდეგ ნომერში მოვათავსოთ ეს ცნობებიც.

მოსკოვის დეკემბრის აჯანყების 20 წლის თავი.

1905 წლის აგვისტო იქნებოდა, როცა რამდენიმე ამხანაგი ბაქოს ცენტრალურ კომიტეტის საიდუმლო სტამბიდან დასასვენებლად გავემგზავრეთ.

ვინაიდან ბაქოს საიდუმლო სტამბაში მუშაობა ჩაკეტილში გვიხდებოდა წლობით და გარეთ მხოლოდ თვეში ერთხელ თუ გავიდოდით, ამიტომ მუშაობაც მძიმე პირობებში მიმდინარეობდა.

ცენტრალურ სტამბაში (ბაქოში) მაშინ მუშაობდნენ: აბელ ენუქიძე, სიმონ (ტრიფონ) ენუქიძე, ვანო სტურუა, ვანო ბოლქვაძე, კატო მიქაძე და მე. სიღბისტრო თოდრია მუშაობდა ბაქოს ბოლშევიკურ ორგანიზაციის სტამბაში, რომელიც ცალკე იყო მოწყობილი, მხოლოდ იმ ხანებში ბოლშევიკურ ცეკას მიერ გაგზავნილი იყო რუსეთის სხვადასხვა ქალაქებში სიიდუმლო სტამბების მოსაწყობად. სხვათა შორის ის სამარაშიაც იყო ამ საქმეზე მოკლე ხნით.

ტფილისში ყოფნის დროს მე დროგამოშვებით დავიარებოდი ჩუღურეთში ამხ. მიხო ბოჭორიშვილის ბინაზე, რომელიც ტფილისში პირველი მომწყობი იყო ყველა საიდუმლო მეუმრავლესე ს. დემ. მუშათა წრეებისა და ტეხნიკის და მას მკიდრო კავშირი ექირა ბოლშევიკურ ორგანიზაციების მოწინავე ამხანაგებთან.

მის ბინაზე ხშირად ხდებოდა თვალსაჩინო კონსპირატიული კრებები, სადაც თავს იყრიდნენ დღევანდელი კომპარტიის ბელადები, როგორც, მაგალითად, ამხ. მიხა ცხაკაია, კობა —ჯულაშვილი, ა. ენუქიძე, ვ. სტურუა, ს. თოდრია, ლადო დუმბაძე, ტრიფონ ენუქიძე და სხ.

ამ ბინაზე გადაწყდა ჩემი მოსკოვში გაგზავნა იმ საიდუმლო სტამბაში, რომელიც მოაწყო იქ ამხ. სიმონ. (ტრიფონ) ენუქიძემ 1905 წელს.

აგვისტოს მთელი თვის დასვენების შემდეგ მოსკოვში გაგზავნის საკითხი ცეკას განკარგულებით უკვე გადაწყვეტილი იყო, ვინაიდან იქაური ბოლშევიკური ორგანიზაცია ითხოვდა მომუშავე ასოთა მოწყობს და მცოდნე მემანქანეს, რომელშიაც კარგად დახელოვნებული იყო ამხ. სილ. თოდრია, მე კი, როგორც ასოთამწყობი, ოუ სულზედაც იმ ხანებში გვარიანათ ვმუშაობდი.

მე პასპორტი გამიკეთა ამხ. მიხო ბოჭორიშვილმა კიზირიას სახელზე, ამხ. სილ. თოდრიას კი —ზარდიაშვილის სახელზე ჰქონდა პასპორტი და ის ბაქოში დამხვდა. აი ასეთი პასპორტებით ჩვენც ბა-

ქოდან გავსწიეთ მოსკოვისაკენ, სადაც სექტემბრის 1-ლ რიცხვებშივე ჩავედით.

მოსკოვში მაშინ საიდუმლო სტამბას ხელმძღვანელობდა ტრიფონ ენუქიძე. სტამბა ახალი იყო; მის მოსაწყობად ამხ. სიმონი ბაქოდან წინასწარ გაემგზავრა 6-7 თვით ადრე.

მოსკოვში ჩვენ დავბინავდით ერთ ერთ სასტუმროში.

არ გაუვლია დიდხანს და ჩვენთან მოვიდა სიმონიც, რომელსაც უნდა გავყოლოდით საიდუმლო სტამბაში. სანამ სტამბაში მუშაობას შეუდგებოდით, სიმონს ჩვენთვის ოთახი ეშოვნა სტამბასთან ახლოს, დაახლოვებით 100 საყენის მოშორებით.

ტვერის ბულვართან, ფილიპოვის საკანდიტეროს პირდაპირ არის ლევონტიევის ქუჩის შესახვევი; ამ შესახვევის კუთხეში ერთ გურულს, გვარად მენაბდეს, ჰქონდა კავკასიური რესტორანი, სადაც ჰქონდა კავშირი მოსკოვის ბოლშევიკურ ორგანიზაციას ამხანაგებთან.

ჩვენი საცხოვრებელი მოთავსებული იყო დოღგორუკოვის და ლესნოი ქუჩის კუთხეში, სახლის ნომერი იყო 90 და ეკუთვნოდა მიგაჩოვს; ეს სახლი სამ სართულიანი იყო; მესამე სართულში ჩვენთვის სიმონს ეშოვნა ერთი ოთახი; უმეტესად ამ მესამე სართულში სტუდენტობა ცხოვრობდა; ბინა ცალკ-ცალკე ოთახებად იყო დაყოფილი, რომლის პატრონი და გამქირავებელიც მოხუცებული ქვრივი ქალი იყო.

ამ სახლის პირდაპირ მოთავსებულია მოსკოვის ცენტრალური სატუსალო „ბუტირკა“, რომლის სატუსალო საკანებს ზემო სართულიდან თავისუფლად ვუყურებდით ყველა იქ მცხოვრები მდგურები.

აი ამ ბინიდან დავდიოდით საიდუმლო სტამბაში სამუშაოთ: უნდა გავველო ციხის გალავანთან, სადაც დარაჯი დადიოდა ქვაფენილზე, გალავნის ბოლოს კი მოთავსებული იყო კავკასიური მაღაზია.

ამ მაღაზიის გამგეთ იყო ამხ. სილვეან კობიძე (დღეს ტყვეტრესტის ქარხანაში მსახურობს), რომელიც თავის გარეგნობით მართლა გეგონებოდათ „კომერსანტი“, მასთან აგრეთვე იყო მისი მეუღლე, როგორც ოჯახის დიასახლისი; რომ პოლიციას ექვი არ აედო მის „კომერსანტობაში“ და სახლის პატრონიც დარწმუნებულიყო, რომ ამხ. კობიძე მართლა ვაჭარია და არა უბრალო ვინმე, ამ მიზნით და კონსპირაციის მოსაზრებითაც მასთან ხელზე მოსამსახურეთ იყო მარია ტრუბა (დღეს საკავშირო საბჭ. რესპუბლიკების ცაკის წევრი), რომელიც ასრულებდა შავ სამუშაოს კობიძის ოჯახში, ნამდვილად კი კობიძის მეუღლესთან ერთად გვიმზადებდა კერძს და ყველაფერძი გვემპარებოდა საიდუმლო მუშაობის დროს.

კობიძესთან ერთად მის თანაშემწედ ითვლებოდა ერთი რუსი ამხანაგი ქალაქ ტულიდან (გვარი არ მახსოვს), რომლის მოვალეობას შეადგენდა მისვლა-მოსვლა და სხვადასხვა სავაჭრო ფირმეტან ვითომდა საქის დაჭერა.

თვით სტამბაში მუშაობა მეტად ძნელი იყო სივიწროვის გამო; ორი კაცი იქ ვერ ვეტეოდით, ერთი კაცის სამყოფი ჰაერიც არ იყო; გვედგა საბეჭდი პატარა ზომის მანქანა („ბოსტონკა“), ორი კასა ასოებისათვის, საღებავი, მისი წასაცხები, დაჭრილი ქაღალდის დასტები და სხ. ამიტომ საჭიროება მოითხოვდა ამ სტამბაში მორიგეობით მუშაობას, რათა ასე ყოველ დღიურად მიგვეწოდებინა მოსკოვის ორგანიზაციისათვის საჭირო ფურცლები.

ჩვენ ამხანაგები: ასოთ-ამწყობებიდან—გიორგი სტურუა და მაღაზიის გამგე ს. კობიძე (ამხ. ს. იაშვილი შემდეგ ჩამოვიდა), რომლებსაც მე და ს. თოდრიაც შეუერთდით სამუშაოთ მივდიოდით დღიდან, სტამბაში შევდიოდით „მაღაზიის“ კარებიდან და სანამ დაბნელდებოდა იქ ვიყავით, გიორგი სტურუა ბინათ ამხ. კობიძესთან იმყოფებოდა და იქვე მეორე ოთახში ცხოვრობდა, იაშვილი კი ბინადრობდა ჩვენი ბინიდან 30 საყენზე დაშორებით და ისიც ჩვენსავით რიგ-რიგობით დაიარებოდა სტამბაში სამუშაოთ. მოსკოვის ორგანიზაციასთან კავშირი სიმონს ჰქონდა, მის შემდეგ კი ამხ. ს. თოდრიას და გიორგი სტურუას.

სექტემბრის 19-ს მოსკოვში პირველად გაიფიცნენ სიტინის სტამბის მუშები, ამ გაფიცვას მხარი დაუჭირა მოსკოვის თითქმის ყველა სტამბებმა და ფილიპოვის პურის საცხოვრებელმა ქარხანამ.

2 ოქტომბრიდან მუშათა გაუიცვები ლენინგრადაშიაც დაიწყო და 10 ოქტომბერს მათი რიცხვი თანდათან ძლიერდებოდა. მოსკოვის ყველა რკინის გზების ხაზები გაფიცული იყო. მოსკოვის მაშინდელმა გაფიცებმა გამოხმაურება ჰპოვეს რუსეთის თითქმის ყველა კუთხეებში, ციმბირიდან დაწყებული ამიერ-კავკასიამდე. ასე რომ, ეტყობოდა, თვითმპყრობლობის დამხობის საათიც ახლო იყო.

17 ოქტომბრის შემდეგ სურათი სრულიად გამოიცვალა. ყოველდღიური მიტინგები და კრებები ჩვეულებრივი მოვლენა შეიქნა. უნივერსიტეტის კედლები ხალხს ვეღარ იტევდა ყოველ საღამოობით. ამ მიტინგების გამართვამ ძლიერ ფართო ხასიათი მიიღო მას შემდეგ, რაც ბუტირკის ციხიდან განთავისუფლებულ იქნენ პოლიტიკური პატიმრები 17 ოქტომბრის მანიფესტის შემდეგ...

პოლიცია და მისი აგენტები სოროებშია მიმალული, მაგრამ თავისას მაინც არ იშლიან და პროვოკატორული გამოსვლით ცდილობდნენ ხალხში არევ-დარევის შეტანას.

არ გაუვლია რამდენიმე დღეს ციხიდან გამოსვლის შემდეგ, რომ დოლგოპროვკის ქუჩაზე ამხ. ბაუმანს პროვოკატორმა რამდენიმე ტყვიით გული გაუგმირა და მოსკოვის პროლეტარიატს საუკეთესო ხელმძღვანელი ჩამოაშორა...

ამან და სხვა ასეთმა პროვოკაციამ მოსკოვის მუშათა კლასი აღელვების უკიდურეს წერტილამდე მიიყვანა. საჭირო იყო ორგანიზაციულად აღელვებული მუშათა კლასის დარაზმვა და მისი შეიარაღება. ხელმძღვანელი ამხანაგები მოსკოვის კომიტეტისა დარწმუნებული იყვნენ იმაში, რომ მეფის აგენტები უკან დახევის შემდეგ პირდაპირ თავდასხმაზე გადავიდოდნენ, რასაც ბევრი მსხვერპლი მოჰყვებოდა. და რომ მუშათა კლასი მზად ყოფილიყო, ამისთვის ყველა მიტინგებზე და კრებებზე ირჩევდნენ სამხედრო ინსტრუქტორებს, რომელთაც დავალებული ჰქონდა მოწინავე მუშებისაგან არჩეულ პირებისათვის იარაღის ხმარების სწავლება.

ამხანაგები ინსტრუქტორების მეთაურობით გავდიოდით მოსკოვის ახლო მდებარე ცნობილ სასოფლო-სამეურნეო პეტროვსკო-რაზუმოვსკის ინსტიტუტის ბაღის უზარმაზარ ტყეში, სადაც. მაუზერებიდან და რევოლვერებიდან ვსწავლობდით იარაღის ხმარებას.

მოთბინების ფიალა უკვე სავესე იყო, როცა პროვოკატორის მიერ ვერაგულად მოკლული ამხანაგი ბაუმანი დასაფლავა მოსკოვის პროლეტარიატმა... მთელი მოსკოვმა, განურჩევლად მიმართულებისა და პარტიებისა, მოულოდნელად მიაცილა ამხ. ბაუმანი სასაფლაომდე.

სალამო მოახლოებული იყო, როცა ბაუმანის დასაფლავების შემდეგ ხალხი ჯკუფ-ჯკუფად ბრუნდებოდა უკან სასაფლაოდან; ხალხს თავი უნდა მოეყარა უნივერსიტეტში, მოხოვოი ქუჩაზე, სადაც მოთავსებული იყო ყაზახთა რაზმიც. მთავრობამ იცოდა, რომ უნივერსიტეტში სალამოს მიტინგი იყო დანიშნული ბაუმანის დასაფლავების შემდეგ და ისიც მზადებაში იყო დემონსტრაციისათვის სამაგიერო გადაეხადა. სასაფლაოდან დაბრუნებულნი ბლომად იყვნენ უნივერსიტეტთან თავმოყრილნი და ქუჩაში ბასობდნენ, როდესაც ჩასაფრებულმა ყაზახთა რაზმმა მანქიდან სროლა აუტეხა სრულიად მშვიდობიან მოქალაქეებს, რასაც მოჰყვა რამდენიმე ათეული დახოცილ-დაჭრილები...

ასეთი იყო მოსკოვი მანამ, სანამ მან იარაღს არ მოჰკიდა ხელი დეკემბრის დღეებში და არ ეკვეთა მეფის ჯალათებს სამკვიდრო-სასიცოცხლო ბრძოლაში ბარიკადებზე.

4 დეკემბერი იქნებოდა, როცა ამხ. იაშვილთან მივიდა მოსკოლში. ორგანიზაციის ორი წევრი და ორგანიზაციის სახელით დავალება გადმოგვცეს, რომ მე და ამხ. სანდრო იაშვილი წავსულიყავით ლენინგრადში ამ ორ მოსკოველ ამხანაგებთან ერთად; როგორც

შემდეგ დავრწმუნდი, ჩვენი ლენინგრადში გამგზავრება გამოწვეული იყო იმ სამზადისით, რომელიც შეეხებოდა იარაღის ჩამოტანას მოსკოვის ორგანიზაციისათვის. თუმცა ჩვენთვის უცნობი ამხანაგებიც ჩვენთან ერთი მატარებელით მოდიოდნენ, მაგრამ კონსპირატიული მოსაზრებით ვაგონში ჩვენ მათთან თავს ვიჭერდით, როგორც უცხო პირებთან; ლენინგრადში ბინათ დანიშნული გეჭონდა სადგურთან ახლო სასტუმრო „პალე-როიალი“, სადაც ჩვენთან უნდა მოსულიყო ჩვენი მოსკოველი ორი ამხანაგი (მათი გვარები მაშინაც არ ვიცოდით, მხოლოდ ვიცოდით, რომ მოსკოვის ორგანიზაციის პასუხისმგებელი ბოლშევიკები იყვნენ); იარაღი უნდა მიგველო ლენინგრადში და ჩამოგვეტანა მოსკოვის ორგანიზაციისათვის; იმ ხანებში ყველა მოსკოვის ახლო-მახლო მდებარე რკინის გზის ხაზების მუშები გაფიცულები იყვნენ და მხოლოდ მატარებლების მიმოსვლა სწარმოებდა ლენინგრადსა და მოსკოვს შორის.

მოსკოვის აჯანყების დროს სწორედ ამ რკინის გზის ხაზმა ითამაშა უმთავრესი გადაწყვეტი როლი აჯანყების ჩაქრობის დროს, როდესაც ამ ხაზით მეფის მთავრობამ შესძლო საკმაო ჯარების შემოყვანა ლენინგრადიდან (ცნობილი სემენოვის ლეიბ-გვარდიის პოლკი და ქალაქ ტვერიდან ცხენოსანი პოლკი);

ჩვენ სასტუმროში ვცხოვრობდით და ველოდებოდით, რომ იარაღის მოსკოვში გადატანის საქმე მოგვეგვარებია. ლენინგრადის ბოლშევიკური ორგანიზაცია ობიექტიური პირობების გამო მოსკოვის აჯანყებას ვერ გამოეხმაურა შეიარაღებული აჯანყებითვე.

მხოლოდ ლენინგრადის 200.000 მუშამ საერთო გაფიცვით გამოუცხადა თანაგრძნობა მოსკოვის აჯანყებულ მუშებს, რომელიც ერთ კვირაზე მეტი გაგრძელდა, აჯანყება კი მოსკოვში 8 დეკემბერს მთელ ქალაქს მოედდა.

ჩვენი გეგმებიც ცოტათი შევასრულეთ და მხოლოდ ორი ყუთი იარაღი გამოვგზავნეთ მოსკოვისათვის.

ამხ. ტრიფონ ენუძიძე იმ ხანებში ამხ. კრასინთან იყო ჩასული მოსკოვიდან ლენინგრადში იარაღის მოსკოვში გადაგზავნის მოსაგვარებლად. ამხ. იაშვილი მოსკოვის ბოლშევიკურმა ორგანიზაციამ უკანვე გაიწვია, რომ იარაღის საწყობისთვის მოეგლო, რომელიც მას ებარა.

8 დეკემბერს მოსკოვის ქუჩებში გამწვავებული ხელჩართული ბრძოლა დაიწყო.

არც მე დამიყოვნებია ბევრი და სამი დღის შემდეგ დავბრუნდი მოსკოვში...

რას წარმოადგენდა მოსკოვის ქუჩები გაათვრებულ ბარბარულ ბრძოლის დროს? მთელი მოსკოვი თავგანწირვით იბრძოდა. როდესაც

საც მოსკოვში ნიკოლოზის სადგურზე ჩამოვედი, მეეტლეები აღარ სჩანდნენ ქუჩებში; ქუჩების განაპირა ნაწილები გარიხული იყო ყველაფრით, რაც კი მოხვედროდათ მუშებს ხელში. აქ იყო ყველაფერი გამოფენილი: მალაზიის „ვივესკები“, ფიცრები, რკინეულობა, ბოქვები, ტრამვაის ვაგონები, სხვადასხვა ავეჯეულობა, ტელეგრაფის და ტელეფონის მათულები, ხელოვნურად გაკეთებული სხვადასხვა თავშესაფარი-ადგილები; მიუხედავად სუსხიანი ყინვებისა, ქვაფენილები აეყარათ, ბოთლის ნამტვრევები ქუჩებში, ჩალეწილი შუშაბანდების ჩარჩოები და კიდევ ვინ მოსთვლის ყველა იმას, რითაც ქუჩები იყო გარიხული; ტრამვაის ვაგონები გადაყირაგებული, დამტვრეული, ტრამვაის ბოძები წაქცეული და ერთი-მეორეზე გადახლართული, რის გამოც განსაკუთრებით ძნელი იყო ცხენოსანთა თავისუფალი მიმოსვლა.

განსაკუთრებული უფლებებით მეფის მთავრობამ მოსკოვის შეიარაღებულ აჯანყების ჩასაქრობად დანიშნა აღმირალი დუბასოვი. დილიდან ჩამოსული, სანამ ჩვენს ბინაზე მივიდოდი, სალამოც გახდა. სადგურიდან ტენიკურ ინსტიტუტში შევიარე, რომ გამეგო საქმის ნამდვილი ვითარება თუ როგორ მიმდინარეობდა საერთოდ ბრძოლა. ზარბაზნების ყუმბარები თავზარსა სცემდა შეშინებულ მცხოვრებთ; მე მაინც ვსცდილობდი როგორმე ბინაზე მისვლას, რომ გამეგო ამხანაგების მდგომარეობა.

როგორც იყო, კედელ-კედელ სიარულით მივალწიე იმ ქუჩას, სადაც მე და სილიბისტრო თოდრიას ბინა გვქონდა. ჩვენს ბინაზე მისვლამდე უნდა გზათ გაძველო სანდრო იაშვილთან და გამეგო მისი ვითარება. ამხ. იაშვილს მაშინ მოსკოვის ორგანიზაციის დავლებით ჩაბარებული ჰქონდა იარაღის საწყობი. ბუტირკის ციხის უზარმაზარ რკინის კარებთან თავმოყრილი არიან ციხის დარაჯები და ჯარისკაცები, რომლებიც წამდაუწყუმ თოფებს ისვრიან და ხოცავენ სრულიად უდანაშაულო ცნობის მოყვარე ხალხს. საშინელი სურათია; ციხის ჯარისკაცები სწორედ პირდაპირ მასწვრივ გაჰყურებენ იმ ქუჩას, რომელზედაც ამხ. იაშვილი ცხოვრობს; გამოჩნდება თუ არა ადამიანის აჩრდილი ამ ქუჩაზე, ჯარისკაცებს ნიჰანი ამოღებული აქვთ..

სროლა ზარბაზნებიდან და თოფებიდან არ სწყდება. ვინმე თავხედი დამკვრელი დროუინის წევრი სახლის სახურავიდან მაუხერის ტყვიას აყრის სეტყვასავით ციხის დარაჯებს, ერთი, ორი წაიქცა... ამან უფრო გააცოფა ჯარის კაცები და განურჩევლათ აყრიან ტყვიებს ყველას, ვინც შემთხვევით გამოიყურება ან კარებიდან, ან ფანჯრებიდან... ასეთი 15-დე კაცი ქალი და ბავში გამოასალმეს სიკოცხლეს რამდენიმე წუთის განმავლობაში. ჩემს სიხარულს საზღვა-

რი არ ჰქონდა, როცა ფანჯრიდან სანდრო იაშვილის ხმა მომესმა, ის ხელით მანიშნებდა მისი ბინისაკენ მიმეშურებინა. შევედი, გავიგე, რომ იარალი, რომელიც მას ებარა, უვნებლად იყო და თვითონაც უვნებლად დაბრუნებულიყო ლენინგრადიდან.

ამასთან ერთად მან მეტად სამწუხარო ამბავი შემატყობინა:

— გუშინ საღამოს ქუჩაში სილია მაუზერით ხელში დააპატიმრეს, არ ვიცი თუ სად არის, თუ შეგიძლია, როგორმე ამაღამ ბინაზე მიდი და ყველაფერი საექვო თუ რამე გაქვთ ბინაზე, მოსპე, ვინაიდან შესაძლებელია ბინის გასაჩხრეკათ მოვიდეს ჟანდარმერია და შევითხვევით სტამბის სული არ ეცეთო.

როცა საღამომ მოაწია გავწიე იმ ბინისაკენ, სადაც მე და სილ. თოდრია ერთად ვსცხოვრობდით ლენინგრაღში წასვლამდე. ჩემი მისვლა და სახლის პატრონის შეხვედრა ალაყაფის კარებთან ერთი იყო, რომელმაც გამაფრთხილა, რომ გიორგი მიხეილისძე ზარდიაშვილი (ს. თოდრია) დაიჭირესო.

მივწმინდ მოვწმინდე ოთახი, ყველაფერი საექვო მივმალე. დეკემბრის შუა რიცხვებიდან გამარჯვების სასწორი რეაქციისაკენ გადაიხარა. აქა-იქ, როგორც, მაგალითად, პრესნის რაიონი, წინააღმდეგობას უწევდენ მეფის მთავრობას. ამ რაიონში სახელი გაითქვა შმიდტის ავეჯიულობის ქარხნის მუშათა დრუჟინამ, რომელიც ბოლშევიკებისა და მემარცხენე ესერების მეთაურობით გააფრთხილებული ებრძოდა თავიდან ფეხებამდე შეიარაღებულ ჯარს; მეფის ჯალათებმა ამ მუშათა დრუჟინას ვერაფერი მოუხერხა, სანამ არტილერიით თვით შენობა არ დაანგრის, რის შემდეგაც მას ცეცხლი წაეკიდა და იქ მებრძოლი ამხანაგების უმეტესი ნაწილი დაიღუპა უთანასწორო ბრძოლაში. ასეთივე სურათი იყო აგრეთვე სიტინის უზარმაზარი სტამბის შენობაშიაც, სადაც წითელ დრუჟინას შტაბიც კი ჰქონდა; ეს შენობაც არტილერიის ცეცხლით გაანადგურეს.

იგივე ბედი ეწია საზამთრო ბაღ „ერმიტაჟ“-საც სოლოვოის ქუჩისა და ტვერის პროსპექტის კუთხეში. ამ შენობაშიაც წითელი დრუჟინის შტაბი იყო მოთავსებული, რომელიც არტილერიით იქნა განადგურებული და დამწვარი.

სოლოვოი ქუჩის და ტვერის პროსპექტთან ერთ შენობაში წითელ დრუჟინიკებს გამართული ჰქონდათ რევოლუციონური წითელი ჯგრის ბინა, სადაც ქუჩაში დაჭრილებს სანიტარები ჰკრეფდენ და ამ შენობაში მოჰყავდათ ქრილობის შესახვევად; ამ სანიტარულ პუნქტის გამგეთ იყო ექიმი ვორობიოვი, რომელიც ასრულებდა თავის მოვალეობას პირნათლად ყველასათვის, ვინც არ უნდა ყოფილიყო დაჭრილებში; ის იყო გამსჭვალული ყველასადმი მხოლოდ ერთი მოვალეობით—მათთვის წყლულზე მალამო დაედვა და შეემსუბუქებია

ტანჯვა გააფთრებულ სამოქალაქო ომის დროს. ხშირად ამ პუნქტზე ფარაჯაში გახვეული ჯარის კაციც კი მოჰყავდათ რევოლიუციის ხელმძღვანელთ და ჭრილობას უხვევდენ.

როგორც მახსოვს, ამ შენობის აივანზე წითელი ჯვრის ბაირალიც კი იყო გამოკიდებული, სადაც ეწერა „დაჭრილთათვის შესახვევი პუნქტი“

მიუხედავად ასეთი წარწერისა ტვერის პროსპექტის რაიონის ერთი ბოქაული (გვარი აღარ მახსოვს) შევარდა თავისი შეიარაღებული პოლიციელებით, გამოიყვანა ექიმი ქუჩაში და ხმლით თავი მოჰკვეთა.

ცნობილი ფიდლერის სახლი მოსკოვში და იქ თავმოყრილი შეიარაღებული მუშები ტყვიისმფრქვევლებით და არტილერიის საშუალებით იქნენ დამორჩილებული...

ტვერის ბულვართან არის ერთი მონასტერი, რომლის გუმბათი მთელ მოსკოვის არე-მარეს დაჰყურებს და აქედან თითქმის ქალაქის ყველა რაიონები ნათლად სჩანს. აი ამ გუმბათის თავზე აღმირალმა დუბასოვმა ტყვიის მურქვეველები დასდგა და აქედან ტყვიებს უშენდა აჯანყებით მოცულ მოსკოვის არე-მარეს.

აქა-იქ ხსრბაზნების ქუხილი კიდევ გაისმის და მისი ყუმბარები ხან ერთი რაიონში სქდება, ხან მეორეში; ნამტვრევები ხანდახან ეზოებშიაც ეცემიან.

ერთი ყუმბარის მოზრდილი ნატეხი ჩვენს სახლსაც დაეცა, რამაც დიდი ალიაქოთი ასტეხა.

ასე იყო თუ ისე, ამხ. სილიას დაპატიმრების გამო იძულებული შევიქენი ბინა მიმეტოვებინა და სადმე წავსულიყავი. ერთადერთი კავშირი განადგურებულ მოსკოვის ორგანიზაციასთან ჰქონდა ამხ. სანდრო იაშვილს ამხ. სოკოლოვთან, რომლის საშუალებით მან მომიტანა მისამართი, სადაც უნდა მივსულიყავი. ეს მისამართი არც ისე შორს იყო ჩვენი ძველი ბინიდან, იქვე დოლგოროუკოვის ქუჩაზე ერთ კბილის ექიმ ქალთან (გვარი აღარ მახსოვს). ამ კბილის ექიმთან მივედი ღამით და იქ დარბაზში იატაკზე ბევრი დამხვდა ისეთები, რომელთაც ღამის გათევა სხვა ბინებზე უხდებოდათ, ათიოდე კაცმა და ქალმა მოვიყარეთ თავი აქ.

აი ამ ბინაზე მეორე დღეს ყველა იქ მყოფი ერთი-მეორეს გვეცანით; ზოგიერთი მათგანი სტუდენტები და კურსისტები აღმოჩნდნენ, რომლებიც აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ დეკემბრის აჯანყებაში და რეაქციას ემალებოდნენ.

აქ ბინაზე კბილის ექიმის საშუალებით მე მივიღე საჭირო „პაროლი“ და მისამართი ამხანაგისა, რომელიც ცხოვრობდა „დევიჩი“ მონასტერთან, რაც კარგა მანძილით არის დაშორებული შუაგულ

მოსკოვის ცენტრს, დაახლოვებით 6-7 ვერსი იქნება დოლგორუკოვის ქუჩიდან ამ მონასტრამდე; 8 თვე დავყავი მოსკოვში და ამ ხნის განმავლობაში ერთხელაც არა მქონია საქმე ამ რაიონისაკენ. ასე რომ, სრულიად გამოუცდელი ვიყავი ამ სიშორეზე „პაროლით“ ამხანაგი მეძებნა.

დილიდან დაწყებული საღამომდე ვიარე; შემდეგ, როგორც იყო მივალწიე სწორედ იმ ქუჩას, რაც მისამართში იყო. ზარის ხმაზე კარები გაიღო და სახლში მიმიწვიეს. ვინც მინდოდა იქ არ დახვდა, მითხრეს ჩქარა მოვა და მოიცადეთო.

ბოლოს ვინც მინდოდა, ისიც მოვიდა; გავეცანით ერთმანეთს. ჩემთვის საჭირო იყო დახმარების აღმოჩენა და ბინის გამოცვლა, რაც მან აღმითქვა. თუ სახელდობრ ვინ იყო ეს ამხანაგი, არ ვიცი, მხოლოდ ერთი პასუხისმგებელი ამხანაგთაგანი უნდა ყოფილიყო, რომელიც ყველაფერს განაგებდა მოსკოვის აჯანყების დროს და მისი ჩაქრობის შემდეგაც ცხოვრობდა ისეთ მიყრუებულ ადგილას, როგორიც არის „დღეიჩი“ მონასტერის რაიონი, ცენტრიდან დაშორებული. მე ვიფიქრობ მაშინდელი მოსკოვის აჯანყების ერთი ხელმძღვანელთაგანი იყო დღევანდელი საკ. საბჭ. სოც. რესპუბლიკების თავმჯდომარე ამხ. ა. ი. რიკოვი.

გავიდა კარგა ხანი. თანდათანობით ცხოვრებაც თავის კალაპოტში ჩადგა; ბარკადებისგან გასწმინდეს ქუჩები; ჩვენც მოვეწყვეთ ახალ ბინაზე. აღარ მახსოვს კარგად, მაგრამ ორი ამხანაგი ისევ დავბინავდით დოლგორუკოვის ქუჩაზე კონსპირატიულად, საიდანაც ხან გამოშვებით სტამბაში დავდიოდით სამუშაოთ.

დაქსასული ამხანაგები თანდათან იკრებდნენ ძალებს და მიუხედავად რეაქციის თარეშისა, ორგანიზაციული რევოლუციონური მუშაობა მაინც სწარმოებდა, თუმცა მეტი სიფრთხილით და თავდაქერით. ციხეები 17 ოქტომბრის „ამნისტიის“ შემდეგ ისევ რევოლუციონერებით აივსო, თვითმპყრობელობა თავის გამარჯვებას დღესასწაულობდა... შესწყდა ყველგან მიტინგები და კრებები.

დადგა 1906 წელი. საქმე იქამდე მივიდა, რომ ჩვენი სტამბის იქ გაჩერება შეუძლებელი იყო, 1906 წ. აგვისტომდე სტამბა ძველ ადგილას დარჩა. ზოგიერთი ამხანაგები უნდა წავსულიყავით სხვაგან სამუშაოდ; ყველას აქ დატოვება არ შეიძლებოდა, ჯერ ერთი უსახსრობის გამო, მეორეც—საქმეც აღარ გიქონდა იმდენი.

მოსკოვის ორგანიზაციის რამდენიმე ამხანაგი ხელშეუხებელი დარჩა. ასოთ-ამწყობთა შტატის შემცირების აუცილებლობასაც ჩვენ თვითონვე ვგრძნობდით, ვინაიდან პარტას შემოსავლის წყარო ძლიერ შეუშოკლდა და ხარჯები კი იზრდებოდა, სტამბას კი ორი ასოთ-ამწყობი საესებით აკმაყოფილებდა, ხშირად ამის საქმეც არ იყო. ამი-

ტომ მოსკოვის კომიტეტის გადაწყვეტილებით მე უნდა წავსულიყავი ლენინგრადში ცეკას განკარგულებაში, რომელსაც თავისი სტამბა ჰქონდა „დელო“-ს ფირმით ფონტანკაზე. მეც გავემგზავრე ლენინგრადში, მოსკოვში კი დარჩენ ამხ. გ. სტურუა და ს. იაშვილი. ს. თოდრიას ციხიდან გამოსვლის შემდეგ ამ ამხანაგებმა სტამბა როჟდესტვენსკის გასაფალში გადაიტანეს; აქვე გააღეს კავკასიური მალაზია, რომლის გამგეთ შემდეგ იყო ამხ. არშაკ იაკუბოვი, აწ უკვე გარდაცვლილი; 1907 წ. გაზაფხულზე ეს სტამბა დაიღუპა. ლენინგრადში ჩასვლისას დამხვდნ შემდეგი ამხანაგები: ვანო ბოლქვაძე, ლადო დუმბაძე, სიმონი, მაკარი გოგუაძე, მარიამ გოგუაძე, (მაკარის მეუღლე), სოფიო თოდრია (სილიას მეუღლე) და ბევრი სხვა ამხანაგები, რომელთა რიცხვი სტამბა „დელო“-ში ბლომათ იყო რუსეთის სხვადასხვა ქალაქებში არსებული საიდუმლო სტამბებიდან და რომელიც 1905 წლის რევოლიუციის შემდეგ გაწვეულნი იყვნენ ლენინგრადში პარტიის მოთხოვნილებით...

უშანგი ჯაში.

1905 წ. ოქტომბერი — დეკემბერი მოსკოვში.

(პარადი მოგონებიდან)

სწავლისათვის არ გვეცალა. უნივერსიტეტში მხოლოდ მიტინგებზე და კრებებზე დავიარებოდით.

ერთ ოთახში ვცხოვრობდით სამნი, ოსტოჟენკაზე, მუშათა დეპუტატების საბჭოს წევრის ამხ. ლისენკოვის (მუშა) ბინაზე. ჩვენი ბინა ოქტომბრის გაფიცვის დროს მოსკოვის კომიტეტის წევრს და პასუხისმგებელ ავიტატორს სტანისლავ ვოლსკის „იაკუებისთვის“ ჰქონდა მოწყობილი. სახლში იშვიათად დავდიოდით.

ჩვენი ინციატივით უნივერსიტეტში დაარსდა კავკასიელთა სამხედრო რაზმი („დრუჟინა“). რევოლუციის განვითარებასთან ერთად ამ რაზმის კავშირი და დავალებები სამხედრო-სარევოლიუციო კომიტეტთან საათობით იზრდებოდა.

17 ოქტომბერმა ჩამოწოლილი რევოლუციონური ატმოსფერა ოდნავათაც ვერ შესცვალა. მხოლოდ დაშინებულ მცხოვრებთ აღუძრა თავისუფლების და მშვიდობიანობის ილიუზიები, და ასე რამდენიმე დღით ქუჩებში გამოფინა.

დილიდან დაწყებული მეორე დილამდე ყველა სასწავლებელში, საზოგადო დაწესებულებებში, მოედნებზე, ქუჩებში გაუთავებელი მიტინგები და კრებები იყო. ამობოდნენ მქუხარე სიტყვებს, იმღეროდნენ რევოლუციონურ სიმღერებს.

ჩვენი რაზმი იწვრთნებოდა, ფოლადდებოდა. რამდენიმე შეტაკება მოგვიხდა შავრაზმელებთან. შავრაზმელებს საკუთარი კავშირი ჰქონდათ. მათ მთავრობა ათრობდა, ურიგებდა ფულს, იარაღს და ხატებით ხელში ქუჩაში გამოჰყავდა. მაგრამ იარაღს უმეტესად შავრაზმელები ქუჩაში ჰყიდდნენ, რასაც ყიდულობდნენ სტუდენტები, მუშები. როგოც მახსოვს, 18 ოქტომბერს ღამით ტვერის და ბალის ქუჩების კუთხეში ჩვენი დემონსტრაცია შეეხეჩა შავრაზმელთა პატრიოტულ მანიფესტაციას. დაგვიშინეს ქვები, შექმნეს ყიჟინა. რაზმელებმა მხოლოდ ერთხელ გაისროლეს. შავრაზმელები წანსვე გაიფანტნენ. 20 ოქტომბერს დანიშნული იყო მოკლულ ამხ. ბაუმანის გასვენება.

მთელი ღამე მიტინგების შემდეგ უნივერსიტეტში მზადდება იყო დემონსტრაციისათვის. ღამის 4 საათზე რაზმელები წავგიყვანეს ლეფორ-

ტოვოში, ტეხნიკურ სასწავლებელში, საიდანაც ამხ. ბაუმანი უნდა გამოგვესვენებია. დილის 8 საათიდან დაიწყო ხალხმა სადემონსტრაციოდ დენა და დარაზმვა. მოდიოდნენ რაიონებიდან, პროფ. კავშირები და სხ. აღფრთოვანებას იწვევდა ჯარების მონაწილეობა დემონსტრაციაში. 11 საათზე პროცესია დაიძრა. ეს იყო სარევოლიუციო ძალთა დათვალეობა. დემონსტრაცია განცვიფრებას იწვევდა თავისი სიდიდით და წესრიგით. მხოლოდ განუსაზღვრელ რევოლიუციონურ ენტუზიაზმს და მოსკოვის პროლეტარიატის შეკავშირებას შეეძლო ასეთი დიდებული დემონსტრაციის მოწყობა. შეწყდა ქალაქის მაჯის ცემა. მთავრობა უძლური იყო.

მხოლოდ საათის ექვსზე, შებინდებისას, პროცესიამ შეუხვია მობოვოი ქუჩიდან ნიკიტსკისკენ. სრული სიწყნარება. მხოლოდ განკარგულებანი და დროშათა შრიალი არღვევდა სიჩუმეს. კონსერვატორიასთან დემონსტრაციას სიმებიანი ორკესტრი შეეგება. დიადი სურათი იყო... მხოლოდ 11 საათზე დაიწყო დემონსტრაციის დაშლა კუდრინის მოედანიდან სხვადასხვა მიმართულებით. რაზმი უნივერსიტეტისაკენ გაეშურა. უნივერსიტეტამდე 2—3 ათასმა კაცმა მიაღწია. აქ თურმე ცუდი ამბავი გველოდა. მთავრობას გადაეწყვიტა ქურდულად შუროსძიება. უნივერსიტეტის კარები დაკეტილი დაგვიხვდა. ქუჩის ბოლოში „პეტერგოფთან“, გამოჩნდა ბრბო, მოისმა პატრიოტული ჰიმნი და დაიწყეს ჩვენსკენ სროლა. ეს იყო პროვოკაცია. რაზმელებმა სროლითვე უპასუხეს. შავრაზმელები სწრაფათ დაიშალენ. ჩვენ თუმცა შევწყვიტეთ სროლა, მაგრამ სროლის ხმამ იმატა. მხოლოდ შემდეგ მივხვდით, რომ ფანჯრებიდან გვესროდნენ ჯარები, ყაზახები, დრაგუნები. მოგვიკლეს ხუთი ამხანაგი, დაგვიჭრეს 35. მე გადავრჩი, მხოლოდ ქუდი და პალტო გამიხვრიტეს ტყვიით. შევანგრეთ კიშკარი, თავი შევაფარეთ სილას და კირს, აშენებდნენ ფილოლოგიური ფაკულტეტის კორპუსს.

უნივერსიტეტის კარები დაკეტილი დაგვიხვდა. ესარგებლნათ ჩვენი იქ არ ყოფნით. სრილა შესწყდა, დაჭრილ მოკლულნი შენობაში შევიტანეთ. მოვიდა წითელი ჯვრის რაზმი. იმ ღამეს უნივერსიტეტში აღგზნებული სიტყვები და რევოლიუციონური სიმღერები აღარ ისმოდა; იყო კენესა და მტრის წყევა-კრულვა. რამდენიმე დაჭრილი ამხანაგი, როგორც შემდეგ შევიტყვეთ, შეეთრიათ მანეჟში, ეწამემებინათ... ჩვენ უძლურნი ვიყავით დავხმარებოდით... 21 ოქტომბერს დროშები და სალარო გადატანილ იქნა ბახმეტიევის ქუჩაზე, საინჟინერო სასწავლებელში. შავრაზმელები გათამამდნენ. მოსალოდნელი იყო საინჟინერო სასწავლებელზე თავდასხმა. ღამე მშვიდობიანათ ჩატარდა. 22 ოქტომბერი კვირა იყო. დილით რაზმელები თანდათანობით დაიშალენ. გაიხსნა რკინის-გზელთა მიტინგი. დაერჩით მხოლოდ

ჩვენ, კავკასიელები, და სტუდენტები—ინჟერები, სულ 25 კაცი. დილის 11 საათზე მოგვივდი ამბავი: „მარინეს როზი“-დან შავრაზმელების ბრბო მოდის დასარბევათო. ჩვენ მოვემზადეთ. საათის 12-ზე ბრბო, რამოდენიმე ათასი კაცისაგან შემდგარი, მოადგა სასწავლებელს. გაისმა ყიჟინა, ქვების ზუზუნი. პირველსავე შეტაკების შემდეგ ამ ბრბოსაგან მხოლოდ 200-300 კაცი დარჩა, უმეტესობა მთვრალეები. ჭიშკარს მტკრევა დაუწყეს. ჩვენ ავტენტით სროლა და გავედით ქუჩაში. ბრბო ორად გაიყო. ბრბოს ვილაცა აქვებდა. როგორც კი სროლას შეწყვეტდით და უკან დავიხევდით, ის მყისვე თავს იყრიდა და სასწავლებლისკენ იწევდა. ვიგერიებდით ბრბოს სალამომდე. საათის 6 ჯარი მოვიდა. მიტინგის ხელმძღვანელებმა განუცხადეს გენერალ-გუბერნატორს, რომ კაზაკებს, მით უფრო დრაგუნებს, ვერ ვენდობოდით. სასწავლებელში ჩხრეკა უნდა მოეხდინათ, იარაღი ჩამოერთმიათ. ჩვენ იარაღით ქუჩაში უნდა გავსულიყავით, შევერთებოდით ხალხს და ასე შეუშინებლად მივმალულიყავით. ჩვენთვის, „შავი“ კავკასიელებისათვის, ეს ძნელა იყო, რომ ამ დროს იქ ქუჩაში მუშები არ ყოფილიყვნენ მრავლად თავმოყრილი. მუშები ჩვენ თანგვიგრძობდენ, ვუყვარდით. ამის შემდეგ ჩვენი რაზმი ნახევრათ არალეგარულად მოქმედებდა. კარგი იარაღის შეძენას და რაზმის განმტკიცებას შევეუდევით.

ჯარის ნაწილებთან კავშირი ყოველ დღე მტკიცდებოდა. არ დამავიწყდება 5 დეკემბრის ღამე. მოიბრინა ვასო არაბიძემ და განაცხადა—გვიბარებენ ფილქურის სასწავლებელშიო. 6 დეკემბერს დანიშნული იყო „როსტოვის პოლკის“ გამოსვლა. მთელი ღამე არ შეწყვეტილა რევოლუციონური კომიტეტის კრება. მოდიოდნენ რაზმების და ჯარის ნაწილების დელეგატები... მაგრამ არც მეფის მთავრობას ეძინა, ყაზარმებს ალყა შემოარტყეს და ჯარისკაცები განაიარაღეს. მაგრამ ჯარის ნაწილებში მღელვარება კვლავ გაგრძელდა. სასაცილო იყო შავრაზმელთა მანიფესტაცია 6 დეკემბერს. ერთი კვირის წინ შავრაზმელთა პრესსა მოუწოდებდა „რუსის ხალხს“ შეკრებილიყო წითელ მოედანზე და ეთქვა თავისი „მრისხანე სიტყვა“ „ურიების და „კრამოლნიკების“ წინააღმდეგ. მოსალოდნელი იყო „პოგრომი“. ჩვენ დაგვავალეს ტერორის ქუჩის დაცვა. პატრიოტულ მანიფესტაციას აქ უნდა გაველოკრემლში, წითელ მოედანზე, თავი მოიყარა რამდენიმე ასმა კაცმა, უმეტესად გადაცმული პოლიციელები იყვნენ და „ოხოტნი რიადის“ ვაჭრები. გზაში მანიფესტაციას ხალხი მრავლად შეემატა, როგორც შემდეგ აღმოჩნდა—მუშები. გენერალ-გუბერნატორი მომზადებული სიტყვით ელოდა, მაგრამ როგორ გუნებაზე უნდა დამდგარიყო ის, როდესაც მანიფესტაცია მოულოდნელად საწინააღმდეგო დემონსტრა-

ცაათ შეიცვალა. აქა იქ გაჩნდა წითელი დროშები, გაისმა მარსელიოზა. შავრაზმელები დაიფანტენ, გუბერნატორს არავინ უსმენდა.

ამ დღიდან მთელს მოსკოვში სამხედრო წესები გამოცხადდა. ყაზარმები საიმედო ჯარით იყო ალყა შემორტყმული. კაზაკები აღარ სჩანდა ქუჩებში. 8 დეკემბერს მიტინგზე „აკვარიუმ“-ში კაზაკების დელეგატები ფიცსა სდებდენ აჯანყებულ ხალხის წინაშე და ცოდვებს ინანიებდენ. პოლიციელები მიიმაღლენ, მხოლოდ ჟანდარმები და ცხენოსანი დრაგუნები, უმეტესად მთვრალები, „ამყარებდენ წეს-რიგს.“

დაიწყო შეიარაღებული შეტაკებები. გაჩნდა ბარიკადები. ჩვენი რაზმი ტოლმაჩოვის სახლებში იდგა (გაზეტნი შესახვევში), რომოდენიმე ბინაში ვცხოვრობდით. „შტაბი“ გაზეთ „ნაჩალს“ კანტორაში გვექონდა. 9 დეკემბერს დაარბიეს ფიდლერის სასწავლებელი. ამ დღიდან ჩვენ სრულიად დავემორჩილეთ სარევოლიუციო კომიტეტს და მხოლოდ მის ბრძანებებს ვასრულებდით. 12 დეკემბერს გავგვზავნეს კლინიკების რაიონში. დრაგომილოვის ქუჩის დასაწყისში შევეხეჩეთ დრაგუნების პატარა რაზმს, მგონი 12 კაცი იყო. ოფიცერი მოუძლოდა. ჩვენთან ორი მატროსი იყო და ერთი ახალგაზრდა შეიარაღებული ქალი, რომელიც ჩვენს რაზმს არ შორდებოდა. მას „ესერკას“ ვეძახდით. დრაგუნებს სროლა ავუტეხეთ. ოფიცერი და რამდენიმე დრაგუნი დაიჭრა და ცხენებიდან გადმოცვივდენ. დანარჩენები გაიქცენ, მხოლოდ ერთხელ თუ ორხელ კი მოასწრეს გასროლა. აქედან ჩვენ პაწია ქუჩებით „ნოვინსკი ბულვარზე“ გავედით. აქ იწყებოდა „პრესნის ბარიკადები“. საუცხოვო სურათი იყო. როგორის გატაცებით მუშაობდენ მოხუცი, ქალები და ბავშვები, ვისაც კი იარაღის ხმარა შეეძლო, რაზმს უერთებოდა. სუსხიანი, მაგრამ მზიანი დღე იყო; ძნელი იყო ამ მშვენიერი სურათის მიტოვება. წავედით ბინაზე. 13 დეკემბერს ღამით ჩვენი რაზმის ნაწილი გაიწვიეს „სოკოლნიკში“. იქ „ტროიციკი ყაზარმებში“ ჯარის აჯანყებას ველოდით.

14 დეკემბერს დილით მოსკოვში „სემენოვის პოლკი“ შემოიქრა. სურათი სრულიად შეიცვალა. პოლიციამ თავი წამოყო. ჩვენი ამხანაგები „სოკოლნიკიდან“ ჯერ არ დაბრუნებულეყვენ. საათის 11-ზე ფანჯარაში გავიხედე, ეზო ავისილიყო შეიარაღებული „გოროდოვებით“ და სახლისთვის ალყა შემოიერთყათ. მაგრამ ჩხრეკა მხოლოდ „ნაჩალს“ ბინაზე მოახდინეს... დააკავეს 7 ამხანაგი. სამი შემთხვევით მოსული არა-რაზმელი. დაქერილები წაიყვანეს. ამ სახლში დარჩენა უაზრობა იყო. წავედი ძველ ბინაზე, ქუჩაში მხოლოდ პოლიციელები და მთვრალი დრაგუნები დაძრწოდენ. ისმოდა ხარბაზნების გრიალი. სრულიად უმიზეზოდ ხოცავდენ ქუჩაში გამვლელთ... წაიყვანეს ამხანაგები; წაიყვანეს ჩემი ძმა (ნიკოლოზი). გადაწყვეტილი

მქონდა, რომ მათ გზაში შექველად მოკლავდნენ. მივედი ბინაზე. აქ ცოცხალს აღარ გველოდნენ. იმავე დღეს ბინაზე ჩხრეკა იყო. შემოვიდა არტილერიის ოფიცერი რამდენიმე ჯარის-კაცით. არ ვიცი რამოსაზრებით, ოფიცერმა თითქოს დაიჯერა, რომ იარაღი არ მქონდა, ოთახი არ გაუჩხრეკია. შეიძლება ჩვენი თანამგრძნობი იყო. უფრო კი, ვგონებ, დაქანცული იყო. ისინი რომ წავიდნენ, მე თითონ გაეჩხრიკე ოთახი. თურმე ბევრ რამეს აღმოაჩენდნენ ჩხრეკა რომ მოეხდინათ.

დაიწყო რეაქციის შავი დღეები. თითქმის ორ თვეზე მეტი ქუჩაში გასვლას ვერიდებოდით. პროცესებს ჰქმნიდნენ. შექმნეს სპეციალური პროცესი „კავკასიელთა სამხედრო დრუჟინი“-ს საქმე. 1907 წლის იანვარში მოხდა გასამართლება. ბრალდებულთ მიუსაჯეს თითო წელწადი ციხე წინასწარი დაპატიმრების ჩარიცხვით.

ვასო კანდელაკი

არსენ ჯორჯიაშვილი
 (1882—1906)

არსენ ჯორჯიაშვილი¹⁾.

„1906 წლის იანვრის 16-ს, დაახლოებით დილის 11 საათზე ქ. ტფილისში, ბარიათინსკის ქუჩაზე, უცნობმა ბოროტმოქმედმა ყუმბარა ესროლა კავკასიის სამხედრო ოლქის შტაბის უფროსის გენ. გრი-
 აზნოვის ეტლს. გენ. გრიაზნოვი დაჭრილ იქნა საფეთქელში და როცა

¹⁾ მასალები არსენ ჯორჯიაშვილის შესახებ შეკრებილ — დამუშავებულია საქ. სარევ. მუზეუმში აზნ. ვ. სვეტლოვას მიერ.

მიხეილის საავადმყოფოში მიჰყავდათ, გზაში გარდაიცვალა. ყუმბარის მსროლელი ალექსანდროვის ბალით გაიქცა, მაგრამ ის შეპყრობილ იქნა იქ მიმავალი სამურის პოლკის გადამწერი ჯარისკაცის მიერ, რომელსაც მიეშველა დარაჯი. გრძნობა დაკარგული შეპყრობილი გაგზავნილ იქნა საკომენდანტო სამმართველოში.“

ასეთი იყო მოკლე ოფიციალური ცნობა მომხდარი მკვლელობის შესახებ.

მთელი ტფილისის ქანდარმერია-პოლიცია ფეხზე იქნა დაყენებული, რათა გამოერკვიათ შეპყრობილის ვინაობა, რომელიც რამდენიმე დღე უგრძნობლად ეგდო, რადგანაც მისთვის საინჟინერო სამმართველოს ჯარისკაცებს ძალზე ეცემათ.

დამნაშავის ვინაობაც ჩქარა გამოირკვა—ის იყო არსენ ჯორჯიაშვილი.

* *

არსენ პავლესძე ჯორჯიაშვილი დაიბადა 1881 წლის აპრილის 7-ს. ღარიბი „სახაზინო“ გლეხის (ასეა მოხსენებული მეტრიკულ ამონაწერში) პავლე სიმონისძე ჯორჯიაშვილის (ჯოიაშვილი) ოჯახში. დედის—დარია ივანეს ასულს და მამის გარდა ოჯახი შესდგებოდა ოთხი ძმისა (არსენ, მიხეილ, ალექსანდრე და ილია) და ორი დისგან (მარიამი და ელენე), არსენი უფროსი შვილი იყო. დედმამის სიღარიბის გამო არსენს დაბალი განათლებაც კი არ მიუღია. ის 14 წლისა რომ შეიქნა, უკვე ეხმარებოდა ოჯახს თავისი მცირედი ხელფასიდან.

1905 წლის რევოლიუციის დროს არსენი 23 წლის იყო. ამ დროს ის შავ-მუშად მუშაობდა რკინის გზის ტფილისის სახელოსნოთა ჩამომსხმელ ცეხში. თვისურად ღებულობდა 20 მან; მაგრამ გაფიცვის შემდეგ ის დათხოვნილ იქნა და ეს მცირე ჯამაგირიც მოესპო და ასე, ის დარჩა ქუჩაში გამოგდებული. ამ ხნიდან ის საყსებით ეძლევა რევოლიუციის ტალღებს.

მეორე რაიონის მუშათა მებრძოლი დრუჟინის (სოც. დემ.) დაღვნილებით 16 იანვარს გენ. გრიაზნოვის სახით მან გაანადგურა ისეთი ძლიერი პიროვნება, რომლის ხელშიაც თავმოყრილი იყო ამიერკავკასიის რეაქციის მთელი ძაფები, რომელსაც სამართლიანად ჰქონდა დამსახურებული 1905 წლის რევოლიუციის სულთამხუთავის სახელი.

არსენის მიერ გასროლილ ყუმბარას დიდის სიხარულით გამოეხმაურა რევოლიუციონური ტფილისი. არსანა—ეს გუშინდელი შავი მუშა, დღეს სახალხო გმირათ გადაიქცა. არსენას სახელი ყველას პირზე ეკერა; ბევრი ლექსი იქნა მიძღვნილი არსენას ხსოვნისადმი, ბევრი ხალხური ჰანგი იქნა შეთხზული მის პატივისაცემლად. ყველაზე

უფრო პოპულიარული ხალხური სიმღერა იყო მაშინ ერთი ჰანგი, რომელსაც, შემდეგ ნოტებზე გადაღებულს, უკრავდა მუსიკა „ჯორჯიაშვილის მარშის“ სახელწოდებით.

აი უცნობი ავტორის სიტყვები ამ მარშისა:

დედავ ნუ სტირი, მამავ ნუ სჩივი,
 ხომ მოვიშორე ქვეყნისა ჭირი
 მე მიყვარს ხელში წითელი ვაშლი
 მისი გორება მისი გრიალი

ტალახადისა მალლა ფრიალი
 მისი ფეხების მალლა ტრიალი
 მწარე ტანჯვებში იშვი იზარდე
 ცხოვრებამ გაგკრა ბასრი ბრწყალია.

ერთი მხრით ხედავ ტანჯულ ჩაგრულ ხალხს
 მეორე მხრიდან ბედნიერებას.
 ერთი მხრით გესმის სიცილ-ხარხარი
 მეორე მხრიდან ტირილი, კვნესა.

გულს გიღელვებდა, გულს გიშფოთებდა
 უსამართლობა ჯოჯოხეთური
 გულით გიყვარდა მშრომელი ხალხი.
 გახგდა ამაყი და მედიდური.

და შენ დაჰკარგე კრება სამყარო,
 რომელიც ქმნიდა მწარე ცხოვრებას
 ქუჩაში შვილი ქუჩისა ბრძოლით
 ითხოვდა მისგან ბედნიერებას.

შენ წმინდა დროშას ზედ წააწერე
 ბრძოლა მტარვალებს შეუპოვარი
 ხელში აიღე ბასრი მახვილი
 გახდი ყველასთვის სწორ უპოვარი.

შენცა გაგწირა ბედმა მუხთალმა
 გმირულმა ბრძოლამ გიმსხვერპლა შენცა

და რომ დადგება დრო სანეტარო
 და მრისხანებით იჭექებს ზეცა

რომ სისხლის წვიმა წალეკავს ქვეყნად
 საცა კი არის მტარვალთა ბინა
 ის ეშაფოტი მათვე დაედგმის
 ვინც სამუდამოთ შენ დაგაძინა.

როს აყვავდება ჩაგრულთ სამყარო
 როს გაიხარებს ქვეყნად ყოველი
 წითელი ასოთ ჩაიწერება
 ისტორიაში შენი სახელი.

დედავ ნუ სტირი, მამავ ნუ სჩივი
 ხომ მოვიშორე ქვეყნისა ქირი
 მე მიყვარს ხელში წითელი ვაშლი
 იისი გორება მისი გრიალი
 ტალახაძისა მალლა ფრიალი.

გენ. გრიაზნოვის მოკვლამ პეტერბურგის „მალალი სფერებიც“
 კი შეაშფოთა—დეპეშას-დეპეშაზე გზავნიდენ ტფილისში პეტერბურ-
 გიდან: დაინტერესებული იყვნენ არსენ ჯორჯიაშვილის ბედით. და-
 ბოლოს, ჩამოხრჩობის წინა დღით, ტფილისის ქანდაკმერიამ შემდე-
 გი დეპეშა გაუგზავნა—

„პოლიციის დეპარტამენტს“

„გენ. გრიაზნოვის მკვლელის ჯორჯიაშვილის ჩამოხრჩობა მოხდე-
 ბა მარტის 1-ს დილის 7 საათზე ქალაქს გარეთ—საგუბერნიო ციხე
 ში. პოლკოვნიკი ბეზგინი“.

განაჩენის სისრულეში მოყვანის შემდეგ, რა თქმა უნდა, სადაც
 ჯერ იყო აცნობეს, რომ არსენ ჯორჯიაშვილი უკვე ჩამოვახრჩვეთო,
 მაგრამ თან დასძინდენ, რომ „ბოროტ-მოქმედების მონაწილენი“ ვერ
 აღმოვაჩინეთო. ეს კი იმას ნიშნავდა, რომ მიუხედავად არსენის წა-
 რმოუდგენელი ტანჯვა-წვალებისა, ცემა-ტყევისა, მას მონაწილე ამ-
 ხანაგები არ გაეცა...

არსენასთან ერთად საკანში მყოფი ტუსალების გადმოცემით
 ჩამოხრჩობის წინ არსენს თავი მხნედ ეკირა, თუმცა ისე იყო დაუძ-
 ლურებული, რომ ციხის „კოიკიდან“ სახრჩობელამდე ის ხელით მიი-
 ყვანეს, —რადგანაც ისე იყო დასუსტებული, რომ თითონ სიარული
 არ შეეძლო.

ასე დაიღუპა არსენ ჯორჯიაშვილი...

გენ. გრიაზნოკი.

შავრაზმული წიგნი—„книга русской скорби“, გამოცემული (1908 წ.) ცნობილი შავრაზმელის პურიშვევიჩის რედაქციით, ასე ახასიათებს გენ. გრიაზნოვს... „კავკასიაში ის (გრიაზნოვი) მოვიდა 1905 წელს, როდესაც მდებლათ შთაფარდნილ მთავრობას ამიერ-კავკასია აჯანყებულთა ხელში ჩაეგდო, რომელნიც უმოწყალოდ ხოცავდენ ხალხს მეფის მოადგილის ახლოს მდგომ მალალი თანამედებობის პირიდახ მხოლოდ გრიაზნოვი შერჩა თავის მოვალეობას ერთგულად და მტკიცედ. უკეთუ ამიერ-კავკასია არ გადაიქცა ფინლიანდიათ და არ ჩამოშორდა რუსეთს—ეს მიეწერება გრიაზნოვის სიმტკიცეს და იმ გავლენას, რომელსაც ის ახდენდა მეფის მოადგილეზე, აღვივებდა რა ხელისუფლების მიმქრალ ენერგიას. გრიაზნოვი საძირკველი იყო მცირერიცხოვანი რუსი ხალხის ჯგუფის, რომელთაც შერჩა ერთგულება სახალხო იდეალებისადმი; გენ. გრიაზნოვის დახმარებით ამ წრემ მიიღო ლეგალიზაცია და პატრიოტულ საზოგადოებათ შეკავშირება, რითაც თვალსაჩინო როლი შეასრულა ამიერ-კავკასიის რუსეთისათვის შენარჩუნებაში.“

მას შემდეგ აგერ ოცი წელი გადის. დიდებული მოძრაობის ტალღებმა ძველი იმპერიის მთელი ტერიტორია შემოიარეს. წითელი დროშა ამაყად ფრიალებს ტფილისის სასახლეზე, რომელიც ოდეს-ღაც მეფობის და რეაქციის ბურჯათ ითვლებოდა.

იქ კი, შორს, ქალაქ გარეთ, საგუბერნიო ძველ საპყრობილის ნანგრევებთან, გორაკის ძირში, მოსჩანს ობოლი საფლავი, რომელსაც აშშენებს თლილი ქვა წარწერით:

საფლავი არსენ ჯორჯიაშვილისა.

ჩემო გმირო ამხანაგო არსენ.

დიდებისა კიჟინი მომართულია შენსკენ.

შენს გმირობას არ ჰყავს ცალი, ბადალი.

გაბედულის ხელით შემსმელს შენ ესროლე ალი

თუმც დაიღუპე მტერიც დამარცხებული არის

თუმცა არ ხარ დღეს ჩვენთან ქვეყნის,

დიდებით ხარ შეპყრობილი 1 მარტს 1906 წ.

აქ არის დასაფლავებული არსენ ჯორჯიაშვილი,

რომელმაც მოჰკლა გრიანოვი 1906 წ.

არსენ ჯორჯიაშვილის ჩამოხრჩობის გამო ჯარის კაცებისადმი გამოცემულ იქნა რუსულ ენაზე შემდეგი პროკლამაცია. მოგვყავს მისი თარგმანი:

ჯორჯიაშვილის სიკვდილის გამო.

ამხანაგებო! მარტის 1-ს დღის 7 საათზე საგუბერნიო ციხის მოედანზე თოკით დაახრჩვეს ისეთივე ღარიბი, ისეთივე მშვიერი, ისეთივე უუფლებო კაცი, — გვართ ჯორჯიაშვილი (ქართველი), როგორც ჩვენ ყველანი თქვენთან ერთად ვართ. ის ჩამოახრჩვეს იმიტომ, რომ მან მოჰკლა ხალხის ერთი მტარვალთაგანი გენ. გრიანოვი.

თუ ვინ იყო გენ. გრიანოვი, ამის შესახებ დაწერილებით ჩვენ არ ვილაპარაკებთ. ჩვენ ძალიან კარგათ ვიცნობთ ყველა ამ გენერლებს, გენერალ-ლეიტენანტებს და სხვა ამგვარ ხალხს მკერდზე ოქროს ნიშნებით დამშვენებულთ. ამისთვის მოვიგონოთ ამხანაგებო, ყველა ის საშინელება და უბედურება, რასაც განიცდიდა რუსი ჯარის-კაცი ომში ამ გენერლების შიზეზით, მოვიგონოთ ის ცემა-ტყევა, დამცირება, შეუოაცყოფა, რასაც ჩვენ ყოველ დღე გვაყენებენ პოლკებში იმავე გენერლების წყალობით, მოვიგონოთ თუ როგორ იპაჩავენ ჯარის-კაცთა ფულებს, მოვიგონოთ ჩვენი აყროლებული სასწიელ-საქმელი და ასე დაუსრულებლივ. ჩვენს უბედურებას არავითარ ყურადღებას არ აქცევენ გენერლები.

1905 წელი ჩვენში (იმ დროინდელი გაზეთებიდან).

კამერანტის სამხარეთელოში წაყვანა ახ. ფორჯიაშვილისა, რომელსაც გენ. გრიაზნივის მოკლა პრალდება.

ახ. ენ. ფორჯიაშვილი

მაშასადამე, ჯორჯიაშიღმა მოჰკლა გრიაზნოვი. შეიძლება აქ ჩადენილია მძიმე დანაშაული? მართლა უნდა ჩამოეხრჩოთ ჯორჯიაშიღი როგორც მოლალატე? ვნახოთ, თუ მართლა ასეა ეს, ამხანაგებო.

ჯორჯიაშიღმა მხოლოდ იმისთვის მოჰკლა გრიაზნოვი, რომ ის დიდათ ავიწროვებდა ხალხს. გენ. გრიაზნოვის წყალობით ყახახ-რუსებმა აიშვეს—მათ ათობით და ასობით დახოცეს მშვიდობიანი მცხოვრებნი (2!) აგვისტოს ქალაქის საბჭოში) გრიაზნოვმა მოაწყო გოლოვინის პროსპექტზე 22 ოქტომბერს დარბევა—ხოცვა-ჟლეტა, ნაძალადევში !) მუშა გრიაზნოვმა დაახოცინა ყახახებს, გრიაზნოვი ატყუილებდა ჯარის-კაცებს, ავრცელებდა მათში ქორებს და ხმებს, უსისიანებდა მათ ტფილისის მცხოვრებთ, გრიაზნოვმა მოაწყო ტფილისში ხულიგანების საზოგადოება („პატრიოტული საზ.“) ანუ ყახალთა ბრბო, რკინის სალტეებით ჰყავდა შემობოჭილი ჯარისკაცები—გადაჰყავდა ჯარები ერთი ადგილიდან მეორეში სრულიად უმიზეზოდ, რომ ასე დაეტანჯა ჯარისკაცები. ერთი სიტყვით, ძნელია ყველა იმ უბედურებათა ჩამოთვლა, რომელიც გრიაზნოვმა ხალხს მიაყენა.

აი ამისთვის იქნა მოკლული გრიაზნოვი.

ასე რომ, გრიაზნოვის მოკვლით დიდძალი ხალხი იქნა დახსნილი ახალ უბედურებათა და ტანჯვისაგან. მაშასადამე, გამოდის, რომ ჯორჯიაშიღი დანაშაუე კი არ არის, არამედ—ის ხალხის მხსნელია გრიაზნოვის ბინძური კლანჭებისაგან.

ჯორჯიაშიღი სიმარტლისათვის იბრძოდა. მისი მიზანი იყო ხალხის ცხოვრების გაუმჯობესება რამოდენიმე მაინც. ის ხედავდა, რომ ისეთი საძაგელი პირები, როგორც გრიაზნოვი იყო, ცხოვრობენ მხიარულად, ბედნიერათ, ღარიბი, მშრომელი ხალხი კი იტანჯება. ჯორჯიაშიღმა ვერ გაუძლო ასეთ უსამართლობას და მოჰკლა გრიაზნოვი.

უკანასკნელ ხანებში რუსეთში, ამხანაგებო, ბევრი ასეთი ხალხი დაიღუბა სიმარტლისათვის. გაზეთებში ცნობა იყო მოთავსებული, რომ რუსეთში იანვარში და თებერვალში დახვრეტილ და ჩამოხრჩობილ იქნა 360 კაციო, როგორი დიდი ციფრია ამხანაგებო ეს—360 კაცი! ყველა ესენი იბრძოდენ სახალხო საქმისთვის და თავიანთ სიცოცხლეს არ იშურებდენ. ისინი მზად იყვნენ სასიკვდილოთ ისე, როგორც პირველი ქრისტიანები რომში. რომის მთავრობა ქრისტიანებს მხეცებს მიუგდებდა დასავლეჯად. ჩვენი მთავრობა კი ხალხის მოამაგეთ ანადგურებს ტყვიითა და თოკით. ჩვენს მთავრობას ისეთები არ უყვარს, რომელნიც ხალხს სიმარტლეს ეუბნებიან.

„ტფილისის პატრიოტული საზოგადოება“ (ხულიგანები) გთხოვენ თქვენ, ამხანაგებო, თავიანთ მოწოდებაში ფული გაიღოთ გრიანოვის ძეგლისათვის. მაგრამ ვის უდგამენ ძეგლს? ძეგლს უშენებენ ხალხის მტერს, ისეთ კაცს, რომელსაც ჩვენთვის ზარალისა და უბედურების მეტი არაფერი მოუტანია. არა, ამხანაგებო, ჩვენ ძეგლს ავუყვებთ არა ჩვენს მტერს, არამედ—ჩვენს მეგობრებს, რომელთაც თავი დასდეს სახალხო საქმისათვის.

ამხანაგებო, ის ხალხი, რომელთაც მთავრობა ხვრეტს და აღრჩობს, დამნაშავეები არ არიან, რადგანაც საზარალო მათ არაფერი მოუმოქმედნიათ, ისინი მხოლოდ ღარიბ ხალხს იცავდნენ ქურდების, მძარცველებისა და გარყვნილებისაგან, ე. ი. გენერლებისა, ჩინოვნიკებისა და მინისტრებისაგან. ეს ხალხი ცხვრებს (ხალხს) იცავენ მგლებისაგან—რამია აქ დანაშაული? ბევრი მგელი ცხოვრობს წმინდა რუსეთში. ისინი ჰგლეჯენ ხალხსა და სვამენ მის სისხლს.

„პატრიოტული საზოგადოება“ ამტკიცებს, რომ გრიანოვი მხოლოდ იმიტომ მოჰკლეს, რომ ის რუსია და ცხოვრობდა კავკასიაში, ქართველებს კი არ უნდათ, რომ აქ იყოს რუსის მთავრობა და რომ გრიანოვი იყო მეტად კარგი კაცი. არ არის ამხანაგებო, ეს მართალი. „პატრიოტული საზოგადოება“ თავის მოწოდებებში ყოველთვის სტყუის. მას არ შეიძლება ვენდოთ. აბა გაიხედეთ რუსეთისაკენ—განა იქ ცოტა მოჰკლეს რუსებმა რუსი მთავრობის წევრები. მოკლეს მაგ., შინაგან საქმეთა ორი მინისტრი, რომლებიც კავკასიაში არ ცხოვრობდნენ, ისინი რუსეთში, პეტერბურგში, ცხოვრობდნენ. ესენი იყვნენ პლევე და სიპიაგინი. მოჰკლეს გენ. გუბერნატორი სახაროვი, დასკრეს გუბერნატორები უფის—ბოგდანოვიჩი და ვილნოს—ფონ-ვალი და სხ. ამათ გარდა რამდენი მოჰკლეს რუსი ჟანდარმები, გოროდოვოები და სხ. მთავრობის წარმომადგენლები—ყველას ვერც კი ჩამოვთვლით. ასე რომ, რუსეთში მეტსა ჰკლავდნენ მთავრობის კაცებს, ვიდრე ჩვენში. ქართველები აქ არაფერ შუაშია, ისინი ისეთივე ადამიანები არიან, ამხანაგებო, როგორც ჩვენ თქვენთან ერთად. ისინიც ისე იტანჯებიან და წვალობენ ბოროტი მთავრობის წყალობით დიდი გადასახადებით, უმიწობით, უხეირო კანონებით, როგორც მთელი რუსის ხალხი. რუსის ხალხს სურს ჯალათებისაგან განთავისუფლება, ეს სურს ქართველ ხალხსაც—რუსეთში რომ მშვიდობიანობა იყოს, აქაც, კავკასიაშიაც ასევე იქნებოდა. სახელმწიფო მოღვაწეებზე თავდასხმას, მათი მოკვლას, შეიარაღებულ აჯანყებას და სხ. უწოდებენ პოლიტიკურ დანაშაულს. ზოგიერთ სახელმწიფოებში მაგ. საფრანგეთში, ინგლისში, შეერთებულ შტატებში პოლიტიკური დანაშაულისათვის სიკვდილით დასჯა არ შეიძლება, ამისთვის იქ ასახლებენ სახელმწიფოს შორეულ ადგილებში ან ამწყვედებენ ციხეში. არც

ეს არის კარგი, მაგრამ ისე ცუდი არაა, როგორც ეს ჩვენშია და ეს ხდება იმიტომ, რომ იქ სახელმწიფოს მართავენ არა მინისტრების ბრბო, არამედ ხალხის წარმომადგენლები—ამიტომ იქაური კანონებიც უკეთესია, იქ არც არაფერ არის მოსაკლავი, რადგანაც იქ არ არიან არც მინისტრები, არც ჩინოვნიკები, არამედ—არიან ხალხის არჩეულები, რომელთაც მსახურებენ მინისტრებისა და ჩინოვნიკების ნაცვლად.

მაშასადამე, ამხანაგებო, თუ ჯორჯიაშიელი და სხვა ასეთი პირები მთელს რუსეთში ჩვენი მტრები არ არიან, თუ ისინი დამნაშავენი არ არიან, არამედ ხალხის ინტერესების დამცველნი, ისინი სიკვდილით დასჯის ღირსნი არ არიან.

მოვითხოვოთ ამხანაგებო—

ძირს სიკვდილით დასჯა,

ძირს ძველი კანონები,

გაუპარჯოს ხალხის მიერ არჩეულ ახალ მთავრობას, რომელიც გამოსცემს ახალ კანონს.

დავიცვათ იარაღით ხელში ეს მოთხოვნები.

24 მარტი 1906 წ.

ჯარისკაცთა კავშირი.

ს. კ. ბ. ტფილისის ორგანიზაციის 30 წლის არსებობა.

(მასალა)

ძველ პარტიულ მუშაობა კრების სტენოგრაფიული ანგარიში*)

რაუდენ კალაძე. მე, მეგობრებო, პირველად გავიგე სიტყვა სოციალისტი, როცა ცხრა წლის ვიყავ. ეს იყო 1881 წელს, როცა მე ქუთაისის სასულიერო სასწავლებელში ვსწავლობდი. ამ წლის მშვენიერ მარტის დღეს შემოდინა ნაცნობი დიაკვნები ეფისკოპოზის კანცელარიის მწერლის ბინაზე, სადაც მე ვცხოვრობდი და ერთმანეთს აღშფოთებით, დიდი აურ-ზაურით აუწყებენ, რომ ალექსანდრე მეფე, რუსეთის დიდი ხელმწიფე, მოკლესო. გავიგონე ისიც, რომ ამის გამო ჩვენი მაშინდელი სახელ-განთქმული მქადაგებელი ეფისკოპოზი გაბრიელი ატირდა კიდევცო. მომესმა სამგლოვიარო ზარების ხმა. ვიფიქრე: ვინ გაბედა, ვინ შეახო ხელი ასეთ დიდ-კაცს, როგორც იყო რუს ხელმწიფე. მაშ, ეს რალაც უფრო დიდი ძალა უნდა იყოს! დამებადა ეს აზრი და ჩამენერგა სიყვარული იმ გმირებისა, რომლებმაც ეს ისტორიული საქმე შეასრულეს. მე მაშინ ისიც მითხრეს, რომ ამ ხალხს ჰქვია სოციალისტებო. აი ამ დღიდან ჩამენერგა სიყვარული და მისწრაფება სოციალისტებისადმი. ამის შემდეგ მე დიდხანს არ მქონია შემთხვევა გავცნობოდი სოციალისტურ მოძღვრებას. ჩემი რევოლუციონური მისწრაფება გამოიხატებოდა მხოლოდ ჩვენი ერის სიყვარულში და მისთვის თავდადებაში, იმ ქართველ „მოღვაწეების“ შესწავლაში და პატრივისტებში, რომლებიც ქართველ ერისათვის თავს დებდნენ. 1887 წ. ტფილისის სემინარიაში გავიგე, რომ საქართველოსთვის თავი დადვა დიმიტრი ყიფიანი და გავიმსჯვალე მისადმი უდიდესი სიყვარულით. ჩემს სიჩაბატას მისდამი იწვევდა არა ის გარემოება, რომ დიმიტრი ყიფიანი თავად აზნაურობის „წინაპ-ძლოლი“ იყო, არამედ ის, რომ მან გაბედა რუსეთის მთავრობის წინააღმდეგ გალაშქრება და ეგზარხოსს პავლეს საწინააღმდეგო წერილებით მიმართა. გავიდა ხანი კიდევ, რომლს განმავლობაში მე მხოლოდ ქართველ მწერლებს და ეროვნულ მიმართულებას ვეცნობოდი და

*) დასასრული, იხ. „რევ. მატ.“ № 2 (12), 1925 წ.

იმავე დროს სიყვარული სოციალისტებისადმი და სურვილი მისი შესწავლისა მაყენებდა კრიტიკის გზაზე და მე ქართულ მწერლობას ჩაუკვირდი და დადგა დრო, როცა გამომიჩნდა ამ კრიტიკის გზაზე საუკეთესო ხელმძღვანელი. 1891 წელს მე ხშირად დავდიოდი ქართულ მწიგნობართან და გამომცემელთან ზაქარია ჭიჭინაძესთან, რომლისგანაც საკითხავ წიგნებს ვშოულობდი; კვითხულობდი ეგნატე ნინოშვილის მოთხრობებს. განსაკუთრებით გამიტაცა და დამაინტერესა მოთხრობა — „სომონა“-მ. ძალიან მსურდა მისი ავტორის გაცნობა და სწორედ 1892 წელს შემოდგომაზე მომეცა ეს ბედნიერი შემთხვევა და ნინოშვილი გავიცანი ზაქარია ჭიჭინაძის ბინაზე.

ეგნატე ნინოშვილი, რომელიც ერთ დროს დიდ პატივს სცემდა ზაქარია ჭიჭინაძეს, როგორც საზოგადო მოღვაწეს, ქართული წიგნების გამომცემელს და მასთან რევოლუციის და სოციალიზმის მოტრფიალეს, ეხლა მას უნდო თვალით უყურებდა და მათ შორის დიდი უთანხმოება და განხეთქილება იყო ჩამოვარდნილი. ეგნატეს საშინლად აშფოთებდა ზაქარიათა ხნობრივი სახელი. და იგი იმდენად ფაქიზი აღმოჩნდა, რომ უარი უთხრა ზაქარიათა მის ბინაზე და სამუდამოთ განშორდა მას. ამ ხანებში უკვე ვიცნობდი მეორე ქართველ რევოლუციონერსაც: ეს იყო მიხა ცხაკაია. და როდესაც იმ დღეებში მას ვესტუმრე, გავიგე მისგან, რომ მეორე დღეს მის ბინაზე უნდა ვადმოსულიყო ეგნატე ნინოშვილი. ეს რომ გავიგე, იმ დღეს განგებ განზრახ მივედი მიხა ცხაკაიას ბინაზე, რომ უკეთ გავცნობოდი ეგნატე ნინოშვილს და დავუცაღე მას. პირველი ჩვენი შეხვედრა მეტად საყურადღებო შეიქნა. ჩვენ პირველ შეხვედრისთანავე ჩამოვაგდეთ ლაპარაკი ილია ჭავჭავაძის მნიშვნელობაზე ქართულ ლიტერატურაში. აღმოჩნდა, რომ ჩვენ ორივე ერთი და იმავე აზრისა ვართ: ილია ჭავჭავაძეს ვთვლით დიდ რეაქციონურ ძალათ, რომელიც ყოველივე ახალ აზრს გაქანებას არ აძლევს და ამისათვის ორივე იმ დასკვნამდე მივდიოდით, რომ საჭირო არის შებრძოლება, ან რეაქციონურ ძალის წინააღმდეგ ხმის ამაღლება და ახალ მიმართულების, ახალი გზის გაკადვვა ჩვენს მწერლობაში.

მე პირველად ვხედავდი ისეთ კაცს, რომელსაც ქართველთა შორის შეიძლება ვუწოდოთ პირველი რევოლუციონერი. ეგნატე ნინოშვილი ჩვენი გაცნობის რამოდენიმე ხნის შემდეგ შეუდგა წრეების მოწყობას და აქედან მიჰყვა სისტემატიურ რევოლუციონურ მოქმედებას მოსწავლე ახალგაზრდათა შორის. ეს იყო 92 წლის ოქტომბერსა და ნოემბერში. ეგნატი ნინოშვილი ეცნობოდა ჩემი და ისიდორე კვიციანიძის საშუალებით სემინარიელთა მოწინავე ელემენტებს და იქიდან არჩევდა ისეთ ახალგაზრდებს, რომელნიც უალრესათ რევოლუციონურად იყვნენ განწყობილნი და რომელთა იმედიც

ჰქონდა. მეორე მხრივ ის ცდილობდა გაცნობოდა სხვა სასწავლებლის მოწინავე ელემენტებსაც. სომეხ რევოლუციონერ სტეფანე დანდუროვის საშუალებით ეგნატე მალე სამოსწავლო ინსტიტუტის მოწინავე ახგლგაზრდობასაც გაეცნო.

შემდეგ სულ ცოტა ხნის განმავლობაში მან შესძლო ერთი წრის შექმნა, რომელიც უნდა მომზადებულიყო სოციალისტურად, რადგან მაშინ მარქსიზმს გაცნობილი თბილისში ჯერ კიდევ არავინ სჩანდა და ამ წრეს ხელმძღვანელობა უნდა გაეწია შემდეგში სხვებისათვის და ასე, ამ ნაირად, სოციალისტური პროპაგანდა გაგვეჩაღებია. მიხა ცხაკაიას ბინაზე შესდგა ეს პირველი ისტორიული წრე. აქ შედიოდნენ როგორც ხელმძღვანელი მოწინავე ამხანაგები: მიხა ცხაკაია, ნინოშვილი, დანდუროვი და მოსწავლეები ჩემს გარდა იყვნენ: ლადო დარჩიაშვილი, უზნაძე, (სახელი არ მახსოვს) ანდრო ლეკავა, კურდღელაშვილი ნიკო, იროდიონ ევდოშვილი და ისიდორე კვიციანიძე.

აქვე უნდა აღვნიშნო ის, რომ როდესაც წრეს სახელმძღვანელო წიგნი დასჭირდა, სხვა წიგნი არ მოიძებნა გარდა პეტრე ლავროვის „ისტორიჩესკია პისმა“-ს. შემდეგ ეგნატე ნინოშვილის ხელმძღვანელობით და მეთაურობით შესდგა სხვა მეორე ხარისხოვანი, მეორე საფეხურის წრეები: ერთი იყო სემინარიელების, მეორე ინსტიტუტელების, თითოში შვიდი თუ რვა ახალგაზრდა იყო. ეგნატე ნინოშვილი არ კმაყოფილდებოდა ამ წრეების შედგენით, ის ცდილობდა მთელი საქართველოს მასშტაბით მოეხდინა ყველა სოციალისტების კრება: მას უნდოდა მოეწყო დამფუძნებელი კრება იმ სოციალისტებისა, რომელთა დანიშნულება იქნებოდა პრაქტიკული პროგრამის შემუშავება. ხშირად ეგნატე ნინოშვილი გვიჩვენებდა, რომ არა ლეგალური ბროშიურები გვეკითხა. ხშირად გვიკითხავდა წერილებს, რომლებსაც იგი ღებულობდა პეტროგრადიდან კბილის საექიმო კურსების სტუდენტის ვარლამ ჭიჭინაძისაგან. ამ წერილებში აღნიშნული იყო უმეტეს შემთხვევაში რევოლუციონური მოძრაობა, უფრო კი გადაკვრით ლაპარაკი ტერორისტულ აქტებზე. ერთი სიტყვით ეგნატე ნინოშვილი ყოველ ღონეს ხმარობდა, რომ რივიანად მოვემზადებინათ მომავალ რევოლუციურ მოქმედებისათვის და მომავალ საერთო დამფუძნებელ კრებაზე დასასწრებათ დეკემბერში მან უკვე გამოგვიცხადა, რომ ის აწყობს საერთო კრებას და ჩვენ მონაწილეობა უნდა მივიღოთ.

მას ამ საგანზე ქონდა მიწერ-მოწერა თავის ძველ ამხანაგებთან — ფილიპე მახარაძესთან და ნოე ჟორდანიასთან. (ნოე ჟორდანია ამ დროს გურიაში იყო, ფილიპე მახარაძე კი — ვარშავაში). 1892 წლის დეკემბრის 24-ს ჩვენ გავემზავრეთ დაბა ზესტაფონში. იქ კრება მოხდა იოსებ კაკაბაძის სახლში. ტფილისიდან წავედით ეგნატე ნინო-

შვილის გარდა მიხა ცხაკაია, ისიდორე კიცარიძე და მე. იქ დაგვხვდნენ ნოე ჟორდანიას, სილიბისტრო ჯიბლაძე, ისიდორე რამიშვილი, კარლო ჩხეიძე და დიმიტრი კალანდარიშვილი. სულ ათამდე ვიყავით. კრების ხელმძღვანელმა ეგნატე ნინოშვილმა უმთავრეს საკითხად დააყენა: მარქსიზმი თუ ნაროდნიკობა? ეს იყო უმთავრესი. მარქსიზმის მცოდნე აღმოჩნდა მხოლოდ ორი კაცი: კარლო ჩხეიძე და ნოე ჟორდანიას, თუმცა იმავე დროს კარლო ნაროდნიკულ პოზიციაზე იდგა. მიხა ცხაკაია და ეგნატე ორივე, როგორც უაღრესად რევოლუციონერები, უფრო ნაროდნიკები იყვნენ, ვიდრე მარქსისტები. კამათში ნაროდნიკების პოზიციაზე დადგა კარლო ჩხეიძე, ხოლო მარქსიზმს იცავდა ნოე ჟორდანიას. აქ აღსანიშნავია ერთი მეტად საყურადღებო გარემოება. ვიდრე კრება დაიწყებოდა, წაკითხულ იქნა ვარშავიდან გამოგზავნილი წერილი ფილიპე მახარაძის. და როგორც მახსოვს, ამ წერილის შინაარსი უმთავრესად ეხებოდა ეროვნულ საკითხს. ფილიპე იწერებოდა, რომ აქ, პოლონეთში, ეროვნული საკითხი გადაჭრილია მარქსისტული თვალსაზრისით. წერილი მოკლე იყო და ფილიპე მახარაძე ურჩევდა კრებას ამ საზომით მიდგომოდა ეროვნულ საკითხს. როგორც წერილიდან სჩანდა, ფილიპესა და ნოეს ამის შესახებ მიწერ-მოწერა ჰქონოდათ გამართული. ფილიპეს წერილიდან ისიც სჩანდა, რომ ნოეს აზრით საქართველოს სოციალისტურ ორგანიზაციის სახელათ „საქართველოს ნაციონალ დემოკრატიული პარტია“ უნდა დარქმეოდა. ამას ფილიპე ეწინააღმდეგებოდა. ფილიპეს წერილის შესახებ აღნიშნულ კრებაზე კამათი არ გახსნილა. კრებამ მიიღო ეს მხოლოდ ცნობათ და საყურადღებოთ.

კრება დასრულდა იმით, რომ აღიარებულ იქნა საჭიროება პარტიის დაარსებისა, მაგრამ რა პრაქტიკული ნაბიჯები უნდა იქნეს გადადგმული, ამაზე ლაპარაკი არ ყოფილა. მახსოვს, რომ კრების გათავებისას უმცროს ამხანაგებს მოგვცეს რამოდენიმე ბროშოურა რუსულათ გამოცემული, რომელზედაც იყო აღნიშნული „პროლეტარებო ყველა ქვეყნისა შეერთდით“—გამოცემა სოციალ დემოკრატიული ორგანიზაციის. ამ ბროშოურებში რუსეთში მომხდარი გათიქვები იყო აწერილი. ზესტაფონში მომხდარი კრების ხასიათი იყო წმინდა ინტელიგენტური და ერთი სიტყვა არ თქმულა მუშათა მორაობაზე და ლაპარაკი იყო განსაკუთრებით ნაროდნიკებზე და იმაზე, თუ ეს ნაროდნიკული მოძრაობა რატომ ვერ აღწევდა მიზანს. იყო აგრეთვე მსჯელობა ეკონომიურ ვითარებაზე, მარქსისტულ მიმდინარეობაზე და სხვა.

თბილისში დაბრუნების შემდეგ ეგნატე ნინოშვილმა განაგრძო წრეებში მუშაობა, იგი ეხლა ისევ ახალ წრეებს აწყობს და მუშაობს. ჩვენს ნაცნობთა შორის მხოლოდ ზაქარია კიკინაძე იყო პირადათ დაახლოებული მუშებთან. მაგონებდა: ცნობილი რევოლუციო-

ნერი მუშის, მიხა ბოჭორიძის პირველი ლექსთა კრებული ზაქარია ჭიჭინაძემ გამოსცა, მაგრამ ჩვენ ჭიჭინაძესთან უთანხმოება გვექონდა.. იყო შემთხვევა, როცა ის ჩვენთან მიხას ბინაზე (სარდაფში) შემოვიდა და ჩვენ (მიხამ და ეგნატემ) პირდაპირ ვავადეთ გარეთ და ამრიგად საბოლოოვით ჩამოვსცილდით მას. ამით ჩვენ მუშებთან დაახლოვების საშუალება მოგვესპო. ჩვენ პრინციპით პარტიის შენების გზაზე დავდექით, მაგრამ იმავე დროს ზაქარია ჭიჭინაძის მოწოდებით და მასთან კავშირის გაწყვეტით მუშებსაც მოვწყდით.

მაგრამ მუშებთან დაახლოვების საკითხი ჩვენს წინაშე მწვავეთ იდგა და ჩვენც ვცდილობდით როგორმე ეს პრაქტიკულათ გადაგვეჭრა.

მე რამდენათაც მაგონდება, ეგნატე ნინოშვილს ვერ მოუხერხდა თფილისის მუშებთან დაახლოვება და ისე წავიდა ტფილისიდან. სამაგიეროთ ის იყო ბათუმის მუშებთან დაახლოვებული და ამიტომ მან ბათუმისკენ მიაშურა ყპ წელს. მაგრამ ამ დროს ის იმდენათ დაუძღვრდა ჭლექით, რომ აღარც პროპაგანდა, აღარც წერა აღარ შეეძლო. მე დავშორდი ნინოშვილს ყპ წლის მარტში და მას შემდეგ ხელახლად ვხვდები მას ყპ წლის სექტემბერში. ამ დროს უკვე გარკვეული, მტკიცე მარქსისტი იყო. გურიიდან სამტრედიაში მქერდა—ტფილისში მივიღივარ, შენი ნახვა მინდა და სამტრედიის სადგურზე დამხვდით. აი ამ შეხვედრიდან ირკვევა, თუ ვინ არის ჩვენში პირველი. მაისობის დღესასწაულის იღვის პირველი წარმომთქმელი. ამ შეხვედრის დროს ეგნატე ნინოშვილმა პირველად გამოთქვა ჩემთან აზრი, რომ უაღრესად საჭიროა მუშებს ვადღესასწაულებით პირველი მაისობა. მან სთქვა, რომ მას გადაწყვეტილი აქვს იკისროს ეს საქმე და გამოიყვანოს პირველი მაისის სადღესასწაულოთ ბათუმის მუშები. მე მინდა ხაზი გაუსვა, რომ ეგნატე ნინოშვილს ეკუთვნის აზრი პირველი მაისობის დღესასწაულისა და აღვნიშნო ის გარემოება, რომ ჩვენ, ჩვენი მოძღვრის, ეგნატე ნინოშვილის აღთქმა, მისმა მოწაფეებმა შევასრულეთ მხოლოდ 5—6 წლის შემდეგ.

ჩვენზე ადრე (დაახლოვებით 1894 წლიდან) ვასო ცაბაძესთან ერთად სოციალისტური და მარქსისტული იდეები მუშათა წრეებში შექონდათ სახელოსნო სკოლის შევირდებს: ძმებს არავიშვილებს—იოსებს და არჩილს. მაშინდელი მოქმედება რევოლიუციონური ჯგუფის დახასიათდება უმთავრესად კონსპერატივობით. მახსოვს ვასო ცაბაძე გამოცდას მიკეთებდა; პირველად მომცა წინადადება გაფიცული მუშების სასარგებლოდ ფული შემეგროვებია. ხედავდა, რომ მე მწყურრდა რევოლიუციონური მოქმედება, მუშებთან დაახლოვება, რომ ის იყო ჩემი უდიდესი მოთხოვნილება; მაგრამ ამ ამხანაგმა, საუკეთესო რევოლიუციონერმა, იმით დამაკმაყოფილა, რომ მუშების სასარ-

გებლოდ რამდენიმე მანეთი შემავროვებია და მეტი არაფერი. ამის მიზეზი იყო კონსპირაცია. მისი მეთოდი იყო, ვიდრე არ დაწმუნდებოდა „ახალი რევოლუციონერის“ ერთგულებაში და თავდადებაში, მინამ მას საქმის ვითარებას არ გააცნობდა. აი ამ მეთოდის მიხედვით შე შეუდევნი ჯერ-ჯერობით მხოლოდ ფულების შემავროვებას გაფიცულ მუშების სასარგებლოდ. ეს გაფიცვები საკმაოდ ვრცელი იყო; როგორც თვით ვასო ცაბაძე გადმოგვცემდა, თამბაქოს ფაბრიკები ყველა გაფიცული იყო: ბოზარჯიანცის, ენფიანჯიანცის, საფაროვის და სხვა. გაფიცულ მუშებს სჭირდებოდა პროპაგანდისტ-ავიტატორები, პრაქტიკული ხელმძღვანელები. ასეთი ხელმძღვანელები იმათ არ ყავდათ. მაგრამ მიუხედავად ამისა ვასო ცაბაძე, გაფიცვის ხელმძღვანელი—ინტელიგენციას უნდო თვალთ უყურებდა.

„მესამე დასელთა“ ჯგუფი ამ დროს (1897 წელს) მუშებთან კიდევ არ იყო დაკავშირებული კარგათ, ამიტომ იგი უფრო ლიტერატურულ საქმეს აქცევდა თავის ყურადღებას. ჩემთან ერთად რამდენიმე ამხანაგმა იკისრა ინიციატივა ახალი გამომცემლი ამხანაგობის დაარსებისა, რომელსაც სახელათ „ახალი მკითხველი“ ვუწოდეთ. ჩემთან ერთათ ამ საქმეზე მუშაობდა: სევერიანე ჯუღელი და პეტრე გელეიშვილი. პირველ კრებას, რომელსაც გამომცემლობის წესდების პროექტი უნდა დაემტკიცებია, დაესწრო: ლადო დარჩიაშვილი, სილიბისტრო ჯიბლაძე, ფილიპე მახარაძე, მე და სხვები. და როდესაც ჩვენ ამხანაგებმა გამომცემლობის პროექტი წარვადგინეთ, რაც ერთგვარ კოოპერატიულ საფუძველზე იყო აგებული, ფილიპე მახარაძემ სასტიკი წინააღმდეგობა გაგვიწია. ფილიპე მახარაძე არ დაგვეთანხმდა, ჩვენ კიდევ ჩვენს გადაწყვეტილებას დავადექით და მისი აზრის წინააღმდეგ დაავარსეთ ეს ამხანაგობა—„ახალი მკითხველი“—(სილიბისტრო ჯიბლაძე მხარს გვიჭერდა.) თანხა ხელის მოწერით შევავროვეთ—სულ სამასამდე მანეთი, რითაც სულ ხუთიოდე წიგნი გამოვეცით მათ შორის ისეთი ბროშურა, როგორც არის „შრონა და კაპიტალი“ სვიდერსკის. ეს წიგნაკი საუკეთესო სახელმძღვანელო გამოდგა საპროპაგანდო წრეებისათვის.

97 წლის დასაწყისში მუშათა საპროპაგანდო წრეები ისე გავრავლდა, რომ მუშა-ხელოსან მარქსისტებს საკუთარი ძალა აღარ ყოფნიდათ და იძულებული გახდნენ მიემართათ ინტელიგენციისათვის, რომ ისინი მიშველებოდნენ მათ მუშებში მარქსიზმის იდეების გასავრცელებლათ. აქ უნდა აღინიშნოს ერთი გარემოება: როგორც იდეური, ისე პრაქტიკული მხრითაც მუშებს უკვე ჰყოლიათ ამ დროს მუშათა ხელმძღვანელების მიერ შემდგარი მუშათა კომიტეტი, რაც ჩვენ, ინტელიგენციამ, არ ვიცოდით 97 წლამდე. ეს იცოდა ჩვენ შორის მარტო ვასო ცაბაძემ და რენიგერმა. 97 წლის დამლევს ვასო

ცაბაძე მაძღვეს წინადადებას, რომ შევიდეთ კომიტეტში, მაგრამ ვი დრე კომიტეტში შევიდოდი, მე მოვთხოვე მას გაეცნო ჩემთვის მოწინავე მუშები. მაგონდება ეხლა ის ნეტარი, ის ტკბილი წუთები, როდესაც მე პირველად შევხვდი მუშების პირველ მერცხლებს. ისინი მართლაც იყვნენ მატარებელი ახალი იდეის, რევოლუციის და სოციალიზმის და რომელთა მოღვაწეობის ნაყოფს დღეს აშკარად ვხედავთ. მაგონდება ისიც, თუ როგორი კონსპირაციით და საიდუმლოების დცევით ვასო ცაბაძემ წამიყვანა ავჭალის ქუჩაზე და შემიყვანა იმ ბინაზე, სადაც მოწვეული ყავდა მას ეს მოწინავე მუშები. სულ დამხვდა სამი მუშა. ეს იყო მარტყოფის ქუჩაზე, იქ გავიცანი მიხა ბოჭორიძის ბინაზე თვით მიხა, არაქელა და ზაქარია ჩოდრიშვილი.

იმ დროს ტფილისში შემდეგი მარქსისტები იყვნენ, რომლებიც ვმართავდით კრებებსა და საუბრებს ინტელიგენტთა შორის. ქართველთა შორის ცნობილი იყო უკვე მომზადებული ამხ. სევერიანე ჯუღელი, ლადო კვცხოველი და სხვები. რუსებიდან ივან ივანიჩ ლუზინი, კოგანი. კოოპტაციის გზით შემდგარ იქნა ახალი კომიტეტი 97 წ. დამღვეს, რომელშიაც შედიოდენ შემდეგი ამხანაგი მუშები: ვასო ცაბაძე, ზაქარია ჩოდრიშვილი, არაქელა ოქლაშვილი, მიხა ბოჭორიძე ხოლო ინტელიგენტი კი ჩემს გარდა იყო: სილიბისტრო ჯიბლაძე, ალექსანდრე შატილოვი (თვალის ექიმი) და სევერიანე ჯუღელი. ამ კომიტეტის ხელმძღვანელობით იმართებოდა პროპაგანდისტული წრეები მუშათა შორის. ასე რომ, შემდეგი წლის დასაწყისში უკვე სისტემატიურად მეცადინებოდა ათამდე წრე თუ მეტი არა და ემჩნეოდა, რომ სწრაფი ნაბიჯით მიდიოდა წინ მარქსისტული პროპაგანდა. მუშებმა მალე შეამჩნიეს, რომ პროპაგანდა გადადიოდა მასებში და იწყებოდა მასიური მოძრაობა. როგორც ზემოთ ვსთქვი, ამას წინ უძღოდა მუშების ეკონომიური მასიური მოძრაობა და ამ ახალმა შეერთებულმა კომიტეტმა მარჯვე ხელმძღვანელობა გაუწია მუშებს დიდი გაფიცვის მოწყობაში 98 წელს ამიერ-კავკასიის რკ. გზ. მთავარ სახელოსნოებში. მართალია, ამაზე წინადაც იყო გაფიცვა თუბრიკაში, მაგრამ მას არ ჰქონდა გავლენა მთელი საქართველოს მასშტაბით. ამ გაფიცვას კი სწორედ მთელ საქართველოს მასშტაბით ჰქონდა გავლენა, რადგანაც აქ იყო თავმოყრილი მთელი საქართველოს სხვადასხვა კუთხეებიდან მუშები და ამგვარად მოედო სოფლებსაც ეს იდეები. მასიური მოძრაობა თანდათან ვრცელდებოდა, ხოლო ჩვენი კომიტეტის ხელმძღვანელობა კი მეტად შეზღუდული იყო. ასე რომ, საჭირო შეიქნა ახალი მეთოდის შემუშავება, ახალი ნაბიჯების გადადგმა. დაიწყო 99 წელი და ჩვენში დაიბადა აზრი პირველ მაისო-

ბის დღესასწაულისათვის, თუმცა ვიწრო არაოცგალური, მარა მაინც მასიური ხასიათი მიგვეცა.

კომიტეტის სამაისო კრება მოხდა ამხ. ფილიპეს ბინაზე, თუმცა თვითონ ფილიპე კომიტეტში მონაწილეობას არ იღებდა, არ ითვლებოდა კომიტეტის წევრად. აი ამ კრებაზე, დაახლოვებით აპრილის პირველ რიცხვებში, დაისვა საკითხი, თუ როგორ უნდა ვიდღესასწაულოთ მასიურად პირველი მაისობა და ჩვენ მივიღოთ მონაწილეობა თუ არა? ამ კითხვაზე ერთი ნაწილი უპასუხებდა დადებითად. დასაბუთება ამის შემდეგნაირი იყო: მუშათა მოძრაობა ვითარდება, გადადის წრეების სისტემიდან მასიურ სისტემაზე და ამისათვის მასიური მეთოდი მოითხოვს გაიმართოს მასიური დღესასწაული — პირველი მაისობა. ამით ხასიათდება დასაწყისი მუშათა მასიური მოძრაობისა. ჩვენთან ერთად ინტელიგენტთა შორის ცვადა ამ აზრს სევერიანე ჯუღელი. მუშები კი ყველა ერთხმად ემხრობოდა ამას. თქვენ (კალაძე მიმართავს კომისიის წევრებს) ყველანი დამემოწმებით, რომ ჩვენ დიდი მომხრენი ვიყავით პირველი მაისობის გამართვისა (მართალია). ვასო ცაბაძემ — ინიციატორმა, თავი შეიკავა ის, რასაკვირველია, ემხრობოდა ამას, მაგრამ წინააღმდეგი წავიდა, რადგან ეს მისი აზრით კონსპირაციას არღვევდა. წინააღმდეგნი აღმოჩნდნენ: სილიბისტრო ჯიბლაძე, და ალექსანდრე შატილოვი. ამგვარად ხმის უმეტესობით თბილისის სოციალ-დემოკრატიულმა კომიტეტმა დაადგინა გამართოს მასიური დღესასწაული. საქმის შესრულება მიენდო ორ ამხანაგს — მე და სევერიანე ჯუღელს.

ეს პირველი მაისობა გადავიხადეთ 1899 წლის აპრილის 18-ს ნაძალადევის განაპირას ერთ-ერთ მიყრუებულ ხევში. წაკითხულ იქნა ჩემ მიერ ნოე ყორღანის პირველი მაისობის მოწოდება. დაესწრო სულ 70-მდე მუშა. იყო რამდენიმე რუსი, სომეხი არც ერთი.

99 წლის პირველ მაისობაზე აღარ ვილაპარაკებ, რადგანაც ამხანაგებმა აქ უკვე ილაპარაკეს ამის შესახებ. მე აქ მინდა მხოლოდ მოვიგონო ერთი დიდი გაფიცვა, რომელიც მაშინ დიდმნიშვნელოვანი შეიქმნა. იმ დროს მე ვმუშაობდი „კონკის“ კანდუქტორების წრეში, ეს იყო 99 წ. მიწურულში. მუშებმა მაცნობეს, რომ მათ შორის დიდი უკმაყოფილებაა გამოწვეული იმ დროის „კონკის“ დირექტორის რობის წინააღმდეგ. ეს ცნობა მე გადავეცი კომიტეტს და კომიტეტმა ერთხმად დაადგინა ესარგებლა ამ შემთხვევით და გაფიცვის მოწყობა გადაწყდა. ამ გაფიცვის მოწყობა დაევალა ჩემს გარდა ვასო ცაბაძეს და ლადო კეცხოველს. საყურადღებოა ის გარემოება, რომ ეს გაფიცვა იყო აშკარად პოლიტიკური ხასიათის. ჩვენ შესაფერი დრო შევურჩიეთ (1 იანვარი, ახალი წლის დღე) და გაფიცვა მოვახდინეთ. ამ გაფიცვის მეთაურები იყვნენ „კონკის“ კანდუქტო-

რები: მათ შორის მეთაურობდა კონდუქტორი კაკაბაძე და არტემ ჩაჩავა. სწორით იმ მომენტში, როცა ჩვენ საამისო აგიტაციას ვეწეოდით კონდუქტორებში, კრება მოვაწყვეთ ღამით (ნაშუალამევს) კაკაბაძის ბინაზე, ესლა რომ ტრამვაის პარკია იმის პირდაპირ. 120-მა თუ 150-მა კაცმა მოიყარა თავი. მე და ლადო კეცხოველს გადაგვაცვეს კონდუქტორის შინელები. ლადო კეცხოველი რუსულათ მიესალმა მუშებს და აღნიშნა, რომ ხვალ ახალი წელია, ყველა დღესასწაულობს და თქვენ კი ასეთ მდგომარეობაში ხართო. მუშებმა აქ ერთხმად დასდეს ფიცი და აღგვითქვეს, რომ ბრძოლაში მონაწილეობას მიიღებენ.

ამ ხანებში მარქსისტულ ინტელიგენციის ჯგუფს ჯერ კიდევ ახალგაზრდა ნოე ჟორდანიას მეთაურობდა. აი ამ ჯგუფს ხეშოთ აწერილ ღამეს ვასო გოგოლაძის სახლში მოეწყო საახალწლო შეხვედრა და იქ ჩვენს სადღეგრძელოებს მიირთმევდა. საყურადღებოა ის, რომ ამ შეხვედრის მონაწილე მუშები, — არაქელა, ვანო სტურუა და მიხა ბოჭორიძე დილას გაფიცულ მუშებს შეხვდნენ „კონკის“ პარკთან, მიესალმნენ მათ, აგიტაცია გაუწიეს და ამ რიგათ გაფიცვა გაამაგრეს. მეორე დღეს დილის 10 საათზე გაფიცვა მთავრობის ძალდატანებით გატყდა. დაატუსაღეს ყველა გაფიცვაში მონაწილე კონდუქტორი და „კუჩერი“. პირველ მომენტშივე მოხდა შეტაკება პარკის წინ პოლიციელთა და მუშებს შორის; დაიღვარა სისხლი როგორც მუშების, ისე პოლიციელების. 70 „გოროდოვოი“ გაილახა ამ ადგილზე მუშების ხელით. აი ეს იყო პირველი შეტევა ტფილისში, სადაც პირველი სისხლი დაიღვარა მუშების. ლადო კეცხოველის გატაცება-აღტყინება იქამდე მივიდა, რომ ერთ ალაგას პლენანოვის პროსპექტზე მან მოინდომა პოლიციას თავს დასხმოდა და დაჭერილი მუშები გაენთავისუფლებია. და რომ ის არ შეგვეკავებია ამხანაგებს, ამას კიდევ შეასრულებდა.

ლადომ სხვა მხრივაც მოინდომა გაფიცვის გამაგრება: უნდოდა თავდასხმით და „ტერორით“ შტრეიკბრეხერების დაფრთხობა. ამას ანხ. არაქელამაც დაუჭირა მხარი და მისი მეთაურობით ათიოდე შეიარაღებული მუშა უნდა დასხმოდა თავს მოლაღატეებს — შტრეიკბრეხერებს. ამის შესახებ კრება ჰქონდათ მოწვეული კოწია მიქაბერიძის ბინაზე არაქელას, ლეონტი მამალაძეს და ვანო სტურუას. მაგრამ კომიტეტმა საჭიროდ არ დაინახა მათი საქმეში ჩარევა და ამნაირად გაფიცვა შეწყდა. დატოვა კი დიდი შთაბეჭდილება ხალხზე და „საზოგადოებაზე“. ამის შემდეგ მუშათა მოძრაობა თანდათან ფართოვდება, ინტელიგენცია უფრო ებმება რევოლუციონურ მოქმედებაში და იმართება დიდი პოლიტიკური ხასიათის დემონსტრაცია — ცხრაასი წლის მასიური (ისევ ფარული) პირველი მასობა. და მეორე მხრივ

იმართება მთავარ სახელოსნოში დიდი გაფიცვა (მეორეთ). ეს მეორე გარემოება საფუძველს უდებს მას, რომ ტფილისში რევოლიუციონური მოძრაობა გაფართოვდა და მალე ტფილისის ფარგლებს გაშორდა, მოედნა საქართველოს დაბა—ქალაქებს და საერთოდ მთელ ამიერკავკასიას. პირველი მაისობის გამართვა 1900 წელში და რკინის გზის სახელოსნოს გაფიცვის შედეგი იყო, რომ მარქსისტული, რევოლიუციონური სოციალ-დემოკრატია ამოძრავდა არა მარტო საქართველოს სხვა დანარჩენ დაბებსა და ქალაქებში, არამედ ამიერ-კავკასიის მეორე მუშათა ცენტრში—ბაქოშიაც გადავიდა. „კონკახე“ გაფიცვის შემდეგ ბევრი ჩვენი ამხანაგებიდან გაიფანტენ სხვადასხვა კუთხეებში. პირადათ მე და ამხ. ლადო კეცხოველი გადავედით ბაქოში. როგორც ესტეკით, დასაწყისი მისცა მოძრაობას, მთავარ სახელოსნოების გაფიცვის გამო ბაქოში გადასახლებულმა შეგნებულმა მუშებმა. პიონერი, რომელმაც ბაქოს მუშებში შეიტანა მარქსისტული სოციალისტურ-რევოლიუციონური იდეები, იყო ვანო სტურუა. იქ მუშაობდენ აგრეთვე ლადო კეცხოველი, აბელ ენუქიძე, კოლია მაქარაძე და სხვები.

ბ. ფარნევი. ეს იყო დაახლოებით 95 წელს. ჭადის-ჯვრის მიდამოებში ბაგრატიონ-მუხრანსკის გლეხები ეცხოვრობდით. აქ მოხდა ერთგვარი შეტაკება გლეხებსა და მთავრობის შორის. მოხდა სროლა. მამაჩემი ამ დროს იყო თავადის მზარეული. სოფელში ამ არეულობის დროს რამოდენიმე კაცი მოჰკლეს. მე ამ დროს მამასთან ვიყავი სტუმრად. ბატონი ჩვენს სოფელთან ახლოს ცხოვრობდა. ამ ამბებმა ჩემზე ვერ მოახდინა კარგი გავლენა. მამაჩემს შეეშინდა, რომ იქ სოფელში რაღაც ხდებოდა და როდესაც ის ბატონთან ერთად ტფილისში ბრუნდებოდა, მეც თან წამომიყვანა. ეს იყო 95 წ. შემოდგომაზე. 96 წელში მე უკვე პაპოვიჩის სახელოსნოში—საზეინკლოში მდებარეს. აქ 96 წელში უკვე კარგი წრეები იყო მოწყობილი. მე აქ ვხედავდი მუშებს, რომლებიც წრეებში მუშაობდენ და ხშირად ინტელიგენტებიც მოდიოდენ, მაგალითად სევერიანე ჯუღელი, ლადო კეცხოველი, იაშვილი და სხვები. ისინი ხშირად დადიოდენ მუშებთან და მათთან კავშირი ჰქონდათ. ამას მე ხშირად ვხედავდი.

მე ვიცნობდი უფრო მუშათა წრეს. პარტიის მსხვილ ინტელიგენციას არ ვიცნობდი, ძალიან იშვიათად ვხდებოდი, ვინაიდან ინტელიგენციის წრეებში არ მივლია. იქ დადიოდა ვინც მოზრდილი თაობა იყო, აქ თვით მუშათა წრე იყო; მუშები იყო ზაქარია ჩოდრიშვილის წრეებში. მივლია 97 წლებში. სახარება მიყვარდა რაღაც და როდესაც ზაქარია ილაპარაკა ბუნებაზე და მახედ, თუ რა არის ღმერთი, მე გავბედე და ვუთხარი: ღმერთზე ლაპარაკი როგორ შეიძლება. ის ამბობდა დედამიწა ბრუნავს და სხვა ასეთს, რომელიც მე

ძალიან მაკვირვებდა. ვასო ცაბაძეს უფრო ხშირად ვხვდავდი. მახსოვს და დღესაც ვერ დავივიწყებ, როგორ ყური ამიწია არაქელამ. ეს იყო 96 წელში შემოდგომაზე. რკინის გზის პირდაპირ ვილაცას დუქანი ჰქონდა. ჩემი ოსტატი, რომელთანაც მე ვმუშაობდი, მეუბნებოდა, რომ, როდესაც მე აქ არ ვარ და ხაზეინი მოვა, შემატყობინეო. მეც წავედი, დავუღეკი გვერდზე ხაზეინს, ეს ხაზეინი კი ზაქარია ჩოდრიშვილი იყო. მე რა ვიცოდი. მავათ არ ვიცნობდი. მე ვატყობინებდი ოსტატს, როდესაც ხაზეინი მიდიოდა. ეს შემატყობ არაქელამ და ამაწია. ყურა. შერმედ, როდესაც ზაქარიას წრეში მოვხვდი, მე გავახსენე მას, ამა და ამ დროს ერთმა წვერიანმა კაცმა ყური ამიწია და ვინ იყო თქო.

მას აქეთ დიდი დრო გავიდა. ეხლა ჩვენ ერთი მეორეს მხოლოდ ვიცნობთ. გვარს ველარც კი მოვიგონებ. ეს იმიტომ ხდება, რომ ბევრი მათგანი ამ ბოლო დრომდე აქტიური მუშები აღარ არიან, მაშინ კი ჩვენთან მუშაობდნენ. მას შემდეგ კი ნელ ნელა ჩამოგეშორდნენ და მათ ვინაობის გაგება-გახსენება ძნელია. ხშირად ისინი ფსევდონიმებით მუშაობდნენ და მათი გვარების გახსენება იმიტომ გვიძნელდება. ამ ხანებში იყო ორი კომიტეტი: ჟუღლებიანი და უფლებო, უკანონო. ერთს უკანონოს უძახოდნენ იმას, რომელიც იყო მუშების, იმისთვის, რომ ამ კომიტეტის ასარჩევად არჩევნები არ იყო, მაშინ ესენი ასე ირჩევდნენ, აი ერთი, აი მეორე და თქვენ იყავით ხელმძღვანელებიო, ბათუმში მე მახსოვს ესენები იყვნენ—ცოლი და ქმარი, კომიტეტიც ისინი იყვნენ და ყველაფერი. ამ კომიტეტს უფლებო კომიტეტს უძახოდნენ, მეორე კომიტეტი კი ინტელიგენტურ წრეებში იყო. არჩევნები არც აქ იყო, მაგრამ ერთმანეთს დაასახელებდნენ. მუშურ კომიტეტს უფრო აქტივობა ეტყობოდა, რიცხვით უფრო დიდი იყო, ამათში მუშაობდნენ ვანო სტურუა, არაქელა, ზაქარია ჩოდრიშვილი, ვასო ცაბაძე, გიორგი ჩხეიძე, კობალეიშვილი და სხვები. აქ თავს იყრიდა ზოგი სტამბიდან—ზოგი თამბაქოს ქარხნებიდან. აი ამათ ჰქონდა ჯგუფები და მუშაობდნენ. მე მაშინ ლაპარაკი კარგათ არ ვიცოდი, მაგრამ მაინც დავდიოდრ და ყურს ვუვადებდი. აი ეს კომიტეტი ხელმძღვანელობდა გაფიცვას. მუშების მოთხოვნილება იყო მაშინ: ზრდილობიანი მოპყრობა, სამუშაოდ გაშვება, ხელსაბანის მოწყობა და სხვა ამისთანა წვრილანები. 97 წ. მოხდა პაპოვიჩის ქარხანაში შეგირდების გაფიცვა. მე მახსოვს მაშინ იქ მოვიდა ზაქარია ჩოდრიშვილი, გაფიცვა მოხდა აგრეთვე იარაღის ქარხანაში. იყო გაფიცვა რკინის ქარხანაშიაც, მაგრამ გაფიცვები ასე ტარდებოდა. გამოჩნდებოდნენ, —ვილაცას რალაცას ჩაულაპარაკებდნენ და გაფიცვებს მოაწყობდნენ, ჩვენ პატარებს გვიხაროდა: გაფიცვა, მორჩა და გათავდა. ყველა ამას აკეთებდა უფლებო კომიტე-

ტი. ინტელიგენტები კი უფრო თეორიულ მსჯელობის დროს ჯდებოდნენ. ზავოდებში შესვლა მაინცა და მაინც არ შეეძლოთ. და ქარხნებში რომ გაფიცვები ხდებოდა,—მაგალითად პაპოვიჩის ქარხანაში რომ გაფიცვა მოხდა შეგირდების, ამას მუშები ხელმძღვანელობდნენ. ეს გაფიცვები ეკონომიური ხასიათის იყო. პოლიტიკური კითხვები მაინცა და მაინც არ ედვა მას სარჩულად.

აქ იყო გაფიცვები ნამდვილი ეკონომიური ხასიათისა. მაშინ ჩვენს შორის ასეთი გარჩევა არ იყო. მახსოვს ესერები ჩვენთან იყო და 900 წლიდან ეს ესერები რაღაც განზე გადგენ. ვამბობდი რაშია საქმე. იდეური განხეთქილება ჩამოვარდაო. 1900 წელში დაარსდა კომიტეტი და იქ შედიოდნენ არავიაშვილი, არაქელა, ჩხეიძე. ყველა არ მახსოვს, მაგრამ მახსოვს მაშინ იყო ერთგვარი დავა. 98-დან იყო დიდი მუშაობა ყველა ზავოდებში, ხშირათ ვხვდებოდი ყველას, გამოსვლებს ვესწრებოდი ყოველთვის. მეტ წილად ჩვენთან მოდიოდა ზაქარია ჩოდრიშვილი, მგონია ის მაშინ დათხოვნილი იყო სამსახურიდან, დადიოდა ამ ზავოდებში და გვეუბნებოდა, ამ დროს აქ უნდა მოხვიდეთ, ამ დროს აქაო და სხვა.

ეს მუშაობა იყო ინტელიგენტის გარეშე. ინტელიგენტის ამ დროს უკვე ჰქონდა კავშირი ჩვენთან, თურმე იმათთან ახალ წელსაც ხდებოდნენ, როგორც ახლა გადმოგვცენ, ჩვენ კი არაფერი არ ვიცოდით, ეს უფროსები იყვენ. ინტელიგენცია, როგორც მაგ., ცხაკაია, სიღლიბისტრო ჯიბლაძე, მახარაძე, ჟორდანია უმეტესად მეცადინეობდა უფრო მომზადებულ წრეებში. ჩვენთან კი იყვენ ზაქარია ჩოდრიშვილი, ვასო ცაბაძე, ბოჭორიძე, ლევანტი მამალაძე, მოხვევ და სხვა. ჩვენ უფროსებს ხშირად არ ვნახულობდით, ვინაიდან ჩვენში თავიანთი ტოლები ახალგაზრდები უფრო მუშაობდნენ. მართალია, ზეპირად იყო ყველაფერი—ფულის შეგროვება და სხვა. დემონსტრაცია რომ გავმართეთ,—მაისობა—ეს იყო 98 წელში. მაგრამ მაისში კი არ ვმართავდით, აპრილში ვმართავდით. ეს მაისობა მოხდა 98 წელში ორ ადგილას—ერთი ტფილისის და ავჭალის შორის და მეორე ვერისაკენ. რა თქმა უნდა, ამას არ ჰქონდა მასიური ხასიათი, მაგრამ წრეები კი იყო. ეს იყო უფრო, ასე ვთქვათ, ძალების გადასინჯვა. მე მაშინ ყველაზე პატარა ვიყავი ამ წრეში. მაგრამ მიედიოდი ხან ერთთან და ხან მეორესთან. ამ დღეს ჩვენთან იყვნენ ბევრი მუშები თამბაქოს ქარხნებიდან—ადელხანოვის და სხვა.

ნინა ალაჯალოვა. ყრუ ხმებმა ლონდონის ყრილობაზე მომხდარი უთანხმოების შესახებ, როცა პარტიაში რასკოლი მოხდა, თანდათან ტფილისამდეც მოაღწია. ამხანაგები მოულოდნელად ელოდნენ ყრილობიდან დელეგატების დაბრუნებას, რათა დაწვრილებით გაცნობოდნენ თუ რა მოხდა ყრილობაზე. როცა დელეგატები დაბრუნ-

დენ კავკასიიდან—ბოგდან კნუნიანცი და არშაკ ზურბაოვი კავკასიის საკავშირო კომიტეტმა, რომლის წევრებთან მაშინ იყვნენ მიხა ცხაკაია, პოსტალოვსკი, მიხო ბოქორიძე, კნუნიანცი და არ. ზურაბოვი დაადგინა მოეწვია პლენუმი და გამოერკვია თავისი დამოკიდებულება ყრილობაზე მომხდარ უთანხმოებისადმი.

აქ დადგა კავშირის კომიტეტის წინაშე საკითხი იმის შესახებ, თუ სად შეკრებილიყვნენ, რომ თათბირისთვის ჟანდარმებს არ მიეგნო. იმ დროს მეტად გულმოდგინეთ ადევნებდნენ კომიტეტის წევრთა ყოველგვარ მოქმედებას თვალყურს, ამიტომ საჭირო იყო მეტის-მეტი სიფრთხილე. დღისით არ გამოდიოდნენ გარეთ, სახლში ღამე არ ათევდენ და სხ.

დიდი ხნის მოფიქრების შემდეგ გადაწყვიტეთ შეკრებილიყავით ა. ზურაბოვის ბინაზე. ეს ბინა მოხერხებული იყო იმიტომ, რომ როგორც ცოლშვილიანის ბინა, ჟანდარმებისთვის იქნებოდა თვალის ამხვევი. კრება დაენიშნეთ ნათლისღებისათვის ე. ი. 5 იანვრისათვის. გასახსნილებელი სამზადისი გვექონდა დავალებული მე და ამხ. როზა ლოკერმანს, რომელიც გამოქცეული იყო ტაგანროგის ციხიდან და დროებით არალეგალურად ცხოვრობდა ტფილისში. საკმაო მუშაობის შემდეგ მზად ვიყავით „სადღესასწაულოთ“. როგორც კი შებინდდა, „სტუმრებმაც“ იწყეს შეკრება. საღამოს 7 საათზე კავშირის კომიტეტის წევრები უკვე შეკრებილი იყვნენ და „გახსნილების“ შემდეგ შეეუდევით საქმეს...

დაახლოვებით ღამის 11 საათზე, როცა გაცხარებული მუსაიფი იყო, არშაკი უტბათ წამოდგა ადგილიდან, ჩუმად ჩაილაპარაკა— „წყნარად ამხანაგებო“—და გავიდა აივანზე. იმავე წამს შემობრუნდა ოთახში და დაიძახა: „ჟანდარმები“. ის გაექანა მაგიდისაკენ, ხელი მოხვია ქალაღებს და გაექანა თავისი ცოლის ოთახისაკენ. რომელიც ავადმყოფი იწვა, იქითვე გავექანე მე და ბალიშიდან გამოვიღე მთელი მოკვრა არალეგალური ლიტერატურა.

ჩვენ თითქოს ყველანი ერთსა და იმავე დროს შეეთანხმით—ყველა ქალაღები, რაც კი მოგვეპოვებოდა არშაკის ცოლის საბანში ჩავდეთ. იმ წამში კარებში გამოჩნდა ჟანდარმის ფიგურა. არშაკი არ დაიბნა და ჟანდარმთა აფიცერს სთხოვა მისი ავადმყოფი ცოლის ოთახში არ მოეხდინა ჩხრეკა. აფიცერი დასთანხმდა იმ პირობით, რომ ამ ოთახში არავინ შესულიყო. ამ სახით ყველა საყურადღებო ქალაღები უშიშარ ადგილას აღმოჩნდა.

დაიწყო დამსწრეთა აღწერა და ვინაობათა გამოერკვევა. ყველამ განაცხადა, რომ არშაკის სტუმრები იყვნენ და შეიკრიბნენ გასახსნილებლად, სთხოვეს განთავისუფლება, რაზედაც პირველად მათ უარი თქვასუხეს.

ყველანი თითოეულად გაჩხრიკეს. არავის არაფერი საწინააღმდეგო აღმოსჩენია და ყველას, გარდა კუნნიანცისა, რომელმაც რალაც ქალაღლი დაგლიჯა, წასვლის ნება დართეს. მაგრამ განთავისუფლებული ამხანაგები არ მიდიოდნენ და მოითხოვდნენ კუნნიანცის, როგორც უკანონოდ დაპატიმრებულის, განთავისუფლებას. კუნნიანცმა მოხერხებულათ მიუგო, რომ იმ ქალაღლზე დაწერილი იყო იმ პირის მისამართი, სადაც ის ცხოვრობს და დაასახელა ვიღაც გავლენიანი პირი. ასე მან სრულიად გაასულელა ჟანდარმი და სხვასთან ერთად ისიც გაუშვა. აქ არ შეგვიძლია მოვიგონოთ შემდეგი კუროთხი: ყველას ჩამოართვეს საცხოვრებელი ბინის მისამართები; ყველამ მისცა, რა თქმა უნდა, გამოგონილი მისამართი. აფიცრის ასეთი გულუმბრყვილო ქცევა თურმე მისი გამოუცდელობის ბრალი იყო. ეს იყო თურმე მისი პირველი ღებუტითი. ამის გამო ეს აფიცერი დასაჯეს, ის გადაიყვანეს ორენბურგის გუბერნიაში.

შეუდგენ მთელი ბინის ჩხრეკას, რომელაც გაგრძელდა ნაშუადღევის 3 საათამდე. ჩხრეკვის დროს ჩვენ მშვიდათ ვიყავით, დაიმედებულნი, რომ ყველა აკრძალული ქალაღლები უკვე გადამალული იყო, მაგრამ როგორი იყო ჩვენი განცვიფრება და შიში, როცა მავიდის ყუთიდან აფიცერმა ამოიღო არშაკის მიერ არაღეგალური ჟურნალის „ბრძოლა“-სთვის დამზადებული წერილი. სიხარულისაგან აფიცერს სახე გაუღიმდა და წერილი ჯიბეში ჩაიღო. როცა ის ოქმის შედგენას შეუდგა—ჩხრეკის შემდეგ ეს წერილი სრულიად დაავიწყდა. და შემდეგ, არც დაკითხვის, არც ბრალდების წამოყენების დროს არშაკისთვის ამ დოკუმენტის შესახებ არაფერი უთქვამთ, ეს წერილი თითქოს დედამიწამ ჩეყლაპაო. შემდეგ არა ერთხელ გაუცინია გულიანად ხოღმე ამის გამო არშაკს.

ჩხრეკის გათავების შემდეგ ჟანდარმთა სამმართველოს მოწერილობის თანახმად არშაკს წინადადება მიეცა წასულიყო ციხეში, საიდანაც სამი თვის შემდეგ გადასახლება უქნა ადმინისტრატული წესით ასტრახანში.

კიდევ რამდენიმე სიტყვა. არშაკის წაყვანის შემდეგ მე და ანხ. როზა შევეუდგეთ ოთახის მოწესრიგებას, რომელიც ერთიანად არეული-დარეული იყო. როგორი იყო ჩემი განცვიფრება და სიხარული, ოოდესაც ჩემი „კროვატისა“ და კედლის შუა აღმოვაჩინეთ დაკმუქვნილი ქალაღლები, რომელნიც ჟანდარმებს შეუმჩნევლად დარჩენოდათ. ეს იყო საკავშირო კომიტეტის რეზოლიუციის პროექტი ლონდონის ყრილობის შესახებ. რეზოლიუციაში მოწონებული იყო ბოლშევიკების ხაზი. როგორც შემდეგ გამოირკვა, ანხ. მიხა ცხაკაიას მოხერხებულ დროს ეს რეზოლიუცია ჩემს ოთახში შეეგდო იმ იმედით, რომ მის გადამავალს მე მოვახერხებდი დროულად. საბედნიეროდ, ეს საყურადღებო დოკუმენტი გაუსხლტა ხელიდან ჟანდარმებს...

ტ რ ი ბ უ ნ ა.

საქართველოს კომ. პარტიის ისტორიისთვის*).

(კრიტიკული შენიშვნები აგვ. უ. მახარაძის და სემ. ვასტი თალაქვაძის საისტორიო ნაწერების შესახებ).

კომპარტიის ისტორია ეს ოთხი თუ ხუთი წელიწადია მუშავდება რუსეთში. ეს არის კომპარტიის ძირითადი ისტორია. მაგრამ იმის შესამცნობ-გასაგებად, თუ რა სახე და განსაკუთრებული ელფერი მიიღო ამ პარტიამ სხვადასხვა ქვეყანაში და ხალხში, საჭირო ხდება შემუშავდეს და შედგეს ამ ხალხების კომპარტიის ისტორიაც. ერთი იმ ხალხთაგანი, რომლის მუშათა კლასის მოწინავე რაზმები ამ პარტიის პირველ რიგებში ჩადგენ, ქართველი ხალხიც არის. ამიტომ საჭიროა შედგეს და შემუშავდეს საქართველოს კომპარტიის ისტორიაც.

როგორც ვიცით, ამ საჭიროებას ემსახურება საქართველოს კომუნისტური პარტიის ორგანო, ჟურნალი „რევ. მატინე“, საიდანაც გადმობეჭდილია ორი ზემოდ დასახელებულ ამხანაგის ნაშრომ-ნაწერი.

პირველი თვითონ ბელადია საქართველოს კომპარტიისა, ხოლო **მეორე** პარტიის წევრია, რომელსაც დაკისრებული აქვს პარტიის ისტორიისათვის მასალები აგროვოს და შეძლებისდაგვარად დაამუშავოს იგი.

მაშასადამე, ორივეს მოეთხოვება, როცა საქართველოს კომპარტიის ისტორიას გვიწერენ, გამოარკვიონ და აღნიშნონ ის ნიშანდობლივი თვისებებიც, რითაც ამ პარტიის სახე და ელფერი მისი დედა-პარტიის—რუსეთის კომპარტიისაგან განსხვავდება; გამოარკვიონ და აღნიშნონ პარტიის საქართველოს პირობებში განვითარების სხვაობა და ამრიგად ახსნას მისი ნაკლი ან ღირსება, რაც დედა-პარტიას არ აქვს.

ამაშია მთავარი აზრი და მნიშვნელობა ცალკე ერის კომპარტიის ისტორიისა, თვარა წინააღმდეგ შემთხვევაში იგი საჭირო აღარ იქნებოდა. თუ ამ თვალსაზრისით განვიხილავთ ზემოდ დასახელებულ ამხანაგების ნაშრომ-ნაწერს—„თბილისის ორგანიზაციის 30 წლის

*) გაზ. „კომუნისტი“-დან (№№ 262, 263, 264 და 265—1925 წ.).

არსებობა“ და „საქართველოს კომუნისტური პარტიის ისტორიისათვის“—უნდა ვთქვათ, რომ ორივე ეს ნაწერი ზემოთ დასახელებულ მეთოდოლოგიურ ღირსებას მოკლებულია.

მართალია ამხ. ფილიპე მახარაძე, როგორც ძველი მარქსისტი და გამოცდილი იდეოლოგ-ლიტერატორი ანალიზს უკეთებს ჩვენი ცხოვრების ეკონომიურ მხარეს და აქედან გამოყავს ჩვენი მუშათა კლასის შექმნის და მისი მოძრაობის აუცილებლობა, მაგრამ ის იმავე დროს სრულიად უყურადღებოთ სტოგებს იმ საზოგადოებრივ-სოციალურ მოძრაობას, რასაც „ეროვნული მოძრაობა“ ეწოდება.

ცხადია, თვით რუსეთში (ველიკოროსია) ადგილი არ ჰქონდა ასეთ მოძრაობას, რადგან იქ აყო ეროვნული **მედიდურება** და „დიდ-მპყრობელობა“ და არა ჩაგრული ერის „ეროვნული მოძრაობა“. ამიტომ საჭირო იყო ჩვენ ისტორიკოსებს ყურადღება მიექციათ ამ გარემოებისათვის და ჩვენი ისტორიის ეს განსაკუთრებული მხარე მეცნიერულათ გამოერკვიათ.

ამ მხრით, როგორც ვსთქვით, ამხ. ფილიპეს ნაწერიც კოჭლობს. მაგალითად ამხ. ფილიპე მახარაძე სწერს... „სოციალ-დემოკრატიულ მუშათა მოძრაობა გაჩნდა ჩვენში განსაზღვრულ ისტორიულ პირობებში“... და მერე ცოტა ქვევით განაგრძობს... სოც. დემოკრ. მუშათა მოძრაობას (ეს რუსეთში. რ. კ.) წინ მიუძღვოდა რამდენიმე ეტაპი **რევოლუციონური მოძრაობისა. ლენინის განცხადებით... სრულებით არ ვუარყვოფთ იმ მდიდარ მემკვიდრეობას, რომელიც ჩვენ დაგვიტოვეს წინანდელმა მოძრაობებმა**“... (იხ. დასასრული ბროშიურის). ორივე ეს მტკიცება სწორია და მისაღები და ამიტომ ისინი მკლევარს ავალებენ სწორეთ ასეთი მეთოდით მიუღდეს თავის საგანს.

თუ საქართველოს ს. დ. მუშათა მოძრაობა განსაზღვრულ ისტორიულ პირობებში გაჩნდა, თუ ლენინისავე მტკიცებით „ჩვენ არ ვუარყვოფთ იმ მემკვიდრეობას, რომელიც წინანდელმა მოძრაობებმა დაგვიტოვეს“, მაშინ ფილიპე მახარაძეს თავის ნაწერ-ნარკვევში უნდა აუცილებლად აღენიშნა „ის განსაზღვრულ **ისტორიული პირობები**“, რომლებშიაც მისი სიტყვით ჩვენი ს. დ. მუშათა მოძრაობა გაჩნდა და კარგად დაეხასიათებია ის „**მემკვიდრეობა**“, რომელიც ქართველ ხალხს (მისი წიალიდან გამოსულ მუშათა კლასსაც) „წინანდელმა მოძრაობებმა“ დაუტოვეს.

და მაშინ მკითხველისთვისაც გასაგები და ახსნილი იქნებოდა ის ერთი შეხედვით საოცარი მოვლენა, რასაც ფილიპე მახარაძე შემდეგი სიტყვებით აღნიშნავს... „ჩვენს მუშებში **შედარებით** (აღზად რუს. მუშებთან. რ. კ.) ჩქარა გაღვივდა და განვითარდა **პოლიტიკური ან კლასობრივი თვითშეგნება**“... (იხ. მე-17 გვ.)

მაგრამ მკვლევარმა სწორეთ ამ „ისტორიულ პირობებს და წარსულ მოძრაობის „მემკვიდრეობას“ არ გაუწია ანგარიში, არ გაუკეთა ანალიზი და ამიტომაც მან შეცდომათა მორევში შეტოვა.

იგი სწერს: „ამ თვითშეგნების განვითარებას ორმა გარემოებამ შეუწყო ხელი“ ჩვენში: 1) მეფის მთავრობის მეტათ უხეშმა და ტლანქმა პოლიტიკამ მუშების მიმართ... 2) მუშათა კლასის ჩამოყალიბება ჩვენში და **მარქსიზმის** გაცნობა მოხდა თითქმის ერთდროულად დროს: ასე რომ მუშათა მოძრაობა საქართველოში თავიდანვე დაუკავშირდა მარქსისტულ თეორიას“...—(იხ. ბროშიურის მე-17 გვ.)

რამდენადაც **მეორე გარემოება** განსაკუთრებულია და დამახასიათებელი ჩვენი მუშათა კლასის მოძრაობისა, იმდენათ პირველი საერთოა და ერთნაირათ მნიშვნელოვანია როგორც საქართველოს, ისე რუსეთის მუშათა მოძრაობისათვის. მე მგონია, რომ არავითარი განსხვავება არ ყოფილა მეფის მთავრობის პოლიტიკაში საქართველოსა და რუსეთის მუშების მიმართ „უხეშობისა და სიტლანქს“ მხრით. მუშათა მოძრაობასთან ბრძოლაში რუსეთის მთავრობის მხრით ჩვენში თუ რაიმე განსხვავება იყო, ეს მხოლოდ იმ მხრით, რომ აქ მუშას ებრძოდნენ არა მარტო როგორც მუშას, არამედ როგორც „ინოროდცს“. მაშასადამე, პირველი გარემოება—უხეშობა და „სიტლანქე“,—როგორც საქართველოს მუშათა თვითშეგნების „განვითარების“ ხელის შემწყობი, მოსატანი არაა.

ხოლო, რაც შეეხება მეორე გარემოებას, თითქმის ერთდროულად დროს ჩვენში ადგილი ჰქონდა მუშათა კლასის ჩამოყალიბების და მისი მოწინავე წარმომადგენლების მიერ მარქსიზმის გაცნობას—სრულ სინამდვილეს შეიცავს და მას მართლა გადამწყვეტი მნიშვნელობა ჰქონდა ჩვენი მუშათა კლასისათვის ჩვენებურ საზოგადოებრივ მიმართულებათა ორიენტაციის საკითხში.

მაგრამ მარტო ეს გარემოება მაინც ვერ ახსნის იმას, თუ ქართველმა მუშებმა, ამ გუშინდელმა გლეხებმა, რუსის მუშა პროლეტარებთან შედარებით რატომ უფრო ჩქარა, უფრო ინსტენსიურათ და უფრო მასიურათ შეითვისეს რუსული თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ ბრძოლის იდეა.

ამ კითხვაზე ჩვენ ამხ. ფილიპე მახარაძის წაწერი-ნარკვევი ვერაფერს გვეუბნება.

რაც შეეხება ამხ. სევასტი თალაქვაძის წიგნაკს, რაც გაცილებით მეტი მასშტაბით და პრეტენზიებით არის დაწერილი, უნდა აღვნიშნოთ, რომ აქ თუმცა ავტორი ცდილა ამ კითხვაზე პასუხი მოეცა, მაგრამ ის კიდევ უფრო იბნევა და საკითხს სრულიად შეუჟერებლათ უდგება.

ის თავის „შრომის“ დასაწყისიდანვე თითქო ცდილობს გამოარკვიოს, თუ როგორი იყო ქართული საზოგადოება 1850 წლიდან 1870 წლამდე, ე. ი. იმ დრომდე, როცა ჩვენს ქვეყანაში კაპიტალიზმი შემოიჭრა და სახალხო მეურნეობა კაპიტალისტურ გზაზე შედგა.

ავტორი სრულიად საბუთიანად და სწორი დებულებით იწყებს:

„ერთა შორის ბრძოლის ისტორიულმა კანონებმა საქართველო, — ამიერ კავკასიის ეს კულტურული ცენტრი—მე-19 საუკუნიდან მჭიდროთ დაუკავშირეს დიდმპყრობელი რუსეთის ერის ბედს“.

და მეორე შემდეგი აზნაცით ამას სრულიად შეუფერებელ და გაუმართლებელ დებულებას უმატებს.

„რევოლუციური მოძრაობის დასაწყისს და პარტიების წარმოშობას საქართველოში ამიტომ ისეთივე ისტორიული წარსული აქვთ, როგორც მათ რუსეთში ჰქონდათ“. (იხ. „საქართველოს კომპარტიის ისტორისათვის“ გვ. 5).

ავტორს ჰგონია: რაკი „ერთა შორის ბრძოლის კანონმა საქართველო რუსეთის ერის ბედს დაუკავშირა“, ამიტომ საქართველოს რევოლუციური პარტიების წარმოშობის ხასიათი და პროცესიც ისეთივეა, როგორიც არის რუსეთის (ველიკოროსიის) პარტიების. ეს კი აშკარა შეცდომაა.

სხვა რომ ყველაფერს თავი დავანებოთ, ჩვენებური „საქართველოს სარევოლუციო პარტიის“, სოციალ-ფედერალისტური (ნამდვილად ნაციონალისტური) პარტიის წარმოშობის ისტორია მაინც აშკარათ ღალატებს, რომ ჩვენში ზოგი პარტიის წარმოშობის ერთი მთავარი მომენტთაგანი ეროვნული მოძრაობა იყო, რასაც რუსეთის არც ერთი პარტიის წარმოშობაში აღვლილი არ ჰქონია.

ავტორს ჰგონია: რაკი რუსეთშიც და საქართველოშიაც რევოლუციური მოძრაობა“, „ანტი-მონარქისტული იყო“, ამიტომ რევოლუციური პარტიები იქაც და აქაც ერთ და იმავე მიზანს ისახავდნენ, ამ პარტიებს აქაც და იქაც ერთნაირი წარსული ჰქონდათ.

ჩვენთვის კი აშკარაა, რომ საქართველოს ანტი-მონარქისტულ პარტიას—ნაციონალ-ფედერალისტურ პარტიას მიზნათ საქართველოს სახელმწიფოებრივობის აღდგენდა ჰქონდა დასახული.

როგორც ვიცით საქართველოს სოციალ-დემოკრატიაც რევოლუციური ანტი-მონარქისტული პარტია იყო, მაგრამ ის საქართველოს სახელმწიფოებრივობის აღდგენას მიზნათ სულაც არ ისახავდა.

პროგრამით მისი მიზანი იყო: რუსეთის ხალხთან ერთად რუსეთის თვითმპყრობელობის დამხობა და „სრულიად რუსეთის დემოკრატ. რესპუბლიკის“ დაარსება.

მაგრამ რუსეთის ოქტომბრის (პროლეტარული) რევოლუციის გამარჯვებამ გამოააშკარავა, რომ სინამდვილეში საქართველოს სო-

ციალ-დემოკრატიული მოძრაობის მიზანი არა მარტო რუსეთის თვი-
ომპყრობელობის დამხობა იყო, არამედ მასთან ერთად საქართველოს
დემოკრატიული რესპუბლიკის დაარსებაც, ე. ი. **საქართველოს სახე-
ლმწიფოებრივობის აღდგენა**. ამ მხრით იგი სოციალ-ფედერალისტე-
ბისაგან თითქმის არაფრით განსხვავდებოდა.

ამხ. ფილიპე მახარაძესაც და სევასტი თალაქვაძესაც ჰგონიათ,
რომ საქართველოს მუშათა მოძრაობის იდეურობისათვის მხოლოდ
ნაროდნიკობას და „ობშინას“ ჰქონდა მნიშვნელობა.

არა, ნაროდნიკულ იდეებს, როგორც თვითონ ფილიპეც აღნი-
შნავს, იმ შემთხვევაშიც არ ექნებოდათ ის გასავალი ქართველ ხალ-
ხში, როგორც ეს იმ იდეებს რუსეთში ჰქონდა, თუნდაც მარქსისტულ
იდეების გავრცელება მუშათა წრეებში დაგვიანებულიყო.

პატარა საქართველოში ხალხმა ბატონყმობის გაუქმებისთანავე
გადალახა თემური ზღუდეები და კერძო მესაკუთრეობის განმტკიცე-
ბას შეუდგა: ის უაღრესათ წვრილ მესაკუთრეობის იდეოლოგიით
გაიქცნათა. ასეთ ხალხიდან გამოსული მუშათა კლასი წვრილი მესა-
კუთრეს ფსიქოლოგიით უფრო იყო გამსჭვალული, ვიდრე თემურის.

ამით აიხსნება, რომ ჩვენში ნაროდნიკულმა იდეებმა სამოცდა-
ათიან წლებშიაც კი ფეხი ვერ მოიკიდეს და მისი მატარებელნიც მა-
ლე „გადაგვარდნ“.

ამნაირათ ასახსნელია, თუ რატომ ისე ადვილათ ჩაქრა ჩვენში
ნაროდნიკული „მოძრაობა“ და ისე უმნიშვნელო შეიქნა მისი იდეუ-
რი გავლენა ჩვენს მუშათა მოძრაობაში მაშინ, როდესაც ეროვნულმა
იდეამ ჩვენში სოციალ-დემოკრატიის ერთი ნაწილის (მენშევიკუ-
რის) ნაციონალისტურ პარტიათ გარდაქმნაც კი შესძლო მისი იდეო-
ლოგიური (მარქსისტული შემეცნების თვალსაზრისით) სისუსტის და
ჩვენი ქვეყნის სოციალურათ განუფითარებლობის გამო.

რით აიხსნება ეს?

ამაზე, ვიმეორებ, არც ერთი ავტორი კრინტს არ ძრავს: თი-
თქო ეს სასტიკათ აკრძალული იყოს.

ნამდვილათ კი ეროვნული საკითხის ნათლად გამორკვევა და
მისი პრაქტიკულათ ჯეროვანი გადაჭრა კომპარტიას ჯერ იმ დროი-
დანაც აქვს მიზნათ დასახული, როცა იგი ს. დ. მუშათა პარტიის
რევოლიუციურ ფრაქციას წარმოადგენდა. (მოიგონეთ ბოლშევიკების
† 1905 წ. ეროვნული პროგრამა).

ამნაირათ ამ საკითხისადმი სრული უყურადღებობა ორივე ავ-
ტორის ნაშრომ-ნაწერის ნაკლს წარმოადგენს. ხოლო სხვა მხრივ ისინი
ერთი მეორეს შორდებიან და თვითეული მათგანი სხვადასხვა
იდეურ ღირებულებას შეიცავს.

შევხვით მათ ცალცალკე.

ამხ. ფ. მახარაძის — „თბილისის ორგანიზაციის 30 წლის არსებობა“-ს გამოც.

ეს სტატია, როგორც ვიცით, გამოიწვია თბილისის კომპარტიული ორგანიზაციის 30 წლის თავის დღესასწაულის გადახდის განზრახვამ. ამ მიზნით შედგა „განსაკუთრებული კომისია“, რომელმაც ამხ. ფილიპე მახარაძეს მიანდო „თბილისის ორგანიზაციის დაარსების წინა ხანის გაშუქება“, ე. ი. ისტორიულად გამორკვევა იმისი, თუ როგორ და როდის ჩაისახა და წარმოიშვა თბილისის ს. დ. მუშათა რევოლუციური ორგანიზაცია.

აქ საიუბილეო კომისიისათვის უმთავრესად საჭიროა იმ თარიღის გამორკვევა, რომლის მიხედვითაც მან მომავალი დღესასწაულის დრო უნდა დაასახელოს.

ცხადია, აქ ს.-დ. ორგანიზაციის ჩასახვის ის მომენტი უნდა იქნას მხედველობაში მიღებული, როცა თბილისში პირველად შედგა ს.-დ. მუშებისა და ინტელიგენტებისაგან ისეთი ჯგუფი, რომელმაც იკისრა ერთი მხრით ს.-დემოკრატიული იდეების თბილისის მუშათა შორის გავრცელება, ხოლო მეორე მხრით ახლათ აღძრული ლუშათა სტიქიური მოძრაობის შეძლებისდაგვარათ ხელმძღვანელობა და რომელიც ამ მიზნით რეგულიარულათ იკრიბებოდა, რა თქმა უნდა, საიდუმლოთ, ფარულად და თავის კრებაზე რევოლუციონური დადგენილებები გამოჰქონდა.

რა პირობებში, ვისგან და როდის, სად შედგა ასეთი ჯგუფი თბილისში? რითი აღნიშნა მან თავისი ს.-დ. რევოლუციონური მოქმედების პირველი ნაბიჯი?

რას გვეუბნება ამხ. ფილიპე მახარაძის ნარკვევი—სტატია ყველა ამ კითხვებზე?

აი რას:

1896 წლის დასაწყისში, სწერს ამხ. ფილიპე, პირველათ გავიცანი მესამე დასელთა ჯგუფს, რომელიც ს. ჯიბლაძის ირგვლივ იკრიბებოდა.... ესენი იყვნენ თითქოს მომზადებული ახალგაზრდები, მაგრამ მარტო თავის თავზე ზრუნავდენ, ე. ი. თვითგანვითარებისთვის (იმ ჯგუფის უპრავლესობა მართლაც ასეთი იყო. რ. კ.)... მე ვეკითხებოდი ყველას ამხ. არაქელ ოქუაშვილის შესახებ, რომელსაც მე 1887 თუ 8 წლიდან ვიცნობდი... მე მწამდა, რომ არაქელ ოქუაშვილის საშუალებით ჩენი ამხანაგები დაუახლოვდებიან თბილისის მუშებს... 1896 წელს, არ მახსოვს რომელ თვეში, მე დავიწყე მუშაობა ჟურნალ „კვალი“-ს რედაქციაში... აი სწორედ ამ დროს მოხდა ჩემი შეხვედრა არაქელასთან... მასთან მე გავიცანი ზ. ჩოდრი-შვილიც. მე ვეკიპრობდი ამათი საშუალებით მუშების წრის შედგენას

პოლიტიკური ეკონომიის ანბანის შესასწავლათ... მაგრამ ცოტა ხნის შემდეგ უნდა ავბარგებულვიყავ თბილისიდან და მინდოდა გადამეცა ისინი ს. ჯიბლაძისათვის.. მაგრამ წარმოიდგინეთ, რომ ამათ უკვე წრე ჰქონებოდათ და კონსპირაციის მოსაზრებით თურმე მე მიმაღავდენ. (იხ. ამხ. ფილიპეს-წიგნაკი გვ. 28).

ამხ. ფილიპეს განცხადება სრულიათ ადასტურებს იმ ჩემს მოსაზრებას, რომელიც მე არაქელას მიერ მუშების წრეში ამხ. ფილიპეს მიწვევის შესახებ ჟურნ. „რევოლიუც. მაციაზე“ 1925 წ. № 1 (12 ში) გამოვთქვი (იხ. აღნიშნული ჟურნ. გვ. 149).

ამაზე ამხ. სევასტი თალაქვაძე შენიშნავს, ვითომ ეს ჩემი მოსაზრება „ლოლიკური შეუსაბამობა და შეცდომა იყოს“. (იხ. „რევ. მატ.“ № 1 (12) გვ. 150). აქ ამხ. სევასტი სწერს:

„ძველი მისი (ამხ. ფილიპეს) ნაცნობი მუშები—არაქელ და ზაქრო—შეხვდნენ ვარშავიდან ჩამოსულ ძველ ნაცნობს—ფილიპე მახარაძეს 1898 წლის დასაწყისში. ამის უფლება, როგორც ორგანიზაციის წევრთ, მათ ჰქონდათ „მორალურადაც“ და „იურიდიულათაც“. აქ ამით არავითარი კონსპირაცია არ ირღვეოდა მათ მიერ. შეხვდნენ ისინი ფილიპეს, მაგრამ მაშინვე, პირველ ხანებში, პირველ შეხვედრისთანავე კი არ გაუმხელიათ ფილიპესთვის ორგანიზაციის არსებობა და მისი მუშაობა“ (იხ. „რევოლიუციის მატიაზე“ № 1 (12) 1925 წლ. გვ. 149).

აქედან გამოდის ვითომ მე ვფიქრობდე, რომ არაქელას და ზაქროს არც „მორალურათ“ და არც „იურიდიულათ“ უფლება არ ჰქონდათ ვასო ცაბაძის „ნებადაურთველათ“ შეხვედროდნენ ამხ. ფილიპეს და გაემხილათ მისთვის თბილისში უკვე არსებული ს.-დ. ორგანიზაციის მუშაობა.

როგორც მკითხველი ხედავს, მე აქ არც „მორალური“, არც „იურიდიული“ და არც არავითარი იმ დროინდელი „უფლება“ მხედველობაში არა მაქვს და არც შეიძლება მქონდეს, როგორც რევოლიუციონერ-მარქსისტ-კომუნისტს.

ანგარიშ-გასაწევია მხოლოდ კონსპირატიული მოსაზრება, როგორც ამას თვითონ ამხ. ფილიპე აცხადებს—„კონსპირაციის მოსაზრებით თურმე მიმაღავდენ“-ო. ამ „დამალვისათვის“ ამხ. ფილიპე არც უსაყვედურებს მათ. რევოლიუციონერისათვის კონსპირაციის უფლება ყველა სხვა უფლებაზე მაღლა სდგას. ეს უნდა ესმოდეს ყოველ რევოლიუციონერს.

ამასთან, როგორც თვითონ ამხ. ფილიპეს გადმოცემით ვიცით, კონსპირაციას ამ შემთხვევაში არა მარტო იმ ჯგუფის ინტერესები მოითხოვდა, რომელსაც არაქელა და ზაქრო ეკუთვნოდნენ, არამედ—კიდევ უფრო თვითონ ამხ. ფილიპეს „ნახევრათ ლეგალური მდგომა-

რეობაც (იმ დროს იგი ჯერ კიდევ ჟანდარმერიის საიდუმლო მხედველობის ქვეშ იმყოფებოდა). მხოლოდ ამით აიხსნება ის გარემოებაც, რომ ამხ. ფილიპეს ძალიანაც „უნდოდა“ მუშათა წრეში მეცადინეობა, რასაც მას ს. ჯობლაძის რჩევა — „დე, მაგი (ფილიპე) იჯდეს თავის ოთახში, იკითხოს და როგორც თეორეტიკი მარტო (აქ „ქართული“ ამხ. სევასტისაა) თეორიული საკვები მიაწოდოს ორგანიზაციასო“ — ვერ დაუშლიდა, თუ რომ ზემოთ დასახელებული ნახევრათ არა ლეგალური მდგომარეობა არ ყოფილიყო.

ამას ამხ. ფილიპე თითონვე აცხადებს ზემოთმოყვანილ სიტყვებში, საიდანაც ნათლათ სჩანს, რომ იგი „მუშათა წრეში სამეცადინოთ“ არ წასულა. ამხ. სევასტი კი ამხ. ფილიპეს დაჟინებით გზავნის „მუშებთან სამეცადინოთ“ და მერე არა ერთ წრეში, არამედ „წრეებში“.

იგი სწერს... „ამ რიგათ ვ. ცაბაძეს ეძლევა შემთხვევა წაიყვანოს ფილიპე მახარაძე მუშათა არალეგალურ წრეებში სამუშაოთ“ (იხ. „რევოლუცი. მატიანე“-ს № 1 (12) გვ. 152).

მე იმაზე აქ არაფერს ვიტყვი, თუ რათ დასჭირდა ამხ. სევასტის ასეთი სიცრუის შეთხზვა (დე, ამას თვითონ მკითხველმა დასდოს მსჯავრი) ვაცხადებ მხოლოდ, რომ ამხ. ფილიპეს შესახებ ნე ბევრჯერ შეგვიტყვივარ ვასო ციბაძეს (რადგან ვეჭვობდი: იქნებ მე ვერ შევნიშნე მეთქი) და ყოველთვის მისგან უარყოფითი პასუხი მიმიღია. ამასვე დაამოწმებენ თვითონ ამხ. არაქელა, ვანო და გიორგი რომელთა მეთაურობით მაშინ „მუშათა წრეები“ დგებოდა. მე მგონია, რომ ამასვე დაამოწმებს თვითონ ამხ. ფილიპე მახარაძეც. ამის შემდეგ, მე აღარ ვიცი, რა ფასი უნდა ჰქონდეს ამხ. სევასტი თალაქვაძის მიერ შეთხზულ „შენიშვნებს და ისტორიებს“.

მაგრამ დავანებოთ თავი ამხ. თალაქვაძის „შენიშვნებს“, მით უფრო, რომ შემდეგ წერისში მას ცალკე უფრო ვრცლად შევხები, მიუბრუნდეთ თვით ამხ. ფილიპეს ნარკვევს.

ის ემყარება უმთავრესად ვასო ცაბაძის მოგონებას და მუშათა ს. დ. ორგანიზაციის თბილისში ჩასახავს ასე აგვიწერს:

„...1894 წლის ოქტომბრის თვეში ს. ჯობლაძე და ვასო ცაბაძე წასულან ჩვეულებრივ კრებაზე, სადაც ლაპარაკი და მსჯელობა ყოფილა მარქსის ფილოსოფიაზე, აქ გაუცვნიათ მათ ვინმე სტანისლავ რენიგერი. ამ რენიგერის საშუალებით ვასო ცაბაძე გაეცნო ერთ პატარა ჯგუფს მარქსისტებისას, რომელსაც გადაეწყვიტა თბილისის მუშებში მუშაობის დაწყება. ეს ჯგუფი შესდგებოდა სულ ოთხი კაცისაგან: „სტანისლავ რენიგერი“ („იუსტინე“), თედორე აფანასიევი, მ. კლიმიაშვილი და კოკი. ამ ჯგუფის საშუალებით პირველი წრე მუშებიდან დაარსებულია დაახლოვებით იმავე წლის (1894 წ.) ნოემ-

ბერში. (წრეში ითვლებოდა 6 კაცი). წრე შესდგომია სისტემატიურ მუშაობას, როგორც თვითგანვითარების, ის მუშებში პროპაგანდის გაწევის მიზნით...

დამოუკიდებლათ ამ წრისა 1893 წელს თბილისის რკ. გზ. სახელოსნოებში შემდგარა მუშების წრე (6 თუ 7 კაცი), რომელშიაც შედიოდნენ მარტო რუსები. ვ. ყიასაშვილის გადმოცემით 1894 წელს ზაფხულში რკინის გზის ტექნიკურ სასწავლებლის მოწაფეებისაგან შემდგარა წრე (4—5 კაცისაგან).

ასე რომ 1894 წელს ხელმძღვანელ ჯგუფის გარდა თბილისში დაარსებული კიდევ 4 წრე, რომელიც ერთნაირ სისტემატიურ მუშაობას აწარმოებდა“.

ქვევით ამხ. ფილიპე განაგრძობს: „საქმე დაწყებული 1894 წ. მიწურულში, ჩაქრა ისე გაფართოვდა და გაიზარდა, რომ უკვე 1896 წლის დასაწყისში როგორც გადმოვეცემს ამხ. გიორგი ჩხეიძე, თბილისის რკინის გზის სახელოსნოებში შესდგა უკვე ორი ძლიერი წრე, ანუ უჯრედი. ამ წრეს ხელმძღვანელობა უნდა გაეწია მთელი სახელოსნოს მუშებისათვის იმათ ბრძოლაში მთავრობის წინააღმდეგ“...

„აქედან ჩვენ ვხედავთ, დაასკვნის ამხ. ფილიპე, რომ 1894—96 წწ. განმავლობაში მუშათა-მარქსისტულ წრეების შედგენა-მოწყობაში მომხდარა ერთნაირი შერჩევა და გადაჯგუფ-გადმოჯგუფება. ყოველ შემთხვევაში ზემო დასახელებული ორი წრე ვახდა მთელი თბილისის ორგანიზაციის, და არა მარტო თბილისის, არამედ მთელი საქართველოს და შემდეგ მთელი ამიერ-კავკასიის ორგანიზაციების დედაბოძად“... აქედან დასკვნა: „ასე რომ 1896 წლის დასაწყისში იწყებენ რევოლუციონურ მოქმედებას უკვე საკმარისად მომზადებული მარქსისტული წრეები ანუ უჯრედები... („იხ. ამხ. ფილიპე მახარაძის წიგნაკი „თბილისის ორგანიზაციის 30 წლის არსებობა“. ს გვ. 28-32).

მაშასადამე, ამხ. ფილიპეს გამორკვევით თბილისის ორგანიზაციის ჩასახვის თარიღათ 1896 წლის დასაწყისი უნდა მივიღოთ, ასე რომ, 30 წლის თავი შესრულდება 1926 წლის დასაწყისს. და თუ შევძლებდით იმ რევოლუციური ნაბიჯის დათარიღებას, რომელიც ამ ს. დ. რევოლუციურ ჯგუფს ამ 1896 წლის დასაწყისში პირველათ გადაუდგამს, მაშინ ჩვენ ის დროც განსაზღვრული გექნებოდა, რა დროსაც საქართველოს კომპარტიამ ეს დღესასწაული უნდა გადაიხადოს. ამის ცდას კი ჩვენ ამხ. ფილიპეს ნარკვევში ვერ ვხედავთ, რაც მის ნაკლს წარმოადგენს.

ამ ნაკლის შესავსებაო კი ჩემის აზრით საკმაო იყო მხედველობაში მიეღო მას ვ. ცაბაძის მოგონება, სადაც ეს თარიღიც აღნიშნულია, სხვა დოკუმენტი ამაზე არ მოიპოება.

ვასო ცაბაძე სწერს: „...1895 წლის დამლევს ჩვენ უკვე გვყავდა მოწინავე მუშათა კონტინგენტი, რომელიც ხელმძღვანელ ჯგუფს დიდ დახმარებას უწევდა და მუშათა ფართო წრეებში დიდ აქტიურ მუშაობას აწარმოებდა (იხ. „რევ. მატ.“ № 3 — 1923 წლ.).

„ხოლო 1896 წლის ზაფხულზე — განაგრძობს ვასო, — გარდა რკინის გზის დეპოს სახელოსნოსი, ფართო კავშირი გავაბით თბილისის თითქმის ყველა თამბაქოს ფაბრიკის მუშებთან... ამ ფაბრიკებში გაფიცვები წინადაც ყოფილა, ხოლო გაფიცვას არასოდეს ისეთი ფართე, ხანგრძლივი და მტკიცე ხასიათი არ ჰქონია, როგორც 1896 წ. ჩვენმა ჯგუფმა აქ პირველად აიღო თავის თავზე ამ გაფიცვების ხელმძღვანელობა... გაფიცვა მოხდა შემდეგ ფაბრიკებში: ბოხარჯიანცის, ენფიანჯიანცის, საფაროვის და სხ. გაფიცვა დაიწყო ივლისის პირველ რიცხვებში... გაფიცვა გაგრძელდა ერთ თვეზე მეტი. კუკიის სასაფლაოს იქით ღამ-ღამობით ხდებოდა გაფიცული მუშების დიდი კრებება, რომელზეც სისტემატიურათ ესწრებოდა 100-200 კაცამდე. ამ კრებებზე ხელმძღვანელი ჯგუფი ეწეოდა ფართო აგიტაციას — როგორც ეკონომიურის, ისე პოლიტიკური ხასიათის... გაფიცვაში გაფიცულების მხრივ ყველაზე აქტიურ როლს თამაშობდნენ: გიორგი აზნაუროვი, სანდრო ბაჯიაშვილი, ვანო მანჯავიძე თათარი ასათა... მოუხედავით გაფიცვის დამარცხებისა, გაფიცულ მუშებსა და ჩვენს შორის სამუდამო კავშირი მოეწყო. გაფიცული მასსა ძალიან მალე დადგა ჩვენი გავლენის ქვეშ... ჩვენ აქ პრაქტიკულად დაერწმუნდით იმაში, რაც კარგათ ვიცოდით თეორიიდან. თუ წრეების საშუალებით წლებია საქირო მუშებში კლასობრივი თვითშეგნების შესატანათ — გაფიცვების წყალობით ეს შეგნება სულ რამდენიმე დღეს ხდება“.

„1896 წლის დამლევს უკვე სისტემატიურათ იკრიბებოდა და მეცადინეობა სწარმოებდა დაახლოებით 25 მუშათა წრეში“... (იხ. „რევ. მატ.“ მე № 5, 1923 წლ. გვ. 178 და 180.

ასე აგვიწერს ვასო ცაბაძე თავის მოგონებაში თბილისის ორგანიზაციის პირველ ჩანასახის — პირველ ხელმძღვანელ ს. დ. ჯგუფის „რევოლუციური მოქმედების“ განვითარების პროცესს.

აქედან ნათლად სჩანს შემდეგი:

1894 წლის დამლევს თბილისში შემდგარი ს. დ. ჯგუფი, რომელიც ყველაფრათ მზათ იყო მუშებში ს. დ. პროპაგანდის გასაწევათ, 1895 წელს საკმაოთ ფართოვდება და მუშებისაგან აწყობს რამდენიმე ისეთ წრეს, რომელთა წევრებს შეუძლიათ დახმარება გაუწიონ ხელმძღვანელ ჯგუფს. ხოლო 1896 წლის ზაფხულზე ეს ჯგუფი იმდენათ მოღონიერებული-მომზადებულია, რომ ის გაბედულათ ხელმძღვანელობას უწევს მუშათა „ფართო და ხანგრძლივ“ გაფიცვას. ეს

იმას ნიშნავს, რომ იგი ვიწრო წრეებში მოქმედებიდან ფართე მასკებში მოქმედებაზე გადადის. სიტყვით პროპაგანდასთან ერთად საქმით პროპაგანდას, ე. ი. აგიტაციას აწარმოებს. ვიწრო პროპაგანდიდან ფართე მასიურ აგიტაციაზე გადადის. ეს მეტად დიდმნიშვნელოვანი მომენტი არეოლიუციურ ორგანიზაციის ცხოვრებაში და მე მგონია უპიკოპისი იქნებოდა სადღესასწაულო-საზეიმო მომენტათ ეს დრო მიგველო. მით უფრო, რომ ამისი თარიღი არავისთვის საეჭვო არაა.

1896 წლის ივლისი, აი ეს თარიღი.

თბილისის ორგანიზაციის 30 წლის თავი ამ ორგანიზაციის გაჩენის ორ მომენტიდან ერთ-ერთს უნდა შეუფარდოთ: ან მისი პირველი ხელმძღვანელი ჯგუფის პირველ ნაბიჯს, როცა მან ს.-დ. მუშური ბიბლიოთეკა მოაწყო და მუშათა პირველი საპროპაგანდო წრე შექმნა. (ეს იყო 1894 წლის ნოემბერი) ან და ზემოთ აწერილი მისი მასიური სააგიტაციო გამოსვლა (ე. ი. 1896 წლის ივლისი). მე მგონია, ვიმეორებ, პირველზე უფრო მნიშვნელოვანი და ღირსაღსანიშნავი მეორე მომენტი და ეს მიღებულ უნდა იქნეს მით უფრო, რომ პირველი მომენტის ზეიმით აღნიშვნის დრო ჩვენ უკვე ვაგუშვით.

ამხ. ს. თალაქვაძის — „საქართველოს კომუნისტური პარტიის ისტორიისათვის“

ამ სათაურით გამოვიდა 166 გვერდიანი წიგნაკი ამ ერთი თვის წინად და ალბად დღეს იგი ქართველ მკითხველთა შორის ვრცელდება.

ეს გარემოება და კიდევ ის, რომ ამ წიგნაკის ავტორი დღეს „პარტიის“ სათავეში დგას და მას, შეიძლება, ამის გამო ბევრი რამ შეუმოწმებლად დაუჯეროს მკითხველმა, მაიძულებს ისტორიულ-მეთოდოლოგიური თვალსაზრისით განვიხილო ეს „ნაშრომ-ნაწერი“.

ამას წინად ამხ. პაულე საყვარელიძემ გაზეთ „მუშა“-ში (იხ. № 875 — 1925 წ.) ხელაღებით დაჰკმო ეს „შრომა“ და მკითხველები გააფრთხილა: ამხ. თალაქვაძეს არ ენდოთ, ვინაიდან იგი ისტორიას კი არ ამუშავებს და არკვევს, არამედ „არაკებს“ სთხზავსო“. მაგრამ გაფრთხილება მარტო არ კმარა: შეიძლება ეს ვისმე უსაბუთო ეგონოს. ამიტომ აუცილებელი ხდება დასახელებული წიგნი განვიხილოთ და თავიდან ბოლომდე მასში გაბნეული შეცდომები აღვნიშნოთ.

ავტორის მთავარ მეთოდოლოგიურ შეცდომაზე მე პირველ სტატიისაში უკვე ვილაპარაკე. ეხლა საჭიროა აღვუხსნო მისი იდეოლოგიური და ფაქტიური შეცდომები. მაგრამ ვიდრე ამ აღვუხსნავს შეუდგებით, ერთი საერთო ხასიათის შენიშვნა კიდევ საჭიროთ მიმაჩნია

აღნიშნო. ეს წიგნაკი მეტად „ზერელეთ“ არის დაწერილი, ე. ი. ამხ. ბუბნოვის თქმისა არ იყოს (სხვა შემთხვევის გამო) იგი „უფილოსოფო ისტორიას“ წარმოადგენს; ალბად ავტორი ამხ. ვ. ნეცკის თუ ბაძავს.

ჩვენ კი ასე გვგონია და დღესაც ვფიქრობთ, რომ მარქსისტული ისტორია უაღრესად „ფილოსოფიურია“.

და ვინც „უფილოსოფიო“ ისტორის სწერს, იგი მეცნიერულ მეთოდსაც და კვლევა-ძიების სწორ გზასაც დაშორებულია. შევეხოთ ავტორის შეცდომებს.

პირველი იდეოლოგიური შეცდომა

ავტორი, სხვათა შორის, მოგვითხრობს, თუ როგორ დაარსდა 1904 წელს პარიზში „სოციალისტ“-ფედერალისტების სარევოლუციო პარტია“, აღნიშნავს, რომ არჩილ ჯორჯაძის მეთაურობით სხვადასხვა მიმართულების წარმომადგენლები შეთანხმდნენ და გაერთიანდნენ ერის ნაციონალურ (!) საფუძველზე გამოკვეთილ პარტიაშიო, და დასკვნის: „ასეთია საფუძველი, რაზედაც აეგო „სოციალისტ-ფედერალისტების“ პარტია საქართველოში“ (იხ. წიგნაკის 102 გვერდი). თუმცა ძნელია გავიგოთ, თუ რას ნიშნავს ამხ. ს. თალაქვაძის გამოთქმა „ერის ნაციონალურ საფუძველზე გამოკვეთილი პარტია“, მაგრამ ვიგულისხმობთ აქ ის აზრი, რომ „სოციალ-ფედერალისტების“ ძირითადი იდეა, ეს ეროვნული იდეა იყო.

ეს მართალია, მაგრამ ისტორიის მკვლევარის კალამი ანალიზით უნდა შეეხოს ამ ეროვნულ იდეას და მის წარმომშობ მიზეზებს და არ დაკმაყოფილდეს სრულიად უშინაარსო წამოძახილით: „ასეთია საფუძველიო“; და ეს მით უფრო არ უნდა ჩაიდინოს ჩვენი ისტორიის მკვლევარმა რომ, როგორც თვითონ ამხ. თალაქვაძეც აღიარებს, ამ პარტიის რიგებში „პროლეტარულ რევოლუციონური ნაწილიც“ იდგა. თუმცა ავტორი თვითონვე აცხადებს: „ეს ნაწილი დღეს უკვე კომპარტიის დროშის ქვეშ იმყოფებაო“, მაგრამ საჭიროა ვიცოდეთ, თუ რამ უფრო მიიზიდა ისინი „კომპარტიის დროშის ქვეშ“, — ჩვენი პარტიის კლასობრივმა ხასიათმა, თუ ჩვენი პარტიის მიერ საქართველოს სახელმწიფოებრივობის აღდგენამ „ფედერაციის“ ფორმით. ამაზე ამხ. ს. თალაქვაძე, ცხადია, ვერაფერს გვეტყვის. სამაგიეროთ ამ პარტიის შექმნის მიზეზს ასე განმარტავს: „სოციალ-ფედერალისტების პარტიის შექმნაში ჩემი შეხედულებით როლი ითამაშეს ზოგიერთ სოციალურ ელემენტების, ქართველ თავად-აზნაურობის და ბურჟუაზიული ინტელიგენციის პატრიოტულ-სეპარატისტულმა გრძნობებმაო“. შეიძლება ითქვას, რომ „პატრიოტულ-სეპარატისტულმა“

გრძნობებმა, უკეთ—ინტერესებმა, ქართველი თავად-აზნაურულ ბურჟუაზიული ინტელიგენცია მიიყვანოს რომელიმე ნაციონალისტურ პარტიაში, მაგრამ მტკიცება იმისა, რომ სეპარატიულ გრძნობებს ესერთა პარტიის შექმნაში როლი „ეთამაშნოს“, ყოვლათ უსაფუძვლოა. მით უმეტეს, რომ სეპარატიზმი უარყოფაა ფედერალიზმის და, მაშასადამე, სეპარატისტები და ფედერალისტები ერთ პარტიაში ვერ მოთავსდებიან.

ჩვენებური ყოველი ნაციონალური პარტია, მართალია, მიზნათ ისახავდა საქართველოს სახელმწიფოებრივობის აღდგენას, მაგრამ ნაციონალისტების ერთმა ჯგუფმა არჩილ ჯორჯაძის მეთაურობით ანალიზი გაუკეთა საართაშორისო მდგომარეობას და საქართველოს ისტორიულ პირობებს და მან თავისი პოლიტიკური იდეალის განხორციელება შესაძლებლად სცნო მხოლოდ ფედერატიული ფორმით. წარმოიშვა ჩვენში „სოციალისტ-ფედერალისტების“, უკეთ, —ნაციონალ-ფედერალისტების პარტია. რაც შეეხება ნაციონალისტურ პრინციპს, ეს მან მის მიერ აღიარებულ რუსეთის ნაროდნიკული იდეოლოგიის საღაროდან ისესხა და შეეცადა საქართველოს მშრომელი ხალხის სოციალიზმისაკენ მისწრაფებისათვის შეეწყო იგი. მანაც ეს პრინციპი ისევე გულწრფელად წამოაყენა, როგორც ამას რუსეთში ნაროდნიკები შვრებოდნენ. მაგრამ ეს იმას როდი ნიშნავს, რომ იგი უტოპიური არ იყო ან წვრილ ბურჟუაზიულ სოციალიზმს არ წარმოადგენდა. ისტორიულმა მსვლელობამ რუსეთში ბავშვებსაც კი დაანახვა, რომ დიდათ გულწრფელი და სახელოვანი რევოლიუციონერები—სოციალისტ-ნაროდნიკები წვრილ ბურჟუაზიულ-უტოპიური იდეოლოგიის წარმომადგენლები იყვნენ და მეტი არაფერი.

ასე მოუვიდათ ჩვენში იდეურ „სოციალისტ-ფედერალისტებსაც“. მათ სწამდათ ქართველი მშრომელი ხალხის „სოციალისტობა“, მაგრამ ამავე დროს ეს არ ესმოდათ, რომ ნამდვილი სოციალიზმი-კომუნისმი ეს—მხოლოდ სამრეწველო პროლეტარიატის იდეოლოგიაა და მუშათა კლასის ხელით, მისი ხელმძღვანელობით განხორციელდება იგი.

ხოლო რაც შეეხება ამ პარტიის ძირითად იდეას, ეროვნული იდეის ფედერატიული ფორმით განხორციელებას,—ეს რუსეთის პროლეტარულმა რევოლიუციამ სრულიად გაამართლა, მაგრამ არა „სოციალ-ფედერალისტების“ ან მათი მონათესავე ესერების ხელმძღვანელობა-წინამძღოლობით, არამედ კომპარტიის. ამიტომაც „სოციალ-ფედერალისტების“ პროლეტარულ-რევოლიუციონური ნაწილი დადგა დღეს კომპარტიის დროშის ქვეშ და ამნაირად ნაციონალურ-ფედერალურ პარტიას ნიადაგი გამოეცალა, იგი დაიშალა.

მეორე იდეოლოგიური შეცდომა

„რატომ“ გაიმარჯვა მეხმევიზმმა საქართველოში 1905 წლის დასაწყისში, — კითხულობს ამხ. სევასტი თალაქვაძე თავისი წიგნაკის მე-113 გვ. და ამის პასუხათ 13 გვერდის სივრცეზე ამხ. ფილიპე მახარაძის აზრსა თუ დებულებას გადმოგვცემს. მისი გადმოცემით, ამხ. ფილიპე მახარაძე თურმე იმ აზრისაა, რომ მენშევიზმის გაბატონება საქართველოში „მოულოდნელი და შემთხვევითი ზეგავლენის შედეგია“ (იხ. წიგნაკის 113 გვ.). ჩვენ აქ არ გამოუდგებით იმის გამოჩვენებას, თუ როგორია ამხ. ფილიპე მახარაძის ნამდვილი აზრი ამ საკითხზე, მხოლოდ ვიტყვი, რომ ზემოთ აღნიშნული აზრი და გაგება ამხ. სევასტი თალაქვაძეს სრულიათ დამტკიცებულათ მიაჩნია და თავის წიგნაკში დიდ პოპულიარიზაციას უტყობებს, მაშინ როდესაც კომპარტიას არ შეუძლია ეს მტკიცება მიიღოს და მას დაემყაროს. გადაჭრით უნდა ითქვას, რომ ამ მოვლენის — მენშევიზმის საქართველოში გაბატონების სევასტისებურათ ახსნა-განმარტება დიდი შეცდომა და გაუგებრობაა.

მენშევიზმი, როგორც ვიცით, რუსეთის ს. დ. მუშათა პარტიაში გაჩენილი მიმდინარეობაა, რომელსაც ახასიათებს: „ეკონომიზმი“, რეფორმიზმი და ოპორტუნიზმი: მაგრამ როგორც ისტორიიდან ვიცით, ეს თვისებები, სამწუხაროთ, მსოფლიო მუშათა მოძრაობას თავიდანვე თან დაჰყვა. ვინ არ იცის, მაგალითად, ინგლისის მუშათა მოძრაობის — ტრედუნიონიზმის ეს ნაკლი. აკი ზოგჯერ მენშევიკებს ტრედუნიონისტებს უწოდებენ ხოლმე (იხ. მაგალითად კობას ბროშიურა „პარტიულ უთანხმოებაზე გაკვრით“ 1904 წ.). ამასთან ჩვენ ისიც ვიცით, რომ მსოფლიო მუშათა მოძრაობა მეორე მხრით ხასიათდება სოციალისტური იდეალით და მისწრაფებით, და რევოლუციონიზმით. ამნაირათ მუშათა მოძრაობაში თავიდანვე იბრძვის ეს ორი მიმდინარეობა: მენშევიზმი და ბოლშევიზმი. ეს ს.-დ. სპეციფიური თვისება როდია, არამედ ის მუშათა მოძრაობის ძირითად ხასიათს წარმოადგენს და როცა ეს ბრძოლა ბოლშევიზმის გამარჯვებით გათავდება, მაშინ მუშათა მოძრაობაც თავის საბოლოო მიზანს მიაღწევს, ე. ი. კომუნისმს დაამყარებს.

დღეს კი ჩვენ ვხედავთ, რომ მსოფლიო მუშათა მოძრაობაში რეფორმიზმი კიდევ ძლიერია, ხოლო ბოლშევიზმი დედამიწის მხოლოდ მეექვსედზეა გამოცხადებული და იგი სრული გამარჯვებისაკენ თანდათან გზას იკაფავს.

საქართველოში 15 წლის განმავლობაში (1905—21-მდე), ხოლო გერმანიაში დღესაც მენშევიზმის ბატონობაა. ამის მიზეზი ღრმათ მარხია საერთოდ მუშათა მოძრაობის ზემოთ აღნიშნულ ხასიათში,

რომელიც თავის მხრით მუშათა კლასის შემადგენლობის სხვადასხვაობით და ისტორიით აიხსნება. ცხადია, საქართველოში მენშევიზმის გაბატონების მიზეზები ერთია, ხოლო გერმანიაში და სხვაგან მისი ბატონობის კიდევ სხვაა. ყოველ შემთხვევაში, ეს მიზეზები არც საქართველოში და არც სხვაგან „მოულოდნელობით და შემთხვევითი“ თვისებით არ ხასიათდება. ისინი ყველგან კანონშეწონილობას შეიცავენ. რა თქმა უნდა აქაც, როგორც სხვაგვარ საზოგადოებრივ მოვლენებს, განვითარების ან შეჩერების ტემპს „ხელს უწყობს“ სხვადასხვა ადგილობრივი პირობები და „შემთხვევები“, მაგრამ „მოულოდნელი“ და წინასწარ გაუთვალისწინებელი არც ეს პირობები და შემთხვევებია, ადგილობრივი ისტორიული პირობები და „ადგილობრივ-შემთხვევითი“, — აი რა უნდა გავარჩიოთ ჩვენ ერთი მეორისაგან, როცა რომელიმე ქვეყნის მუშათა მოძრაობას ანალიზს ვუკეთებთ. ამხ. სევასტი თალაქვაძის მტკიცებით საქართველოს სოციალ-დემოკრატია 1905 წლამდე ერთიანათ ბოლშევიზმით იყო გაუღენთილი, ხოლო საზღვარ-გარეთიდან ნ. ჟორდანიას „მოულოდნენელი“ ჩამოსვლით და ციმბირიდან „შემთხვევითი“ ამ დროს დაბრუნებული „მისი მეგობრის“, სილიბისტრო ჯიბლაძის „ხევაგლენით“ იგი ერთბაშა გაძენშევიკდა.

ნამდვილათ კი საქართველოს სოციალ-დემოკრატიაშიც ისე, როგორც სხვა ქვეყნის სოციალ-დემოკრატიაში, დღიდან მისი გაჩენისა, ჩაისახა ორგვარი მიმდინარეობა, ორგვარი ტენდენცია, რაც შემდეგში მენშევიზმით და ბოლშევიზმით ჩამოყალიბდა.

მართალია საქართველოს ს. დ. პირველ ორგანიზაციაში თავიდანვე მუშური ელემენტები 50 პროც. შეადგენდნენ (პირველ ინიციატიურ ს. დ. კომიტეტში მაგალითად 4 მუშა იყო და ოთხი ინტელიგენტი 1897 წლიდან, იხ. ჟურნ. „რევ. მატინანე“-ს მე-3, №-ში გვ. 29, 1923 წლ.) და ამ კომიტეტის 1899 წლის დასაწყისში გამართული სხდომის შინაარსი აშკარათ გვიჩვენებს, რომ საქართველოს ს. დემოკრატიაში ორი სხვადასხვა მიმდინარეობა უკვე იმ დროიდანვე ისახებოდა.

პირვანდელი სოც. დემოკრატის პირველი კომიტეტის ამ სხდონაზე პირველად გაირკვა ჩვენში პირველ მაისობის დღესასწაულის პოლიტიკური მიზანშეწონილობა; და აღმოჩნდა, რომ ამ კითხვამ კომიტეტი ორათ გაყო: ერთი მუშური ჯგუფი, რომელიც მაისობის გამართვას მიზანშეწონილათ სცნობდა, ხოლო მეორე, ინტელიგენტური, რომელიც ამ დღესასწაულის გამართვას ამ წელს (1899 წ.) ორგანიზაციის დალუპვით სთვლიდა და განუსაზღვრელ დროისთვის მის გადადებას ლამობდა *).

*) ამის შესახებ იხ. ჩემი სტ. „ქართული მუშათა ჟურნალ-გაზეთის ისტორია“ — 1923 წლ. „რევოლ. მატინანე“ № 3 — 29 გვ. ბოლო აბზაცი.

მეორე ჯგუფს მეთაურობდა სილიბისტრო ჯიბლაძე, რომელიც ამხ. სევასტი თალაქვადის ცნობითაც ნოე ჟორდანიას მეგობრათ ითვლებოდა: იგი მართლაც ნოე ჟორდანიას არალეგალურ დამატებას წარმოადგენდა და რაც ოპორტუნისტული, ნაციონალისტური ან რე-ჟორმისტული რამ სჭირდა პირველს, იმას მეორე პრაქტიკაში ატა-ოებდა და რომ ნ. ჟორდანიას ს.-დ. მსოფლმხედველობა, მისი „მარ-ქსისტული“ იდეოლოგია ერთიანათ ოპორტუნისმით და ნაციონალიზ-მით იყო გამსჭვალული ჯერ კიდევ 1892—3 წლებში, ამას სხვათა შორის თვითონ ამხ. სევასტი თალაქვადის წიგნის ის ადგილი მოწ-მობს, სადაც სწერია: „აქ ჩიანს ნ. ჟორდანიას ნაციონალისტური გა-დახრა, მისი მარქსიზმის ოპორტუნისტული სამოსელი“ (იხ. ამხ. თალაქვადის წიგნაკის 14 გვ. მეორე შენიშვნის ბოლო, რომელიც ნოე ჟორდანიას მიერ 1892—3 წლებში დაწერილ სტატიას „ეკონომიუ-რი წარმატება და ეროვნებას“ შეეხება)

ამნაირათ საქართველოს ს.-დემოკრატიულ ორგანიზაციაში ნოე ჟორდანიას ოპორტუნისმი ჟურნალ „კვალის“ და სილიბისტრო ჯი-ბლაძის საშვალებით იქნა შემოტანილი ჯერ ისევ 1897 წლიდან.

ხოლო მეორე მხრით იმავე წლებში და იმავე ს.-დემოკრატიულ ორგანიზაციაში შემოტანილ იქნა რევოლუციონიზმი და ინტერნა-ციონალიზმი მუშური ელემენტების საშუალებით (ხაქრო ჩოდრიშვი-ლი, მიხა ბოჭორიძე, არაქელა ოქუაშვილი).

ეხლა თუ ვიკითხავთ „რატომ გაიმარჯვა“ მენშევიზმმა და არა ბოლშევიზმმა საქართველოში 1905 წლის დასაწყისში, მაშინ ჩვენ უნ-და გამოვარკვიოთ ყველა ის ადგილობრივი პირობები, რომლებიც ერთი მხრით ხელს უწყობდენ დღიდან ჩასახვის, ს.-დემოკრატია-ში გაჩენილ ოპორტუნისტულ-ნაციონალისტურ მიმდინარეობის გავრცელება-გამავრებას, ხოლო მეორე მხრით ხელს უშლიდენ ინტერ-ნაციონალურ-რევოლუციონურ მიმდინარეობას იმავე სოციალ-დე-მოკრატიაში.

ასეთი პირობები იყო: საქართველოს ხალხში დაწყებული კლას-ობრივი დიფერენციაციის ნაკლები განვითარება, აქედან დიდი უმ-რავლესობის წვრილ-ბურჟუაზიული ბუნება, „მეშინობა“, ხოლო მუ-შათა კლასის რიცხვითი სიმცირე და იდეურათ გამოურკვევლობა: მისი ჩამოყალიბებული კლასობრივი იდეოლოგიის და ფსიქოლოგიის უქონლობა; ვარდა ამისა ს. დემოკრატის ოპორტუნისტულ-ნაცი-ონალისტური მიმდინარეობის მატარებელ ინტელიგენტების იდეო-ლოგიური ძლიერება და ნიჭიერება (ნოე ჟორდანია, როგორც ნიჭ-იერი პუბლიცისტ-ლიტერატორი და მეცნიერული ცოდნით აღჭურვი-ლი, ხოლო მისი მეგობარი სილიბისტრო ჯიბლაძე ნიჭიერი ორატო-რი, დიდი ენტუზიასტი და ორგანიზატორი, რომლის ნებისყოფა-ს თვითონ ნოე ჟორდანიაც კი ემორჩილებოდა).

აქ ამ უკანასკნელ პირობაზე შეიძლება ითქვას, რომ ის არის თითქოს „შემთხვევითი“, რის გამოც ამხ. სევასტი თალაქვაძე და მისი ცნობით ამხ. ფილიპე მახარაძეც მენშევიზმის საქართველოში გამარჯვების თეორიას ჰქმნიან. მაგრამ თუ ამ მოვლენასაც ღრმა ანალიზს გაუკეთებთ, აღმოჩნდება, რომ არც ის არის შემთხვევითი და ანკი რა არის შემთხვევითი ამ ქვეყნათ. ასეთი რამ მეცნიერებამ არ იცის.

და მართლაც, რომელს შეეძლო ვრცელი ევროპიული „განათლება“ მიეღო იმ ახლად აღორძინებულ ბურჟუაზიულ საზოგადოებიდან გამოსულ ორ ნიჭიერ და ძლიერ პიროვნებათა შორის, ეგნატე ინგოროყვას, ლარიბ-ლატაკი გლეხის შვილს, თუ გურული სოფლის შეძლებული და დაწინაურებული აზნაურის შვილს, ნოე ჟორდანიას? ცხადია, რომ ნოე ჟორდანიას, მისი ეკონომიურ სოციალური მდგომარეობა მას იდეოლოგიურ ძლიერებასაც ანიჭებდა და როცა ის ს. დემოკრატიულ ორგანიზაციაში მოხვდა, მან იქ თავისი იდეოლოგიური ძლიერებით თავისი ოპპორტუნისშიც განამტკიცა.

სულ სხვა იქნებოდა თუ რომ ეგნატეს დასცლოდა, სილატაკით გაწამებული უდროვით სიცოცხლე არ მოსპობოდა, თუ რომ მას „ევროპიული“ განათლების მიღება შესძლებოდა და სოციალ-დემოკრატიულ ორგანიზაციაში შესვლას მოსწრებოდა, უთუოდ თავის რევოლიუციონიზმს შეიტანდა იქ და ნოე ჟორდანიას სასტიკ, დაუნდობელ ბრძოლას გამოუტყუადებდა. მაგრამ, როგორც იცით, სილარიბემ და მისმა სოციალურმა მდგომარეობამ მას უდროვით ბოლო მოუღო და იგი საქართველოს ს. დემოკრატიულ ორგანიზაციას მოაკლო. განა ეს „შემთხვევითია“? არა, აქ იგივე ისტორიულ-სოციალური მიზეზი მოქმედობს და განსაზღვრულ დრომდე რევოლიუციონიზმის მატარებელ ძლიერ ელემენტებს სიცოცხლის და მოქმედების საშუალებას არ აძლევს.

ამიტომ ყოვლათ უსაფუძვლოა იმის მტკიცება, თითქო საქართველოში მენშევიზმის 1905 წელს გამარჯვება შემთხვევითი და მოულოდნელი იყოს.

არა, იგი სავსებით გამოწვეულია ქართველი ხალხის ზემოთ აღწუსხულ ისტორიული პირობებით. ✓

კიდევ ერთი საერთო ხასიათის შენიშვნა.

ამხ. თალაქვაძე თავის „შრომის“ პირველ ნაწილს სოც-დემოკრატიის „1905 წლის დამარცხებული რევოლიუციის ფონზე“ შექმნილ ვითარების დახასიათებით აბოლოვებს.

ეს მეტად დიდმნიშვნელოვანი მომენტია: აქ უნდა გამოჩენილიყო პოლიტიკური ორგანიზაციის, პარტიის სიმტკიცე და გამძლეობა

და მერე როგორ აქვს წარმოდგენილი ამხ. თალაქვაძეს საქართველოს ს. დემოკრატიის ვითარება?

მისი ვაგებით რუსეთის სოც.-დემოკრატია უიმედობამ შეიპყრო: „რევოლიუცია დაუბრუნებლად, სამუდამოდ წაგებულად იყო წარმოდგენილი. ერთად ერთი ბოლშევიკური ფრაქცია ლენინის მეთაურობით არ ფიქრობდა ასე, არ ეძლეოდა სასოწარკვეთილებას“ (იხ. გვ. 164.).

შემდეგ ავტორი საქართველოს ს. დ. ვითარებას ეხება და სწერს: „საქართველოში ისე მოეწყო საქმე, რომ ბოლშევიკები საქართველოში სრულებით არ აძლევდენ ანგარიშს (?) მენშევიკებით (!) გაბატონებულ ორგანიზაციას“.

სხვანაირათ რომ ვსთქვათ, ავტორის წარმოდგენით, საქმე ასე ყოვილა: რუსეთის ს. დემოკრატიაში „ლიკვიდატორული“ მიმდინარეობა გაბატონებულა და რევოლიუციურს, არალეგალურ საქმეს მხოლოდ ბოლშევიკები აკეთებდენ, ხოლო რაც შეეხება საქართველოს, პარტიის ვითარება აქაც ასეთივე შექმნილა, როგორც რუსეთში: იოტის ოდენა განსხვავებაც არ გამოჩენილა, პირწმინდა შაბლონი ჩამოყალიბებულა. **შაბლონობის** წინააღმდეგ თავის წიგნის ერთ ადგილას (იხ. 113 გვ.) ამხ. სევასტი თალაქვაძე მეტად ცხარე კილოთი ილაშქრებს, მაგრამ ეს იმ შემთხვევაში, როცა საქმე ამხ. ფილიპე მახარაძის მიერ წამოყენებულ დებულებას და აზრს ეხება; ხოლო როცა კითხვა საქართველოს ს.-დემოკრატიის ვითარებას განსახლვრულ მომენტებს შეეხო, მაშინ იგი თვითონვე თავით ფეხამდე შაბლონში გადაეშვა.

ეს მარცხი ავტორს არ მოუვიდოდა, რომ მას სწორი და უტყუარი ისტორიულ-მარქსისტული მეთოდი გამოეყენებია და ისე მისდგომოდა საკითხს.

საქმე იმაშია, რომ ყოველი სოციალური მოვლენა განსახლვრულ პირობებში თავისებურ განსხვავებულ სახეს ღებულობს და მის განვითარება-პროცესში განსახლვრული ცვლილება ხდება.

როგორც ვიცით, და როგორც ამას რუსეთის კომპარტიის ისტორიკოსები ამოწმებენ (ამხ. ზინოვიევი, ბუზნოვი, ლიადოვი, ბატურიანი და სხვები), რუსეთის სოციალ დემოკრატიაში აღნიშნულ ხანაში ეგრეთ წოდებული „ლიკვიდატორობა“ გაბატონდა, ხოლო საქართველოში სოც. დემოკრატობა უმთავრესათ „პარტიული“ დაჩა.

ყველას ახსოვს, თუ როგორი ერთნაირი გატაცებით მიეგება ჩვენში ბოლშევიკიც და მენშევიკიც პეტროგრადში ქურნალ „ზვეზდას“ გამოსვლას (1910 წ.), როდესაც პლეხანოვი და ლენინი ერთად თანამშრომლობდნენ იხ. ამის შესახებ 185 გვ. ნ. ბატურიანის და ოლმინსკის ისტორიული წერილების თარგმანი: ნ. ბატურიანი „ნარკვევი

სოციალ-დემოკრატიის ისტორიისა რუსეთში“ და მ. ოლმინსკი „ომამდე (1906—14 წ.)“ გამოცემა საქართველოს კომ. ც. კ. აგიტპროპისა № 17). მასსადამე, არ შეიძლება ითქვას, როგორც ამას ამხ. თალაქვაძე სჩადის, რომ სოციალ-დემოკრატიული არალეგალური ანუ პარტიული აპარატის დამცველნი „ერთად-ერთი ბოლშევიკები იყვნენ ლენინის მეთაურობით როგორც რუსეთში, ისე საქართველოში“-ო.

ნამდვილად კი საქმე ასე იყო: პარტიულობის და არალეგალური აპარატის დამცველათ რუსეთში ლენინთან ერთად გიორგი პლენხანოვიც დიდი ენერჯით გამოვიდა (იხ. იმაზე ამხ. ზინოვიევის წიგნი „ისტორია რუსეთის კომუნისტურ პარტიისა“ 1925 წლ. გამოცემა, გვ. 154). ამის გამო ამხ. ზინოვიევი სწერს: „პარტიისათვის ამ გასაჭირ წლებში პლენხანოვმა დაუფასებელი სამსახური გაუწია მას: ის ბოლშევიკების მხარეზე დადგა და არალეგალობის მომღერალი გახდა“. როგორც ვიცით, აქ ამ პოზიციაზე იმ ხანაში პლენხანოვი მართო არ იდგა, არამედ მასთან ერთად იყო მენშევიკების ერთი ნაწილი, რომელსაც „პარტიულებს“ ეძახდნენ.

რა მოხდა საქართველოში?

ის, რომ აქ მენშევიკების არა მართო ერთი ნაწილი, არამედ თითქმის მთელი სოციალ-დემოკრატია დადგა „პარტიულობის“ პოზიციაზე და თვითონ საქართველოს სოციალ-დემოკრატიის მაშინდელმა ბელადმა ნოე ჟორდანიამ ერთ დროს შესაფერი თეორიაც შეთხზა: მენშევიზმ-ბოლშევიზმის სინთეზი, რის წინააღმდეგ შემდეგში წინანდელი „გაკაეხული“ ბოლშევიკები ნოე რამიშვილი და ნოე ხომერიკი წავიდნენ.

1905 წლის რევოლიუციის დამარცხების შემდეგ (საქართველოში რევოლიუციური მოძრაობა რუსეთთან შედარებით ცოტა უფრო გვიან იქნა ჩამქრალი) კიდევ კარგა ხანს თანამშრომლობდნენ ჩვენში ბოლშევიკები მენშევიკებთან ერთად.

ვის არ ახსოვს ფილიპე მახარაძის და კობა—სტალინის მაშინდელ სოციალ-დემოკრატიულ გაზეთებში „ელვა“-ში და „ტალა“-ში თანამშრომლობა?

მართალია, მენშევიკები ჩვენშიაც უფრო ლეგალობისაკენ იხრებოდნენ, ვიდრე არალეგალობისაკენ; ისინი უფრო ლეგალურ შესაძლებლობის გამოყენებას და სახელმწიფო დუმაში მოღვაწეობას ეწეოდნენ, ვიდრე არალეგალურ ასპარეზზე მუშაობას, მაგრამ მათ საქვეყნოდ ლიკვიდატორობისათვის თანამოაზრეობა აშკარად არ გამოუცხადებიათ.

მართალია, ჩვენი მენშევიკებიც დიდათ აფასებდნენ დანს, ლიკვიდატორების ბელადს, მაგრამ არა მისი ლიკვიდატორობისათვის, არამედ მისი ძველი პარტიული მოღვაწეობისა და ნიჭისათვის.

რუსეთში ლიკვიდატორები და ლიკვიდატორობა მენშევიკმა მუშებმა დრომდის „მოითმინეს“, ხოლო ჩვენში ჩვენმა მენშევიკებმა რაკი იცოდნენ, რომ ჩვენი მუშები ამ ლიკვიდატორობას ერთ წუთსაც არ მოითმენდნენ, ამიტომ ისინი თავის ლიკვიდატორულ ბუნებას და ხასიათს საქართველოს მუშების წინაშე ვერ გამამულავენდნენ.

„...1911 წელს რუსეთის მუშები მხოლოდ ითმენდნენ ლიკვიდატორობას, მაგრამ თავის თავად არაფერი საერთო არ ჰქონდათ მასთანო“ —სწერს მაშინდელი ცნობილი სოც.-დემოკრატიის მწერალი ოლმინსკი ზემოდ დასახელებულ წერილში (იხ. გვ. 184).

რაც შეეხება საქართველოს, აქ მენშევიკმა მუშებმა, როგორც კი დაატყვეს საქართველოს ს.-დემოკრატიას, რომ ის ლიკვიდატორობისაკენ იხრებოდა (ნოე რამიშვილის და ნოე ხომერიკის მეთაურობით), მაშინვე კავშირი გასწყვიტეს მასთან და ცალკე ჯგუფი, „რვა მუშის ჯგუფი“ შეადგინეს და მოლიკვიდატორო სოციალ-დემოკრატიის ბრძოლა გამოუტყდადეს (იხ. ამაზე ჩემი სტატია „ქართული მუშათა ჟურნალ-გაზეთის ისტორია“, ჟურნალი „რევოლიუციის მატთანეს“ 1923 წ. № 5 გვ. 37—38).

აი განსხვავებაც აქ არის. იქ, რუსეთში, მუშები ლიკვიდატორობას 1911—12 წლამდის, ე. ი. 3—4 წლის განმავლობაში „ითმენდნენ“, ხოლო ჩვენში მენშევიკები დიდხანს ლიკვიდატორობის გამოჩენას ვერ ბედავდნენ, და როგორც კი ლიკვიდატორობამ თავი იჩინა მათში, მაშინვე ჩვენში მუშებმა ბრძოლა გამოუტყდადეს.

რატომ მოხდა ეს ასე საქართველოში, — აი კითხვა, რომელზედაც უნდა უპასუხოხ ჩვენმა ისტორიკოსმა, და არა სევასტიანებურათ მხოლოდ ასეთი განცხადებით დაკმაყოფილდეს: „ბოლშევიკები საქართველოში მენშევიკების უნებართვით და დაუკითხავად აკეთებდნენ რევოლიუციონურ საქმესო“ (იხ. სევასტი თალაქვაძის წიგნის მე-165 გვ.).

ამით ვაბოლავებ თალაქვაძის წიგნის იდეოლოგიური ხასიათის შეცდომების აღნუსხვას და გადავდივარ ფაქტიური შეცდომების განხილვაზე.

დავიწყოთ თავიდან და მივყვით თვით ავტორს კვალდაკვალ.

ამხ. ს. თალაქვაძის „საქართველოს კომუნისტური პარტიის ისტორიისათვის“

შეცდომა პირველი

ილია ჭავჭავაძე და მისი მკვლევები.

წიგნაკის მეორე და მესამე გვერდზე თითქმის იმდენი შეცდომაა, რამდენიც სტრიქონია. არის მეტად საყურადღებო და ყოვლათ საფუძვლიანი დებულებაც. სახელდობრ შემდეგი:

„ყოველფერი ის, რაც მიმართული იყო თვითმპყრობელი შვი-
ფის წინააღმდეგ, იმ მეფის წინააღმდეგ, რომელიც ჩაგრაგდა სხვა
მრავალ წვრილ ერებთან ერთად ქართველ ერსაც, ახარებდა, ასულ-
დგმულვებდა მათ (ილია ჭავჭავაძეს, აკაკი წერეთელს, დიმიტრი ყი-
ფიანს და სხვებს), უღვიძებდა იმედს ქართველი ერის „განთავისუ-
ფლებიანა“. (იხ. მე-7 გვ.).

აქედან ავტორს ჰგონია, რომ „ყოველნაირი“ პროგრესიული, რე-
ვოლიუციურ-სოციალისტური და ბუნტალურ-პროტესტანულ აზრე-
ბის რუსეთიდან საქართველოში „შემომტანი და გამავრცელებელი
ზემთო ჩამოთვლილი პირები იყვნენ“. (იხ. მე-6 გვ.).

პირიქით, სწორედ ეს პირები (განსაკუთრებით ილია ჭავჭავაძე)
უარყოფდნენ არა თუ ყოველნაირ სოციალისტურ, არამედ ყოველნაირ
რევოლიუციონურ-ეროვნული აზრის გავრცელებას საქართველოში.
ამაში დასარწმუნებლად მარტო ის ფაქტიც კმარა, რომელიც თვი-
თონ ავტორს ამხ. მიხა ჩოდრიშვილის მოგონებიდან ამოულია და
რომელიც ილია ჭავჭავაძის მიერ ვასო რცხილაძის არალეგალური
ფურცლის საქართველოში გავრცელების უარყოფას შეეხება. „ეს (ე.
ი. არალეგალური ფურცლის გავრცელება) საქართველოს სულერთი-
ნად დალუპავსო“, მიუწერია ილიას ვასო რცხილაძისათვის ჯერ ისევ
70-იან წლებში, როცა ილია, ამხ. თალაქვაძის სიტყვითვე, „ლიბე-
რალი იყო და არა შოვნისტ-რეაქციონერი“.

ავტორი ამავე გვერდზე შენიშვნაში ილია ჭავჭავაძის შესახებ
ერთ ყალბ ცნობას აღნიშნავს. იგი ამბობს: „1907 წელს აგრარულ
ნიადაგზე ილია მოჰკლეს თავის სოფელში გლეხებმა, როგორც მემ-
ამულე, ახალ პირობასთან შეურიგებელი რეაქციონური თავადი“. (იხ.
მე-6 გვ. 2 შენიშვნაში). როგორც ხედავთ. ავტორმა აქ ილია ჯერ
რევოლიუციონურ-სოციალისტური აზრების შემომტან-გამავრცელებ-
ლად დაგვიხატა, მერე კი იგი გლეხებს მოაკლევინა და შავრაზმელ
თა ბანაკში გადაისროლა.

ნამდვილათ კი ილია ჭავჭავაძე ყოველნაირი რევოლიუციონურ-
სოციალისტური აზრების საქართველოში გავრცელების წინააღმდეგ
დიდი მებრძოლი იყო და იმავე დროს იგი მებრძოლი იყო ყოველ-
ნაირი თვითმპყრობელური შავრაზმული და „ხულიგანური“ მოქმედ-
ების წინააღმდეგაც. იგი იყო მტკიცე, შეუპოვარი ნაციონალ-ლიბე-
რალი, თავადი, როგორც აზროვნობით ისე გრძნობით და პრაქტი-
კით. მართალია მას დავა ჰქონდა 1905 წლის რევოლიუციურ პირო-
ბებში თავისი სოფლის გლეხობასთან, რომელთა რევოლიუციონერობა
მას არ მოსწონდა ისე, როგორც არ მოსწონდა არავითარი რევო-
ლიუციონერობა.

მაგრამ, მიუხედავად ამისა, **გლეხებს** საქართველოს ეს **დიდი მწერალი** არ მოუკლავთ. ეს ბრალდება ჩვენს გლეხებს უნდა მოვხსნათ. გარდა ამისა, როგორც ვიცით, დიდი ჰორი და ცილისწამებაა გავრცელებული ჩვენს ნაციონალისტურ ინტელიგენციაში ილია ჭავჭავაძის მოკვლის გამო იმ დროინდელ თბილისის ს. დ. ორგანიზაციაზე და იმ დროინდელ ბოლშევიკური ფრაქციის ერთ ლიდერთაგანზე. ჩვენი ვალია ეს ჰორი და ცილისწამება დღეს მაინც ერთიანად გავაქროთ.

ეს მკვლელობა მოხდა წიწამურში, 1906 წელს, როცა ჩვენში აგრარულ ნიადაგზე წარმოშობილი გლეხთა მოძრაობა უმაღლეს წერტილს მიღწეული და 1905 წლის რევოლუციის დამარცხების გავლენის ქვეშ მოქცეული თავკევე დაეშვა, აირია, რის-გამოც ჩვენში ყოველი „გარეწარი“ და ანტი-საზოგადოებრივი ელემენტი შემქნილ მდგომარეობას თავის საპირადო, ქვენა ინტერესების დასაკმაყოფილებლათ იყენებდა.

ამ მკვლელობის გამოყენება იმ ხანათ, როგორც ვიცით, საქართველოს ყველა ნაციონალისტურნა პარტიებმა სცადეს თავისი მოწინააღმდეგე ძლიერი პარტიის, ს.-დემოკრატიის, სახელის გასატეხათ. აქ საჭიროა გამორკვეულ იქნას, თუ ვინ, რა მიზნით მოაწყო ეს მკვლელობა და რა საზოგადოებრივ ელემენტებს წარმოადგენდენ მისი ორგანიზატორნი და შემსრულებელნი.

მკვლელობის ჩამდენთა ვინაობა და პირობები, რომელშიაც ის მოხდა იმდროინდელი ჩვეულებრივი სასამართლოს წესით კარგათ არის გამორკვეული და „საქმეები“ ამაზე ჩვენს იუსტიციის სახალხო კომისარიატის არქივში ინახება, საიდანაც ყველა ადვილათ დარწმუნდება იმაში, რომ ილია ჭავჭავაძის მკვლელობის მომწყობი იყო თვით ილიას გაიძვერა-გაქნილი მოურავი დიმიტრი ჯაში, რომელსაც რაღაცნაირი მიზნით ამოქმედებდა ჯერ ისევ გამოუცნობ-გამოურკვეველო ჯგუფი: ხოლო მკვლელობის ჩამდენი, იმ დროინდელი „წითელ-რაზმელები“, როკლებიც რეაქციის დაწყების გამო ტყეში იყვნენ გახიზნულნი, ხსენებულმა ჯაშმა და მისმა მომავლინებელმა უცნობმა-ჯგუფმა, ს. დ. ყალბი დოკუმენტის ყალბათ მიწოდების საშუალებით შეცდომაში შეიყვანეს, მოჰკლეს ილია „მალრანის ტყეში“ გახიზნულ „ტყის ძმებიდან“ „ნამამასახლის“ და „ნადიაკვო“ ვანო ინაშვილმა და „დებერტირმა“ ეიორგი მოძმანაშვილმა.

ორივე ეს უკანასკნელი ჩამოხრჩობილ იქნა, როგორც მკვლელობის შემსრულებელნი, ხოლო მკვლელობის მომწყობი მოურავი—ჯაში, დაუსჯელი დარჩა. ეს გარემოებაც აშკარათ მოწმობს იმას, რომ ილიას მკვლელობაში მთავრობის და „მალალ სფეროს“ პირებიც მონაწილეობდენ.

აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ს.-დემოკრატიული (მენშევიკური) ორგანიზაციის მიერ იმ ხანებში შედგა განსაკუთრებული კომისია, რომელსაც ამ „საქმის“ გამორკვევა ჰქონდა მინდობილი და რომლის ორი წევრი ჩვენ შორის იმყოფებიან. მათ ამ საქმის გამოსარკვევად საკმაო მასალა აქვთ შეკრებილი.

როგორც ირკვევა ს.-დ. რაიკომის ბეჭედ დასმული „ქალაღდი“ ყალბათ არის შედგენილი „ტყის ძმების“ ხელმძღვანელის შეცდომაში შეყვანის მიზნით.

ვინ შეადგინა სახელდობრ ეს ყალბი „ქალაღდი“, ან ჰქონდა თუ არა ამ სიყალბესთან რაიმე კავშირი რომელიმე სოციალ-დემოკრატს, ეს დღესაც გამოურკვეველია.

ყოველ შემთხვევაში ის კი აშკარაა, (ჩვენ აქ აღვნიშნავთ ფაქტს), რომ ამ მკვლელობაში არავითარი მონაწილეობა არ მიუღია მიწის მუშას, გლეხს.

მაშ, ვის რა საბჭოთი აქვს სთქვას: ილია ჭავჭავაძე გლეხებმა მოკლესო, როგორც ამას თალაკვაძე ჩადის.

შეცდომა მეორე

ნაროდნიკები და პირველი არალეგალური სტამბა ჩვენში.

საქართველოში ჩვენებური „ნაროდნიკების“ მოღვაწეობის შესახებ ამხ. თალაკვაძის წიგნის მე-8 და მე-10 გვერდზე რამოდენიმე შეცდომაა გამოთქმული. ავტორს სხვათა შორის ნიკო ნიკოლაძეც რევოლიუციონერთა რიცხვში ჰყავს ჩათვლილი მაშინ, როდესაც ჩვენ ვიცით ნიკო ნიკოლაძის ბიოგრაფიიდან, რომ იგი რევოლიუციურ მოღვაწეობას და საქმიანობას გაურბოდა.

ნიკო ნიკოლაძე ცნობილია ჩვენს საზოგადოებრივობაში, მხოლოდ როგორც დიდათ ნაჭერი და მოხერხებული ლიბერალ-დემოკრატი ავტორი ჩვენებური ნაროდნიკების არალეგალურ საქმიანობას ისე აზვიადებს, რომ ერთი დიდი ტყუილიც შეჰპარვია. იგი მე-6 გვერდზე სწერს: „ეწყობა არალეგალური ქართული პატარა სტამბები (!) აქა-იქ ქალაქში, თუ სოფლად“... ეს ხდება ავტორის ცნობით 1872—6 წ.წ., ნამდვილათ ჩვენ ვიცით, რომ ჯერ კიდევ 1884—5 წლებში ნაროდნიკ-სოციალისტი გოლა ჩიტაძე თავის თარგმანს—„ოთხი ძმის ზღაპარს“ გექტორგრაფზე ბეჭდავდა და ისე აფრცვლებდა: მან პირველმა სკადა სტამბის მოწყობა თბილისში, მაგრამ, როგორც მისი ბიოგრაფები, ზ. ჭიჭინაძე და მიხა ჩოდრიშვილი გადმოგვცემენ, ეს საქმე მალე ჩაიშალა (იხ. ამაზე ჟურნალ „რევოლიუციის მატრიანე“-ში— ჩემი სტატია— „ქართულ მუშათა ჟურნალ-გაზეთის ისტორია“—1923

წლის №—2 გვ. 10—12. აგრეთვე—ამხ. სევასტი თალაქვადის სტატია „რევოლუციის მატინე“ №—1—1923 წ. გვ. 60—62).

მაგრამ ისიც შეიძლება, რომ „სტამბები“ მართლაც იყო მოწყობილი იმ დროს (1872—6 წლებში) ჩვენი ნაროდნიკების მიერ საქართველოში, მაგრამ მისმა ნაშთებმა ვერ მიაღწიეს 1885 წლამდე ჟანდარმერიის მხრით სასტიკი დევნის გამო. მაშინ ხომ ამ „სტამბების“ და ამ დევნის კვალი ცნობილ ჟანდარმის, „ხრისტოფოროვის მოხსენებაში“ უნდა აღმოჩენილიყო?!

მაშ, გადავსინჯოთ ეს ისტორიული დოკუმენტი და ვნახოთ რას გვეტყვის ის ამაზე.

აი რას ამბობს ეს დოკუმენტი:

„... საზოგადოებას (არალეგალურ ნაროდნიკულ ორგანიზაციას. რ. კ.) ფული არა აქვს (ჯამუშ იაგორა იოსელიანის გადმოცემით) ჯერ-ჯერობით საზოგადოების მუშაობა გამოიხატება დიდძალი აკრძალულ წიგნების გავრცელებაში... მომავალი მუშაობის გეგმას გამოიმუშავებს ყრილობა, რომელიც იქნება მოწვეული საბეჭდავი მანქანების მიღებისთანავე...“

წარმოდგენების დადგმით მოაგროვეს 600 მან. შობამდის (1876 წლის) 300 მ.—შემდეგ, რომელი თანხაც უნდა მოხმარდეს საბეჭდავ მანქანის შენძენას...

1876 წლის ივნისში მიხეილ ყიფიანი იაგორა იოსელიანის თანხლებით მიემგზავრება მეორეთ ისიდორე ქიქოძესთან ოზურგეთს სათათბიროთ...

ამ შემთხვევის დროს ისიდორე ქიქოძე და მიხეილ ყიფიანი თათბირობდნენ შემდეგ კითხვებზე: ა) მოკლე დროში მიიღებენ ბათომში შვეიცარიიდან გამოგზავნილ 1600 ც. სხვადასხვა სახელწოდების აკრძალულ წიგნებს ხალხში გასავრცელებლად, ბ) საბეჭდავი მანქანა მიღებისთანავე გადმოტანილ იქნება და დადგმული გურიაში ნაკაშიძის მამულში, საღარიბოს ტყეში, ნიკოლუსკის ახლო და სხ.

2 აგვისტოს (1876 წლის) კონფერენციაზე სხვათა შორის მესამე კითხვის გამო აირჩიეს „რამოდენიმე კაცი თავიანთ შორის, „რომელთაც ევალება მოსკოვში წასვლა და ფულის ვალათ აღება იქაური წრისაგან—ორი ათასი მანეთისა საბეჭდავი მანქანის შესაძენათ“.

ამ მოხსენებას შტაბს-კაპიტანმა ხრისტოფოროვმა თბილისის ჟანდარმთა სამმართველოს საყურადღებოთ სხვათა შორის ასეთი რჩევა წინადადება დაუმატა:

„...უკეთეს ჩვენ მიერ შეკრებილი ცნობების მიხედვით აღმოჩნდება, რომ აკრძალული წიგნების და საბეჭდავი მანქანის მოტანა განუსაზღვრელი დროისათვის გადაიდება, ან სულ უარს იტყვიან და არ შემოიტანენ მათ ბათომიდან, მაშინ შეუდგებით მოქმედ-

ბას იმ მასალათა მიხედვით, რომელიც ხელთ გვაქვს“... (იხ. ჟურ. „რევოლ. მატეიანეს“ № 1 (11) 1925 წლ. გვ. 62, 63, 64, 66, 71, 74, 76 და 78.

ამის შემდეგ, როგორც თვით „რევ. მატეიანე“-ს რედაქცია დოკუმენტის შინაარსს გადმოგვცემს, თბილისის ჟანდარმთა სამმართველოს უფროსმა მიიღო სახეში ხრისტოფოროვის მიერ მოყვანილი საბუთები და დაადგინა მოხსენებაში დასახელებული პირების გაჩხრეკა და აღმოჩენილ საბუთების მიხედვით მათი დაპატიმრება, რომლის სისრულეში მოყვანა განკარგულებით 1876 წლის 4 ოქტომბრის თარიღით ისევ ხრისტოფოროვს მიენდო...

ამ ხრისტოფოროვმა ეს დავალება შეასრულა იმავე წლის ოქტომბრის დამლევის: ყველა შენიშნული პირები და თანამგროძნობნიც კი ზოგი დატუსაღებულ იქნა და ზოგიც პოლიციის ზედამხედველობის ქვეშ დაყენებული. ჩხრეკა-გამოძიებამ აღმოაჩინა მიწერ-მოწერა, აკრძალული მრავალი წიგნი, რუსული და ხელთნაწერი თარგმანები, მაგრამ არა თუ „სტამბები“, არამედ ერთი სტამბაც კი არსად არ აღმოუჩენია.

აქედან ცხადია, რომ ჩვენებური ნაროდნიკ-რევოლიუციონერები ისე დაიღუპნენ ჟანდარმერიის ერთი ხელის მოხმით, ისე გაქრენ, რომ მათი არა თუ გამოწერილი „საბეჭდავი“ მანქანის ნაშთი, არამედ მათგან აკრძალული ბროშურების თარგმანების და ორიგინალური პროკლამაციების კვალიც კი აღარსად დარჩა.

1876 წლიდან გავიდა 8—9 წელიწადი და ჩვენ „ოთხი ძმის ზღაპარს“ ისევ გექტოგრაფზე დაბეჭდილს ვხედავთ; ვხედავთ, რომ ჩვენებური სოციალისტ-რევოლიუციონერი გოლა ჩიტაძე თბილისში „სტამბის“ მოწყობაზე ოცნებობს და, როგორც ზემოთ ვსაქვი, ახერხებს კიდევ თბილისში პირველად მის მოწყობას 1885 წელს. მაგრამ, როგორც ვიცით, ეს სტამბაც იმავე წელს დაიღუპა, გაჰკრა და მისი კვალიც აღარსად დარჩა.

გადის კიდევ ჩვიდმეტა წელი და თბილისში პირველად გადმოაქვთ ბაქოდან პატარა არალეგალური (ლადო კეცხოველის მიერ გაკეთებული) „სტამბა“ (1903 წელს). აი როგორია ჩვენში არალეგალური სტამბის მოწყობის ნამდვილი ისტორია.

შეცდომა მესამე

„მესამე დახი“ და მარქსისტული მუშათა ჯგუფი.

მე-12-და მე-18 გვერდზე ავტორი გვიპასუხებს კითხვაზე: ვინ შემოიტანა და რა გზით პირველად საქართველოში მარქსისტული

იღებები და როგორ და რა გზით გავრცელდა ეს იღებები საქართველოს მუშათა წრეებში.

„მისი შემომტანიო, სწერს ავტორი, საქართველოში იყვნენ პოლონეთის დედა-ქალაქში, ვარშავში, ნამყოფი ნ. ჟორდანიას და ფ. მახარაძე; რამოდენიმედ აგრეთვე ევროპიდან დაბრუნებული ე. ნინოშვილი (!) და გადმოსახლებული რუსი პოლიტიკურებიო“.

რა იღებები, სახელდობრ, და რა სახით შემოიტანეს ამათ საქართველოში და როდის?

ავტორის აზრით ნ. ჟორდანიას და ფილიპე მახარაძე მარქსისტულ იღებებს გაეცნენ ქ. ვარშავში იქაუო მარქსისტ ინტელიგენტთა წრეში 1891—2 წელს და ამავე წლის შემოდგომაზე ორივემ დასწერა სტატიები: პირველმა — „ეკონომიური წარმატება და ეროვნება“, ხოლო მეორემ — „უთავბოლოების ნაყოფი“. პირველში თვით — ამხ. სევესტი თალაქვაძის სიტყვით „გადაშლილი იყო მარქსისტული ჯგუფების მთელი სამოქმედო პროგრამა, რაც გამოიხატებოდა ქართველი ხალხის ინტერესებისათვის ეროვნულ ფარგლებში მარქსისტული მიდგომით (!) მუშაობაში“... „ხოლო ფილიპე მახარაძის წერილიდან „მისი თბილისელი მეგობრები ეცნობიან (?) მარქსისტულ-მატერიალისტურ მსოფლმხედველობას“...

რაც შეეხება ეგნატე ნინოშვილს, იგი ავტორის გადმოცემით, 80 იან წლების მიწურულში (!) ევროპიდან დაბრუნებული გასცნობოდა (?) მარქსიზმს, მუშათა კლასის იდეალებს... ეგნატე ნინოშვილი ნ. ჟორდანიას პირადი დახმარებით და ფილიპე მახარაძის წერილებით გახდა მომწიფებული მარქსისტი“ და ის 1893 წელს იწყებს... პირველათ მარქსისტულად წერას, რაც გამოიხატა ამ წლის ჟურნალ „კვალში“ მოთავსებულ მის პირველ პუბლიცისტურ და პოლემიკურ წერილებში. ნინოშვილის პირველ პუბლიცისტურ წერილს აშკარათ ატყვია ფ. მახარაძის დაუბეჭდავი წერილის გავლენა... ამ წერილის დედა-აზრები ავტორის აზრით ნინოშვილის სტატიაში არის განმეორებული *).

„გადმოსახლებულ პოლიტიკურებშიც, განაგრძობს ავტორი, ერიყნენ მარქსისტები... მაგრამ, ისინი სწორედ იმ დროს გაჩნდნენ, როცა მარქსისტ-ინტელიგენტთა ქართული ჯგუფი უკვე ჩასახული იყო... მეორე — მათ, როგორც უცხოელთ, ნაკლები სარბიელი ჰქონდათ თბილისში... მარქსიზმს... მათგან ითვისებდა მხოლოდ თითო ოროლა პირი, ესენი იმ დროს გამონაკლისს შეადგენდნენ.

*) სწორედ ასეთ აზრს გამოთქვამს თვით ფ. მახარაძე თავის ბროშურის — „თბილისის ორგანიზაციის 30 წლ. არსებობის მე-19—20 გვერდზე ტექსტის ქვემოთ მე-2 შენიშვნაში.

არ არის სადაო ავტორის აზრით ის, რომ ეს იდეოლოგია ე. ი., მარქსიზმი) მუშებმა მიიღეს ინტელიგენტ—მარქსისტებისაგან... „მესამე დასის“ სახით...

ასეთს ცნობებს და დასკვნებს აწვდის ამხ. სევასტი თალაკვაძე მკითხველებს რევოლუციონურ-მარქსისტულ იდეების საქართველოში შემოტანა-გავრცელების შესახებ.

მისი წარმოდგენა ამ საგანზე, გადაჭრით უნდა ითქვას, რომ თავიდან ბოლომდე ფეტიში, სიყალბე და სიცრუეა.

მისი წარმოდგენით იდეების შემოტანა-გავრცელების საშუალება თითქო მარტო პიროვნებებია. ავიწყდება ავტორს, რომ პიროვნებებზე უფრო მეტად და სწრაფად იდეები მიწერლობის საშუალებით ვრცელდება. ამ გარმოებას თუ მხედველობაში მივიღებთ, მაშინ უნდა ვიკითხოთ: რაგვარი ლიტერატურით გავრცელდა საქართველოში მარქსისტული იდეები როგორც ინტელიგენტთა შორის, ისე მუშებში.

ცხადია, რომ პირველ ხანებში მარცხ ერთად ერთი საშუალება ამ იდეების გავრცელების რუსული ლიტერატურა იყო. ქართულზე არც ერთი ნამდვილი მარქსისტული წიგნაკი ან სტატია (დაბეჭდილი და არა ხელნაწერი), ჩვენი გამოცემლობა — „ახალა მკითხველის“ დაარსებამდე (1897 წლის შემოდგომამდე); არ მოგვეძეოდა (იხ. „რევოლუციის მატთანეს № 3—1923 წლ. გვ. 35).

მაშ საიდან მომზადდნ თბილისის რკინისგზის ტექნიკური სკოლების მუშა-ხელოსნები: ცაბაძე, გოგუა, ენუქიძე, არავიაშვილები, ჩოდრიშვილი და სხვები 1892—3 წლებში.

ამხ. თალაკვაძის აზრით ისინი „მესამე დასის“ წარმომადგენლების ამა წლის ჟურნალ „კვალში“ მოთავსებულ სტატიებს და ჟორდანიას-მახარაძის წერილებს მოუმზადებიათ რევოლუციონერ მარქსისტებათ.

ცხადია, ყველა ამათ თავის მხრით გავლენა ჰქონდა რამდენიმე ზოგ მოწინავე მუშაზე, მაგრამ ისინი უმთავრესად მოემზადნ რუსეთიდან ხხვადასხვა გზით (უმეტესად პოლიტიკურ გადმოსახლებულებისაგან) შემოტანილ რუსული ლიტერატურით. როცა „ახალი მკითხველი“ დაარსდა და მარქსისტული წიგნაკის გამოცემა მოვიწოდეთ აღმოჩნდა, რომ სვიდერსკის — „შრომა და კაპიტალი“ ვასო ცაბაძეზე ადრე არჩილ არავიაშვილს ეთარგმნა. ეს დაახლოვებით იქნებოდა 1894 წ.

ვასო ცაბაძის მოგონებიდან ვიცით, რომ თბილისის ორგანიზაციის დამაარსებელ პირველ ჯგუფს, ჯერ ისევ 1894 წელს მეტად მდიდარი ლეგალურ-არალეგალური ბიბლიოთეკა ჰქონდა მოწყობილი, სადაც ყოველნაირ მარქსისტულ ლიტერატურას იპოვნიდით. (იხ. „რევოლუციის მატთანეს“ № 2—1923 წ. გვ. 135—6). ამას ამხ. მიშა

კლიმაშვილიც დაამოწმებს, რომელიც ხსენებული ჯგუფის წევრი იყო. მეორე მხრით დანამდვილებით ვიცით, რომ „მესამე დასის“ არც ერთ წევრს არც სიტყვიერი და არც წერილობითი პროპაგანდა მუშათა შორის 1897 წლამდე არ გაუწვია. 1892 წელს დაწერილი ნოე ჟორდანიას ვითომდა „მარქსისტული“ სტატია დაიბეჭდა დაგვიანებით (1894 წელს) ჟურნალ „მოამბეში“, რომლის ნომრები, ვეჭვობ, რომ რომელიმე მუშას გაეტანოს.

აქ ამხ. ფილიპეს წერილის „უთავებლობის ნაყოფს“ მუშებზე გავლენას ხომ სულ ვერ ვახსენებთ, რადგან ეს სტატია მხოლოდ დღეს გამოქვეყნდა. დაგვრჩა 1893 წლის „კვალი“-ს სტატიები და მერე რა იყო—მარქსისტული ამ წერილებში—თითქმის არაფერი გარდა მარქსის და ეკონომიური მეცნიერების ხსენებისა: ასე მარქსის სახელს და მის „კაპიტალს“ იმ ხანებში ცნობილი ვ. წ. (ვასილ წერეთელი) და რომანოზ ფანცხვაც ხშირად ახსენებდენ, მაგრამ მათ განა მარქსიზმის ჩვენში შემომტანათ ჩავთვლით, თუმცა რომანოზ ფანცხვა თავის მოგონებაში (იხ. „რევ. მატინე“ № 2, 1923 წ.) აცხადებს, რომ იმ დროს (1890-91 წლ.) მე და ვ. წ. პირველ მარქსისტებათ ვითვლებოდითო.

გადახედეთ—1893 წლის ჟურნალ „კვალ“-ის №№-ებს და იქ თქვენს ყურადღებას მხოლოდ ეგ. ნინოშვილის მოთხრობები თუ შეაჩერებთ, რაც, ცხადია, მარქსიზმით არ ჩაითვლება.

მაშასადამე, გადაჭრით შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში მოწინავე მუშების მთელი ჯგუფი გამარქსისტდა ქართველ ინტელიგენტ-მარქსისტების დამოუკიდებლათ რუსული ლიტერატურის საშუალებით და რუსეთიდან გადმოსახლებული მარქსისტების გავლენით და ამ ჯგუფმავე გადადგა პირველი ნაბიჯი „მესამე დასის“ დამოუკიდებლათ და გარეშე 1894—6 წლებში მუშათა მასსებში სოციალ-დემოკრატიული იდეების გავრცელებისაკენ (იხ. ვ. ცაბაძის მოგონება „რევოლ. მატინე“ № 3—1923 წ. გვ. 193—4).

მაშ, როგორ უნდა წარმოვიდგინოთ საქმის მსვლელობა? აი როგორ:

თბილისის მოწინავე მუშებიც (განსაკუთრებით თბილისის სახელოსნო და რკინის გზის ტექნიკური სკოლის მოსწავლენი) და ქართველნი ახალგაზრდა რევოლიუციური სულისკვეთების ინტელიგენტებიც ხარბათ ეწაფებოდნენ იმდროინდელ (1890—3 წლების) რუსულ სოციალისტურ რევოლიუციონურ ლიტერატურას, სადაც ისინი ხშირად მარქსისტულ შინაარსის წიგნებს და სტატიებს ხედედოდნენ. ზოგჯერ ჯგუფურად წრეებშიაც რეფერატებს კითხულობდნენ და თანდათან ხედავდნენ, რომ ძველ ნაროდნიკულ იდეოლოგიას ცვლის სრულიად ახალი იდეოლოგია—რევოლიუციონური მარქსიზმი.

ამ საერთო იდეოლოგიურ პროცესში თითქმის ერთი მეორეზე დამოუკიდებლათ შედგა ჩვენში მარქსისტთა ორი ჯგუფი. ერთი წმინდა ინტელიგენტური, ხოლო მეორე უმეტესად მუშური.

პირველმა თავი იჩინა 1894 წლის 12 მაისს (25 მაისს) ეგნატე ნინოშვილის გასვენების დროს ს. ჩანჩეთის ეკლესიის გალავანში, სადაც სილიბისტრო ჯიბლაძემ, „მესამე დასის“ წარმომადგენელმა, დეკლარაციული სიტყვა წარმოსთქვა. ხოლო მეორემ (მუშურმა ჯგუფმა) თავი იჩინა ქ. თბილისში იმავე 1894 წლის ნოემბერში როცა ვასო ცაბაძის მიერ პირველათ თავმოყრილ იქნა რკინის გზის მთავარ სახელოსნოების ცოტათ თუ ბევრათ შეგნებული მუშები, რომელთაც განუმარტეს პოლიტიკური ბრძოლის მნიშვნელობა მუშათა კლასისათვის და მოუწოდებდნენ „სამეცადინო წრეები“ დაეარსებიათ რევოლიუციური მაქსიზმის შესასწავლათ. (იხ. „რევოლ. მატინანე“ ვ. ცაბაძის მოგონებებიდან გვ. 148). ეს ორი მარქსისტთა დამოუკიდებელი ჯგუფი საქართველოში, „მესამე დასი“ პროვინციაში, ხოლო მუშური ჯგუფი თბილისში დამოუკიდებლად მოქმედობდნენ, მარქსისტულ პროპაგანდა-აგიტაციას ეწეოდნენ. პირველი უმეტესათ წერილებით და წიგნებით, მხოლოდ მოსწავლე ახალგაზრდობაში, ხოლო მეორე თბილისის მუშათა წრეებში 1897 წლამდე. ხოლო 1897 წ. კი ვასო ცაბაძე (მუშური ჯგუფის მეთაური) და სილიბისტრო ჯიბლაძე „მესამე დასის“ ლიდერი, უფრო მჭიდროთ უკავშირდებიან ერთი მეორეს და აღგენენ პირველ შეერთებულ კომიტეტს, რომელშიაც შედის 4 მუშა და 4 ინტელიგენტი, აქედან იწყება ქართველ მარქსისტების, როგორც მუშების, ისე ინტელიგენტების, შეერთებულ-შეთანხმებული ს. დემოკრატიული რევოლიუციური პროპაგანდა-აგიტაცია თბილისის მუშათა შორის.

აქ უნდა აღვნიშნო შემდეგი: ბევრს აინტერესებს ჩვენში თუ ვინ იყო პირველი მარქსისტი ქართველებიდან, ვინ სთქვა პირველი მარქსისტული სიტყვა?

მე მგონია ამაზე უფრო საყურადღებო და საინტერესო იქნებოდა კარგათ გაგვეგო, თუ ვინ შეასრულა ჩვენში პირველათ მარქსისტულ-რევოლიუციონურის საქმე? ვინ, რომელმა ქართველმა, ან უკეთ რომელი კლასიდან გამოსულმა მარქსისტმა „შეიტანა“ პირველათ ს. დემოკრატიული „შეგნება“ მუშათა წრეებში.

მე მგონია, მან, რომელმაც პირველმა შეადგინა მუშების პირველი კრება, რომელზედაც ს. დემოკრატიული პროპაგანდა-აგიტაცია გასწია და არა იმ „მესამე დასის“ ლიდერმა, რომელმაც ნინოშვილის სასაფლაოზე მხოლოდ დეკლარაციული სიტყვა წარმოსთქვა, და ისიც არა მუშათა წინაშე, არამედ გლეხობისა და ინტელიგენტების მოსამენათ.

პირველი იყო, როგორც ვთქვით, ულარაბესი გლეხის (გორის მახრიდან) შვილი, თბილისის სახელოსნო სკოლის მოსწავლე, ხელობით დურგალი, ვასო ცაპაძე, ხოლო მეორე — ს. ამალღების (გურიაში) მღვდლის შვილი, ინტელიგენტი სემინარიიდან, სილიბისტრო ჯიბლაძე.

ეხლა მანამ, ვიდრე ვიკითხავთ: ვინ სთქვა პირველათ მარქსისტული სიტყვა, ან ვინ დასწერა პირველათ მარქსისტული წერილი საქართველოში, ქართულ ენაზე, უნდა გარკვეულათ ვიცოდეთ, თუ რა ღირსების იყო ის სიტყვა, ან წერილი, რადგან მარქსისტულიც არის და „მარქსისტულაც“.

მაშ, უნდა ვიკითხოთ: ვინ იყო ჩვენში პირველი მარქსისტი? თუ კითხვას ასე დავაყენებთ, აღმოჩნდება, რომ პირველი რევოლუციონერ-მარქსისტული სიტყვა ჩვენში საქვეყნოთ (მასის გასაგებათ) წარმოიტანა სილიბისტრო ჯიბლაძემ 1894 წლის 12 მაისს (25 მაისს ახალი სტილით, რ. კ.) ხოლო პირველი რევოლუციურ-მარქსისტული წერილი პირველად დაიბეჭდა იმავე წლის მაის — ივნისის ჟურნალ „კვალში“ იმავე სილიბისტრო ჯიბლაძის...

ეხლა ისიც ვიკითხოთ, თუ ვინ სთქვა საერთოდ რაიმე „მარქსისტული“, ან ვინ დასწერა პირველათ.

თუ ძველ ჟურნალისტს, რომანოზ თანცხავას დაუჯერებთ, პირველი მარქსისტული სტატიები 1890—2 წლებში დაუწერია მას და ვასილ წერეთელს გაზ. „ივერიაში“ და ჟურნალ „თეატრში“ (იხ. რომანოზ თანცხავას მოგონება „რევოლ. მატინეში“ № 2 — 1923 წლ.).

რაც შეეხება ამხ. ფილ. მახარაძეს 1892-ს პირველ ნახევარში (ნ. ჟორდანიას) 1892 წლ. მეორე ნახევარში და ეგნატე ნინოშვილს (1893 წლის ივლის — აგვისტოს „კვალში“) წერილებს დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ მათ ნაწერებში გამოთქმული „მარქსისტული აზრები იმდენათ იყო ბურჟუაზიაში ან ვიწრო ფარგლებში გახვეული, რომ მათი გავლენა ვიწრო ინტელიგენტურ ჯგუფს არ გაცილებია.

ამხ. ფილიპე მახარაძე და ამხ. სევასტი თალაკვაძე ამტკიცებენ, რომ პირველი მარქსისტული სტატიის „ჩვენი უთავბოლოების ნაყოფის“ გავლენა აშკარათ ატყვია ეგნატე ნინოშვილის პირველ პუბლიცისტურ პოლემიკურ სტატიას, რომელიც 1893 წლის „კვალი“-ს №-ში დაიბეჭდა. ამხ. ფილიპე ამას იმით ასაბუთებს, რომ ნინოშვილი თავის სტატილაში მაჩხანელის დებო-კასებს კრიტიკულათ უყუარებს და შულჩე-დელიჩის თეორიებს დაცინებით იხსენიებსო. აქედან მას გონია, რომ ეს აზრები ეგნატეს მისი „უთავბოლოების ნაყოფიდან“ აქვს ნასესხები.

რატომ არ შეიძლება ვიფიქროთ, რომ ეგნატემ ეს აზრები უფრო სხვა წყაროებიდან გაიგო და შეითვისა, ვიდრე მისი სტატიიდან?

არა თუ შეიძლებოდა, არამედ ეს ნამდვილათ ასედაც იყო. ამაში ადვილად დავრწმუნდებით ერთი მხრით, თუ ეგნატეს სტატიის დაწერის თარიღს მივიღებთ მხედველობაში, ხოლო მეორე მხრით მოვიგონებთ იმ გარემოებას, თუ როდის გახდა ეგნატე ნინოშვილი მარქსისტი. ამეების გამოსარკვევათ ერთის მხრით უნდა მივმართოთ 1893 წლის „კვალი“-ს №-რებს და აღვნიშნოთ ეგნატეს ხსენებული სტატია, ხოლო მეორე მხრით გადავშალოთ ეგნატე ნინოშვილის ვრცელი ბიოგრაფია ჩემ მიერ შედგენილი და ვნახოთ იქ თავი სათაურით: როდის გახდა ეგნატე ნინოშვილი ნამდვილი მარქსისტი. თუ ამ პროცედურას გავაკეთებთ, აღმოჩნდება შემდეგი: ეგნატეს თავისი სტატია იმ ხანებში დაუწერია, როცა იგი ევროპიდან შემოსულ რუსულ მარქსისტულ გამოცემებს სწავლობდა თავის სოფელში.

აღნიშნულ ბიოგრაფიაში სწერია შემდეგი:

... „1893 წლის ზაფხული ეგნატემ გურიაში გაატარა... და აქ მას აცნობა სიყრმის მეგობარმა სილიბისტრო ჯიბლაძემ, რომ საზღვარ-გარეთედან მიიღო არაღეგალური ლიტერატურის მთელი ტრანსპორტი“... ეს იყო „შრომის განთავისუფლების ჯგუფის“ გამოცემები ჟურნალ სოც-დემოკრატიის 1889 წლის №№, აგრეთვე პლენარის და აქსელროდის ბროშიურები... ამ დღიდან თავაუღებლივ შეუდგა კითხვას და როგორც კი გაერკვა ზოგ კითხვაში და დროც ნახა ამისათვის, მაშინვე დასწერა... გაზ. „ივერიის“ თანამშრომლის... ნ. ხიზანოვის წინააღმდეგაც: „უებარი საშუალება საქართველოს გაძლიერებისათვის“.. და ჟურნალ „კვალს“ გაუგზავნა დასაბეჭდათ (იხ. ეგ. ნინოშვილის ნაწერების 1 ტომის 102 გვ. ბიოგრაფიისა).

ეს ის სტატიაა, რომელსაც ამხ. ფილიპე მახარაძე და სევასტი თალაკვაძე იხსენებენ როგორც „უთავბოლოობის ნაყოფის“ გავლენის ქვეშ დაწერილს.

ეთქვათ ამხ. ფილიპე მახარაძის წერილი ეგნატეს წაკითხული ჰქონდა ხელნაწერში ჯერ ისევ თბილისში ცხოვრების დროს 1892—3 წ. ზამთარში.

ზაფხულში მან თავის სოფელში შეისწავლა „შრომის განთავისუფლების“ ჯგუფის მდიდარი გამოცემები და იმავე ზაფხულში (ალბათ ივლისის თვეში) დასწერა ზემოთ დასახელებული თავისი სტატია. ახლა მკითხველმა განსაჯოს, თუ რომელი წყაროს: ფილიპე მახარაძის წერილის— „უთავბოლოობის ნაყოფს“, თუ „შრომის განთავისუფლების“ გამოცემების— გავლენის ქვეშ უფრო იქნებოდა ეგნატე, როცა ის თავის სტატიას სწერდა?

შ ე ც ღ ო მ ა მ ე ო თ ხ ე

იმის შემდეგ, რაც ზემოთ ვთქვით ორ ჩვენებურ მარქსისტთა ჯგუფის—მუშურის და ინტელიგენტურის ურთიერთ დამოუკიდებულებასზე, პირდაპირ გაცხადებით, როცა ამხ. თალაქვაძის წიგნაკში ასეთ სიტყვებს წააწყდებით: „1893-4 წლიდან ამათ მოწაფეებათ და შემდეგ მუშებში მარქსიზმის გამავრცელებელ აგიტატორებით(!) ხდებიან ვასო ცაბაძე და არჩილ არავიაშვილი რენიგერთან და აფანასიევთან ერთად“.

ვითომდა „მესამე დასელების“ „მოწაფეებად“ გახდენ აქ ჩამოთვლილი პირები, რომლებმაც შემდეგ (1893-4 წლის შემდეგ) მუშებში მარქსიზმის აგიტატორობა დაიწყეს.

სიტყვა აგიტატორობა რომ პროპაგანდისტობით შევეცვალოთ, მაინც არა გამოვა რა: არც ერთი ზემოთ ჩამოთვლილი პირი არასოდეს „დასელის“ მოწაფე არ ყოფილა. დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ არც არჩილ არავიაშვილი და არც აფანასიევი არც ნინოშვილს, არც მ. ცხაკაიას და არც რომელიმე ცნობილ „დასელს“ არ იცნობდა.

ამხ. სევასტი თალაქვაძე კი ცოტა ზემოთ, წიგნაკის იმავე გვერდზე კიდევ უფრო საოცარ ამბავს სთხავს. იგი ამბობს: „1893 წ. ბოლოს ლადო კეცხოველი, სევერიანე ჯუღელი და სხვები(!) **ეგნატე ნინოშვილისა და მიხა ცხაკაიას ხელმძღვანელობით ქმნიან მარქსისტულ-რევოლიუციურ წრეებს**, სადაც მარქსიზმის შესწავლასთან ერთად ახშირებენ აგრეთვე რევოლიუციურ გამოსვლებს, პოლიტიკურ დემონსტრაციებს(!) მძიმე რეჟიმის წინააღმდეგ“-ო.

ალბათ ამ სიტყვების გამო უწოდა ამხ. პავლე საყვარელიძემ ამხ. სევასტი თალაქვაძის მიერ მოთხრობილ „საისტორიო ამბებს“ „არაკები“. მართლაც, რომ საარაკო გამოცანას გვაძლევს ამხ. სევასტი თალაქვაძე. როგორ შეეძლო ეგნატე ნინოშვილს სემენარიელეებისაგან შემდგარი(!) მარქსისტულ რევოლიუციური წრეების ხელმძღვანელობა 1893 წ. ბოლოს. ეგნატეს ჯანი ამ წლის შემოდგომის ბოლოს, ექიმების შემოწმებით, სახიფათო მდგომარეობაში იყო და იგი უკვე ბათუმში გაგზავნეს სამკურნალოთ (იხ. ამაზე ბიოგრაფიაში).

რისთვის დასჭირდა ავტორს აქ ერთ გვერდზე ამდენი ტყუილების თავის მოყრა?

ალბათ იმიტომ, რომ მკითხველი დააჯეროს: საქართველოში ვითომ გარეშე „მესამე დასელთა“ ლიდერებისა 1892-4—წლებში არა...

ვინ გამარქსისტებულა. მაგრამ ეს მტკიცება, როგორც დავინახეთ, ყოვლათ უსაფუძვლოა.

წიგნაკის მე-24 გვერდზე ასეთი შეუსაბამო აღდგლია: . . . .
1896 წ. ბოლო ხანებში . . . . მრავალრიცხოვანი წრეების მუშაობის შედეგი იყო პირველი გაფიცვები . . . . ბოზარჯიანცის, ეფიანჯიანცის და საფაროვის თამბაქოს ფაბრიკებში ჩაბმულ მუშებისა“....

თვით ამ წრეების და ამ გაფიცვების მთავარ ხელმძღვანელის, ვასო ცაბაძის მოგონებიდან კი ვიცით (იხ. „რევოლ. მატეიანე“ 1923 წ. მე-2 და მე-3 ნომრები), რომ ხსენებული გაფიცვები გაიმართა 1896 წლის ზაფხულს და ივლისის ბოლოს მარცხით დასრულდა: ასე რომ, „მრავალრიცხოვანი წრეების შედეგი“ კი არ იყო გაფიცვა, არამედ, პირიქით, სტიქიურად აღძრულ გაფიცვებში ხელმძღვანელი ჯგუფის ჩარევის შედეგი იყო მრავალრიცხოვანი მუშათა წრეების მოწყობა.

ერთი ტყუილი კიდევ.

მე-27 გვ. სწერია: „ამ წლის (98 წ.) მიწურულიდან თბილისის გარდა, ბაქოში და ბათოქშიც როტშილდისა და მანთაშევის ნავთის სამრეწველოს ქარხნებშიც ჩაისახენ.. რევოლიუციურად მომქმედებ მარქსისტული ორგანიზაციის უჯრედი“.

ბათომის არ ვიცო, და ბაქოს რაც შეეხება, „ჩემი თვლით“ ენახე, რომ იქ ჯერ ისევ არა თუ 98 წლის „მიწურულში“, არამედ 1900 წლის დასაწყისშიაც არავითარი ორგანიზაცია, არც უჯრედი, არ ქაქანებდა: იყვნენ მხოლოდ თითო ოროლა მომარქსისტო პირები, რომლებიც ჯერ კიდევ ორგანიზაციულად ვერ შეკავშირებულყვნენ. საფუძველი ბაქოში ს.-დ. ორგანიზაციას ლადო კეცხოველმა, აბელ ენუქიძემ, ვანო სტურუამ და დიტო ბაქრაძემ ჩაუყარეს მხოლოდ 1900-1—წელს. (იხ. „რევოლ. მატეიანეში“ აბელ ენუქიძის მოგონებიდან და ავტობიოგრაფია ვანო სტურუასი *).

*) აქ უნდა შევასწოროთ ის შეცდომებიც, რაც აბელ ენუქიძეს მოსვლია თავის მოგონებაში და ლადო კეცხოველის ბაქოში გადასვლის და იქ რევოლიუციონური მოქმედების დაწყების შესახებ. თარიღი არაა სწორი; მე და ლადო კეცხოველი ერთ დროს ერთად წავედით ტფილისიდან ბაქოში, რადგან ტფილისის „კონკაზე“ მომხდარ გაფიცვის გამო (1900 წ. 1 ინვარს ძველი სტ.) იძულებული ვიყავით ქანდარმერიას დავშალოდით, მაგრამ ჩვენ ბაქოში მოვხვდით 1900 წლის იანვრის შუა რიცხვებში. მართალია ამხ. აბელი იქ დაგვიხვდა თავის აზნანავებით და ამზანავურადაც მიგვიღო, მაგრამ ორგანიზაციულ რევოლიუციური ნაშანწყალი არ ემჩნეოდა მათ მოქმედება-ცხოვრებას ჯერ ლადო და შემდეგ ვანო სტურუამ პირველებმა მოაწყვეს ბაქოს მუშათა შორის „წრე“ და სისტემატიურ ჩემ არალეგალურ აგიტაციასაც ეწეოდნენ მუშათა შორის, მაგრამ ეს იყო 1900 წლის დასასრული და არა 1899 წელი, როგორც ამხ. აბელი სწერს.

თუ რანაირი არეული და ცრუ წარმოდგენა აქვს ავტორს ჩვენი პარტიის პირველი ორგანიზაციის პირველ ნაბიჯებზე, სხვათა შორის, ეს ნათლად სჩანს ვასო ცაბაძისადმი მის დამოკიდებულებაში.

ავტორი ჯერ რომ მას ჩრდილში აყენებს, „მიხა ცხაკაიას მოეფეთა“ და „ავიტატორათა“ სთვლის, მეორე უცბათ მთელი ორგანიზაციის წარმომადგენლათ რუსეთის ს.-დემოკრატიის პირველ ყრილობაზე დელეგატათ არჩევს და (98 წელს) სრულიათ მოულოდნელათ ჟანდარმებს აჭერინებს.

დანამდვილებით ვიცით, რომ ვასო ცაბაძე 98 წელს დელეგატათ არავის აუჩრჩევია და არც დაუჭერიათ ის ამ წელს ჟანდარმებს. ვასო თვითონ ამბობს თავის მოგონებაში, რომ იგი ციხეში პირველათ 1902 წელს მოხვდა. სწორეთ ის იყო ვასოს უაღრესათ დამახასიათებელი, რომ ის ზედმიწევნით კონსპირატორი იყო და მისი სიმტკიცე და ნიჭი ამ მხრით ყველა მის მაშინდელ ამხანაგებს გვხიბლავდა და გვიზიდავდა. იგი ამ მხრით ყველა ჩვენთაგანისათვის მისაბაძი ვახდა.

მან სრული (1894 წლიდან—1902 წლამდე) 7 წელი სრულიათ შეუმჩვენვლად იმოქმედა რევოლუციონურ ასპარეზზე, რაც თუ არ ვცდები, პირველი მაგალითი უნდა იყოს რუსეთის რევოლუციური პარტიების ცხოვრებაში. არც შეიძლება ეს ამბავი—მისი დელეგატათ არჩევა და მისი მოულოდნელი დაჭერა—მისმა თანამედროვე ამხანაგებმა არ ვიცოდეთ და ყველას (მე, არაქელას, ვანოს და სხვებს) დაგვიწყებოდეს.

მხოლოდ უნდა გამოვტყდე, ვერ გამიგია: საიდან და როგორ შეთხზა ავტორმა ასეთი „არაკი“.

შ ე ც დ ო მ ა მ ე ხ უ თ ე

პირველი მაისობა ჩვენში პირველათ

ავტორს ვერ გამოუჩვენვია ჩვენში პირველ მაისობის პირველათ გამართვის თარიღი და ხასიათი.

მე-30 გვერდზე ის სწერს;... „1898 წელს თბილისის სოციალ-დემოკრატიულმა ორგანიზაციამ... მოაწყო... დღესასწაული—პირველი მაისობა. ამ სამაისო დემონსტრაციაში მონაწილეობა მიიღო დაახლოვებით 30—35 კაცმა, მათ შორის იყვნენ ივანე ლუზინი და ინჟენერი კოვანი... სიტყვები წარმოსთქვა სევერიანე ჯუღელმა, მიხა ბოქორიძემ და ზაქრო ჩოდრიშვილმა... 1 მაისობის საზეიმო დემონსტრაცია უფრო ფართე და მრავალრიცხოვანი გაიმართა მეორეთ 1899 წელს“...

აქ, ამ ცნობაში, ორგანიზაცია შეცდომაა შეპარული: ერთი ის, რომ არც 98 წლის (თუ კი ის მართლაც იყო) და არც 99 წ. პირველ მაისობა „დემონსტრაცია“ არ იყო. დემონსტრაცია მხოლოდ 1901 წლის (22 აპრილს) პირველ მაისობას შეიძლება ვუწოდოთ. მეორე ის, რომ 98 წელს გამართული პირველ მაისობა არ იყო მუშური და მასიური ხასიათის და თუ იყო, ამის მზგავსი რამ, ყოველ შემთხვევაში, ეს მაშინდელი ს.-დემოკრატიული კომიტეტის ხელმძღვანელობით და დადგენილებით არ მომხდარა. 98 წელს ჩემს დაუსწრებლათ კომიტეტს არც ერთი სხდომა არ მოუხდენია, მით უფრო ისეთ მნიშვნელოვან სხდომას, როგორც არის დადგენილების გამოტანა, შეუძლებელია არ დაესწრებოდი.

ეს რომ არ იყოს და ვსთქვათ რაიმე მიზეზით ამ სხდომას ვერ დავესწარი. მაშინ, თუ 98 წლის პირველ მაისობაზე სევერიანემ, ზაქარიამ და მიხა ბოჭორიძემ სიტყვები წარმოსთქვეს, შეუძლებელია ეს იმათგან მაინც არ მცოდნოდა, მით უფრო, რომ სწორეთ ეს ამხანაგები იყვნენ ჩემთან ერთად მაშინდელი ს.-დ. კომიტეტის წევრები.

ვთქვათ ეს ყველაფერი მე დამავიწყდა, მაშინ ერთი ვინმე დღეს ცოცხალთაგანი უნდა ამოწმებდეს ამ ფაქტს.

ვნახოთ რას ამბობენ ისინი, რომლებიც ან დასწრებიან პირადათ ამ (98 და 99 წლის (?)) პირველმაისობას ან გაუგონიათ რაიმე ამაზე. 99 წელს გამართული პირველმაისობის მედროესე—მუშა კოლა მაჭარაძეს (ყოფილი მენშევიკია) რომ შევეკითხე ამაზე, მან მიპასუხა: „მახსოვს პირველმაისობა გაემართეთ „მლაშე ტბასთან“, სადაც შენმა ძმამ, ნესტორ კალაძემ (ყოფილი მენშევიკია) სიტყვა წამოსთქვა, მაგრამ რომელი წელი იყო, კარგათ არ მახსოვს.“

ამხ. არაქელამ, რომელიც მთავარი ინიციატორ-ორგანიზატორი იყო 99 წლის პირველმაისობისა, ჩემს შეკითხვაზე მიპასუხა: „არ მახსოვს 98 წელს „მლაშე ტბასთან“ შენც იყავი და სიტყვა რომ წარმოსთქვიო, იგივე ამხ. არაქელა ამხ. მიხა ჩოდრიშვილთან პოლემიკაში ამტკიცებს, რომ პირველი და მეორე მაისობა „ლოტკის გორაზე“ იყო გამართული და არა „მლაშე ტბასთან“.“

როგორც ხედავთ, ორივე ამხანაგის პასუხიდან აშკარათ სჩანს, რომ ისინი დროს, ადგილს და პირებს ერთმანეთში ურევენ.

ეს იქიდან სჩანს, რომ მე „მლაშე ტბასთან“ არ ვყოფილვარ და დღესაც არ ვიცი თბილისის რომელ მხარეზეა ეს „მლაშე ტბა“. ის კი კარგად უნდა ვიცოდე და კარგადაც მახსოვდეს, მგონია, თუ რას აკეთებდა 98 წელს ჩემი ძმა, ნესტორ კალაძე, რომელიც იმ ხანათ ჩემს ოთახში სცხოვრობდა, და როგორც იმ ხანათ არა წევრი არალეგალური ორგანიზაციისა, არალეგალურ პირველმაისობას ვერც დაესწრებოდა.

მე, გიორგი ჩხეიძე, ვანო სტურუა და ჩვენთან ერთად ყველა იმდროინდელი ს.-დ. თანახმა ვართ იმაში, რომ 1899 წელს 18 აპრილს გაიმართა საიდუმლო მუშური მასიური ხასიათის პირველმაისობა „სუფრის გაშლით“, სიტყვების წარმოთქმით და წითელი დროშის (რომელზედაც მარქსის და ლასალის პორტრეტები იყო) აღმართვით ნაძალადევის დასავლეთ-ჩრდილოეთის მხარეზე ერთ-ერთ ხევში.

ხოლო 98 წელს გაიმართა პირველმაისობა თუ არა, ეს დანამდვილებით არავის ახსოვს. ყოველ შემთხვევაში არა სჩანს იმისი დოკუმენტი არც წერილობითი და არც სიტყვიერ გადმოცემითი, რომელიც გვიჩვენებდეს ამ მაისობის თარიღს და ხასიათს.

ამხ. ვანო სტურუა თავის მოგონებაში აღნიშნავს, რომ პირველი მაისობა პირველათ გაიმართა 1899 წელს.

მე მგონია, რომ რაღაც პირველმაისობის მაგვარი ამ 98 წელსაც მოხდა, მარა ეს მხოლოდ ერთ-ერთ ს.-დ. ჯგუფის ინიციატივით თუ იყო. ერთი კი ამკარაა: სახელდობრ ის, რომ ამ პირველმაისობას არავითარი კავშირი და დამოკიდებულება არა ჰქონდა თბილისის ორგანიზაციასთან იმ დროს (98 წელს).

აქედან 98 წლის პირველმაისობას, თუნდაც ის მართლაც მომხდარიყოს, ჩვენ თბილისის ორგანიზაციას ვერ მივაწერთ. ამიტომ ერთხელ და საბოლოოთ უნდა დადგენილ იქნას ის ფაქტი, რომ თბილისის ს. და ორგანიზაციამ ორგანიზაციულათ პირველათ პირველმაისობა მოაწყო 1899 წლის 18 აპრილს და არა 1898 წელს.

შ ე ც დ ო მ ა მ ე ე ქ ვ ს ე

„ეკონომიზმი“ ჩვენებურ სოციალ-დემოკრატიაში.

მეექვსე შეცდომა ჩვენებურ ს. დემოკრატიაში ეგრეთ წოდებული „ეკონომიზმი“-ს გაჩენას შეეხება. ჩამოყალიბდა ჩვენში ეს მიმდინარეობა და გამოიხატა იგი რაშიმე, თუ არა?

ამ კითხვაზე ავტორი ასე გვიპასუხებს:

„...1897—98 წლებში თბილისის ორგანიზაციის მიერ გამართულ არალეგალურ კრებებზე... რუსეთიდან პოლიტიკურმა გადმოსახლებულმა ვინმე ბერნშტეინელმა „მარქსისტმა“ ვლადიმერ როდზევიჩმა პირველათ წამოაყენა ეკონომიზმი“-ს პლატფორმა, მისი „პროგრამა“ სოციალ-დემოკრატულ ორგანიზაციაში“...

აქვე უნდა აღვნიშნო ის, რომ აქ დასახელებული როდზევიჩი არასოდეს ს. დ. კომიტეტის არც ერთ სხდომას არ დასწრებია და არც შეიძლებოდა დასწრებოდა, რადგან კონსპირატიული მოსაზრებით ჩვენს კრებებზე ჟანდარმერიის მხედველობის ქვეშ მყოფ პირებს

არ ვისწრებდით, თუნდაც ისინი ძალიან საყურადღებო რევოლუციონერები და მარქსისტებიც ყოფილიყვნენ. მაგალითად ვადმოსახლებული ივან ივანიჩ ლუზინი და ინჟინერი კოვანი არც ერთს ჩვენს არალეგალურ კრებას არ დასწრებია.

ხემალიწმული როდზევიჩის „გამოსვლა“ სადმე რომელიმე განცალკევებული როდზევიჩით „შენიშნული“ ს.-დ. ბინაზე თუ მოხდა, რასაც ს.-დ. ორგანიზაციასთან პირდაპირი კავშირი არ ჰქონდა.

ავტორის წარმოდგენით ვითომ ამ როდზევიჩმა თბილისის ს. დ. კომიტეტის ერთი ინტელიგენტ წევრთაგანიც—სილიბისტრო ჯიბლაძე—კი „დაიმოწაფა“ (იხ. ბროშიურის 48 გვ.) „და საზღვარგარეთიდან დაბრუნებულმა ნოე ჟორდანიამ... უარყო ყოველივე არალეგალური რევოლუციური ნიშან-წყალის“....“.

თუნდაც რომ ასედაც იყოს, ამას თბილისის ს.-დ. ორგანიზაციაზე არავითარი გავლენა არ მოუხდენია; სილიბისტრო ჯიბლაძეს არასოდეს ორგანიზაციაში „ეკონომიზმი“ მაგვარი არ წამოუყენებია და არც ცდილა სადმე ის ასეთი ფორმულის დაცვას. ეს ცილისწამება იქნებოდა სილიბისტრო ჯიბლაძეზე.

რაც შეეხება ნოე ჟორდანიას, მისი „ეკონომიზმი“-ს ნიშნები მის პირველ „შრომაშივე“ ჩაქსოვილი. მე ვამბობ მის სტატიაზე—
X „ეკონომიური წარმატება და ეროვნება“.

მაგრამ აქედან არ შეიძლება ითქვას, რომ თბილისის ს.-დ. ორგანიზაციაში ეკონომიზმი, როგორც მიმდინარეობა, წამოკრილი იყოს და რაიმე მნიშვნელობა ან გავლენა მოეხდინოს მის პოლიტიკურ საქმიანობაზე, როგორც ეს რუსეთის ს.-დემოკრატიაში იყო. X

სწორეთ ეს არის ერთ-ერთი განმასხვავებელი გარემოება თბილისის ს.დ. ორგანიზაციისა რუსეთის ს.-დემოკრატისაგან.

ჩვენში „ეკონომიზმის“ ტენდენციის ნიშნები მხოლოდ ლეგალურ ორგანოში, ჟუნალ „კვალში“ გამოიხატა, მაგრამ ეს, ვიმეორებ, თბილისის არალეგალურ ს.-დ. ორგანიზაციას არ დატყობია.

ნ. ჟორდანიას და სილიბისტრო ჯიბლაძის შეცდომა იმაში მდგომარეობდა, რომ ისინი არალეგალურ საქმეს მეორე რიგში აყენებდნენ და ეგონათ, რომ მუშათა კლასი კლასობრივი თვითშეგნების და ბრძოლის გზაზე ლეგალური საშუალებით უფრო მეტს შეიძენს. აქედან წარმოიშვა შემდეგში მათი ოპპორტუნისტობა და „ლიკვიდატორობა“.

ნოე ჟორდანია რევოლუციონიზმსაც და მუშათა მოძრაობასაც თავის ეროვნულ იდეის პრიზმაში ატარებდა და ქართული საზოგადოებრივობის საერთო განვითარების ჩარხათ, დედაბოძათ, სამრეწველო პროლეტარიატი კი არ მიაჩნდა (რადგან მისი ანალიზით ასეთი პროლეტარიატი ჩვენში თითქმის არც იყო), არამედ ქართველი დე-

მოკრატია, რომელიც „გაევროპიელების გზას“ უკვე დაადგა (იხ. ამა-ზე მისი სტატია „ეკონომიური წარმატება და ეროვნება“, აგრეთვე — „ქართული პრესა“).

მან სამრეწველო პროლეტარიატის ჰეგემონია ჩვენში „მშრომელი დემოკრატის“ ჰეგემონიით შესცვალა და ამით მარქსიზმი გააყალბა.

ილია ჭავჭავაძეს იგი საქართველოს მუშათა კლასის სახელით კი არ ებრძოდა, არამედ „მშრომელი დემოკრატის“ სახელით (მოიგონეთ მასი გამოსარჩლება „ას ერთი ხელზე მოსამსახურის“, რომელთა წინააღმდეგ ილიამ გაილაშქრა (იხ. 1900 წლის იანვრის „კვალი“-ს №15-ბი).

ეროვნული ბრძოლის იდეა და „მშრომელი დემოკრატის“ ჰეგემონია, — აი ორი პრინციპი, რომლებიც ნოე ჟორდანიას მიერ შემოტანილ იქნა საქართველოს ს.დ. ორგანიზაციის იდეოლოგიურ საღაროში და საიდანაც შემდეგში საქართველოს მენშევიკური სოციალ-დემოკრატია წარმოიშვა.

ორივე ამ პრინციპს საქართველოს სოციალ-ფედერალისტების ბელადი არჩილ ჯორჯაძეც აღიარებდა, მაგრამ ნოე ჟორდანიასაგან ის იმით განსხვავდებოდა, რომ ეკონომიკას კი არ უდებდა საზოგადოებრივ განვითარებას საფუძვლათ, არამედ „კრიტიკულ აზროვნებას“, ე. ი. იდეოლოგიას, იდეას. ერთის სიტყვით, ნოე ჟორდანია „ეკონომიური მატერიალისტი იყო, ხოლო არჩილ ჯორჯაძე კი ნაციონალისტ იდეალისტი, სხვა მხრივ მათ შორის განსხვავება არც იყო.

ამით მთავარი ფაქტიური შეცდომები მე უკვე ამოწურულათ მიმაჩნია. არის წიგნაკში მასთან გაფანტული ბევრი სხვა „წვრილმანი“ შეცდომებიც, რომელთა აღნუსხვა ძალიან დიდ დროსა და აღვილს მოითხოვს.

საერთოდ ძალიან უყვარს ავტორს ამოჩემებულ პირის გახვიადებულათ შექება, ხოლო სხვების ათვალისწინება და დამცირება.

მაგალითად, ჟურნალ, „მოგზაური“-ს თანამშრომელთა შორის რატომღაც ცნობილ ნიჭიერ იუმორისტს, „ემმაქს“ (ნესტორ კალანდაძეს) არ იხსენიებს მაშინ, როდესაც შალვა შარაშიძე („თავუნა“) „ნიჭიერ იუმორისტათ“ ჰყავს მოხსენებელი.

მეორე მაგალითი კიდევ უფრო საყურადღებოა. ავტორი იხსენიებს „მოგზაური“-ს თანამშრომელთა შორის „მუშათა ნიჭიერ პოეტს“ იროდიონ ვედოშვილს, რომელიც თურმე, ავტორის სიტყვით, 1905 წლის რევოლიუციის დამარცხების შემდეგ „სრულებით ჩამოშორდა ყოველგვარ (!) რევოლიუციურ-სოციალისტურ პარტიებს (!), გარეაქციონერდა (!)“ (იხ. პროშიურის 129 გვ.). ეს არაა მართალი.

შეიქლება რეაქციონერობა უწოდო რომელიმე ს. დ. ნაციონალისტურ პარტიაში გადასვლას, მაგრამ ყოველ შემთხვევაში, ეს ყოველგვარი პარტიის ჩამოშორება არ იქნება.

იროდიონ ევდოშვილმა, როგორ ვიცით, დატოვა ს.-დ. პარტია და სოციალისტ-ფედერალისტებში ჩაეწერა.

მას ასულდგმულედა „ეროვნული“ იდეა, რადგან ის ვერ ხედავდა შესაძლებლობას, რომ ს-დემოკრატიის ერთი ნაწილი მაინც შემდეგში ნაციონალისტურ პარტიათ გარდაიქმნებოდა. ამიტომ მან დროზე არჩია ამ პარტიის დატოვება და თავის შესაფერ პარტიას მიაშურა. მე მგონია, ნოე ჟორდანიაც რომ ასე მოქცეულიყო, ს.-დ. ამით ბევრს მოიგებდა.

როგორც ევდოშვილის ბიოგრაფიიდან ვიცით, ის სოც.-ფედერალისტთა პარტიაში მონაწილეობისთვის დასჯილიც იყო მთავრობისაგან (გადაასახლეს). სჩანს, „სარევილიუციო“ პარტიას „არ ჩამოშორებია“.

ავტორი ერთ ადგილას, სადაც გურიის გლეხკაცობის აგრარულ მოძრაობას ეხება და მთავრობის მიერ მათ დასაწყენარებლათ სულთან-კრიმ-გიერის მოჭაურობას აგვიწერს, სულაც არ იხსენიებს იმ რევოლიუციურ როლს, რომელიც მაშინ ნოე ჟორდანიამ შეასრულა.

ევროპის სოციალ-დემოკრატიის ჰყავს „ძველი და ახალი“ კარლ კაუცკი, რუსეთს კიდევ „ძველი და ახალი“ პლენანოვი.

ჩვენც გვყავს, თუ არა „ძველი და ახალი“ ნოე ჟორდანია?

მე ვერ ვიტყვი, რომ ნოე ჟორდანიასაც ისეთი როლი შეესრულებიოს ჩვენში, როგორც ევროპაში კარლ კაუცკიმ, ხოლო რუსეთში პლენანოვმა შეასრულეს. პირველიც და მეორეც ერთ დროს, ე. ი. ძველათ ნამდვილი რევოლიუციური მარქსისტები იყვნენ. ეს კი არ ითქმის ნოე ჟორდანიასზე, რადგან ეს უკანასკნელი თავიდანვე ნაციონალისტი და დემოკრატი იყო.

პირველთა სიძველეს ახასიათებს რევოლიუციური მარქსიზმი, ხოლო მეორისას ნაციონალ-დემოკრატიზმი. საერთო კი მათ შორის არის მხოლოდ ეკონომიური მატერიალიზმი და საერთო ხასიათის რევოლიუციონიზმი.

ამ საერთოს გამო ჩვენ არც ნოე ჟორდანიას ის ისტორიული როლი შეგვიძლია დავივიწყოთ, რომელიც მან ჩვენ საზოგადოებრივობაში და აზროვნებაში შეასრულა: მისი სიძველეს ერთგვარ ღირებულებას შეიცავს, რისთვისაც ის შესაფერისად დაუასებულ უნდა იქნეს, ვინაიდან ჩვენ ვწერთ ისტორიას.

სტატია გაგვიგრძელდა: შეუძლებელი ხდება ყველა შეცდომების ამოწურვა და გახეთის ფურცლებზე მათი გადმოტანა. მეორე

მხრით ისიც აშკარაა, რომ შეუძლებელია მკითხველი სისწორით გაეცნოს ჩვენ მიერ განხილულ წიგნში კომპარტიის ისტორიას.

აქედან ერთად ერთი დასკვნა: ჩვენი პარტიის ისტორიის მასალები ხელახლავ განხილულ-ამოწურულ უნდა იქნას და ისტორიაც უნდა შესაფერი მეთოდით შემუშავდეს.

რაჟდენ კალაძე.

საქართველოს კომუნისტური პარტიის ისტორიისათვის.

(ამხ. რაჟდენ კალაძის საპასუხოდ)

I

გახ. „კომუნისტი“-ს №№-262, 263, 264 და 265-ში, სათაურით „საქართველოს კომუნისტური პარტიის ისტორიისათვის“, „კრიტიკული შენიშვნები“-ს სახით მოთავსებულია ამხ. რაჟდენ კალაძის ფელეტონები, სადაც ავტორი „არჩევს“ ამხ. ფილიპე მახარაძისა და ჩემს საისტორიო წიგნაკებს: 1) „ტფილისის ორგანიზაციის 30 წლის არსებობა“-ს და 2) „საქართველოს კომუნისტური პარტიის ისტორიისათვის“.

აგრეთვე იგი ეხება „რევ. მატთანე“-ში მოთავსებულ ზოგიერთ ჩვენ წერილ-შენიშვნებს.

პირველი ფელეტონი უმთავრესად ეხება ამხ. ფ. მახარაძის ხსენებულ წიგნაკს. მე იქ მეხება გაკვრით, ჩემზე იგი ჩერდება დიდხანს დანარჩენ ფელეტონებში.

ამხ. რაჟდენი იწყებს ძალიან შორიდან.

იგი ამხ. ფილიპეს და მე „გვისაყვედურებს“—რატომ არ ავიღეთ და გავაშუქეთ მე XIX-ტე საუკუნის ქართული საზოგადოებრიობა ფართოდ, ისე, როგორც ეს ამხ. კალაძეს ესმოდა და უნდოდა; რატომ არ ავხსენით ნაროდნიკების უნიადაგობა საქართველოში ისე, როგორც ეს ამხ. რაჟდენს ესმოდა და უნდოდა; რატომ არ გავარკვიეთ ქართველი მუშათა კლასის თითქმის ერთ და იმავე დროს ჩამოყალიბება და მარქსიზმის დროშის ქვეშ დადგომა ისე, იმნაირად. როგორც ეს ამხ. კალაძეს ესმოდა და სურდა.

თავის „აზრებს“ ამხ. რაჟდენ კალაძე ქვევით მეტად გაუგებრად, მარქსიზმის სამოსელში გამოწყობილს, ნაციონალისტური „ფილოსოფიით“ აწვითარებს.

ისეა ამ „ფილოსოფიაში“ ერთმანეთს დაშორებული აზრები, რომ მეტად ძნელი ხდება ავტორის მთავარ აზრის დაჭერა, მისთვის ხელის ჩაჭიდება.

ამხ. რაქდენ კალაძის ამ „ფილოსოფიაში“ ტენის ძაღვის დიდი დაჭიმვით შეიძლება შემდეგის გაგება: ქართველი გლეხი, ქართველი მუშა თავისებურია კულტურით; ქართველი ხალხი არა ჰგავს და არ უნდა ჰგავდეს რუსეთისას; ქართველი გლეხის გარეგოლიუციონერება ქართველური თავისებურობით აიხსნება; ქართველი მუშების რუს მუშებზე უფრო მალე გამარქსისტება და თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ მეტი ინტენსიური ბრძოლის წარმოება მის მხრივ. **ეროვნული მომენტით**, ქართველი ხალხის მამოძრავებელ-ნაციონალური პრინციპებით აიხსნებაო და სხვა.

აქედან ვხედავთ: ყველაფერი, ყოველგვარი რევოლიუციონური მოძრაობა საქართველოში ამხ. რაქდენი ცდილობს „ეროვნულ მომენტის“, **ნაციონალურ პრინციპების** ადლით გაზომოს და განსაზღვროს. ამ ადლით უნდა მიუდგეს ამხ. კალაძეს სოციალიზმს, კომუნისმს; ამ ადლს აფარებს იგი პროლეტარულ ბრძოლის ფილოსოფიას—ბოლშევიზმს.

აი როგორ იწყებს ამხ. რაქდენი თავისი „კრიტიკის“ შესავალს: ... „ორივეს (ესე იგი ფილიპეს და მე) მოეთხოვება (ჩვენ კი მოგვეთხოვება“, მაგრამ ამხ. რაქდენი თუ ფიქრობს,—მასაც **მოეთხოვება** პასუხი მარქსიზმისა და კომუნისმის სახელით რომ ქადაქებს ანტი-ინტერნაციონალურ იდეას,—ს. თ.), როცა საქართველოს კომპარტიის ისტორიას ვვიწერენ, გამოარკვიონ და აღნიშნონ ის ნიშანდობლივი (ეროვნულ ნაციონალური, არა?! ს. თ.) თავისებებები, რითაც ამ პარტიის სახე და ელფერი მისი დედა-პარტიის—რუსეთის კომპარტიისაგან განსხვავდება; გამოარკვიონ და აღნიშნონ პარტიის საქართველოს პირობებში განვითარების სხვაობა“.

ვთქვით მოხდა „სასწაული“: ქართველი ხალხი საშინლად დაემსგავსა რუსეთისას არა მარტო რევოლიუციის ისტორიით, კულტურით, ეკონომიკით,—სახით, ენით, ჩვეულებით, ტანისამოსითაც. აქ აღარ დარჩა არაფერი განსაკუთრებული, თავისებური.—ჰგავს, ჰგავს რუსეთს ყველაფერში საქართველო... მაშინ? მაშინ როგორ უნდა მოვიქცეთ? არ უნდა დავსწეროთ კომპარტიის ისტორია?..

ამ „შემთხვევაში იგი საჭირო აღარ იქნებოდა“-ო უპასუხებს ჩვენი „ფილოსოფიის“ მოყვარე „კრიტიკოსი“.

ამხ. რაქდენისებურად გამოდის: რადგან რუსები ერთმანეთს ჰგვანან ყველაფრით, მარტო ერთ ლენინგრადის ან მოსკოვის კომპარტიის ორგანიზაციის შესახებ დაიწერებოდა ისტორია და კმაროდა მთელი უხარ მახარ რუსეთისათვის. სხვა სამრეწველო რაიონებისა და გუბერნიების პარტიული მოძრაობის შესახებ წერა ზედმეტი იქნებოდა, რადგან იქ ეროვნულ თუ ნაციონალურ თავისებურებას

ხომ ადვილი არ ჰქონდა და ისე კი კომპარტიის ისტორია აზხ. რა-
 ჟდენის „ფილოსოფიით“ რა საინტერესოა, რა მნიშვნელობისაა:..

კომუნისტის, ინტერნაციონალისტის ამაზე მცტი დაკინება შე-
 იძლება!!!

მაგრამ მე ჩემი ისტორიული წიგნაკის წერის დროს ეს „სასწა-
 ული“ სრულებით არა მქონია მხედველობაში. მე ვიცოდი და უწევ-
 დი ანგარიშს რმას, რომ ყველა ერებს ანსხვავებს ერთი მეორისაგან
 თავიანთი ეროვნული თავისებურებები და აგრეთვე ქართველ ერსაც
 რომ ჰქონდა ეს თავისებურობა, ქართველი მუშებიც რომ ხატავდნ
 თავიანთი განსხვავებული ყოფა-ცხოვრებით მას.

ამისათვის მე ჩემ წიგნაკში—„საქართველოს კომუნისტური პარ-
 ტიის ისტორიისათვის“, თავიდან ბოლომდის, ყოველგან და ყოველ-
 თვის, საცა კი ეს თავისებურობა, ქართველური ელფერი თავს
 იჩენდა პარტიულ-რევოლუციონურ მუშაობაში,—ყოველთვის ხაზს
 ვუსობდი, აღვნიშნავდი.

ყველა მიუდგომელი, საქმიანი, არა მოცლილი, არა კირკიმალა
 მკითხველი ჩემი წიგნაკის კითხვის დროს პირველ გვერდიდანვე ვიდ-
 რე უკანასკნელ გვერდამდის დაინახავს ამას.

მაგრამ ვინ გაბედავს და მომთხოვს (გარდა პავლესა და რაჟდენ-
 ისა), რომ მე დაუხატო მათ ჩვენს ისტორიულ წარსულში ისეთი ქა-
 რთული საზოგადოებრივობა, რომელსაც არ ჰქონდეს რუსეთის საზო-
 გადოებრივობის ზეგავლენა, რომელიც არ ყოფილიყო მიბაძვა რუ-
 სეთისა,—გადმოქართულებული რუსულიდან!?

60-ანი წლების მოღვაწეთა — ილია ჭავჭავაძის, აკაკი წერეთლის,
 დიმიტრი ყიფიანის, ერისთავისა, ლოლობერიძეებისა და სხვების ლი-
 ბერალიზმი პირდაპირ რუსეთიდან წარმოღებული, დიახ, წამოღებუ-
 ლი და ქართულ მიწა-წყალზე გადმორგული იყო. ამ ეპოქის მებაი-
 რახტრის—ილია ჭავჭავაძის ნაწერები აშკარათ ატარებს ტურგენე-
 ვისა, დოსტოვესკისა, ნეკრასოვისა და სხვების გავლენას. ასეთივეა აგ-
 რეთვე ერასთავისა, აკაკისა და სხვებისაც.

70-იანი წლების მოღვაწენი—ეს ხომ პირდაპირი ნაროდნიკებია,
 ქართველი ნაროდნიკები, რუსეთის ნაროდნიკების პროგრამით ხელ-
 ში, რუსეთის ნაროდნიკებთან იდეურათ და ორგანიზაციულად და-
 კავშირებულები. სხვა კითხვაა ის, რომ მათ ნაკლები ნიადაგი დაუ-
 რჩა აქ, საქართველოში. მაგრამ ხომ ვერ იტყვის ვინმე, რომ ამ ეპო-
 ქების, ამ წლების სიგრძეზე განსაკუთრებული საზოგადოებრივი,
 განსაკუთრებული იდეოლოგიური, წმინდა ქართული სახით მოვლენ-
 ილი რამე აღმოცენებულიყო, ყოფილიყო ასეთი რამე საქართველო-
 ში... და ეს სულ ადვილი ასახსნელია. საზოგადოებრივობის, იდეო-
 ლოგიის ჩასახვას სჭირია, როგორც ობიექტიური, ისე სუბიექტიუ-

რი პირობები. ერთმანეთის დაშორებით ესენი ვერ ჩაისახებიან. შეიძლება მოხდეს მარტო სუბიექტიური პირობების მზად ყოფნით მისი ჩასახვა, მაგრამ ეს იქნება უნიადაგო (როგორც მაგალ. ნაროდნიკობას მოუვიდა საქართველოში) და ვერ იხარებს, ჩქარა მოკვდება...

ჩვენ ვიცით — საქართველო რუსეთთან დაკავშირების დღიდან, როგორც პოლიტიკურად, ისე ეკონომიურად, აგრეთვე კულტურულადაც დაუნათესავდა რუსეთს... ჩვენი ახალგაზრდები, ჩვენი მომავალი თაობები განათლებას ლებულობდნენ ხომ რუსეთის უნივერსიტეტებში უმთავრესად და უპირველესად იდეოლოგიის წარმომადგენელი საქართველოში იყვნენ ხომ აი ეს განათლებულები.

რა სახისა და შინაარსის უნდა ყოფილიყო ეს მათი იდეოლოგია აქ, საქართველოში?.. რა თქმა უნდა, ისინი მზა-მზარეულად ლებულობდნენ მას რუსეთიდან და გადმოჰქონდათ ქართულ ნიადაგზე (ჯერ საქართველოს ისტორიამ არ იცის ისეთი გენიოსი მათ შორის, რომელსაც ქართული **ორიგინალური** იდეოლოგია შეექმნას საქართველოში).

ესენი ქართველი სინამდვილის მიხედვით ლებულობდნენ მხოლოდ ქართულ ელფერს, ეწყობოდა ქართულ სამოსელში.

ტყვილად ასახელებს აშხ. რაქუნეი ქართველ ფედერალისტებს. იმათ იდეოლოგიაში არაფერი ქართული არ იყო. ნუ თუ რაქუნებმა დღევანდლამდის არ იცის, რომ ამ იდეოლოგიის საფუძველი — **მსოფლმხედველობა**, ესერების იდეალისტურ შემეცნება-პრინციპებზე არის დამყარებული, რომ ქართველი „სოციალ“-ფედერალისტების მთელი სამოქმედო პროგრამა „სოციალისტურ შემოქმედების“ სფეროში რუსეთის სხვა და სხვა ჯურის ესერებიდან არის აღებული!? ჩვენს ფედერალისტებს ქართული ჰქონდათ **შოვინისტური, ეროვნული გრძნობა**, რომელიც პრაქტიკაში ვერ იფერებდა, სრულებით ვერ იფერებდა არსებითად ინტერნაციონალურ ესერების სოციალიზმს, რუსეთის ესერების გადმოქართულებულ რევოლუციონურ იდეოლოგიას.. ისინი იცვამდნენ რა რუსულ ფართალს ქართულ ყაიდაზე შეკერილს, ვერ „იმშვენებდნენ“ ტანს, ატყუილებდნენ სხვას, ატყუილებდნენ თავს თავიანთ სოციალისტობაში, შოვინისტური ბუნება მათი ვერ იფარებოდა სოციალისტურ ნილაბში.

და მერე იხეირეს მათ? ამ შოვინისტურმა ბუნებამ მაინც მისცა მათ რამე?

ვინ არ იცის, რომ ჩვენი წარსული რევოლიუციონური და სოციალისტური მოძრაობა იმით დაიწყო, რომ მშრომელი ქართველი ხალხი მასიურად განოემიჯნა ყოველი ჯურის ნაციონალ-სოციალისტურ პარტია ჯგუფებს და მასიურად დადგენ სოციალ-დემოკრატიის ინტერნაციონალურ დროშის ქვეშ; სოციალ-დემოკრატია საქართვე-

ლოში გაიზარდა, მომწიფდა და გამაგრდა სწორეთ ამ ნაციონალ-სოციალისტების წინააღმდეგ ბრძოლაში!

სხვათა შორის, გადაჭრით შეიძლება თქმა, რომ ჩვენს რევოლიუციონურ წარსულში, განსაკუთრებით 90-იანი წლებიდან მოყოლებული, როცა გამოიჩინა ქართველი მუშათა კლასი და მოველინა მას მარქსისტული იდეოლოგია, გაუჩნდა წინაპილოლი-ავანგარდი—მარქსისტული ორგანიზაციის სახით, ვიდრე 1917 წლის თებერვალ-ოქტომბრის რევოლიუციამდე, მენშევიკების გაბატონებამდე საქართველოში, — ქართველ მუშებში, ქართველ მშრომელ გლეხებში არავითარ ეროვნულ მომენტს, არავითარ ნაციონალურ გადახრებს და ნაციონალურ შეხლა-შემოხლებს, რომლისთვისაც დანას ეხევა, „ჭკუას“ ჰკარგავს ამხ. რაჟდენი, ადგილი არა ჰქონია. აქ იმ ხანებში ქართველ მშრომელ ხალხს რუსეთის რევოლიუციონურ მშრომელ ხალხთან ერთად, ინტერნაციონალურ სოციალ-დემოკრატიულ პარტიის ხელმძღვანელობით ჰქონდა ერთი ამოცანა, ასისხლხორცებდა ერთი მიზანი— მონარქიული მეფის მთავრობის დამხობა, ყველა ერის მყვლეფელ-თათვის ლაგამის ადება, შრომის სამეფოს შექმნა; რომ ქართველ მშრომელ ხალხისთვის იმ ხანებში არ იდგა ნაციონალური საკითხი.

ჩემს წიგნში, რამდენადაც მისმა პატარა ზომამ ნება მომცა, მე აღვნიშნე, გავუსვი ხაზი „ეკონომიზმისა“, მენშევიზმისა და სხვა „იზმების“ თავისებურობას საქართველოში. ეს თავისებურობა, გადაჭრით ვაცხადებ მე, რამდენადაც იგი მართლა არსებობდა და იჩენდა თავს აქ, წითელი ზოლივით არის გატარებული ჩემ წიგნაკში; მას მხოლოდ ობიექტიურად მიდგომა და გულდასმით წაკითხვა უნდა (ამას კი ამხ. რაჟდენ კალაძე ვერას გზით ვერ იზამს, რადგან მას წიგნაკის ავტორის ფიზიონომია თითონ საშინლად არ მოსწონს; არაა იგი კარგ განწყობილებაში მასთან. ისეთი პირი, რომელიც არ მოსწონს რაჟდენს, წინდაწინ იცის, რომ ვერაფერს „სასიამოვნოს“ დასწერს.)

მაგრამ ამხ რაჟდენი ასეც რომ მისდგომოდა მას, მე რომ მისი ნაციონალისტური ბუნება ვიცი, ეს არ დააკმაყოფილებდა მაინც მას.

ამხ. რაჟდენ კალაძეს უნდა, საშინლად უნდა, რომ ნაციონალისტური გამიჯვნით დაიხატოს საქართველოში სოციალიზმიც და კომუნიზმიც!

ჩვენ „ცოდვილები“ კი ამას ვერ ვშვრებით, ისტორიული სინამდვილე ამის ნებას არ გვაძლევს, თან ჩვენი პროლეტარული პარტიის ინტერნაციონალური ინტერესებიც არ გვირჩევს ასე მოქცევას.

დაბოლოს, ვისთვისაა საჭირო ეს ანტი-ინტერნაციონალური მიდგომა!

უნდა ვიფიქროთ, რომ მხოლოდ მტრებისთვის, პროლეტარიატის მხოლოდ ორგულებსთვის.

ეხლანდელი ნოე ჟორდანიას ხომ მთელ „მეცნიერებას ჰქმნის“, მთელ „ფილოსოფიას“ აშენებს იმისათვის, რომ დაამტკიცოს ქართველი ხალხის განსხვავება რუსი ხალხისაგან, წინააღმდეგ წინანდელი ჟორდანიის მთელ ათეული წლების სიგრძეზე მტკიცებისა, რომ ამით მან გაამართლოს თავისი შოვინისტური და კონტრ-რევოლიუციონური ნაბიჯები, მშრომელი კლასის წინააღმდეგ მიმართული თავისი კონტრ-რევოლიუციონური სამზადისი.

ამხ. რაქდენი კი სამწუხაროდ ამ მართლაც და „თავისებურ, რაქდენისებურ“ ყალბი მტკიცებით გვერდს უმაგრებს ჟორდანიებს.

ამხ. რაქდენი იმით არ კმაყოფილდება, ასეთი ანტი-ინტერნაციონალური მეთოდით რომ უდგება და აშუქებს საკითხებს, იგი აგრეთვე არ ამბობს ხომ უარს ჩემი აზრების დამახინჯებულად მოყვანაშიც!

„ერთა შორის ბრძოლის ისტორიულმა კანონებმა საქართველო, — ამიერ-კავკასიის ეს კულტურული ცენტრი მე 19 საუკუნიდან მჭიდროთ დაუკავშირეს დიდ მპყრობელ რუსეთის ერის ბედს“. აქ რაქდენი უსვამს წერტილს და ქვევით, ახალი სტრიქონით შენიშნავს: „და მეორე შემდეგი აბზაცით ამას სრულიად შეუფერებელ და გაუმართლებელ (ვისთვის, როგორ (!) ს. თ.) დებულებას უმატებს“. და მოყავს ქვევით ჩემი შენდები აზრი:

„რევოლიუციონური მოძრაობის დასაწყისს და პარტიების წარმოშობას საქართველოში ამიტომ ისეთივე ისტორიული წარსული აქვს, როგორც მათ რუსეთში ჰქონდათ (ხაზგასმული ამხ. რაქდენის არის ყველგან) ამის შემდეგ იგი იწყებს თავისი „ფილოსოფიის“ განვითარებას.

ჩვენ ამ ჟამად ეს „ფილოსოფია“ არ გვანტერესებს, მას ზევით უკვე შევხებით.

მე აქ მინდა მკითხველ ამხანაგებს დავანახვო, თუ როგორ „სათუთად“ და „პატივისცემით“ ეპყრობა ამხ. რაქდენი სხვის აზრებს.

მე ვწერდი: „ერთა შორის ბრძოლის ისტორიულმა კანონებმა საქართველო, — ამიერ-კავკასიის ეს კულტურული ცენტრი მე 19 საუკუნიდან მჭიდროთ დაუკავშირეს დიდმპყრობელ რუსეთის ერის ბედს როგორც პოლიტიკურად, ისე ეკონომიურად და დაუნათესავეს იგი კულტურულადაც“.

როგორც მკითხველი ხედავს, ამხ. რაქდენმა დასვა წერტილი იქ, საცა მე არც წერტილი მქონდა დასმული და არც სასენი ნიშანი; მან გამოტოვა, წაგლიჯა ჩემ მიერ ეხლა ხაზგასმული რვა სიტყვად დასჭირდა ეს ამხ. რაქდენს!

ამით დამახინჯდა თუ არა ჩემი დებულების აზრი?! ამით მოაკლდა თუ არა დებულებას საჭირო მოტივები?!

თუ ამ ხაზგასმულს მოვაკლებთ და რაქდენისებურად წერტილს დაუსვამთ:..... — „მე 19 საუკუნიდან მჭიდროთ დაუკავშირეს დიდმპყრობელი რუსეთის ერის ბედს“, — მაშინ შეიძლება ფიქრი, რომ საქართველო ძალით დაიპყრო დიდმა რუსეთის ერმა, წაართვა მას თავისუფლება, დაიმონა ძალით, მაგრამ ქართველმა ხალხმა შეინახა მაინც თავისი ეკონომიური. დამოუკიდებლობა, შეინახა თავისი კულტურული სხვაობა. მოკლედ — ქართველი ხალხი დარჩა ხელუხლებელი შინაურ პოლიტიკურ უთრთიერთობაში, ეკონომიურისა და კულტურული ცხოვრების სრული თავისებურობის შერჩენით. აქედან კი ლოდიკურად ქართველი ხალხი დარჩა რუსეთის ხალხთან იდეოლოგიურადაც დამოუკიდებელი.

ეს უნდოდა ხომ რაქდენს?! ასეთი მიდგომა — დახასიათებებისათვის „გვახრჩობს“ ხომ იგი ჩვენს?

მოუსმინოთ, რას ამბობს ამხ. კალაძე ამ თავის „გემოზე“, მის მიერ დამახინჯებულ ჩემს დებულებაზე: „ავტორი სრულიად საბუთიანად და სწორი დებულებით იწყებს“.

აი თურმე როგორ უჩვილებს ამხ. რაქდენს გულს ადგილი წიგნში, რომელიც ენათესავება მას, რომელიც ცოტაც არის ჩამოპკრავს ხოლმე „თითებს“ რაქდენის სულის სიმებზე!.

მაგრამ უნდა მოვახსენოთ ამხ. რაქდენს, რომ მე ვერაფრით ვერ გავახარებ მას. ეს დებულება (რა თქმა უნდა მის მიერ მოპარულ იმ რვა სიტყვების დამატებით, რომელიც ეხლა უკან მოვატანიეთ) მთლიანად, ყოველი ასოებითაც კი წინააღმდეგია იმ აზრის, იმ შეხედულების, რომელიც ამხ. რაქდენმა გამოათრია ჩემი წიგნაკიდან.

ნუ იტყვი, თურმე შეიძლება სხვისი აზრის ცოტა „შელამაზება“ და შემდეგ იქიდან საკუთარი აზრების მიღება!

მე კი დღევანდლამდის ეს არ ვიცოდი.

... და კიდევ, ამის შემდეგ, როცა ქვევით ჩემი დაუმახინჯებელი აზრები აღარ მოეწონა, — „აზრთა წინააღმდეგობაშიც“ რომ მიქერს, „ულოლიკობასაც“ რომ მწამებს!! —

მეორე დებულება პირველს ეწინააღმდეგებაო, ამბობს!...

მე აქ არაფერს არ ვიტყვი, პირუთენელი მკითხველი თითონ დასდებს მსჯავრს ამხ. რაქდენს.

აი, როგორ ჰკვიპრობს თურმე ამხ. რაქდენი „ისტორიის წერას“!

... ამხ. კალაძემ იგი ვერ შესძლო, რომ ამხანაგის წიგნაკიდან ერთი პატარა ადგილი სწორათ, მიუდგომლით გადაეცა მკითხველებისათვის, და მე არ ვიცი როგორ უნდა დაუჯერონ მას ერთობ შორეულ ისტორიულ წარსულის მოთხრობა, რომელსაც ეხლა მისცა ადგილი მან გახეთის ფურცლებზე რამდენიმე ფელეტონის სახით.

აქ აღსანიშნავია კიდევ უსაფუძვლო დაჟინება ამხ. რაჟდენისა ერთ პატარა მნიშვნელობის ფაქტზე.

ამხ. ფილიპეს წერილებიდან, ამხ. არაქელა ოქუაშვილის მოგონებებიდან და კიდევ სხვა ძველი რევოლუციონერების გადმოცემიდან მე ვიცი, რომ არაქელას; ზაქრო ჩოდრიშვილისა და ვასო ცაბაძის მეოხებით ამხ. ფილიპე მახარაძეს მოუხდა ორ-სამჯერ მუშათა წრეში მეცადინეობა, რასაც ჩქარა თავი დაანება მან დამოუკიდებელ მიზეზთა გამო.

ეს მე, „რევ. მატთანე“-ს № № 1 (11)-ში ამხ. რაჟდენისადმი მიმართულ ერთ პატარა „საშენიშვნო“ ჩემს წერილში აღვნიშნე.

ამაზე ლაპარაკობს ეხლა რაჟდენი:

...„ამხ. სევასტი კი ამხ. ფილიპეს დაჟინებით გზავნის „მუშებთან სამეცადინოთ“ და მერე არა ერთ წრეში, არამედ „წრეებში“ და ქვევით შენიშნავს: „მე იმაზე არაფერს ვიტყვი, თუ რათ დასჭირდა ამხ. სევასტის ასეთი სიცრუის შეთხზვა (დე, ამას თვითონ მკითხველმა დასდოს მსჯავრი) ვაცხადებ მხოლოდ, რომ ამხ. ფილიპეს შესახებ მე ბევრჯერ შევკითხივარ ვასო ცაბაძეს (რადგან ვეჭვობდი: იქნებ მე ვერ შევნიშნე მეთქი) და ყოველთვის მისგან უარყოფილი პასუხი მიმიღია (მე მივსცემ ნებას ჩემს თავს არ დაუჯერო ეს ამხ. რაჟდენს, რადგან მე პირადად ბევრჯერ მქონდა შემთხვევა, უნებლიე თუ ნებსითი, ტყუილებში დამეჭირა იგი. ს. თ.).

„ამასვე დაამოწმებენ თვითონ ამხ. არაქელა, ვანო და გიორგი (ტყვილათ გაქვთ მაგის იმედი ამხ. რაჟდენ!), რომელთა მეთაურობით მაშინ „მუშათა წრეები“ დგებოდა. მე მგონია, (ჰო, ჰო, თქვენ ამხ. რაჟდენ ყოველთვის ყველაფერი „გგონიათ“ და ნამდვილათ კი ყოველთვის სხვა გამოდის), რომ ამასვე დაამოწმებს თვითონ ამხ. ფილიპე მახარაძეც. ამის შემდეგ, მე აღარ ვიცი, რა ფასი უნდა ჰქონდეს ამხ. სევასტი თალაქვაძის (გვარსაც რომ მიმახინჯებს! არ უნდა ამხ. რაჟდენს დასწეროს ისე, როგორც მე ვაწერ—თალაქვაძე) ძიერ შეთხზულ „შენიშვნებს და ისტორიებს“—დაასკვნის ბოლოს ამხ. კალაძე.

მე კი დაუმატებ ამხ. რაჟდენის „დასკვნას“: თუ ზემოთ ჩამოთვლილი პირები თანახმა იქნება ამხ. რაჟდენის, მაშინ არა თუ მართო „ფასზე“ შეიძლება ლაპარაკი ჩემი „შენიშვნა-ისტორიებისა“, არამედ მე სასტიკადაც უნდა დავისაჯო ასეთი ზღაპრული სიყალბის შეთხზვისათვის. უნდა ვაფიქროთ,—თუ ყველაფერი ეს სწორია, ამოწმებენ ზემოთ ხსენებული ძველი ამხანაგები ამხ. რაჟდენის ამ „მტკიცებას“ და მე მიუხედავად ამისა მაინც ვწერ ასეთ „ფაქტს“—მე მაშინ, პირდაპირ ჭკუაზე შერყეული ადამიანი ვყოფილვარ! არა! წარმოუდგენია მაინც ვინმეს ასეთი ახირებული ამბავი—კაცი, რომელიც ამ-

ბობს, მოგვითხრობს, რომ არ გამიკეთებია მაშინ ეს და ეს საქმეო, მაინც დაჟინებით ეუბნებოდე „კი, კი გააკეთეო“!

ამხ. რაჟდენი ამბობს: ვასო ცაბაძემ მითხრა, არაქელაც ასე იტყვის და ფილიპეც დამემოწმება ამაშიო. (ხაზს მე ვუსვამ).

ამხ. არაქელა „იტყვის“, ამხ. ფილიპე „დამემოწმება“ ამხ. რაჟდენს, მაგრამ ხომ არ „უთქვამს“, ხომ არ „დაუმოწმებია“; ხომ კიდევ კითხვა იყო მისთვის—მოიქცეოდენ თუ არა ისე, როგორც რაჟდენს „უნდოდა“, როგორც ამხ. რაჟდენს „გამოადგებოდა“.

ამაზე მეტი საცოდავი, ამაზე მეტი ახირებული „მტკიცება“ შეიძლება კაცმა წარმოიდგინოს! მაშ, აბა მე ვინ მიკარნახა, რისთვის და ვისთვის დაეწერე ეს!.. ეს ხომ მართალი „არ ყოფილა“?! და მერე კიდევ ამ „ტყუილს“ არ ღებულობს ხომ ის, ვისაც ეს ენებაც, ვისიც მე „განდიდება“ მომინდობებია ამ „ტყუილებით“.

ყველაფერს რომ თავი დავანებოთ, საკითხავია მაინც—ჰგავს ქკუათა მყოფი ადამიანის მსჯელობას ეს? არის ამ მტკიცებაში ლოღიკის რამე!?

მაგრამ მე გადაჭრით ვაცხადებ, რომ ვასო ცაბაძეს არაფერი ისეთი რაჟდენ კალაძისთვის არ უთქვია, არ შეეძლო ეთქვა, რადგან ჩემთან, როგორც პარტისში მომუშავესთან, ჰქონდა მას მქიდრო დამოკიდებულება, ბევრს სხვა ამგვარ ისტორიულ წარსულებზე წერილობითი მიწერ-მოწერაც. (ზოგიერთი ასეთი პატარა წერილები ჩემს მისამართზე ამხ. რაჟდენსაც მოხდა ხელში, რასაც ვერ უარყოფს).

მე რამდენჯერმე გადამიცია ხოლმე ამხ. რაჟდენისთვის ვასო ცაბაძის შემდეგი ნათქვამი, ჯერ კიდევ მის სიცოცხლეში—„ორჯელ თუ სამჯერ მომიხდა ფილიპეს წრეებში წაყვანა. შემდეგ რალაც გარემოებამ მისი წრეში გამოყენება დაგვიშალაო“-ო და სხვა. მაგრამ მაშინ ამხ. რაჟდენს არაფერი ამის წინააღმდეგ არ უთქვამს. სთქვა მხოლოდ ეს—„რა ვიცი მე არ მახსოვს, ჩემს დღიურში არ მიწერია“-ო. (სხვათა შორის ამხ. რაჟდენს აქვს რალაც ძველი ხელნაწერი რვეული და ამბობს—ეს ჩემი დღიურია, რომელიც ჩვენ წარსულ მუშაობას შეეხებაო, რაც მე პირადათ ძალიან საეკვოდ მივიჩნიე ჩემ მიერ შემთხვევით გაკეთებულ ცოტაოდენი ანალიზის შემდეგ). რაც შეეხება ამხ. არაქელა ოქუაშვილს, რომელიც ყველაზე უფრო ახლო დგას ამ „ამბავთან“, იგი თავის მოგონება—ავტობიოგრაფიით ადასტურებს ჩემს აზრს, მეც უმთავრესად მას ვემყარებოდი აქ; იგი ცოცხალია და დაინტერესებულთ შეუძლიან შეეკითხონ. მე კი ამხ. რაჟდენის ამ „კრიტიკის“ შემდეგაც მქონია ამის შესახებ მასთან ლაპარაკი და განმეორებით სთქვა: „დაახლოვებით ფილიპე თვე-ნახევარი დადიოდა ჩვენს წრეში, საცა იყო ზაქრო ჩოდრიშვილიც. შემდეგ

იგი იძულებული შეიქნა ოზურგეთში გადასახლებულიყო და წრე სი-
 ლიბისტროს გადასცა“-ო.

ამხ. ფილიპეც თავის უკვე დაწერილებით და ნათქვამით ადას-
 ტურებს ყოველივე ამას. ამხ. ვანომ და გიორგიმ ამის შესახებ ცო-
 ტა იციან.

...არა, როგორ მისცა მაინც ამხ. რაჟდენმა უფლება თავის თავს
 წინასწარ ემტყვიებია, რომ ეს ფაქტი შეთხზულია, რომ მე „ცრუ“
 ვარ! ამით ხომ მარტო ჩემს წინაშე არ ჩიდიანა მან დანაშაული; მან
 დააშავა ისტორიის წინაშე, დააშავა მკითხველ ამხანაგების წინაშე...
 რა იცოდა ამხ. რაჟდენმა, რომ ეს იმათი ცნობები ან „ფაქტის“ შე-
 სახებ მე არ მქონდა. არა, ეს ყველაფერი აშხ. რაჟდენმა, პირიქით,
 იცოდა, მაგრამ მაინც გაიხადა საჭიროდ ასე მოქცევა! ამით ამხ. რაჟ-
 დენმა მოინდომა—რამდენიმე დღით (სანამ მე უპასუხებდი) მაინც
 შეეჩერებია მკითხველ საზოგადოების ყურადღება იმაზე, რომ მე
 „ცრუ“ ვარ, არა ვარ „მართალი კაცი“, რაც ახარებს ასიამოვნებს
 რატომღაც ამხ. რაჟდენს.

უნდა ითქვას, რომ ამ „ფაქტს“—იყო თუ არა ის მართალი,—
 ისტორიისათვის არავითარი მნიშვნელობა მაინც არა აქვს, პარტიის
 ისტორია უფროსად არაფერს არა ჰკარგავს; არც ამხ. ფილიპე მახა-
 რაძეს ჰმატებს ის „ამბავი“ დიდ რამეს. მისი გარეთ, ისტორიის
 ფურცლებზე გადმოტანა, მხოლოდ უბრალო საინფორმაციო (ფაქტის
 აღნიშვნა) მიზანი იყო და არაფერი მეტი. არაფერი მეტი მნიშვნე-
 ლობა მე პირადათ მისთვის არ მიმიცია. არც ამხ. რაჟდენისთვისაც
 არაფერი მეტი მნიშვნელობა მას არა აქვს, მაგრამ თუ მაინცა და
 მაინც ჩაჰკიდა მან ხელი და ააშენა ზედ თავისი საყვარელი „ფილო-
 სოფია“ აქ მას მიზანი ჰქონდა სხვა. ეს ის, რომ მოეგონებია მკით-
 ხველები—ამხ. ფილიპე კი არ დადიოდა წრეებში, არამედ მე, მე და
 რატომ ამაზე „თალაქვადე“ არაფერს არ ამბობსო.

მე, რა თქმა უნდა ვიცი, ეს,—უდასტურებ ამხ. რაჟდენს იმას, რომ
 იგი დადიოდა წრეებში და ეწეოდა მუშაობას მათში. მაგრამ ისტო-
 რიისათვის ასე პატარა მნიშვნელობის ფაქტები, როგორც არის ამხ.
 რაჟდენისა და სხვა იმ დროინდელი მის გვარი წვრილი მუშაკების
 წრეებში მუშაობა,—არ დავინახე საჭიროდ ხაზ გასმით აღმენიშნა. მე
 უფრო იმ მსხვილ მუშაკებზე შეეჩერდი, რომლებიც პოლიტიკას ჰქმნი-
 დენ, ახლად ჩასახულ მუშათა კლასს ბრძოლის გზებს უჩვენებდენ,
 თეორიულ საკვებს აწოდებდენ, პრაქტიკულ საქმიანობაში ხელმძღვა-
 ნელობდენ. ასეთები იყვნენ მაშინ ჩემის აზრით: მიხა ცხაკაია, სი-
 ლიბისტრო ჯიბლაძე, ფილიპე მახარაძე, ნოე ჟორდანი, ზაქრო ჩოდ-
 რიშვილი, ვასო ცაბაძე და სხვები. არა მხოლოდ ამხ. რაჟდენ კალაძე,
 ალექსანდრე შატილოვი და სხვა კიდევ ორი-სამი ინტელიგენტი,

რომლებიც 1897 წლიდან (ამხ. რაჟდენისვე დამოწმებით) მოიწვიეს ორგანიზაციებში ჩაბმულმა მუშებმა თავიანთ შორის და იხმარიებდენ თვითგანვითარების მიღებაში. ამხ. რაჟდენს კი სურდა, რომ უფრო ფართოდ ყოფილიყო წარმოდგენილი. აი ეს გრძნობა **ამოქრავებს** მას დღეს და ვერას გზით ვერ ხედავს ჩემს წიგნაკში „ნაკულლოვანებებთან“ ერთად **დადებითი** მხარეებსაც. ამიტომ არ შედის მის „ამოცანაში“ უკანასკნელი.

II

შემდეგ თავის კრიტიკას ამხ. რაჟდენი ჩემს წიგნაკიდან — „საქართველოს კომუნისტური პარტიის ისტორიისათვის“-იწყებს.

შესავალში, რომ თავიდანვე დაარწმუნოს მკითხველი, ამხ. რაჟდენ კალაძე მახასიათებს მე მოკლეთ — პარტიის სათავეში კია, მაგრამ მაინც არაფერი დაეჯერებაო — ამბობს ჩემზე; შემდეგ ცდილობს დაეუაროს ამხ. პავლე საყვარელიძის „ავტორიტეტს“, მოყავს რა მისი „ნაშრომიდან“ ჩემი „მომსპობი“ ადგილები (მან საჭიროდ არ დაინახა ეთქვა თან ისიც, რომ მე ამხ. პ. საყვარელიძესთან ვალში არ დავრჩენილვარ) ბოლოს ქვევით ჰკითხულობს „ლექციებს“ ჩემს მეთოდოლოგიურ „შეცდომებზე“ და აფრთხილებს მკითხველებს, რომ მე „ფილოსოფია“ არ მესმის. მეც მაშინებს, რა თქმა უნდა, იგი ამ თავისი „ფილოსოფიით“.

„ეს წიგნაკი მეტად „ზერელეთ“ არის დაწერილი, ე. ი. ამხ. ბუბნოვის თქმისა არ იყოს (სხვა შემთხვევის გამო) იგი „უფილოსოფო ისტორიას“ წარმოადგენს; ალბად ავტორი ამხ. ვ. ნევსკის თუ ბაძავს.. ჩვენ კი ასე გვგონია და დღესაც ვფიქრობთ, რომ მარქსისტული ისტორია უაღრესად „ფილოსოფიურია“... და ვინც „უფილოსოფიო ისტორიას სწერს, იგი მეცნიერულ მეთოდსაც და კვლევადიების სწორ გზასაც დაშორებულია“. ასკენის ამხ. რაჟდენი და გადადის ჩემი წიგნაკის „კვალ და კვალ“ გარჩევაზე.

ამხ. რაჟდენი ისე უდგება ჩემი წიგნაკის „გარჩევას“, რომ აზრი უკვე წინ და წინ აქვს შედგენილი. ეს აზრი არის: თალაკვაძის ისტორია „ფილოსოფიას“ მოკლებულია, — მაშასადამე, არა-მეცნიერულია და სხვა.

უნდა ვთქვა, რომ სამწუხაროთ „ბედს“ არ ურგუნებია ჩემთვის ფილოსოფია და მეცნიერება, როგორც საგანი, შემესწავლა; საერთოდ ჩემს სოციალურ მდგომარეობას არ გაუხდივარ მე ღირსი ამხ. რაჟდენ კალაძესავით ჩენახა სასწავლებლის კარები, ელემენტარული განათლება მაინც მიმელო, მაგრამ პრაქტიკაში, ფიზიკური შრომის პროცესში, მე ვეცნობოდი რევოლიუციონურ და სოციალისტურ მოძღვრებას, ვსწავლობდი მუშების საქმიანობაში პროლე-

ტარიატის კლასთა ბრძოლას, ვითვისებდი მის იდეოლოგიას — მარქსიზმს, მისი პრაქტიკული მნიშვნელობით უმეტესად, მგონია გამეგება. მთელი ოცი წლის ჩემი რევოლიუციონური საქმიანობის სიგრძეზე არავის არ უთქვია — არა მარქსისტულად ფიქრობო, არა მარქსისტულად მუშაობო და მეც ამან გამაბედვია დამეწერა პატარა სქემატიური წიგნი საქართველოს კომუნისტური პარტიის ისტორიის შესასწავლად გამოსაყენებელი. ჩემი ამ შრომის შედგომას უმთავრესად იმან შეუწყო კიდეც ხელი, რომ ამისთანა **საქმეების** სფეროში ვმუშაობდი.

ჩემს ხელში იყო არა მარტო ამხ. რაქდენის მოგონება-ცნობები შორეულ პარტიულ და რევოლიუციონური წარსულისა; პარტიის იმ დაწესებულებას, რომელსაც მე ვხელმძღვანელობ მთელი ორი-სამი წლის მუშაობის შედეგათ დაგროვილი და შესაფერად გადამუშავებული მოეპოვებოდა მთელი რიგი პასუხისმგებელ და „არაპასუხისმგებელ“ ძველი, იმ ხანების მომსწრე ამხანაგების მოცემული, როგორც წერილობითი, ისე პირადათ ნათქმი ყოველგვარი ცნობები, აგრეთვე პარტიულ-რევოლიუციონური და ჟანდარმერიის ყოფილი არქივები. (იხ. ზოგი „რევ. მატ.“-ში, ზოგი პარტიის განყოფილებაში და რევოლიუციის მუზეუმში).

ამ წიგნაკზე მუშაობის დაწყების წინ მე მქონდა ცეკას მიერ დანიშნულ, მეტად ავტორიტეტთან (ამ ისტორიის საკითხში მაინც) კომისიის ნამუშევარი, რომელიც საფუძვლად დაუდევია ჩემს შრომას, რომელიც მაინც არ უნდა ვოფილიყო სადავო, მაგრამ წარმოიდგინეთ, ყველაზე მეტი იერიში სწორედ წიგნაკის ამ ნაწილზე მიიტანა ამხ. რაქდენ კალაქემ, იმ ამხ. რაქდენმა, რომელიც მონაწილე იყო კომისიის ამ მუშაობისა, რომელმაც მაშინ ვერ წამოაყენა ასეთი საწინააღმდეგო „არგუმენტები“.

მაგრამ, მიუხედავთ კომისიის ამ მუშაობა-დადგენილების საფუძვლად დადებისა ჩემი წიგნისათვის და ის გარემოებაც, რომ პირადათ ამხ. რაქდენიც არ ეწინააღმდეგებოდა მას, მე მაინც არ ვთვლიდი თავს ისე დაზღვეულად, რომ ჩემი წიგნაკი მთელად აღებული უნაკლულოდ და შეუცდომლად წარმომედგინა, მე, პირიქით, ვფიქრობდი, რომ მას ალბად ბევრი რამე ეკლება, როგორც ფაქტების მხრივ — ისე იდეოლოგიური ხაზის მხრივაც, მაგრამ გამოვა სინათლეზე წაიკითხავენ როგორც პირველ ცდას და პირუთვნელი, ამ საქმის მკოდნე, ჩვენი პარტიის ისტორიით დაინტერესებული ამხანაგები შესაფერ შენიშვნებს გააკეთებენ, შესაფერ კორრექტივს შეიტანებენ შიგ და მეც მივიღებ შემდეგ გამოცემაში, მეც გამოვასწორობ მეთქი.

დიდი პროლეტარული რუსეთის სახელოვან კომუნისტური პარტიის ისტორიის შესწავლაც ხომ ასე ხდება!

ისტორიის შესწავლით დაინტერესებულ ამხანაგებს უნდა მოეხსენებოდეს, რომ რუსეთში არ გამოსულა არც ერთი ისეთი ისტორიული შრომა (დაწერილები ძალიან დიდ და „ყველაფრის მცოდნე“ ძველი ამხანაგებისაგან), რომელშიც მრავალი შეცდომა-დღეფქტები არ ენახათ, არ აღენიშნათ... ამ კრიტიკა-შენიშვნით უსარგებლია ავტორს, შეუვსია, გამოუსწორებია ნაკლულოვანებები და ასე მიუღიათ შემდეგ კომპარტიის შედარებით სწორი ისტორია.

და რა გასაკვირია ეს შეცდომები ჩემ დაწერილში, აქ, საქართველოში, საცა არავითარი და არავისი მთლიანი შრომა ჩვენი პარტიის ისტორიის შესახებ არ მოიპოვება, იქნებოდა და ვამბობ, მქონებოდა უნდა კიდევ. წინააღმდეგი აზრით არ ვიტყუილებდი თავს... მოველოდი კრიტიკას, მასწავლებელ კრიტიკას, ობიექტიურ, საქმიან კრიტიკას!..

და ეს კრიტიკა იკისრა ამხ. რაჟდენ კალაძემ.

თუ ვინმე კი დასწერდა კრიტიკას ჩემს ისტორიულ წიგნაკზე, ეს ყველაზე ადრე და უფრო უნდა დაეწერა ამხ. რაჟდენს, როგორც მონაწილეს და მცოდნეს ამ ისტორიულ წარსულისა.

მაგრამ არის მართლა ეს კრიტიკა ისეთი, როგორც საჭირო იყო, რომელზედაც უნდა მესწავლა?

მოუტანს იგი სარგებლობას ჩვენი კომპარტიის ისტორიის შესწავლას?

ვარგა მის მიერ „გამიჯნული“ ისტორია?.

ჩვენ ზევით გაუსინჯეთ კბილები ამხ. რაჟდენის „მარქსისტულ“ მიდგომას, „მარქსისტულ-მეცნიერულ“ ძიების მეთოდს. ჩვენ აქ მხოლოდ შეკვდებით რაც შეიძლება მოკლედ გადმოვშალოთ. ის, თუ რა გააკრიტიკა და როგორ გააკრიტიკა მან.

ამხ. რაჟდენი იწყებს ჩემი იდეოლოგიური შეცდომებიდან.

ასეთი იდეოლოგიური შეცდომა შე მან მინახა ორი.

პირველ იდეოლოგიურ შეცდომას იგი ხედავს ჩემ მიერ სოციალისტ-ფედერალისტების პარტიის წარმოშობის ისტორიის მოთხრობაში. მოყავს ამხ. რაჟდენს ამონაწერი ჩემი წიგნაკიდან— „სოციალ-ფედერალისტების პარტიის შექმნაში ჩემი შეხედულებით როლი ითამაშეს ზოგიერთ სოციალურ ელემენტების—ქართველ თავად-აზნაურობის და ბურჟუაზიულ ინტელიგენციის პატრიოტულ-სეპერატისტულმა გრძნობებმა“-ო, —ქვევით შენიშნავს: შეიძლება ითქვას, პატრიოტულ-სეპერატისტულმა გრძნობებმა, უკეთ—ინტერესებმა, ქართველი თავად-აზნაურულ-ბურჟუაზიული ინტელიგენცია მიიყვანოს რომელიმე ნაციონალისტურ პარტიაში, მაგრამ მტკიცება იმისა, რომ სეპარა-

ტიტულ გრძნობებს ესფერთა პარტიის შექმნაში როლ „ეთამაშნოს, ყოვლად უსაფუძვლოა“—ო.

არაა შაბლონი, უსიცოცხლო შაბლონი ეს დებულება?!

რევოლიუციის იმ გაზაფხულზე, როცა აზღვაგებული ქართველი მშრომელი ხალხი მხოლოდ რევოლიუციონერებს ელაპარაკებოდა, რევოლიუციონერების გარშემო იკრიბებოდნენ, როცა მოდაში და მოწონებაში იყო რევოლუციონერობა, ხოლო რევოლიუციონერი კი აუცილებლად უნდა ყოფილიყო სოციალისტიც, — აი ასეთ პირობებში, რატომ, რომელი მეცნიერული კანონის ძალით უნდა ყოფილიყო შეუძლებელი, რომ საქართველოს „მოყვარულ-მონატრულ“, საზღვარ-გარეთელ ქართველ ინტელიგენტებს, გამზადებულთ რევოლიუციის გარიჟრაჟზე მყოფ საქართველოში წამოსასვლელად, ერთი პატრიოტულ-ქართველური გრძნობით აღჭურვილ სხვადასხვა ჯგურის ამ უპრინციპო ქართველებს სწორეთ რევოლიუციონური და სოციალისტური ნიღაბის მატარებელი „პარტია“ დაეარსებიათ და არა ანტი-რევოლიუციონური, მით უმეტეს, რომ თითონ ამხ. რაჟდენის დამოწმებითაც მათ შესძლეს ამ სახელწოდების პარტიაშიც ჩაედევთ ეროვნულ-ნაციონალისტური შინაარსი, პრაქტიკაში შემოეგლიჯათ მისთვის სოციალისტური სამოსელიც!

მე ჩემს წიგნში ამგვარად დაარსებული პარტია მოვნათლვ უღლევურად, ყალბ, უპრინციპო, შენხანხლულ პარტიათ.

მე ვსწერდი: „ჩვენ ვიცით: რევოლიუციონერო-სოციალისტური პარტია იქმნება (ხაზი მაშინდელი გასშულია) ერთი ეკონომიური მდგომარეობის, ერთი პოლიტიკური მიმართულების, ერთი იდეისა და პრინციპების მქონე, ერთი მიზნით გამსჭვალული და მებრძოლი ადამიანების ჯგუფისაგან.

„აქ კი, სოციალისტ-ფედერალისტების პარტიის შესაქმნელად ეს ელემენტები არ მოიპოვებოდნენ; სოციალისტ ფედერალისტების პარტიის დაარსება ასე არ მომხდარა“—მეთქი.

არავითარ იდეოლოგიურ შეცდომას მე აქ არ ვხედავ. ასეთი „კურობები“ ისტორიაში არ არის მარქსიზმისათვის მიუღებელი. ეს უაქტია, რასაც ამხ. რაჟდენიც ვერ ახერხებს უარყოფას. ფილოსოფიური კულის გამობმა ამისთვის, — ეს ამხ. რაჟდენმა იკისროს. მე არ შემძლია.

ამას გარდა არ შეიძლება არ მიუთითოთ კიდევ ამხ. რაჟდენს ჩემი აზრის ყალბად მოყვანა, —

მე წიგნში მიწერია: „სოციალისტ-ფედერალისტების პარტიის შექმნაში, ჩემის შეხედულებით, როლი ითამაშა ზოგიერთ სოციალურ ელემენტების ქართველი თავად-აზნაურობის და ბურჟუაზიული ინტელიგენციის პატრიოტულ-სეპერატისტულმა გრძნობებმა, რამაც და-

ფარა „კონფერენციის“ წევრებში არსებული სხვადასხვა იდეური, პოლიტიკური და პრინციპიალური შეხედულება—მრწამსი“. როგორც მკითხველი ხედავს, სიტყვა „გრძნობებმა“-სთან, საცა ძმომე ნაშანი მაქვს დასმული და არა წერტილი (საიდანაც სჩანს, რომ აზრი დამთავრებული არ არის) ამხ. რაჟდენმა გასწყვეტა და ყველა, რაც ეხლა ჩემ მიერ ხაზგასმულია მოაშორა. რომ ეს არ მოეგლიჯა ამხ. რაჟდენს, მისთვის ზედმეტი იქნებოდა შენიშვნაში ჩემი ფრაზის, „გრძნობებმა“-ს ხმარების დროს, თავისი ორი ფრაზა „უკეთ ინტერესებმა“-ს დამატება. აი, რაჟდენის მიერ ამ ორი ფრაზის დამატებაში და უადგილო ადგილას აზრის გაწყვეტა-წაგლეჯაში სჩანს ის, რომ ამხ. რაჟდენმა ვერ გაიგო, არ გაიგო ჩემი აზრის მნიშვნელობა...

ვინ იცის წინააღმდეგ შემთხვევაში არც დასკვივრებოდა შეიძლება ამდენა სიტყვების ამოი დახარჯვა ჩემს „იდეოლოგიურ შეცდომებზე“ და თითონვე არ ჩაეარდნილიყო ამ შეცდომებში...

ასე ემართება ხოლმე ყველა მათ, რომლებიც წინასწარ შეაყენებენ შრომაზე აზრს, შრომას არ გაეცნობიან კარგად, ავტორის ფიზიონომიის მიხედვით ზომავენ მას.

მეორე იდეოლოგიური შეცდომა მე ამხ. რაჟდენმა მინახა წიგნში იქ, საცა მენშევიზმის გამარჯვებაზე მაქვს ლაპარაკი. მან აქ ჩაჰკიდა ხელი საქართველოში მენშევიზმის გაბატონების ახსნისათვის ნახმარ ამხ. ფილიპეს ფრაზას—„მოულოდნელი და შემთხვევითი ზეგავლენის შედეგია“-ს, რომელიც მე მოვიყვანე სხვათა შორის და დაეცა. ამხ. რაჟდენი მესხმის თავს და შემინიშნავს, რომ—„მოულოდნელ და შემთხვევითი ზეგავლენის შედეგია“-თ ახსნა მენშევიზმის გაბატონება საქართველოში შეცდომა და გაუგებრობააო.

მეც არ ვამტკიცებ წინააღმდეგს, ანუ უკეთ, ჩემს წიგნაკში არაა დაკული ისეთი ახსნა, როგორც ეს რაჟდენს მოუწერია ჩემზე. აქ მის მხრივ **გაუგებრობას** აქვს ადგილი, ანდა ჩვეულებრივ წინასწარი უარყოფითი აზრით მიუდგა და დაინახა თავისი „სასურველი“ ჩემი შემცდარი ადგილი.

„მოულოდნელი და შემთხვევითი ზეგავლენის“ მომხდენის როლში ამხ. რაჟდენის აზრით მე წარმოდგენილი მყავს ნოე ჟორდანი და სილბისტრო ჯიბლაძე.

ეს ასეც რომ იყოს, ამ „მოულოდნელ და შემთხვევითი ზეგავლენა“-თი მართოდ არ ამიხსნია მე მენშევიზმის გაბატონების მიზეზი საქართველოში. ეს მოვიყვანე მე ობიექტიურ პირობების ერთ შემადგენელ ნაწილად. გარდამტეხ სუბიექტიურ პირობების ერთ ელემენტთაგანათ... ვინჩარ იცის (ამის ცოდნას ფილოსოფოსობა არ უნდა, საჭიროა მარქსიზმის ელემენტარული ცოდნა), რომ ჩვენ, მარქსისტები, პიროვნების სურვილზე არ ვკიდებთ ისტორიის კანონებს, მაგრამ

ამავე დროს ვინ გაბედავს უარპყოს პიროვნების, ამ ისტორიულ კანონების შემცნობ ძლიერ პიროვნების როლი ისტორიაში, არ შეიტანოს იგი ობიექტიურ და სიბიექტიურ პირობების ერთ მძლავრ ფაქტორად!

ასეთი ფაქტორები იყვნენ მარქსი და ლენინი ისტორიაში.

ასეთ ფაქტორებად უნდა ჩავთვალოთ ჩვენს პატარა საქართველოში ჟორდანია, სილიბისტრო ჯიბლაძე, მიხა ცხაკაია. ფ. მახარაძე და სხვები. რა თქმა უნდა, ამხ. რაქდენ კალაძისა და ჩემისთანა პიროვნებები ვერ ჩაითვლებიან სუბიექტიურ და ობიექტიურ პირობების ასეთ ფაქტორებად.

ამათ გარდა და პირველ რიგში მე დავასახელებ სხვა პიროვნებაც, მაგალითად: კავშირის კომიტეტის და ტფილისის კომიტეტს შორის შექმნილი ანტაგონიზმი. აი რას ვსწერდი მე: „პირველი იყო ის, რომ კავშირის კომიტეტის ხელმძღვანელ ამხანაგებს (მ. ცხაკაია, კობა-სტალინი, საშა წულუკიძე, მიხო ბოქორიძე და სხვები) და ტფილისის კომიტეტის ხელმძღვანელთა (ნოე რამიშვილი, ნოე ხომერიკი, ბადრიძე და სხვები) შორის თავი ჩინა ანტაგონიზმმა, შეუთანხმებლობამ პრაქტიკულ ნიადაგზე. ანტაგონიზმი გამოიწვია პირველის (კავშირის კომიტეტის) ერთობ ცენტრალისტურმა, ადგილობრივ ქვემდებარე ორგანიზაციებისადმი სათანადო ანგარიშის გაუწევლობამ, რამაც მოამზადა უკანასკნელის (ტფილისის კომიტეტის) მეორე უკიდურესობა—სეპარატისტული გამოსვლები, საკუთარ ძალებზე დაყრნობილ-დამოუყიდებელი მოქმედებები“. (იხ. 119 გვ. მეორე სტრიქონით.)

მე მომყავდა აგრეთვე ქართველ მენშევიზმის განსაკუთრებული თვისება, მისი ორი სახით შემოსვლა,—ორგანიზაციულ-პრაქტიკულში არ (ანუ ვერ) შორდებოდენ ბოლშევიზმს, ლენინიზმს, მხოლოდ თეორიაში ინახავდენ მას მეთქი.

ამხ. რაქდენი ტყუილა იწუხებს თავს და მოჰყავს შორეულ წლებების გრძელი ისტორია მენშევიზმის გაბატონების ასახსნელად. ამისათვის მას შორს წასვლა არ მოუხდებოდა. ჩემი წიგნის ეს პირველი ნაწილი, სწორედ მე 40-ცე გვერდიდან იწყებს მენშევიზმ—ბოლშევიზმის ჩახახვისა, წარმოშობისა და განვითარება-მომწიფების ისტორიას. წაკითხვა და გაგებაა მხოლოდ საჭირო.

ამრიგად მე არ გამომიდის ისე, რომ თითქო საქართველოში მენშევიზმის გაბატონებას „შემთხვევით და მოულოდნელ“ გავლენად ვთვლიდე.

ამ რიგად „მეორე იდეოლოგიური შეცდომა“, ჩემზე მოწერილი, შეუძლია ამხ. რაქდენმა უკან დაიბრუნოს.

აქ ერთი პატარა შენიშვნა მის მართლაც და დიდ იდეოლოგიურ შეცდომაზე: ამხ. რაქდენი ბოლოს უპირდაპირებს ნ. ჟორდანიას ეგნატე ნინოშვილს და გამოყავს ასე: რომ ნინოშვილი, ღარიბი ნინოშვილი არ მომკვდარიყო, დასკლოდა, განაოღება მიეღო, იგი ერთი შეებრძოლებოდა ნ. ჟორდანიას, დაამარცხებდა მას და... ბოლშევიზმიც საქართველოში იხარებდა, იგი დაუძლეველი იქნებოდაო. რა არის ეს? იგივე სუბიექტივიზმი არ არის, რასაც მე მიკითხნებს ამხ. რაქდენი?!. არ გამოდის მისი აზრით, რომ ობიექტიური პირობები კი არ ყოფილა აუცილებელი, სუბიექტიური კმარა თურმე მარტო!.

დაბოლოს ამხ. რაქდენ კალაძე, თავისი — „კიდევ ერთი საერთო ხასიათის შენიშვნა“ — ს სახით, სჩადის დიდ შეცდომას, გაუგებრობას აძლევს ადგილს.

პირველი ის, რომ ჩემი წიგნაკი თავდება 1905 წლის რევოლიუციის პერიოდის დამთავრებით — 1906 წლისა და 1907 წლის საზღვართ. იგი კი ავრცელებს თავის „კრიტიკას“ შემდეგ წლებზე — 1908, 1909, 1910, 1911 და სხვა, რომლებზედაც მე ჩემი აზრი არ გამომითქვამს. ლაპარაკობს ლიკვიდატორობაზე და სხვა.

მეორე ის, რომ ამ „კრიტიკის“ დროს მას ხელი ჩაუყიდა მენშევიკებთან ოპოზიციაში მყოფ „რვა მუშის“ ოპოზიციონერებისათვის, ასაღებს მას ლიკვიდატორ-მენშევიკების მოპირდაპირეთ... ნუ თუ დღევანდლამდის არ იცის ამხ. რაქდენმა (მიუხედავად იმისა, რომ თითონ იყო ერთი „საყველ-პურო“ ხელმძღვანელთაგანი მათი), რომ ეს მენშევიკებთან უკმაყოფილობით წარმოშობილი „რვა მუშელის“ ჯგუფი უფრო მარჯვნივ იდგა, ვიდრე ლიკვიდატორი მენშევიკები, ის ნამდვილი ტრედ-უნიონისტული, ანტი-მარქსისტული, ანტი-რევოლიუციონური ჯგუფი იყო. მაგრამ ჩვენ, ბოლშევიკებს თუ გვქონდა მათთან ლაპარაკი, ეს არა იმიტომ, რომ ისინი მენშევიკების მემარცხენე ფრთათ გვყავდა ჩათვლილი... ჩვენ ვიყენებდით მათ მენშევიკების წინააღმდეგ, როგორც ოპოზიციას მენშევიზმთან ბრძოლაში.

ასე რომ, ამ დამპალი საქონლის გამოტანა პოლიტიკურ-რევოლიუციონურ ბაზარზე ვერ შემატებს ამხ. რაქდენს ვერაფერ კარგს, ამიტომ ასეთები რომ სრულებით არ მოიხსენიოს, სჯობია.

III

ჩვენ დაგვრჩა კიდევ ორი ფელეტონი გაურჩეველი. საპასუხო წერილი ერთობ გაგრჩელდა. ამიტომ შევეცდები მოკლედ მოვიყვანო ამხ. რაქდენის კრიტიკის ნიშანდობლივი ადგილები და მოკლედვე ვავსკე პასუხი.

ამხ. რაქდენი იწყებს ჩემი „შეცდომებით“.

ასეთი „შეცდომები“ მან აღმოაჩინა ჩემს წიგნაკში ექვსი.

პირველ შეცდომათ ამხ. რაჟდენს მიაჩნია ის, რომ ილია ჭავჭავაძე და მისი თანამედროვეები 60—იან წლების ეპოქაში მე მყავს წარმოდგენილი იმ დროინდელი რუსეთის ლიბერალურ-რევოლიუციონურ იდეების საქართველოში შემოშენად, ხოლო შემდეგ ეპოქებში, და განსაკუთრებით 1905 წლის რევოლიუციის პერიოდში, გლახების არ დამნდობ მემამულედ, რეაქციონერად, რამაც, თავისი სოფლის გლახების აგრარული მოძრაობის დროს იმსხვერპლა კიდევ იგი. არავითარ შეცდომას აქ არა ვხედავ მე!

ისტორიის მატერიალისტური შემეცნება, შემეცნების მარქსისტული გაგება ე. ი. მარქსიზმის დიალექტიკა გვასწავლის ჩვენ (ამის ცოდნა სავალდებულოა ამხ. რაჟდენისათვისაც), რომ რაც ერთ განსაზღვრულ ეპოქაში რევოლიუციონურია, კარგია, მეორეში, მესამეში და ასე შემდეგ ეპოქებში ისტორიის კანონების ძალით იგი კონტრ-რევოლიუციონურია, რეაქციონურია, ცუდია. რეაქციონერი და უვარგისია ის პირი, რომელსაც იმ წარსულ ეპოქის იდეოლოგია ვერ დაუტოვებია ახალი ეპოქაში გადასვლის დროს, ცდილობს ძველი ეპოქის იდეოლოგიის ხელუხლებლად დატოვებას მისთვის შეუფერებელ ახალ ეპოქის ახალ პირობებში.

ასეთი არ იყო ილია ჭავჭავაძე!

იგი 60-იან წლებში, როცა რუსეთიდან ახლად დაბრუნებული იყო, როცა ახალგაზრდას მას ჯერ კიდევ ეტყობოდა რუსეთის ახალ-საზოგადოებრივობის გავლენა, — ლიბერალობდა, ეარშიყებოდა დაბალ მშრომელ ხალხს, იწონებდა თვითმპყრობელობის წინააღმდეგ მიმართულ რუსეთის რევოლიუციონური ხასიათის მოძრაობას.

ამ ხანის ილია ჭავჭავაძის ლიტერატურული შრომები სავსეა ასეთი აზრებით! არ შეიძლება, რომ ეს არ მოეხსენებოდეს ამხ. რაჟდენსაც. თუ გინდ აი, ეს, მისი ლექსის ერთი ადგილი: „მესმის, მესმის ბორკილთ მტვრევა, ხმა ბრძოლისა სანატრელი“.. რა თქმა უნდა, ყველაფერი ეს ეროვნულ ჩარჩოებში, ნაციონალური გამოიშვებით იყო. მაგრამ იმ ხანებში, როცა ქართველ ერს სულს უხუთავდა, განვითარების საშუალებას არ აძლევდა თვითმპყრობელ რუსეთის მეფე, ეს ნაციონალური მოძრაობაც იყო ხომ რევოლიუციონური, ახალ-საზოგადოებრივი მისწრაფება?!. შემდეგ? შემდეგ ეპოქებში ილია ჭავჭავაძეს ეს აზრები არ გამოადგა. მან არ განავითარა იდეა... იგი მოექცა რევოლიუციისა და პროგრესის ბორბლებში, რის წინააღმდეგ ბრძოლა დასჭირდა რევოლიუციონური ქართველი ხალხის ბელადთა ათეული წლების სიგრძეზე (ესეც უნდა მოეხსენებოდეს ამხ. რაჟდენს. ამისათვის გრძელი ისტორია საჭირო არ არის).

ახლა ილია ჭავჭავაძის მკვლევლობაზე.

ამხ. რაჟდენ კალაძეს უნდა დაარწმუნოს ვინმე, რომ ილია მოკლა თვით მონარქიული მთავრობის „ოხრანულმა“ ორგანიზაციამ, გაუგონია „ყურწაკრული“ ამბავი ვილაცადან და ის უნდა ქეშმარიტებად გაასალოს.

ტყუილია ეს!.

აბა ვის მოუვა აზრად ის, რომ იმ დროს, როცა ღელავდა და ბობოქრობდა ქართველი რევოლიუციონერი მშრომელი ხალხი, დღე-დღეზე ემუქრებოდა რუსეთის რევოლიუციონურ ხალხთან ერთად მონარქიული მთავრობას წაქცევას, როცა ილია ჭავჭავაძე, როგორც მემამულე თავადი, მქონებელ კლასის ბანაკში მყოფი, -ობიექტიურად ხელს უწყობდა მთავრობას თავისი ანტი-რევოლიუციონერობით და მშრომელ ხალხის მებაირახტრე-სოციალ-დემოკრატიული პარტიის მოძულეობით, როცა იგი, როგორც ნაციონალისტი, როგორც ქართველი სეპარატისტი, ქართველ ხალხში გაბატონებულ ინტერნაციონალურ სოციალ-დემოკრატიასთან ბრძოლაში დასუსტებული იყო, წაშლილი იყო მისი როლი უკვე და რუს-შოვინისტებისათვის არავითარ საშიშარ ძალას არ წარმოადგენდა, — მას მოჰკლავდა მონარქიული მთავრობის რუსი-აგენტები, მათი ორგანიზაცია!?

ეს მხოლოდ ქართველური ნაციონალისტური ახსნაა გარემოების, ეს მხოლოდ ნაციონალისტური მიდგომაა საკითხზე.

სამწუხაროდ უნდა აღინიშნოს, რომ ამხ. რაჟდენ კალაძე ხშირად იფლებს ამ წუმპეში.

ფაქტია ის, რომ ილია ჭავჭავაძე მსხვერპლი გახდა აგრარულ ნიადაგზე თავისი სოფლის გლეხობისა. ამ აგრარულ მოძრაობის მონაწილე და ამ მკვლელობის ამბვის კარგად მცოდნე დუშეთელ ამხანაგებს ვიცნობთ ჩვენ — ისინიც ადასტურებენ ამას.

ილია ჭავჭავაძე გახდა მსხვერპლი, როგორც მემამულე, გამწარებულ, უმიწაწყლო ქართველ გლეხობისა — გაუსვათ უნდა ამას ხაზი და დავიმახსოვროთ.

ასე შევა ეს ისტორიაში, ვინც და რამდენიც არ უნდა ეცადონ მის შეცვლას, შელამაზებას.

შემდეგ მიდის ჩემი „მეორე შეცდომა“, მაგრამ ეს იმდენად უმნიშვნელო რამ არის, რომ მაზე შეჩერება არ ღირს. თუნდაც ისე იყოს მართალი (კითხვა ეხება ნაროდნიკების სტამბის არსებობას 70-იან წლებში), როგორც ეს ამხ. რაჟდენ კალაძეს უნდა, ჩემი „ისტორია“ ამით მაინც და მაინც არაფერს არ ჰკარავს.

მიუთითებ ამხ. რაჟდენს მხოლოდ წაიკითხოს სოფრომ მგალობლიშვილისა და დავითაშვილის მოგონებები „რევ. მატთანში“. იქ ნახავს ჩემი აზრის დამამტკიცებელ საბუთებს.

უფრო სერიოზული არის „მესამე შეცდომა“, რომელიც ეხება „მესამე დასი“-სა და მარქსისტულ მუშათა ჯგუფის წარმოშობას.

მე წიგნაკში ვწერდი, რომ მარქსიზმის საქართველოში შემოტანა და გავრცელება მოხდა 1892 წლის ბოლო ხანებიდან, ერთი მხრივ ჟორდანიასა და ფილიპე მახარაძის მეოხებით, მეორე მხრივ ტფილისში გადმოსახლებულ პოლიტიკურებით და რამოდენიმე ეგნატე ნინოშვილისა, რომელიც არ იყო კარგად გარკვეული მარქსისტი, არ გაუკეთებია მარქსისტული საქმეები, მაგრამ მაინც იღვა, ასე ვთქვათ, მარქსიზმისა და ნაროდნიკული იდეოლოგიის საზღვარზე. უმთავრესად მარქსიზმის პიონერებად მე ვსთვლიდი ჟორდანიას და ფ. მახარაძეს, რომლებიც განსაკუთრებულ პირობებში მოხვედრის (პროლეტარულ ცენტრში—ვარშავაში იყვნენ) შედეგით გახდნენ მარქსისტები, დაასწრეს გამარქსისტება საქართველოში მცხოვრებ თავიანთ უფროს მეგობრებს და შემოიტანეს საქართველოში, მწერლობით თუ სიტყვიერად, უფრო მწერლობით, ეს მარქსისტილი მოძღვრება, რისი შედეგი გახდა ყვირილის პირველი კრება—კონფერენცია და მარქსისტული მიმართულების მიღება, ანუ „მესამე დასი“-დაარსება მეთქი.

ამას ამხ. რაჟდენი არ ეთანხმება და ცდილობს გრძელი „ისტორიით“ დაამტკიცოს, რომ მარქსიზმის შემოტანაში არც ერთ ამათ პირველი როლი არ უთამაშია. მისი აზრით მარქსიზმი გადმოიტანა მხოლოდ და მარტოდ გადმოსახლებულმა რუს-პოლიტიკურებმა, რომლის საშუალებითაც ვ. ცაბაძე და სილიბისტრო ჯიბლაძე გაეცნენ მარქსიზმს,—პირველმა მუშებში გადაიტანა ის, უკანასკნელმა ქართველ ინტელიგენტებში: პირველი გახდა მუშა-მარქსისტების ლიდერი, უკანასკნელი ინტელიგენტ მარქსისტების ლიდერიო.

მერე გავს ეს სიმართლეს? ფაქტი ამისი? ფაქტი ამხანაგ რაჟდენს არ მოყავს.

ერთი ვთხოვოთ ამხ. რაჟდენს დაგვისახელოს—რომელ წელში, რომელი პოლიტიკური (თუ პოლიტიკურები) იყო აქ გადმოსახლებული, რომელმაც პირველათ შემოიტანა ეს მარქსისტული იდეა? ამხ. რაჟდენი ვერ ასახელებს ამას. იგიც ჩერდება იმ წყაროზე, რაზედაც მე, ე. ი. რენიგერზე, ფედია აფანასიევზე, ლუზინზე და კოგანზე, მაგრამ ამათ აქ საქართველოში ვხედავთ მხოლოდ 1893, 94, 95 და 96 წლებში. მე კი მარქსიზმის შემოტანა-გავრცელების ხანას ვიწყებდი 1892 წლის მეორე ნახევრიდან; ხოლო ამ ხანებიდან აქ პირველ მარქსისტებათ გვევლინებიან ნოე ჟორდანიას და ფ. მახარაძე, როგორც მარქსისტული ლიტერატურის შემოტანით, ზეპირი გადმოცემით, ისე მწერლობით... აი ამ წლის შემდეგ—93, 94 და 95 წლებში ვხედავთ ჩვენ გამარქსისტებულ ნინოშვილს, ჯიბლაძეს, ვ. ცაბაძეს და სხვებს. აგრეთვე გადმოსახლებულ მარქსისტ-პოლიტიკურებს... და

არღვია ეს ამხ რაჟდენმა? მოიყვანა რამე მან ამის საწინააღმდეგო?
 არა!

ამას გარდა ამხ. რაჟდენი გვარწმუნებს, ნინოშვილს არ დასკი-
 რდებოდა ფილიპესაგან მარქსისტული აზრის „სესხება“-ო და ამის
 დასამტკიცებლად მოჰყავს სათურა „არგუმენტები“. — ნინოშვილს უამ-
 რავი მარქსისტული ლიტერატურა მოსდიოდა საზღვარ-გარეთიდან,
 სწავლობდა მას და იქიდან აიღებდა მარქსისტულ აზრებს და არა
 ფილიპესგანო, ამბობს ამხ. რაჟდენი.

ვის რა, ან მე რა უნდა მქონდეს საწინააღმდეგო ამისი, რომ ეს
 ასე იყოს, — ნინოშვილს ყველა ვსცემთ პატივს, მისი სახელი ყველა-
 სათვის საყვარელი და ძვირფასია, მაგრამ ეს ასე არ არის. ფაქტი
 სხვას ლაპარაკობს.

მოვუსმინოთ როგორ მოგვითხრობს თითონ ამხ. კალაძე ნინო-
 შვილის გამარქსისტებას.

„1893 წ. ზაფხულზე ეგნატე ნინოშვილი სოფელში იყო, როცა
 სილიბისტრო ჯიბლაძემ აცნობა „ოსვობოჟდენიე ტრუდა“-ს მარქსის-
 სტული გამოცემების მიღება. ამ დღიდან შეუდგა ნინოშვილი მარ-
 ქსიზმის სწავლას“-ო ამბობს ამხ. რაჟდენი.

ვთქვათ, თუ გინდ ეს „გამოცემები“ მართლა მიიღეს და აქე-
 დან დაიწყო მეცადინეობა მარქსიზმის შესწავლისათვის ეგნატემ. ეს
 მერე არღვევს ჩემს აზრს? მე კი 1892 წლის ბოლო რიცხვებიდან
 „დაუმოწმე“ ეგნატე ნინოშვილის მარქსისტობა. ე. ი. ერთი წლით
 თიაქმის უფრო ადრე: ამ ერთი წლის წინეთ მიეცა სწორედ ადგი-
 ლი მარქსიზმის შემოტანა-გავრცელებას ჟორდანიასა და ფილიპე მა-
 ხარაძის მეოხებით, რამაც ხელი შეუწყო ნინოშვილს ჩქარა შეეთვისე-
 ბია მათი დახმარებით მარქსიზმი მეთქი... აი სწორედ ამ ხანებში
 შეეძლო ნინოშვილს „ესესხა“ ფილიპესაგან მარქსისტული აზრები,
 მარქსისტული ვაგებანი და არა სხვა ვინმესაგან, როცა ეს სხვა „ვინ-
 მე“ არც არსებობდა... არსებობდა მხოლოდ ეს ფილიპეს ხელნაწერი,
 რომელიც იყო ნინოშვილის განკარგულებაში... 1893 წლიდან ხომ
 მთელი რევოლუცია მოხდა მარქსისტულ ლიტერატურის მიღებაში.
 ეს არავის არ უარყვია...

ამხ. რაჟდენ კალაძის „კრიტიკის“ გრძელი ადგილი ამის შესა-
 ხებ სრული უსაფუძვლოა, მხოლოდ მეტი სიტყვების დახარჯვა, მხო-
 ლოთ „წილა-დობილა“, თავის ქცევაა და მეტი არაფერი.

წერა იცის, კალამი ემარჯვება ამხ. რაჟდენს და რა ქნას, —
 სწერს.

შეიძლება აქ, მარქსიზმის შემოტანა-გავრცელების საკითხში,
 მომავალში შეიცვალოს ზოგიერთი რამ; უფრო ნათლად გამოირკვას
 ეს საკითხი, — ჩემს „ისტორია“-ს არ ვთვლი ამიტომ სრულად აქ,

მაგრამ რომ ჯერ ეს ასე ძალაში რჩება და ამხ. რაჟდენ კალაძემ ვერაფერი თავისი „კრიტიკით“ ვერ შესცვალა, ვერაფერი წინააღმდეგი ვერ დაამტკიცა—ამას გადაჭრით ვაცხადებ მე მისი „კრიტიკის“ შემდეგ კიდევ უფრო.

ძალიან ბევრი რამე შეიძლება აქ ამხ. რაჟდენის „კრიტიკის“ წინააღმდეგ კიდევ მეთქვა, კიდევ მომეყვანა მისგან ბევრი ისტორიულად შემცდარი და დასკვნების მხრივაც ყალბი ადგილები, მაგრამ ეს ძალიან შორს წაგვიყვანდა, მკითხველ ამხანაგებსაც, ვინ იცის, თავს მოვაბეზრებდით და ამიტომ ვწყვეტავ.

IV

თავის უკანასკნელ ფელეტონში ამხ. რაჟდენი განაგრძობს ჩემი „შეცდომების“ „მხილებას“.

ასე, ამ ფელეტონში იგი ახერხებს ჩემი „მეოთხე“, „მეხუთე“ და უკანასკნელი „მეექვსე“ „შეცდომების“ მოყვანა-გაკრიტიკებას და მით დაბოლოს „კრიტიკის“ დასრულებასაც.

აქ, ამ „შეცდომებში“ ამხ. რაჟდენი შენიშნავს ამხ. აბელ ენუქიძესაც, უარყოფს ბაქოს ორგანიზაციის დატათ 1899 წელს,—რადგან ამხ. რაჟდენი ჯერ კიდევ 1900 წელს ყოფილა თურმე ბაქოში და ორგანიზაციის არსებობის შესახებ არავის არაფერი მისთვის არ უთქვამს (ნუ იტყვიო, თურმე იმიტომ არ შეიძლება 1899 წლის დატის მიღება. ს. თ.), იგი უარყოფს აგრეთვე პირველად ტფილისში 1898 წ. მუშების მიერ ჩატარებულ პირველ მაისობას არალეგალურად,—რადგან როგორც კომიტეტის წევრს, ამხ. რაჟდენს არა სცოდნია ეს დღესასწაული, ვერ დასწრებია მას, მომხდარა საშინელი საქმე (მაშ, აბა როგორ შეიძლებაოდა მაისობის ჩატარებულად ჩათვლა!) იგი უარყოფს, რომ ქართველ მუშებს 90-იანი წლებში „დასელები“-ს მეოხებით მიეღოთ მარქსისტული მსოფლ-მხედველობა, „დასელების“ დახმარებით გამხდარიყვნენ მარქსისტები,—რადგან, როცა 1897 წელს ამხ. რაჟდენი მიიწვიეს წრეში, მუშები უკვე მარქსისტები ყოფილან, ან 1894-95 წელს, როცა ამხ. რაჟდენმა ვ. ცაბაძე გაიცნო, იგი უკვე მარქსისტობდა, ესმოდა თურმე მარქსიზმი (რა თქმა უნდა, თითონ, რომ ამბობს ვ. ცაბაძე — „93—94 წლებში „დასელებში“ ვტრიალებდით, ბევრი ვიკითხე, ბევრი გავიგე“,—ეს ხომ არ არის დასაჯერებელი! ს. თ.), იგი უარყოფს იმ ფაქტს, რომ თავის მიერ მუშა მარქსისტების „ლიდერათ“ მონათლული ვ. ცაბაძე ყოფილიყო რუსეთის პირველ ყრილობაზე არჩეული,—რადგან ეს ამხ. რაჟდენმა როგორც კომიტეტის წევრმა, არ იცოდა (იმას ხომ ვერ დაიჯერებს ამხ. რაჟდენი, რომ სხვა, კომიტეტის უფრო აქტიური და გავლენიანი წევრები ამას ისე იზამდენ, ისე კონსპირატიულად მოაწყობდენ, რომ ამხ. რაჟ-

დენს არც კი ჰკითხავდენ, არც კი ეტყოდენ... „დემოკრატიული“ პრინციპი ეხლა, ჩვენს დროს „არ არის“, თორემ მაშინ ხომ იყო! ს. თ.), ამას გარდა ამხ. რაჟდენი უარყოფს იმასაც, რომ ვ. ცაბაძე იმ დროს დაეკავებოდა (არა დაეჭიროს, ასე მაქვს რუსულ წიგნში, ქართულში კორექტურული ან სტილისტური შეცდომა უნდა იყოს) შემთხვევით ჟანდარმერიას, — რადგან ვ. ცაბაძე ამ პატარა „შემთხვევის“ შესახებ თავის მოგონებაში არაფერს არ სწერს (რაც მე მითხრა პირადათ, როგორც მუშაკს და დაინტერესებულს ამ სფეროში, ის ხომ დასაჯერებელი არ არის!), იგი უარყოფს იმ ფაქტს, რომ 1893 წ. სემინარიელთა „ბუნტის“ ხელმძღვანელთ — ლადო კეცხოველს, სევერიანე ჯუღელს, ამ ახალგაზრდა რევოლიუციონერთ ჰქონებოდათ ამ ხანებში მ. ცხაკაიასთან ერთად ნინოშვილთანაც კავშირი, პოლიტიკური დამოკიდებულება, ესწავლათ მარქსიზმი მათგან და გადაეტანათ ეს სემინარიის მოწაფეებში, — რადგან ეგნატე ნინოშვილი ამხ. რაჟდენის ბიოგრაფიული ცნობით ზაფხულზე უკვე გურიისში და ბათუმში იყო, როგორც ავადმყოფი (მთელი ნახევარი წლის სიგრძეზე უხსათუოდ იწვა ლოგინად და ხომ არ შეიძლებოდა ერთხელაც არის მოეკეთებია, წამომდგარიყო ზედ და ერთხანს კიდევ ტფილისში, იქ, საცა თავისი საყვარელი მეგობრებიც ევლუებოდა — წამოსულიყო! ს. თ.)... და ასე მრავალი, მრავალი ამ ამხ. რაჟდენ კალაძის „გემოს“ ზღაპრები, ულოლიკო, საცოდავად დასკვნილი ზღაპრები.

სრულად ზედმეტად მიმაჩნია ამაზე შევჩერდე.

მე გადაჭრით ვაცხადებ, რომ აქ არაფერი სწორი და მართალი არ არის. ეს მხოლოდ ამხ. რაჟდენ კალაძის საკუთარი ფანტაზიის ნაყოფია. რომ მას რაღაც „სტიკია“ და ამით გულს იოხებს. მაგრამ რომც დაუშვათ და წარმოვიდგინოთ ეს ყველაფერი სისწორეთ, ისეთი უბრალო დეფექტებია ეს, რომ იგი ოდნავათაც არა სცვლის ჩემი „ისტორიის“ აზრს და მნიშვნელობას.

ამისათვის მე მგონი და მკითხველებიც დამეთანხმება — არ ღირდა „კორიანტელის“ აყენება; შეიძლებოდა მისი მშვიდათ, არა ფართი-ფურთით ჩვენება.

გასაკვირი ის კი არ იქნებოდა, რომ ასეთი შეცდომები აღმოჩენილიყო ჩემს წიგნაკში, არამედ ის, რომ ჩვენს პირობებში არ შემპაროდა ასეთი შეცდომები.

მაგრამ მე კიდევ ვიმეორებ, — ვერც ერთი ამხ. რაჟდენმა ვერ დაამტკიცა და არც ერთ მის შენიშვნა-შესწორებებს მე არ მივიღებ.

დე, აწი მკითხველმა ამხანაგებმა გამოსთქვან თავიანთი აზრი ობიექტიურად — მე მათ მოუსმენ.

დაბოლოს ერთი პატარა შენიშვნა: ამხ. რაჟდენს სულ იმაზე აქვს ლაპარაკი, თითქმის ყოველ აბზაციდან-აბზაცზე გადასვლის დროს

ასკენის და ახლა დასასრულ, თავისი „კრიტიკის“ ბოლოშიც იმეორებს. ჩვენი პარტიის ისტორიის მასალებიც ხელ-ახლა განხილულ-ამოწურული უნდა იქნას და ისტორიაც უნდა შესაფერი მეთოდით შემუშავდეს“.

ეს ყველაფერი კარგია თუ გადალახეს დაბრკოლებები და „მუშ-სმინეს“ ამხ. რაჟდენს. (ჩვენც ვართ მაგის მომხრე ს. თ.), მაგრამ მაინც საკითხავია—ვინ უნდა ჰქნას ეს? ამხ. ფილიპეს არ ვარგა. ჩემი ხომ არა და არა, რა თქმა უნდა... თუ თავის თავი ჰყავს ამხ. რაჟდენს მხედველობაში, მე ვფიქრობ ამხ. რაჟდენი ამას ვერ მოერევა, აქ ანგარიში მას დაეხვევა. ამხ. რაჟდენის დაწერილი ისტორია ჩვენ პარტიას არ გამოადგება. ამხ. რაჟდენმა სცადა ხომ სხვა დარგში ამ „ისტორიის“ დაწერა, მაგრამ არ გამოდგა. ამხ. რაჟდენს ამ „ისტორიის“ წერაში არ გამოადგა არც თავისი „მეთოდოლოგია“ და არც თავისი „იდეოლოგია-ფილოსოფია“...:

„ჟურნალ“ რევოლ. მატ“-ში პირველი ნორმიდანვე იბეჭდება ამხ. რაჟდენ კალაძის ისტორიული წერილები—„მუშათა ქართული ჟურნალ-გაზეთის ისტორია“-ს სათაურით. ამ შრომის დასასრული მიდის ჟურნალის ამ ნომერში-№ 1 (6). ამხ. რ. კალაძის ამ შრომაში რედაქცია თავიდანვე ამჩნევდა ზოგიერთ დატებით არა სწორ და დასკვნებითაც შემცდარ ადგილებს. ამ შემცდარმა ადგილებმა და—კიდევ მეტი—ისტორიული მომენტების არასწორმა შეფასებამ, ამ შეფასების თავისებურად გამოხატვამ, მეტად იჩინა თავი უკანასკნელ სამ წერილში, განსაკუთრებით აშკარად სჩანს ეს იმ უკანასკნელ წერილში, რომელიც მიდის ამ ნომერში № 1 (6).

ამხ. რ. კალაძე თავიდანვე, რევოლიუციონური მუშაობის დაწყებიდან საქართველოში, ახლო იდგა პარტორგანზაციებთან; ამიტომ რედაქციამ არ მისცა თავს ნება შეესწორებია, ან შეეცვალა მისი წერილები და ისე დაებეჭდა; რედაქციამ ისიც არ დაუშვა, რომ გზა და გზა ამ წერილებისათვის გაეკეთებია საჭირო შენიშვნები; არ დაბეჭდა ამ საგანზე ის წერილიც, რომელიც მას მკითხველი ამხანაგებისაგან ჰქონდა მიღებული.

რედაქციამ უფრო მიზან შეწონილად მიიჩნია ასეთი შენიშვნების დაბეჭვდა და ავტორის დასკვნა—შეხედულებათა გაკრიტიკება მას შემდეგ, როცა მისი შრომა სრულიად დაიბეჭდებოდა. აი ეს შრომაც დამთავრებულია და რედაქცია ფიქრობს შემდეგი ნომრიდან საჭირო შესწორება—შენიშვნების დაბეჭვდას.—აი როგორ შენიშნავდა „რევ. მატ.“-ნეს რედაქცია ამხ. რ. კალაძის „ნაშრომის“ შესახებ.

ახლა მოუსმინოთ, რას სწერს ჟურნალ „რევ. მატ.“-ნეს შემდეგ № 2—3 (7—8)-ში. ამხ. ვ. ბახტაძე ამ „შრომაზევე“.

...„დასახელებულ ფაქტების და ცნობების მოცემაში და გაშუქებაში ამხ. კალაძე ღალატობს არა მარტო ისტორიულ წარსულის

სიმართლით გადმოცემას, არამედ—უნებლიეთ იგი ამახინჯებს აგრეთვე ჩვენი პარტიის შინაარსსაც“.

შენიშვნები ეხებოდა ამხ. რაჟდენ კალაძის „მუშათა ქართულ ჟურნალ-გაზეთის ისტორია“-ს.

ამხ. რაჟდენს არ დაუნახავს საჭიროთ პასუხი გაეცა ამისათვის. ამისთანა ამხანაგს, ამისთანა „ისტორიკოსს“ შეუძლია განა სწე-როს კრიტიკა, ასწავლოს სხვას ისტორიის წერა?!

მგონი, კმარა.

ხევასტი თალაკვაძე.

P. S. დაბოლოს კიდევ ერთი პატარა პასუხი, — ჩემის აზრით, უმნიშვნელო კითხვაზე:

ამხ. რაჟდენი უპირდაპირებს რა ნოე ჟორდანიას კატეკის და პლენანოვს, ასკვნის—არც ერთს იგი არ მიეტოლებს, არც ერთს იგი არა ჰგავდაო, რომ ჟორდანიას თავიდან იყო, რაჟდენის აზრით, (ჩემი აზრითაც) ყალბი მარქსისტი და ასეთი დარჩა ბოლომდეო, მაგრამ შემდეგ, ქვევით, რაჟდენი მაინც მისაყვედურებს და შემნიშნავს: რატომ მე არ მოვიხსენიე ის ისტორიული როლი, რომელიც ნოე ჟორდანიამ შეასრულა ჩვენი საზოგადოებრივობის აზროვნებაშიო, რომელიც შეიცავს ღირებულებასო და სხვ.

ჩემი წიგნაკი თითქმის პირველი გვერდის გადაფურცლით იწყება ნოე ჟორდანიით და თავდება ნოე ჟორდანიით.

მე ამ „მანძილით“ ლაპარაკი მაქვს ჟორდანიას მიერ ათეულ წლების სიგრძეზე შესრულებულ ისტორიულ როლზე, მისი მუშაობა-მოღვაწეობის მნიშვნელობაზე მხოლოდ ეს „ლაპარაკი“ შეიცავს ჟორდანიას კრიტიკას, ჟორდანიას შემოქმედების ჩვენი, —კომუნისტური თავლთახედვის ისრით შეფასებას. მე, რა თქმა უნდა, არ მიკისრია და ვერც ვიკისრებდი ჟორდანიას „ქების ფურცლის“ დაწერას. ამისთვის ალბად გამოჩნდება სხვა ვინმე შესაფერი პირი —მენშევიკი, ან ნაციონალ-დემოკრატი და ის აიღებს ამ „ვალს“ თავის თავზე —შეასხამს „ქება-სოტბას“ ჟორდანიას. ეს „საქმე“ არ მოუხდება არც ამხ. რაჟდენს ჩემის აზრით. მაგრამ მან იცის... თუ ძალიან უკარგავს მოსვენებას მისი „შეუქებლობა“, თვითონ შეაქოს.

მე დავწერე წიგნაკი „საქართველოს კომპარტიის ისტორიისათვის“ და აი, ვინც ამ კომპარტიის შექმნა-განმტკიცებისათვის როლი ითამაშა, ის მოვიწონე, ის შევაქე, თუ მაინც და მაინც ამ „შექებაზე“ საქმე. ხოლო ჟორდანიას, როგორც ვიცით, აქ არაფერი ასეთი როლი არ უთამაშია თვით ამხ. რაჟდენის დამოწმებითაც (ხომ ანხ. რაჟდენიც ამბობს, რომ ჟორდანიას „ნარქსისტობას“ ვერ შევადარებ კატეკისა და პლენანოვისასო). ვერაფრით ვერ ამიხსნია ანხ. კალაძის ასეთი უსაფუძლო საყვედური — შენიშვნა! რა უნდა ამხ. რაჟდენს?..

ხ. თ.